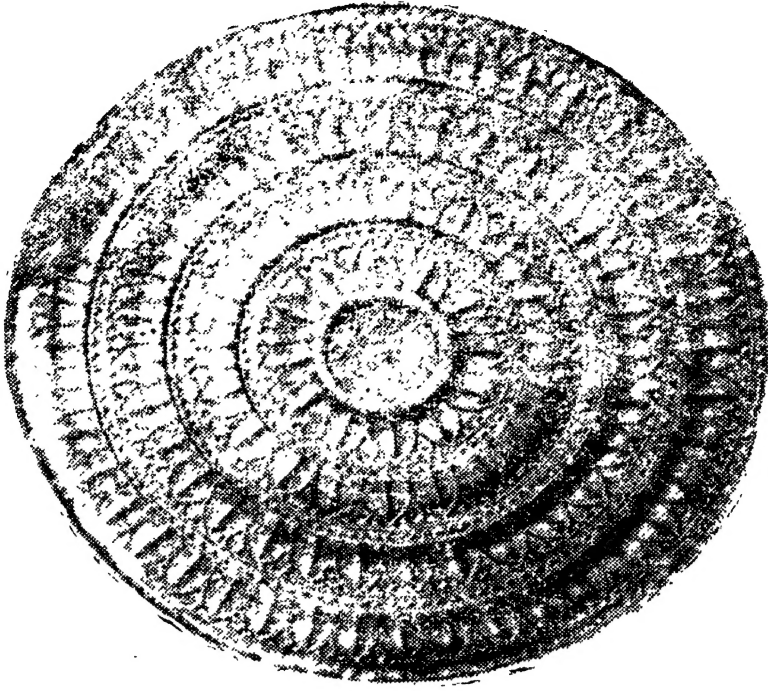

4482

విషయానుక్రమణిక

మే 1956

సంబోధము	శ్రీ హరీత శివశర్మ	...	1
శ్రీరామ పాదుకలు	శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి	...	6
సమానాంతర రేఖలు	శ్రీ ఇసుకపల్లి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి	...	9
భారత దేశంలోని జాతులు	శ్రీ టి. ఆర్. లక్ష్మణన్	...	17
బౌద్ధ సంస్కృతి	శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ	...	25
మనసులూ, మమతలూ	శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి		28
అశ్వ ఘోషుడు	శ్రీ సామవేదం జానకిరామశర్మ	...	33
మన్వంతరం	'శిఖిముఖి'	...	40
బద్దైన నీతులు	శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు	...	45
మేఘమల్హార్	శ్రీమతి మానికొండ సరోజినీదేవి	...	52
కవి : కావ్యము	శ్రీ హన్మనగుత్తి రాధాకృష్ణశర్మ	...	73
నాటకాంతం	శ్రీ పంతుల శ్రీరామశాస్త్రి	...	79
గ్రీకు భారతీయరూపకములు	శ్రీ యస్వీ జోగారావు	...	86
కలగూరగంప		...	91
గ్రంథ విమర్శనము		...	98

మహాపరినిర్వాణ మహోత్సవం

‘దీపవంశ’ అనే బౌద్ధపాశ్చాత్యగ్రంథాన్ని అనుసరించి గౌతమబుద్ధుడు నిర్వాణం చెంది ఈ వైశాఖ పూర్ణిమకు 2500 సంవత్సరాలవుతుంది. బుద్ధుని జననమూ, నిర్వాణమూ కూడా వైశాఖ పూర్ణిమ పుణ్యదినమే అనే ప్రతీతి ఒకటి వుంది. దీన్ని పురస్కరించుకుని—నిర్వాణ దినాన్ని ‘వర్ధంతి’ అనటమే గాని ‘జయంతి’ అనే సంప్రదాయం లేకపోయినా—భారత ప్రభుత్వం ‘పరినిర్వాణ జయంతి’ అనే పేర ఆధికారికావధిని మహోత్సవాలు జరపటానికి నిశ్చయించింది. వైశాఖపూర్ణిమ తదాదీ (మే 24) కేంద్ర ప్రభుత్వమూ రాష్ట్రీయ ప్రభుత్వములూ కూడా దేశం సర్వత్రా యీ మహోత్సవాలు జరపటానికి విస్తృతావధిని యేర్పాట్లు చేస్తున్నారు. భారతప్రభుత్వ ఆహ్వానాన్ని అందుకుని సమస్త బౌద్ధ దేశాల ప్రతినిధులూ ఢిల్లీకి వచ్చి ఈ ఉత్సవ కార్యక్రమాలలో పాల్గొన బోతున్నారు. ఈ మహోత్సవం భారతప్రభుత్వ పరమాశయమైన ‘పంచశీల’ ప్రచారానికే గాక ఆసియా సాంస్కృతిక సమైక్యతను ద్యోతమానం చేయటానికి గూడా ఉపకరించగలదు.

‘అహింసా పరమో ధర్మః’

సంబోధము

శ్రీ హరి తత శివ శర్మ

ఉరువేల భూమిభృత్తుడయించె నెచ్చట
మరి నిరంజరయు సొంపెరుగు నెచట
నెచ్చట నజపాలు రిద్దశోభలు కూర్తు
రానందగీతికా నూనపదము
ముచలింద సాగర మొచటనరాతి భీ
కరమయి సాధుసంగతిని నెరపు
అశ్వత్థతరుమూలమందు మ్రొక్కిన మ్రొక్కు
సేనీయగ్రామ సంక్షేమ మెచట

నచట నుందురు యోగులు, నచట నుందు
రార్య సత్యక్కులారయునట్టి వారు,
నచట వృక్షముల్ వట్టినయట్టి నీడ
నూత్న ధర్మగవేషణ ప్రత్యక్షము.

చల్లని నీరముల్ కదిలి సాగరగర్భము చెందునో మహాఽ
భ్యుల్లసితంబు ఫల్గునదియొద్దనె యాగి తపించునో పారిన్
తల్లి నిరంజరానదియుఁ దానొక దుఃఖముచేత నెంతో శీ
ర్షిల్లినదయ్య నూతనమనీషవలెన్ హాయిసుల్ వెలార్చెడిన్.

తన యెన్ని జన్మల తపము ఫలించెనో
ఆ రావిచెట్టు కొత్తాకు తొడిగ
నచట న్యగ్రోధమునందు యేమున్నదో
తన కొమ్మలోన నందనము విరిసె
అవును రాజాయతనవనరుహమ్మది
వీతరాగస్ఫూర్తి వింత లొలికె
ధర్మమునందు మూర్తమృందియున్నట్లు
ప్రజ్ఞాంకమయ్యె నశ్వత్థ తరువు

ఒక టాకటి నిల్చి యింద్రియ వ్యూహ మడచి
దుఃఖ దోర్మధ్య పాథోవిధూన నాత్మ

నీ నిరంజరాజల వేణి నూని బలిసి
పట్టు నీడలు నిర్వాణ పథసమాప్తి.

ఆ నీడల్, కుశలమ్ములై, దిశదిశాన్లుద శ్రియః శ్రావ్య క
ర్మానీతంబులునై, విధూత భృశధర్మదేవీ. మార్గోగద
ర్బానూన ప్రధితమ్ములై, కదిలె, నత్యంత ప్రశాంతమ్ములై
ధ్యానోస్మిలితుడైన శాక్య ఋషితా ధర్మంబు బంధించువో.

ఏ కల్పంబున తాను బుద్ధుడయి ఎంతే స్నిగ్ధచిత్తుండునై
శ్రీ కల్యాణ మృదూక్తులన్ వినమిత శ్రీకున్ సుమేధుక్ తనున్
ప్రాకామ్య స్థితి చూచి బుద్ధుడవు రారమ్మంచు దీపంకరుం
డాకంతంబుగ నన్న వాక్కు హృదయంబందున్ ప్రశంసించుచున్.

తన పది ముఖ్య జన్మములు తత్పరమైన తపః ప్రభావ వ
ర్ధన రతిచే గడించుకొని తాల్చిన పారమిత ప్రధాన భా
వనములు నొందుకొండు గురువై మృదువై ధృత ధర్మమార్గ చా
లనములు శీలముల్ నిడుదలై మరి చల్లనినై చరించినన్

దృఢహిత దాన యోగ పరిధీకృతనైజమహాః ప్రభూతిచే
సంహననం బానరెచ్చ తమసంబుల నెవ్వడు, వాడు బోధి కాం
తింహవణించి మారకృతతీర్ణ దురోదర తాపృనుస్త భీ
ష్మాంహములన్ అడంచిన మహాతపముల్ తన యందు వెల్లినన్.

తన విస్మంతర జన్మ నత్కథ వినుత్పన్నంబైన స్వప్నంబు ఛా
యను ధీనేత్రము ముందు తోచి పదిలంబైనంత తానట్లు నె
ట్టన బాలించిన దానయోగ ఘన నిష్టాస్పష్టదాఘిష్టతల్
కనుగొంచున్ మది నూని గౌతముడు నిష్కామాచ్ఛతే జచ్చటన్.

గుంజిత మధురస్వర సం
రంజితమయి నట్టి యీ నిరంజరయు మహా
వ్యంజనయుత ధర్మశ్రీ
పుంజమ్మయినట్లు కొత్తపోకడను చనున్.

ఇట్టి వెన్నెల లిప్పడే గాని మున్నెఱ్ఱ
లేవు వనంత సంజీవకములు
ఇట్టి చల్లనిగాలు లిప్పడేగాని యె
వ్వడు లేవు వేడిమి నడచు జిల్లు

సంబోధము

లింతటి యందమ్ము నెప్పడు చిల్కదు
 ద్యుతిమంతమయిన చందురుని మోము
 ఇంత విశదములై యెప్పడు లేవు ది
 క్కులు న్వచ్ఛములును అకుంతములు
 ఊహ కందని యొక క్రొత్త పోహణమున
 సర్వమును గూడ ధర్మభాస్వద్వికాసి
 శ్రద్ధచేతను వినమితాశాప్రతారి
 కృష్ణత్వస్థా తమస్విని జిష్ణువయ్యె.

తన యెడందకు నేమి తాత్పర్యమబ్బెనో
 అజపాలవట ద్రుశిఫాంకితతలి
 కూర్చున్నవా డెట్లె కూర్చుండె నెన్నొల్లె
 ధర్మచింతనరక్తి తాల్మి బలిసి
 పుట్టుట పెరుగుట గిట్టుట జీవికి
 సహజమే యగును పో; సంతనమరి
 దుఃఖిమ్మునందున దోదూయమానులై
 జీవులు వేగుదు రేవిధమున

కర్మమందురు; కావచ్చు; గాని దుఃఖ
 బహుల జరరమ్ములోకమ్ము; బధిరమయ్యె
 ధర్మమన్నను ధర్మతాత్పర్య మనిన
 తిరిగి వెలిగింతు ధర్మసందీప్తి నిపుడు.

అరయగ జన్మము దుఃఖము, కరమును దుఃఖమ్ము వ్యాధి, కానరు జనముల్
 జరచేతను మృత్యుచేతను గరగరనయి జీవితమ్ము కష్టమున పడున్.

ఎవ్వడు గాని పుట్టినపు డెట్లుల నుండెను యట్లు లేచిరం
 బెవ్వధి నుండు; నీ నడుమ నెక్కొనవో వయసుల్: దురీహచే
 త్రెవ్వదొ జీవితంబు; మతి తేకువ లేమిటికిన్ వచింతురో
 దివియ లేని చీకటి విధిన్ ముదుసల్లయి కుందుటేటికో!

ఒకని దేహంబు కచ్చికవోలె నుసిరాలు
 రాలు నొక్కడు పండు రాలినట్లు
 ఒక్కడు లేవలే డూతయు లేనిదే
 బ్రతుకలే డొకడు దుర్భ్రమల గుడిది
 సర్వ రోగమ్ముల ఖర్వమై తనయందు
 నిల్వ నేడ్చును మది నిల్వకొకడు

ముదిమిపై బడ్డ నమ్మోయంచు నార్పును
బ్రతుకు విపర్యాస పథమునబడి

ఇదియ జీవితమ్ము నిదియును లోకమ్ము
దుఃఖదురితవారి దోగి లోగి
బృంగిపోయి బెండుబెండగుచున్నది
తగిన తేపలేక, దారిలేక.

నిత్యమేదియో మరియు ననిత్యమేదో తెలియరానట్టి చీకటి తేట్టలందు
జిక్కి మనుజులు దుఃఖరాజిని పడుదురు మరి వివేకంబులేమి సందర్భమిదియ.

దుఃఖముకన్నను సత్యము
దుఃఖపు సముదయమె యగును; దోర్బలము మెయిన్
దుఃఖనిరోధ మ్మెరిగిన
దుఃఖనిరోధంపు పథము తోడై నిలుచున్.

అని చింతించెడి శాక్యరాజకుల వంశాకూరమా, లోకవ
ర్థనమా, ధర్మము చూపు బుద్ధిని ముసీంద్రహూ, ప్రసిద్ధార్థ భా
వన మేఘమ్మునయందు తోచినవిపో, వారుల్, మహాధర్మచం
దన వాతాయతవాసనాభరితముల్ ద్రాక్కొంటి గర్భంబులున్.
ఒక భూమిారుహమ్మూల దేశమున తానూహించు ధర్మంబు, వే
రొక భూమిారుహ దివ్య శాఖకలఛాయోత్సర్గ దేశంబునం
దు కరాళంబగు దుఃఖ సంతతికి ప్రత్యూహమ్ము నూహించుచి
ట్లొక వారమ్మును వారమాపయిని తానూనెన్ మహా బోధమున్.

ఆప్తుని వోలిక కడు ప్రే
మాప్తిన్ బోధి చలచ్ఛద మాశా వ్యాప్తిం
గోప్తిన్ పట్టిన నీడల
సప్తాహము గడిపెను “ప్రతిసల్లీను”డనై.

తాను సమాధి పొంది బహుథాచరియించు హృషీకజాలమున్
పూనియడంచి గోతముడు పొంది సుఖమ్ము, విముక్తి ధర్మముల్
ఊనిన యంతలో జగములో నడతెంచెను కాంతు లుద్ధర
(శ్రీ) సమి తమ్ములున్ మహిమ చేతను దుఃఖనివారకమ్ములున్.

ఇంతటి దాకను నంతు తేలని చిక్కు
చిటికలో తేలి తో తెంచినట్లు
ఇంతటి దాక దానంత తపించిన
దొరకని అర్థమ్ము దొరికినట్లు

సంబోధము

ఇంతటిదాక నేమేమి చేసిన గాని

తీరని ఒకపని తీరినట్లు

ఇంతటిదాక దుర్దాంతమై, పోనట్టి

బాధ, యొక్కటి విడి పారినట్లు

‘శాక్య ఖత్తియగోతమ సమణ విరజ

విమల’ మానసబోధి సంసీజ్యమాన

శీతసంబోధి వాయువీచీవితాన

శబలిత వినూత్న ధర్మసంసత్తు వొలిచె.

జరయును మరణంబు జాతిచేతను కల్లు

తనర జాతికి ఉపాదాన మిక్క

తృష్ణ చేతనుకల్లు నీ యుపాదానంబు

తృష్ణకు వేదన మిచ్చు బ్రతుకు

వేదన స్పర్శచే విక్రమించును మరి

నామరూపంబులం దదియు పుట్టు

విజ్ఞాన ప్రత్యయ విధిబడివచ్చును

నామరూపముల విరామగతిని

“మలిన పరి దేవ దుష్టదోమ్మనన”ములకు

ఇవియ కారణ మగుచును, నులియబెట్టు

సర్వ లోకమ్ములను గూడ; సత్యమైన

ధర్మధృతి వీని నడచి పథ్యమును చూతు.

అగును నిరోధమార్గమునయందున నే పొసగున్, సమూలమై

తెగిపడు దుఃఖచక్రమును; తేకువతో వ్రతశీల సంపదల్

చిగురుల నొత్తినొత్తియు బచ్చేళిమహాగతి బ్రహ్మచర్య దీ

క్షు గడిపినన్ మహాధ్వములు గన్నడు ధర్మపుచక్రమున్ బడిన్.

స్వామి యెడంద నా తపము సాగిన సాగుట బోధివృక్షశా

ఖామృదు రాగరంజిత శిఖావలయంబులలో కషాయముల్

ప్రబామిన ప్రాద్విశాగత ప్రభాకర దివ్యకరాళి హావళిన్

ఓమిన ధర్మమై దిశల నోమినదై, మిగిలెన్, గభీరమై.

ఆ వైశాఖము నట్టిపూర్ణిమయు నార్యశ్రీ మహాద్యోగముల్

ఈ వైశాఖమునందు గాదు మరి యేయే కాలమందై ననున్

రావున్; రావును నట్టి ధర్మకలనారాజ త్తపశ్చర్యలున్

ఈ వైశాఖము మాత్ర మిట్టు లరుదెంచెన్ స్వామిక్షీర్త్యంకమై.

శ్రీ రామ పాదుకలు

శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి

పాదుకలు

శ్రీ రామరామ పాదసర
సీజమరందము గోల్చికోలిత
దూర్ఘరినుజోన్నతిం దగిలి
పుల్కలనెత్తి సజీవవాణి నో
రారగ బల్కమాకు మన
వైసది తిత్కథ విన్న పేళ మం
దారము పూచి మీ మనము
నన్ విరజియును దివ్య వాసనల్

అలనాట నడవి బాటల బోవ మునిరాణి
పాపాణతనవు జీవమున గదలె
నవనీతమంచు క్రొన్న నలంచు పడేహి
ములు ద్రోష్టు కొనుదు మాముంగు నడచె
ముసలి రాజుల త్రోవ మసలి పల్లెనుజేర
ఎడదిలేనెల మయ్యు గడిగె గుహుడు
వితిత సాకేత పృథ్వీ శేత భరతుని
మృగు మస్తకమృదు మన్నించె మయ్య
ఏ మహారాజ్య వృక్ష సంజాత తనవు
నుండి పుట్టిన వారమో, పంకినట్టి
పూర్వ పుణ్యాన సరసురపూజలంది
ఇదట నీ హేమ పీఠి విసించినాము.

[గంభీరంగా ఒక ప్రకటన వలె]

అలనాట నడవి బాటల బోవ మునిరాణి
పాపాణతనవు జీవమున గదలె.

[గౌత మాశ్రమం...ప్రాంతాకాలం,
అహల్య—ఇంద్రుడు]

అహల్య: (గంభీరంగా) చాలు దేవరాజా ఇక వెళ్ళు.
అది సుముహూర్తమో దుష్కముహూర్తమో...
నాలోనూ... ఇన్నాళ్లుగా ఆచరించిన
బహుసలం పొంగింది. ఇక ప్రళయం
తప్పదు. అయినా విచారించను—నువ్వు
మాత్రం కంటబట్టటం నాకీష్టంలేదు. అది

శివుని మాడవకన్ను. ఈ గుబురు చెట్లచా
టుననుంచి త్వరగా వెళ్లిపో.

ఇంద్రు : (పరిహాసంగా) కాళ్ళు నడువవు. ఎట్లా
వెళ్లిను? పేదకు స్వర్గంగాని అక్కడ ఏ
ముంది? నా అమృత కలశం... స్వర్గసీమ...
నీ సుందరకదంబం ఉన్నాయి. విశించివెళ్లి
గలనా? శపించనీ ఆ శాపాయుధుడు.
మోయలేని ఆయన తపోభారం కొంత తగ్గు
తుంది. నా దేవకార్యం కొంత సెగ్గుతుంది.

అహ : అ—అ—అదుగో గౌతములు!

ఇంద్రు : కాని...

[గౌతముని కర్మశి స్వరం]

గౌత : ఆరు అక్కడెక్క! ఎవరు నీవు? నన్ను చూచి
సాలవృక్షాల చాటునుండి తిప్పించుకొని
పోతున్నావా? ఏ దొంగతనానికి ఈ ముని
వేషం తోడు? ఏమీ నావేషమేనా? ఏమిది
అహల్య అట్లా రంతి బొమ్మగా నిల్చుని
చూస్తున్నది? ఓహో తెలిసేంది. ఈ కళంక
క్రీడలో ఆమె కూడా భాగస్వామినియేనా?
ఇంద్రా ఇక నీ బ్రతుకు ని...వ్వలం...
పో...శ్రమం విశించి...అహల్య...
అలాగే రాపడి కడలక మెదలక శిలపా
తావు—తప్పదు—నీ ప్రత్యుత్తరంతో నా
కర్మలను కళంకితం చేయదలచు కోలేను.

అహ : ప్రధూ! ప్రధూ! తమ, తమ, అయ్యో,
నాలుక గట్టి పడిపోతున్నది. తలరాయి—
యంక—గతి—గతి?

గౌత : తపస్వినీ! భావియుగంలా శ్రీరామచంద్రుని
పవిత్ర పాదభూమి...

* * *

విశ్వామిత్రుడు :

రామచంద్రా! ఇదీ—యీ శిలా గాఢ—...

ఆ మునిపత్ని అహల్య వర్షపహస్రాలనుంచీ పాపాణ
రూపంతో యిక్కడ పడివున్నది...అదిగో నీ దక్షిణ

శ్రీరామ పాదుకలు

పాదస్పర్శతో ఆరాయికదలి ఎట్లా అహల్యగా మారు
కున్నదో చూడు.

[హఠాత్తుగా విచ్చిన గొంగు అహల్య]

పతితపావ శ్రీరామభద్రమూర్తి!

ఏడి? నీపాదకంజాత మెంత మృగువు!

ఎంత కనుకాచికాల మృదంతే ప్రియమే

నా శిలాజీవితమున ప్రాణములు పోసె...

* * *

“నవనీతమును కొన్నవలెను పైచేహి

ములు త్రొక్కుకొనుచు మాముంగునకిచే”

[సీత—రాముడు—లక్ష్మణుడు]

సీత : అయ్యయ్యా!—ఏమివార్త ఆభిషేకమున్నా
అరణ్యమున్నా—ఏమి మీ నిర్విచారము...
పట్టబట్టలను నారదీరలను ఒక్కటే
చూపుతో చూచే మీ గంభీరవచనము నన్ను
వణకిస్తున్నది ఇక గత్యంతరంలేదా?

లక్ష్మ : (హఠాత్తుగా అంగకొని) శేషమే...ఈ
ధనువును ఒక్కసారి మోగించి అంతా
చక్కజేస్తాను.

రాము : (శాంతంగా) లక్ష్మణా ఎవరిమీద నీ
ఆగ్రహం? విలైత్తి ఎవరిని దంపవలచా
వయ్యా—నీవు నేను పుట్టకముందే రాజ్యం
పింతిలికి దత్తమయింది నీకు తెలియదు ఇక
శాంతించు...నా అటవీ ప్రయాణానికి
సర్వం సిద్ధంచేయించు ఇప్పుడే ప్రయాణం.

సీత : ఏమిటి ... ఆర్యపుత్రు లొక్కరేనా?
ప్రయాణం...వీలులేదు. సుఖగుఱాలలో
అశ్రమసాలలో భాగం పంచుకొనే ఈ
అర్థాంగికికూడ సగభాగం వుంది వనవా
సంహ...ఇదిగో నేను సిద్ధమవుతున్నాను.

రాము : సీతా ఏమిటి నీకంటలు? వనవాసం అంటే
ఆయోధ్యాపుష్పద్యానం అనుకొంటు
న్నావా? భయంకర మృగాలు...ముళ్ల
పొదిలు, రాళ్ళగుట్టలు—అడుగుపడదు...

సీత : కనుక నే—నేనూ వస్తాను—నా ప్రభువు
మెత్తని పూలపాదాలలో ముళ్లుచుచ్చుకోడ
మేనా? నేను సహించను...మంగున్న
దర్శనముశ్శు త్రొక్కి నేను దారి సరి
చేస్తాను.

రాము : లక్ష్మణా వదినను వారించలేవా?

లక్ష్మ : అన్నా ఏమిచెప్పను...

విభుని గ్రహణమృతందైన విడదు తార
తరు వొరగినంత లతి వసుంధరను న్నాలు

బురదడిగిన గజేంద్రుని కరిణి వినునె

పయన ముచిత మృగువయేమో వదిన కిప్పుడు.

నేనును నిరంతరాశిమణి గదా! పైని తమ
చిత్తము.

రాము : (సప్తపతా) ఇదేనా నీమధ్య వర్తిత్వం?
నీవుకూడా వనవాసానికేనా? వస్తు నాయనా
...సీత! లక్ష్మణునికి వచ్చజెప్పు.

సీత : సోమిత్రీ! నామాట విను నాయనా; మమ్ము
లను పర్లనీ...

లక్ష్మ : అమ్మా అన్నగారి పాదసేవగా మీకి
స్వార్థం ఎప్పటినుంచీ వచ్చింది? మీరు
దక్షిణపాదం నేరిస్తూవుంటే నేను నామ
పాద పరిచర్య చేస్తాను.

రాము : ధర్మిరా! ఏమి ముగ్ధభావనయిలు.

* * *

“ముసలిగాజుల త్రోవమసలి పల్లెను జేర
ఎవర తేనెల మమ్ము గడిగెనపలుకు.”

[సహుడు—రాముడు]

గుహు : (నిచారంగా) ఈ పాడు చేరులతో ఇదిగో
మట్టిపాలు తెచ్చాను...శ్రీ రామదండ్రా!
పట్టాభిషేకానికి, కలిగిన కానుకలు తెచ్చి
మీ పాదాలచెంత సమర్పించవలసిన సేవ
కుడికి—ఈ ఆనతి పెట్టావేమయ్యా—
మహాప్రభూ—

రాము : మిత్రునా కంటనీరు పెట్టకు సీతా సుమం
శ్రుదూ మామగండా యీపాలతో జపలు
కట్టుకొనీ...త్వరగా గంగదాటడానికి....
ఆయత్తెహుచు...లే...

[సహవార్ల కంఠాలు—గంగ గలగలలు]

—పాట—

అపరివారలుదాటి ఆకొంప దాటి

జపదారిసాంబయ్య జడలన్ని దాట

కోరి పరుగునవచ్చె కొమ్మ గంగమ్మ

పూలు కుంకుమ పోసి మొక్కుకుందాము!

గుహు : ఓహోయ్...కొంపన్న! ఆపడవ సరిగా
కేవులాకి రానీ. మహారాజు ఒడుదుడుకు
లలో ఎక్కలేదు. మాతల్లి సీతమ్మ అసలే
ఆగుండురాళ్ళల్లో అడుగు పెట్టలేదు. ఆ...
ఆ...అదీ పరి మా ప్రభువులు నడిచే
దారిలో మెత్తనియినక...చిరుకూర్చి పరి
చావుకదూ. మంచిపని చేశావు. ఉహూ...
నీకూ తెలుసును రామయ్య తండ్రిని నీనిం
చడం. ఇక రావమ్మ మా తండ్రి—ఆయన
మెత్తని అడుగులు మోపిన నేల ఎంత ముద్దు

లొలుకు శున్నదిరా ఆ మట్టితీసి కళ్లకద్దు
కోవాలనిపిస్తున్నది.

రామ : నేస్తం ఏమి వెళ్లిపోయి నీది ఆ చెక్కిల్లు
తుడుచుకో. గంగను సమీపించాం—ఇంక
పడన ఎక్కడ మృతకమా?

గుహు : (ఆత్రింగా) బాబ్బాయి...ఒక్క నిమిషం
వుండండి మీ బంగారుపాదాలు కడిగి
వేస్తాను నెత్తమ్మలకు ఈడు జోడులైన మీ
అడుగుదోయిన నా కన్నీటితో కడిగి
వేస్తాను. రాయయ్య తండ్రి రాతిని నాతిని
చేసే పాదాలన్నాయి నీ అడుగులలో.
రాయికి కట్టకు ఎంతో వారలేదు—నీ అడు
గులు సోకగానే నా పడవ పడతిగా మారి
పోతే—నాకు బ్రతుకు తెలుపు లేదు ఆ పని
మాత్రం చెయ్యకు. నీ కిచ్చగలిగితే—నన్ను
నీ పాడుకలుగా మార్చుకో. అంతేగాని పది
మందిని ఏరు దాటించే పడవను మాత్రం
మార్చుకు.

రామ : (నవ్వుతూ) మిత్రమా...సందేహ మెం
దుకు—నీ ప్రేమ యీ గంగకంటే లోతై
నది—అలాగే కాని...

* * * *

“వితత సాకేత పృథ్వీ నేత భరతుని
మృగును ప్రకమ్మ మన్నించె మమ్ము—”

రామ : ఎవరు...? భరతుడా, నాయనా—ఎన్నా
ల్లోకు నిన్ను చూడగలిగాను.

రమ్మ తమ్ముడే భరత! వత్తుమ్మ విప్పి
ఎగుభుజమ్ముల నను గొగలింపు మయ్య
మొగము నెత్తును శరదెందు మోహనమ్ము
వేదనా దిగ్గజేహు నాహ్లాదపరపు.

తండ్రిగారిని తలచుకొని విచారించకు—
మనవంటి పుత్రులు ఆయన సత్యవ్రతాన్ని
శిరసావహించి పాలిస్తూ వున్నపుడు ఆయన
గన్యలుకొక యింకేమిటి...”

భర : అన్నా లక్ష్మణునివలెనే నాచైనిగూడ
అనుగ్రహించగూడదా...? నేను కూడా అడ
విలో వుండి పరిచర్యచేస్తాను.

రామ : నాయనా వద్దు వద్దు. ఇక్కడ లక్ష్మణుడు—
అక్కడ నీవు—ఇది నా నిర్ణయం—

భర : ఆర్యా, దయచూపండి ఈ దేహం యిక్క
డనే వుండి, అక్కడి పనులుకూడా నిర్వ
హిస్తుంది. మీ చేరు చెపితేనే రాజ్యానికి
క్రిరామరతుగదా.

రామ : కైకేయినందినా, అట్లా జరగడానికి వీలు
లేదు. నేను పితృదేవుల ఆనతివల్ల అడవికి

వచ్చానుగాని, గర్వంచేతగాని, మతిభ్రమ
చేతగాని కాదుగదా. మన కులభ్రమం సత్య
మని మరచిపోకు.

భర : అన్నా, అభిషేకం మాట...?

రామ : అమ్మగారు కోరినట్లే జరిగితిరాలి.

భర : ఆర్యా—గాయంపై మరింత గాయం
చేస్తారా...?

రామ : నాయనా భేదపడకు. నీ హృదయం నిష్క్ర
ల్భమం. నీ మృగు వదనాలకు, గుణ పరం
పరకు లోబడిపోయేనంటే నన్ను కాని,
మన కర్తవ్యపాలనం? ఇద్దరం కలసి ఆ మహా
రాజును అసత్యవాదిని చెద్దామా...? ఆలో
చించు—వేగిరపడకు.

భర : అన్నా యింకేమీ ఆలోచించలేను మీ నియ
మావసానంవరకూ మీ పాదాలచెంత నే
వుంటాను.

రామ : అట్లా అనుకు. నాయనగారి సుకృతం ఫల
వంతంకానీ—ఇక వాదంవస్తు నీవు అయోధ్యా
రాజ్యం పాలించకపోతే నామీద ఒట్టు.

భర : అయ్యో, ఇక మాటలాడకుండా చేశారు.
అయితే, ఒక నిర్ణయంమీద మీ రాజ్యాన్ని
పాలిస్తాను.

రామ : (సంతోషంగా) ఏమిటా నిర్ణయం....?

భర : నాచేతిలో వుంచిన రాజ్యాన్ని పగునాలుగు
సంవత్సరాల మరునాడు వెంటనే మీరు
వచ్చి స్వీకరించాలి.

రామ : మంచిది.

భర : (సంతోషంగా) అయ్యో, తపోగనులూ,
పౌరులు, వినండి ఈమాట. దీనికి అన్యధా
ఎప్పుడూ జరుగకూడదు. సరే అన్నా
యింకొక వరం యివ్వక తప్పదు నాకు.

రామ : (ఆనందంగా) నాయనా ఏమిటి?

భర : అన్నా నీ పాడుకలు నాకు ప్రసాదించు.
వాటిని శిరసావహిస్తాను. మీరు వనవాసం
నుంచి తిరిగి వచ్చేవరకు యీ పాడుకలే
సింహాసనాన్నలంకరిస్తాయి. మీ పాదాలకు
మారుగా ఈ పాడుకలను పూజిస్తాను. అను
గ్రహించు.

రామ : వత్సా, ఎంతకాలానికో నాకు కొంత ఖ్యాతి
దక్కిందనుకొన్నాను. అల్ప కాలంలో
నీవెంత యశస్విజ్ఞనావు. నీ అభిరుచిమే
కానీ, ఇవిగో పాడుకలు.

భర : ధన్యుణ్ణి. శిరసావహించి పట్టుకువెళతాను.

కంతాలు : జయము రామచంద్రప్రభువునకు జయము,
జయ భరతకుమారునకు జయ!

స మా నా ం త ర రే ఖ లు

శ్రీ ఇసుకపల్లి లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి

చలమయ్య రెండో కూతురు రుక్మిణి కందిచేలో కూర్చుని గాభరాగా ఆలోచిస్తోంది. సంగ్యవేశ. ఊరు సద్దు మణిగిపోతోంది. తానేమో యిక్కడికి వచ్చేసింది. భయంతో గజగజ వణికిపోతోంది. తొందగ్లోను, ఆవేశంలోను యేవో అనేసింది. ఏవో చేసేసింది. తన ధైర్యానికి తానే అచ్చెగవుతున్నాను. బలీయమైన అవసరం, యెంతపనైనా చేయిస్తుంది. కాకపోతే తానెక్కడ! నూరిబాబు యెక్కడ! వశ్యంతా గలతరించిపోతోంది. తానుచేసింది తప్పేమో! తన తండ్రికి తెలుస్తే యేమవుతుందో? ఊళ్ళోనాళ్ళకి తెలుస్తే యేమవుతుంటుందో! అయినా మా అయ్య చెప్తున్నా సేపుంటాడు నాళ్ళ సంగతి. నేను చేసినదాంతో తప్పేమీ లేకుండా అనుకుని తృప్తిపడుతోంది. ఏమిటో, యెప్పుడురాని ఆలోచనలూ వస్తున్నాయి. ఒక్కసారిగా తన అరచెయ్యి చూసుకుంది. ఇంకా కందిగడ్డలాగానే ఎర్రగావుంది. నూరిబాబు చెప్పకంటే తనచెయ్యి బాగా కందిపోయిందనుకుంది. అరచెయ్యిపైపు ఆటే చూస్తావుంటే, నూరిబాబు చెప్ప అచ్చుగుద్దినట్లు కనిపిస్తున్నట్లుంది. కళ్లు చెదిరిపోయినాయి. శరీరం వణికింది. గబగబ అరచెయ్యి తుడిచేసుకుంది. ఇంకా ఆ ఎర్రదనం తగ్గటంలేదు. ప్రక్కనున్న తొట్టెలో చెయ్యికడుక్కుని పమిటకొంగుతో తుడుచుకుంది. ఇంకా ఆనమాలు కనిపిస్తూనేవుంది. భయంవలన చేసేదేమిలేక ఏమిపాచ్చింది. చేసింది తప్పుకాదని తన అంతరాత్మను నిప్పించలేక పోవటంలా వుక్రోషంవచ్చింది; మళ్ళీ వుక్రోషంవలన కూడా ఏమి చేవచ్చింది. చందమామ గుండ్రంగా కదులుతున్నాడు. ప్రక్కన తొట్టెనీళ్ళల్లో, తనవీపు యెడలో చరిచినట్లునిపించింది. చప్పున నీళ్లు కుమ్మరించేసి తొట్టెబోర్లించేసింది. పైనవున్న చందమామ తననుచూసి పక్కన వర్షిస్తున్నట్లునిపించింది. చారడేసి కళ్లు, గులాబి రంగు చెక్కిళ్లు విశాలమైన నుదురు నిజంగా చలమయ్య కొంపలో తప్పబుట్టింది రుక్మిణి. నలుగురూ

యిడేమాట అసలు చలమయ్యకు పుట్టిందవులేగా! రామనాథం గారి పోలిక. అచ్చుగుద్దినట్లు కనిపిస్తోంది. ఇవన్నీ వింటూంటే పురితీసుకుని చచ్చిపోదామని అనిపిస్తూ వుంటుంది రుక్మిణికి. కాని ధైర్యం చాలటం లేదు. ఇంకా యేవేమిటో జ్ఞాపకంవస్తున్నాయి. ఇంటికి వెళ్ళటమా, వెళ్ళకపోవటమా మనస్సు యేమీ ఆలోచించుకోలేక పోతోంది. ఈపాటికి తిప్పకుండా అయ్యకు బాబుగారొచ్చి జరిగిన విషయం అంతా చెప్పేవుంటా రనుకుంది. ఏమిటో ఒక్కసారిగా రుక్మిణికి యెక్కడలేని ధైర్యం వచ్చినట్లునిపించింది. పోనీ చెప్పనీ. దీంట్లో దాపరికం యేముంది. నేనూ చెప్తున్నా వున్నదంతా, నాకేమన్నా భయమా, ముందరవుతే నేనేమీ చెయ్యలేదు. తిప్పంతా అయ్యగారికే ధైర్యం తెచ్చుకుంది. పమిటకొంగు విడిచించేసి నహముకుచుట్టేసుకుంది. చెదిరిన ముంగురులను చెనక్కునెట్టేసి, నూటిమాటికి అరచేతిని చూసుకుంటూ ఇంటి దారి పట్టింది రుక్మిణి. పైకి కనిపిస్తున్నంత ధైర్యం లోపలనుంచి రావటంలేదు. అందువల్ల నే బెగురుగానే అడుగులు వేస్తూ, ఒక్కొక్కప్పుడు అంగుల వేస్తూ ధీమాగా బయలుదేరింది. ఎవరో ఒకల్బిద్దరు రుక్మిణిని చూసి వ్యంగ్యంగా నవ్వారు. తన మనస్సులో ఇంకో టేమీ ఆలోచించే పరిస్థితిలోలేదు. ఏమీపట్టించుకోకండా నే చరచర నడిచి వెళ్ళిపోతోంది.

చలమయ్య సాధారణంగా, ప్రాద్దుగుంకగానే వేపచెట్టుక్రింద నులకమక్కి వేసుకుని కూర్చుని, చేతికి మూతికిపట్టని చుట్టపీకతో సాముచేస్తూ వుండేవాడు. అట్లాగే చెయ్యి మూతి కాల్చుకుంటూ; నివురుగప్పిన నిప్పు కనిపించకండానే పొగవదులుతూ వుండేవాడు. ఏమిటయ్యా, ఇంట్లో అంత పొగాకు పెట్టుకుని, ఆ చుట్టముక్క కాల్చుకుంటూ వెండుకు అని అంటూవుండేది రుక్మిణి. అలాంటిది, చలమయ్య అక్కడ లేనేలేడు. రుక్మిణిమాత్రం వచ్చి వాకిట్లో

నుంచుంది. రోజూ ఉంటున్న యిల్లే క్రొత్తగా కనిపించింది. సరాసరి లోపలకు పోవటానికి మనస్సు వప్పటంలేదు. అటూ ఇటూ ఆదుర్దాగా చూస్తూ నుంచుంది. ఇంట్లోంచి నూరిబాబు కమతగాడు కన్ను బుస్సులాడుకుంటూ బైటకు వస్తున్నాడు. రుక్మిని పైపాదాలు పైకి ఎగిరిపోయినాయి. తనశరీరం కనిపించకండా, వేపచెట్టు ఆశ్రయం యిచ్చి దానేసింది. రుక్మినికి ఏమిచెయ్యాలో యేమీ పాలుపోవడంలేదు. అట్లాగే యింటిలోనికి తొంగి తొంగి చూస్తూ నుంచున్నది. గంగి, గంతులు వేసుకుంటూ బైటకు వచ్చేసింది. అటూ ఇటూ ఓసారి చూసి, వేపచెట్టు క్రింద నులక కుక్కిలాగి, దానివీడ బయటగా వత్తిలింది. అమ్మ కూడా కోపంగానే బైటకు వచ్చేసింది. చలమయ్య, చిప్పబద్ద చుట్టపీకను, రెండు పళ్లెమయ్య కరిచి పట్టుకుని, వికృతంగా మొహంపెట్టి, యేమిటో అట్టహాసంగా వచ్చేశాడు. బైటకు వచ్చిన ముగ్గురూ కూడా మూడు రకాలుగా మొహాలు పెట్టి మొటమొట లాడుతున్నారు. రుక్మిని చెట్టుచాటున నక్కిందన్న మాటేగాని, యెంతసేపని అక్కడ అట్లా వుండి పోతుంది కనక! ఈ ముగ్గురిద్దరూ మొహం యెట్లా చూపిస్తుంది. ఉక్కిరి బిక్కిరయి పోతోంది. అమ్మ, నులకమంచం దగ్గరగా చతికిలబడింది. చలమయ్య వీధి గుమ్మం దగ్గరగా నడుస్తున్నాడు. సమయం చిక్కింది గదా యెవరూ చూడకుండా తాను యింట్లోకి జొరబడొచ్చు గదా అని అడుగుతీసి అడుగులేస్తూ రుక్మిని యింటి లోపలివైపుకు పోసాగింది. చలమయ్య గబుక్కున యెండుకో వేనక్క తిరిగాడు. రుక్మిని చలుక్కున నిలబడిపోయింది.

“ఏం రుక్మిని యింటికి రావటానికి ఏలాపాతా లేదేంటి...” చలమయ్య కన్నుమన్నాడు.

గంగి, అమ్మ యిద్దరూ కూడా రుక్మిని వైపుకు తిరిగారు.

“ఈ యాశదాకా యేం చేస్తుండావే...” గంగి కోరచూపులతో అడిగింది.

రుక్మిని గతుక్కుమంది.

“ఏమిటి అట్లా దూసుకు పోతున్నావు” అమ్మ వికటంగా అడిగింది.

రుక్మిని యేమీ మాట్లాడలేదు.

“నలుగురు కళ్లల్లోపడి నాశనమైపోదా మనకుంటున్నావా.....గంగి చేసిన రథస చాలు.....ఇమా నువ్వు కూడా.....” చలమయ్య ముందుకు అసలేక పోయాడు.

“ఇంటికొక కూకుండే, పొట్టగడిచే డబ్బా... తానేమో యేమీ చిల్లిగవ్వకూడా సంపాదించి పెట్టలేడు. పోనీ యెవరైనా సంపాదించుకుని వస్తుంటే, చూసి వోర్వలేడు. గంగికిమీ సుఖంలేదు. తన శరీరం అమ్మకుని, నిన్ను నన్ను పోషిస్తోంది. ఆ మాత్రం యిదిలేదు, నీకు, పైగా దాన్ని నానా మాటలు అనటం, దానికి పెళ్ళిచేసి దానింటికి దాన్ని పంపిస్తే సుఖపడక పోయిందేమిటి...చేతగాని చవట. ఆత్మను అమ్మకుని, నాళ్లకు పీళ్ళకు తొత్తుగా వుంటూ మనకు సహాయం చెస్తున్నాకూడా నీకు బాలికానిలేదు. పైగా గౌరవం, మర్యాద, వంశం యేమిటేమిటో సణుకుతావు. అవన్నీ దానికి మాత్రం లేవేంటి? నీకంటే యెక్కువేవున్నాయి తిండి గడవద్దా...మొహానికి సిగ్గుదాలి...” అమ్మధోరణి చాలా తీవ్రరూపంలోకి వచ్చేసింది.

“అయ్యకంటే ఆ బాబుగార్లే ప్రేమగానూ, గౌరవం గానూ చూస్తారు...” గంగి యింకా యేవేమిటో బాడిస్తూనే వుంది.

రుక్మిణివెంటే, చలమయ్యకూడా లోపలికి వెళ్ళాడు సరబరా, యీ అంటున్నవన్నీ యెవరో అన్నట్లు.

“ఏమే రుక్మ...నిజం చెబుతావా చెప్పనా” చలమయ్య నిలవేశాడు.

రుక్మినివల్లెంతా వేడెక్కిపోయింది.

“నువ్వేంచేసాచ్చావు...ఇంతసేపటిదాకయెక్కడున్నావు...నూరి బాబుగారింటికి వెళ్ళదాంపద... నాకు అన్నీ తెలుసు. నాకళ్లకే గంతలు కటదా మనుకుంటున్నావా? గంగిని యిప్పుడు నే నేమి అన్నట్టులేను. నిజంచెప్ప...” చలమయ్య రుక్మిని వూపిరి ఆడ నీయటం లేదు.

రుక్మినికి, తన తండ్రికి జరిగిన విషయం అంతా తెలిసిపోయిందేమో అని భయంగా వుంది. ఆసమయంలో రుక్మినికి నిజం చెప్పాలో అబద్ధం చెప్పాలో

సమానాంతర రేఖలు

తెలికండా వుంది. ఇంతలోకి, గంగి, అమ్మకూడా లోపలికి వచ్చేవారు.

‘ఏమిటా నిలవెయ్యటం...నాకు అంతా తెలుసు. నేను కనుక్కుంటానే నువ్వుపద...’అమ్మ చొరవ చేసుకొని చలమయ్యను వెనక్కు నెట్టేసింది.

రుక్మినికి యేమీ అర్థం కావటం లేదు. తన తండ్రి అడిగే ప్రశ్నలకుగాని, అమ్మ చెప్పే సమాధానానికి గాని పోలేమిటో రుక్మినికి బోధపడటంలేదు. ఆ సమయంలో మాత్రం, తప్పించుకుని బైటపడ్డాను అని లోపల లోపల సంతోషించింది. చలమయ్య కోర మాపులు మాస్తూ, వాకిట్లో అరుగుమీద కూలబడ్డాడు.

‘అమ్మా...’ అని పిలిచింది రుక్మిని యెంతో ఆవేదనగా.

‘అమ్మాయి రుక్మిని నాకు అంతా తెలుసు... నువ్వేమి చెప్పక్కర్లేదు...’

గంగి యేమిటో చెప్పబోయి ఆపేసింది.

రుక్మినికి అంతా అయోమయంగా వుంది. ముందు ముందు యేమవుతుందో అనే భయం పట్టుకుని పీకిస్తోంది. తాత్కాలికంగా అప్పటికప్పుడవులే యెట్లాగైతే బైటపడింది. మనస్సులో దిగులు, భయం స్థావరాలు యేర్పరచుకున్నాయి. ఆ రాత్రింతా రుక్మిని మనస్సంతా కలవరపడి పోతోంది. నిద్రపట్టటం లేదు. చాపమీద అటూయిటూ దొర్లిపోతోంది. మధ్య మధ్య లేచి, కాసిని మంచినీళ్లు త్రాగి మళ్ళీపడుకుంటోంది. తెల్లారుతుంది. మళ్ళీ బాబుగారింటికి పనికి వెళ్ళాలి. పనికి వెళ్ళితే, బాబుగారు పూరుకోరు తన్నే మన్నా చేస్తారు. పోనీ పనికి వెళ్ళవంటే, అయ్య, అమ్మ, పూరుకోరు. వెళ్ళననటానికి కొండొలు యేం చెప్పాలి. అక్క కూడా వప్పకోదు. పరిపరివిధాల ఆలోచిస్తూ కళ్లుమూసింది, అప్పటికే తెల్ల వారి పోయింది.

‘రుక్మీ! యింతసేపైనా నిద్దర లేవవేమిటే...’ తన... రుక్మిని తిట్టి, అమ్మ నిద్రలేపుతోంది.

రుక్మిని బద్ధకంగా అటూయిటూ సాగి, కళ్లు నలుపుకుంటూ లేచి కూర్చుంది.

‘ఒక్కనాటికే యిట్లా అయిపోయినా వెంటే...’ అమ్మ, రుక్మిన్ని చూసి నవ్వుకుంది.

అమ్మనంక అదోరకంగా చూసి, రుక్మిని ప్రక్క వదిలి పెట్టేసింది.

అమ్మ, గంగితో యేమిటేమిటో చెప్పతూ సంబరపడి పోతోంది. గంగికూడా తెలిసినట్లు నవ్వేసింది. చలమయ్య పీల్చిద్దరినీ చూసి చిట చిట లాడి పోయాడు.

‘ఇయ్యాల పనికి వెళ్ళివేంటి...ఎంత ప్రాద్దేక్కిందో చూశావా...రుక్మిన్ని, నూరిబాబుగా రింటికి వెళ్ళమని ప్రోద్బలం చేస్తోంది అమ్మ.

‘అమ్మ!...తలకాయనెప్పి బాగా యెక్కువగా వుండే. ఇయ్యాల యొక్కడికి వెళ్ళలేనే...’ తలకాయ గట్టిగా పట్టుకుని వున్నచోటనే చతికిల పడింది రుక్మిని.

అమ్మ మళ్ళీ నవ్వుకుంది. జాట్లు నిమరుతూ పోనిలే యివ్వాలిటికి అక్క వెళుతుందిలే అన్నది అమ్మ; రుక్మినికి ప్రాణం యెంతో తేలికగా అని పించింది.

ఈ నాడు ఉదయం గంగేనల్లి అక్కడ పనులన్నీ చూసుకుని వచ్చింది. మధ్యాహ్నం దాటి నప్పటినుంచి మళ్ళీ రుక్మినికి. గుండె అడుగు యెక్కువయింది సాయంత్రానికి యేమి వంక చెప్పుదామా అని ఆలోచిస్తోంది. ఎట్లాగైనా అక్కనే కోరుకుంటాం సాయంత్రం కూడా వెళ్ళి పనిచెయ్యమని అనుకుంది రుక్మిని. గంగి, రుక్మిని కోరినట్లుగానే చేసింది. కాని మళ్ళీ తెల్లారుతుంది. తాను పనిలోకి వెళ్ళాలి. అప్పుడేం చెయ్యటం ఈ ఆలోచన ఆ రాత్రి నుంచే ప్రారంభమయింది రుక్మినికి. ఎన్నాళ్లు యిట్లా గడపటం అనుకుంది. ఏదో ఒకనాడు యిది బైట పడక మానను. నలుగురు నాలుగు మాటలు అనటం తప్పను. ఎట్లాగైనా ధైర్యం చేసుకుని ముందుకు పోవాలని నిశ్చయం చేసుకుంది. అంతగా బాబుగారు అడుగులే వున్నది వున్నట్లు చెప్పేద్దాం నలుగురికీను. అప్పుడే తప్పెవ్వరితో అందరికీ తెలిసిపోతుందని, గుండె నిబ్బరం చేసుకున్నది రుక్మిని.

భల్లున తెల్లారింది. ఎవరి పనుల్లో వాళ్లు నిమగ్నులయి పోయారు రుక్మిని అదివరకు వెళ్ళినట్లుగానే నూరి బాబుగా రింటికి పోకివెళ్ళింది. కసుపుపూడ్చి ముగ్గేసింది. గుంటు చిమ్మి చెత్తి అవతల పారబోసింది.

ఒకటో రెండో బట్టల్ని బండకేసిబాది ఎండలో ఎండేసింది. చెంబులు గిన్నెలు తొలిచి యింట్లో పెట్టేసింది. ఇన్ని పనులు చేస్తుండగా ఎప్పటి కప్పుడు రుక్మిణి మనస్సులో ఓ విధమైన ఆవేదన, భయం, తొట్రుపాటు, పెల్లుబుకుతూనే వున్నాయి. కాని యెవరూ కూడా తన పనికిమోల అర్థంరాలేదు. నూరి బాబుగారు అసలు కనిపించనే కనిపించ లేదు. రుక్మిణికి భయం కంటే ఆశ్చర్యం యొక్కవ అయింది. తాను వూహించుకున్నట్లు యేదీ జరగలేదు. వైపెచ్చు. నూరిబాబే కనిపించలేదు రుక్మిణికి వుక్కిరి బిక్కిరి అయినట్లయింది. మామూలుగానే వెళుతున్నా అమ్మగారు అని చెప్పి వచ్చేసింది. రుక్మిణి. సాయంత్రం కూడా చెప్పతిగ్గ మార్చేసినా కనిపించలేదు, రుక్మిణి పనిలో. అయితే ఆ పని యీ పని చెప్పటంవలన, ఆ సాయంత్రం రోజుకంటే కొంచెం ఆలస్యంగానే యింటికి వచ్చింది.

ఎగురుగా చలమయ్య వచ్చేసి, 'ఇంతసేపటిదాకా యేంచేస్తున్నావు' అని ప్రశ్నించాడు.

'అమ్మగారు యేవో పనులు చెప్పారు. అందుకని ఆలస్యం అయింది...' తోణక్కండానిదాసంగా సమాధానం చెప్పింది రుక్మిణి.

చలమయ్యకు ఆ సమాధానం యేమాత్రం కూడా తృప్తికాలేదు. వైగా అది అబద్ధం అని కూడా అనుకున్నాడు. ఇంతలోనే అమ్మ యింట్లోంచి వచ్చేసింది.

'రుక్మిణి వచ్చావమ్మ! నీ మాటే అనుకున్న...' బుజాన చెయ్యివేసి, అమ్మ, రుక్మిణిని లోపలికి తీసుకు వెళ్లింది.

'నూరిబాబుగారు యేమన్నారు.....' అమ్మ నవ్వుతూ అడిగింది.

రుక్మిణి యేమీ మాట్లాడలేదు.

'అమ్మకు యెక్కడలేని సిగ్గు.....' అమ్మ, రుక్మిణి, చెక్కిళ్ళను గట్టిగా వత్తి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

రుక్మిణి యెంతో తీవ్రంగా ఆలోచించటం మొదలుపెట్టింది. అమ్మ ధోరణి తనకేమీ అర్థం కావటంలేదు. లేకపోయినా సమయానుకూలంగా,

అవుననో, కాదనో సమాధానం చెప్పి, ఆవేశకు తప్పించుకుంటూ వస్తోంది. ఒకటి రెండు రోజులు గడిచిపోయినాయి.

రుక్మిణి మనోవేదన యొక్కవయిపోతోంది. ఇంట్లో మాడపోలే అమ్మ ధోరణి ఒకవిధంగా వుంది, తండ్రి ధోరణి యింకోవిధంగా వుంది. బాబుగారింటికి పనికి వెళితే అక్కడవాళ్ళు కూడా ముక్తసరిగా మాట్లాడి ముభావంగా వూరుకుంటున్నారు. నూరిబాబుగా రవుతే కనిపించనే కనిపించటంలేదు. బాబుగా రక్కడ అని యెంత అమాయకంగా అడిగినా, ఆ ప్రశ్న యెన్నివిధాల యెంతిమంది అర్థం చేసుకుంటారో అనే భయం. రోజురోజుకు రుక్మిణి నలిగి నలిగి పోతోంది. నాలుగైదు రోజులు తెచ్చిపెట్టుకున్న భయంతో గడిచేసింది.

ఆనాడు పనెక్కవటంవలన, ఆయాస పడుతూ అలసిపోయి యింటికి వచ్చింది రుక్మిణి. బద్దకంగా వాకిట్లో మంచంలో నడుము వాల్చింది. చలమయ్య ఆనాడు అప్పటికి యింటికి రాలేదు. ఆరాత్రికి గంగి యింటికి రాదని అమ్మకు తెలుసు. అమ్మవక్కలే యింట్లో వుంది. కొడిగట్టిన దీపాన్ని కోసేసి, చమురు నిండా పోసి ఓలంతరు వెలిగించి సానిటో పెట్టింది. ఉండి ఉండి గిప్పు గిప్పు మంటోంది. నేలకేసి గట్టిగా రెండుసార్లుకొట్టి, ఆ లాతెరును వీధి గుమ్మం దగ్గరకు తీసుకువచ్చేటప్పటికి, మంచం లో పడుకునివున్న రుక్మిణి కనిపించింది.

"రుక్మిణి ఎప్పుడొచ్చావే...ఎంతసేపయిందేమిటి..." అమ్మ లాంతరు పట్టుకుని మంచం దగ్గరకు వచ్చింది. రుక్మిణి అలిసిపోయి, మొహం యెంతో నీరసంగా కనిపించింది.

అమ్మ పమిటకొంగుతో రుక్మిణి మొహంతంత తుడిచేసి మెల్లిగా లోపలికి తీసుకుపోయింది.

'రుక్మిణి! అట్లా రోజు రోజుకు నలిగిపోతున్నావేమిటి...బాబుగారు నీతో చక్కగా మాటలాడుతున్నారా..వారి దయ మనకుండాలే గాని, మనకు తక్కువేంటే...ఇంకా నువ్వు చిన్నపిల్లవి. నీకుబాగా తెలిదమ్మా...అంత సిగ్గు వుండకూడదు. ఎంతయిదైనా అయ్యగారితో చనువుగా వుండి, వారిని మెప్పించావంటే, యింకా మనకు యేలోపమా వుండదు.....

సమానాంతర రేఖలు

ఏమిటి నేను చెబుతోంది తెలుస్తోందా... అమ్మ నవ్వుతూ, రుక్మిణి అడిగింది.

రుక్మిణి ఎందుకనో బహుశం గా చిరునవ్వు తెప్పించుకుని అమ్మకంక చూసింది.

అమ్మ పక్కాన నవ్వింది.

ఆరాత్రి రుక్మిణికి తీవ్రమైన ఆవేదన కలిగింది. అమ్మ అంతర్ధారం పూర్తిగా తెలుసుకుంది. ఏకారణం చేత అమ్మను, తాను ఏవగించుకుంటున్నో, మళ్ళీ ఆవిషయాన్నే ప్రోత్సహిస్తూ తనదిగ్గర ప్రస్తావించటం, రుక్మిణికి యెంతో వికటంగా అనిపించింది. కచ్చితంగా తనతిల్లికి చెప్పియ్యాలనుకుంది. తనతిల్లిమీద తనకు యెన్నడూరాని కోపం వచ్చేసింది. తాను ఒక యింటి దైతే భర్త కొంచుపట్టుకుని చెబుతోన్న పనిచేసి యంత గంజి త్రాగలేకపోదు తన శరీరంలో మంచి ఓపిక వుంది. కష్టించి పనిచెయ్యగలను. తన బ్రతుకు తాను బ్రతకలను. మరీ యీ నీచమైన బ్రతుకు అమ్మ తనకు యెందుకు ఉద్బోధిస్తోంది, తమస్వార్థంకోసం అక్కను అనవసరంగా అల్లరిపాలుచేశారు. ఈనాడు అక్కంటే నలుగురు యేమనుకుంటున్నారో అర్థం కావటంలేదు. కడుపుకులేని యింట్లో పుట్టాం. కడుపు కోసం కష్టం చెయ్యగలం. ఇంకా మనకు లోపేమిటో. ఇతరులను మెప్పించాలని, యెవరికోసమో కూడబెట్టాలని, మనం నాశనమయిపోవటం యెందుకో అర్థంకావటంలేదు. నా జీవితం నన్ను చూసి మురిసిపోయిన వాళ్లందరినీ మెప్పించటానికికాదు. నా జీవితం నాకోసం, నా ఆనందంకోసం. అంతే. అమ్మకు యివన్నీ చెప్పేస్తాను. మళ్ళీ ఆ విషయం నాదిగ్గర తీసుకురాకుండా చేస్తాను. ఏమిటేమిటో ఆరాత్రులా అనుకుంటూనే వుంది. లోపలలోపల కృశించి పోతూనేవుంది.

చిరాకుగా లేచి, రేగిన జుట్టుకు యంత నూనె పట్టించి తైముకు నూరిబాబుగారింటికి వెళ్లిపోయింది రుక్మిణి. వీధిగుమ్మం తీసేవుంది. లోపలికి వెళ్లిపోయింది. కాని యేమిటో భయమేస్తోంది. ఆ యిల్లు ఆ ఒక్కరాత్రిలోనే యెంతో మారిపోయిఉంటున్నట్లనిపించింది. ఔప్పలేని భయం, రుక్మిణిని ఆవహించింది. ఆ యింట్లో కనిపిస్తున్న ఒకరిద్దరు వ్యక్తులు భయంకరంగా కనిపిస్తున్నారు. తిప్పటడుగులు వేసుకుంటూ, పని

లోకి వెళ్లింది. వాకిట్లోకి యంతలో ఓ బండీవచ్చి ఆగింది. ఇంట్లోంచి ఓ ముసలావిక, యింకో నడి వయస్సు వ్యక్తి వెళ్లి బండీలో యెక్కారు. బండీ సాగిపోతోంది. రుక్మిణి అదేపనిగా అట్లాచూస్తూ నిలబడిపోయింది. వెళుతున్న బండీని సాగనంపటానికి కొంచెం ఆలస్యంగా లోపలుంచి నూరిబాబు వచ్చి, చెయ్యిపూసి మళ్ళీ లోపలికి వెళ్లిపోయాడు రుక్మిణి, నూరిబాబును మళ్ళీ చూడటం అదే మొదటిసారి. వళ్లు రుబులుమన్నది ప్రక్కకు తప్పుకుంది. నూరిబాబు నిరాశుడంగా లోపలి గదిలోకి వెళ్లి కూర్చున్నాడు. రుక్మిణి హృదయంలో ఆవేదన అలలాగ పైకి వుబుక్కు వస్తోంది. చకచక ఆ పని యీ పని చేసుకుపోతోంది. నూరిబాబు కూర్చున్న గది గుమ్మం దిగ్గరకు వచ్చేటప్పటికి, రుక్మిణి ఆగిపోయింది. తన అరచెయ్యి మళ్ళీ చూసుకుంది. ఇంత లోకే నూరిబాబు లోపలుంచి బైటకు వచ్చేసి, తిలవంచుకుని గంభీరంగా దిగి వెళ్లిపోయాడు. రుక్మిణి, నూరిబాబు కళ్ళల్లోవున్న గంభీరతను భరించలేకపోయింది. రుక్మిణికి హృదయం బ్రద్దలయి ట్లరిపించింది. వళ్లంతా గజగజ వణికిపోయింది. భయం తెలీకండానే తన శరీరం తడిసిపోయింది. పెద్ద నిట్టాడ్పు విడిచి యింటికి వెళ్లిపోయింది.

రోజు రోజుకి రుక్మిణి సన్నపడిపోతోంది. మనోవ్యాధి యెక్కువయిపోతోంది మనిషి చేసిన తప్పు పనిని ఎదిరిస్తూవుంటే ఆ తప్పు పనిని సమర్థించే శక్తి అతనిలోనుంచి బహిర్గతం అవుతుంది. అలాంటి తప్పు పనిని, యే ఒక్కడూ కూడా విమర్శించకండా, యెవరూ పట్టించుకోకండా వుంటే, మానవుల్లో అంతర్గతంగా వుంటున్న ఆ మనోదౌర్బల్యం సన్నగిలి పోతుంది. పశ్చాత్తాపానికి, పరితాపానికి అవకాశం కలుగుతుంది. తాత్కాలికంగా అహంకారం పెరిగిపోయినా. రాను రాను, తాను చేసిన తప్పును యెంతో ఘోరంగా చిత్రించుకుని పశ్చాత్తాపపడి ప్రణాలు తీసుకుంటాను. ఇదో రకపు మనోప్రవృత్తి. ఇలాంటి ప్రవృత్తిలో పడి తన్నుకుపోతోంది రుక్మిణి. నూరిబాబు తనను యేమిటేమిటో చేస్తాడని, తన తల్లి, తండ్రి, యింకా యితరులు, తనను యేదో అడిపిస్తారని అనుకున్న రుక్మిణి అప్పట్లో, తాను చేసినపని చెడ్డదికాదు అని రుజువు

చెయ్యటానికి తగిన సామాగ్రిని చేకూర్చుకుంది. ఈ నాడు ఆ విషయం యెవరూ పట్టించుకోవటంలేదు. నూరిబాబే, తన యెగుటనుంచి, తలెత్తకండా గంభీరంగా పెళ్ళిపోయాడు. రుక్మిణి మరింత పిచ్చిదాన్ని చేసింది యీ సంఘటన. తాను చేసింది నిజంగా తప్పేమో. సరిగ్గా అర్థం చేసుకోలేదేమో, ఏమైనా తొందరపడ్డానేమో, యేమిటో యేమిటో రుక్మిణి పిచ్చిదానిలాగ ఆలోచిస్తోంది. ఆమెలో ఆ వేదన పశ్చాత్తాపానికి దారితీస్తోంది. కాని యేంచెయ్యటో తోచటం లేదు.

ఆనాడు కూడా నూరూలుగానే నూరిబాబు గారింటికి వెళ్ళింది. పనులేవో తన చిత్తం వచ్చినట్లు చేసుకుపోతోంది. మనస్సు ముగించుకుపోతోంది మెల్లిగా మేఘమీద గడికి వెళ్ళటానికి మెల్లు యెక్కుతోంది. అంతపెద్ద యింటిలోను నూరిబాబు తప్పు యింకా యెవ్వరూ లేరు. నిశ్చలంగా ఏమిటో ఆలోచించుకుంటూ కూర్చున్నాడు నూరిబాబు.

నూరిబాబు జీవితం మహా తపాసా అయినది. అతని మానసిక ప్రస్థుత్తి బహు చిత్రమయినది. జీవిత లక్ష్యం యేమిటో నిశితంగా ఆలోచిస్తూ వుంటాడు. తనకు గ్రామకం వచ్చినప్పటినుంచి, తాను నిర్ణయమైన విషయాలవృత్తలలో విహరిస్తూ, ఆలోచనలు చేస్తూ వుండేవాడు. ఆలోచిస్తున్నాడీ, ఆస్తి, సనం, మానవజీవిత పురోభివృద్ధికి ఆటంకాలు అని నిశ్చయించి వచ్చాడు. ఆయేడే అతని తండ్రిని యెవరో దాయాది పోవటంవలన, ఏదై నరకాల ఆస్తి, ఓ పెద్ద తోట ఇతనికి సంక్రమించినాయి. నలుగుర్లో కలిసి తిరగాలని వుబలాట పడ్డాడు. ఆత్మీయులకోసం, నూరిబాబు యెంతో పరితపించిపోయాడు. తాను ప్రాణంతో సహనంగా చూసుకుంటున్న తన అన్న అకస్మాత్తుగా తనను విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. తనతల్లితండ్రులు తనను పూర్తిగా అర్థించేసుకుని తన పురోభివృద్ధికి యెంతో దోహదం యిస్తారని కలలకంటూ వుండేవాడు. కాని తన తండ్రి తనకు గ్రామకం వచ్చినప్పటినుంచి పెళ్ళి చేసుకోమని యింట్లో పోరు పెడుతూ వుండేవాడు. తనతల్లి దానికి వత్తెసుగా నీతులు బోధస్తూ వుండేది. కాలగర్భంలో యిద్దరూ కలిసిపోయారు. ఆస్తిని ఆసరాగా పెట్టుకుని, ఆత్మీయత వలకబోయాలని, చాలా మంది విఫలంగా ప్రయత్నించారు. ఆత్మీయత అనేది

డబ్బుతో కొనేదికాదని నూరిబాబు యెన్నడో గ్రహించాడు. ఇలా తన జీవితం సుఖమయం చేసుకోవటానికి కృతనిశ్చయమై వుండిపోయాడు. ఆ సమయం కోసం యెంతో వోపిగ్గా కనిపెట్టుకు కూర్చున్నాడు. ఆ సమయం వచ్చిననుకున్న తరుణంలో, అతను పూర్తిగా దెబ్బతిన్నాడు. తాను ఊహించలేని విషయం జరిగింది దానికి కారణమేమిటి? బాధ్యత యెవరిది? తానెంతవరకు బాధ్యుడు! సంఘంలో మానవునికి మానవునికి ఇనుప తెరలందుకు! ఇవి సృష్టించిన వాతెవరు? వీటిని విచ్చిన్నం చేసే శక్తి యెవరిది? గుణాలన్నీ డబ్బునే అంటి పెట్టుకుంటాయా? గుణహీనులలో డబ్బునే అంటి పెట్టుకున్నవాళ్ళు యెంతమంది? జీవితంలో ధ్యేయం యేమిటి! నిజమైన ప్రణయగానికి విలువలేక పోవటం, తుచ్ఛమైన కామానికి విలువ వుండటం! ఈ విరుద్ధభావాలెందుకు? ఒక స్త్రీ, అబల తిండికి పసుక్కునే అభాగ్యురాలు, రూపసి, ఆమెలో నేను ఊహించలేని శక్తి యెవరు యిచ్చారు. కృత్రిమ బంధనాలలో బిగించేసి, యితరుల సౌభాగ్యాన్ని చూడలేని కొంతమంది స్వార్థపరులతో నిర్వహింప సంఘమా? అర్థంలేని ఆవేశంలో, తన బాగుయేమిటో తాను తెలుసుకోలేని ఒక అమాయకపుష్పి క్రూర్యమా! ఇంత డబ్బున్నా, జీవితంలో నేను యెందుకు సుఖపడటం లేదు. నాకు వ్యక్తుల్లో విశ్వాసం నశించింది. సంఘమీద గౌరవం లేదు. నేను కూడా ఒక నిష్పహాయుడు లాగ సంఘపు పురితాడులా యేనాడో ఒకనాడు చిక్కుకు పోవల్సిందే! ఆలోచించి ఆలోచించి అలసిపోయాడు. చిహ్నాలన కుర్చీగాంచి లేచాడు. కిటికీ తలుపులు వేసేశాడు. బైటకు రాబోతున్నాడు ఎదురుగా రుక్మిణి నిలబడి ఉంది. ఒక్కక్షణం తీక్షణంగా చూశాడు రుక్మిణి వంక. రుక్మిణి వెక్కి వెక్కి యెప్పి, కాళ్ళ మీద పడింది తుమించుంటూ.

పెద్ద నిట్టూర్పు విసుస్తూ, నిశ్చలంగా నిలబడి పోయాడు.

“అయ్యగారు, అయ్యగారు” అంటూ వలవల యేడ్చింది రుక్మిణి.

నూరిబాబు యేమీ జరించకుండానే అట్లాగే నిలబడి ఉన్నాడు.

సమానాంతర రేఖలు

రుక్మిణి మళ్ళీ పిలిచింది.

సూరిబాబు తీక్షణంగా చూశాడు మళ్ళీ ఓ సారి రుక్మిణి కళ్ళల్లోకి.

‘రుక్మిణి! లోకం నన్ను ఏమిటేమిటో అంటోంది. నీకు వినిపిస్తోందో లేదో నాకు తెలీదు నేను నీ జీవితాన్ని నాశనంచేశానట. నీ పొంగి పొరలున్న యావనం, నేను చూసి సహించలేక నీకు తీరని అన్యాయం చేశానట దానికి ఫలితమే నువ్వు రోజు రోజుకు యిట్లా అయిపోవటం నామీద మంచి విశ్వాసం వున్నవాళ్ళే నన్ను యీ విధంగా తూలనాడుతున్నారు. నీతో పరిచయం వుందనే ప్రచారం చాలా తీవ్రంగా సాగిపోతోంది. నా గౌరవానికి, నా ఆత్మకు అలాంటి పరిచయం యెంతో వంచన అని యీనాడు గ్రహించుకోకలిగాను. నీ జీవితం అంతా సుఖమయం చేద్దామని నా జీవితం సుఖమయం చేసుకుందామని, మానవులు కల్పించిన బంధనాలన్నింటినీ త్రుంచివేసి, యెంతో వున్నతమైన ఆదర్శంలో నిన్ను పెళ్ళి చేసుకుందామని ఆశించి నీ దగ్గరికి వచ్చాను. కాని నువ్వు ఆపార్థం చేసుకున్నావు నన్ను. నా జబ్బు నా ఆస్తి నా ధనం, నన్ను సరిగ్గా అర్థం చేసుకో నీయలేదు అది నీ తప్పేగాను. కాని యీనాడు నాకు తిగిసాస్తా జరిగింది. నీ జీవితంలో నిష్ఠలు పోస్తాననే దుఃఖిహాసంతో, నా జీవితాన్ని నాశనం చేశావు నా మనస్సులో తోభ పుట్టించావు. ఈ దావాగ్ని యీ జన్మను క్రమ క్రమేణా దహించుకుపోతుంది. నాకు తెలుసు. నా జీవితంలో నేను కోరుకున్నది యేవీ జరగలేదు. అన్నింటినీ సహించి, చివరకు నీ ప్రేమకోసం తపన పడ్డాను. అది కూడా నాకు లభ్యంకాలేదు. నేను నిన్ను ప్రేమించటం నా స్వార్థంకోసమే కాదు. నిన్ను చూసి, నేను చాలా ఆలోచించాను. నీ జీవితంలో యెలాంటి కష్టాలు యెదుర్కొనవలసి వస్తుందో యీ సంఘంలో వుంటున్న నేను పూర్తిగా గ్రహించగలను వాట్నింటిని తొలగించి, నీ రూపానికి నీ గుణానికి తగ్గ అవకాశాలు యివ్వాలని, యెంతో దూరం ఆలోచించి, యెంతో ఆదర్శం అనుకొని నీ దగ్గరకు వచ్చాను. అది నువ్వు గ్రహించుకోలేక పోయావు. ఈ నాడు నీ వల్ల నేను, నా వల్ల నీవు భ్రష్టులమై పోయినాం. ఈ అపవాదు యీ అప

నివ తప్పించటానికి నేను కాయశక్తుల ప్రయత్నం చేస్తాను. నువ్వు కూడా ప్రయత్నం చేసి నా పరువు నిలబెట్టు. అంతకంటే నిన్ను కోరేదమీలేదు. నేను చెప్పినవాటిల్లో యేదక్కటీ కూడా పూర్తిగా అర్థం చేసుకోలేవని నాకు తెలుసు, కాని నా ఆవేదన తగ్గేదెట్లా! నేను యెవ్వరితో ఇవన్నీ చెప్పి వ్యాయభారాన్ని తగ్గించుకోగలను...’ సూరిబాబు గజగజ వణికిపోతూ నిలబడివున్నాడు.

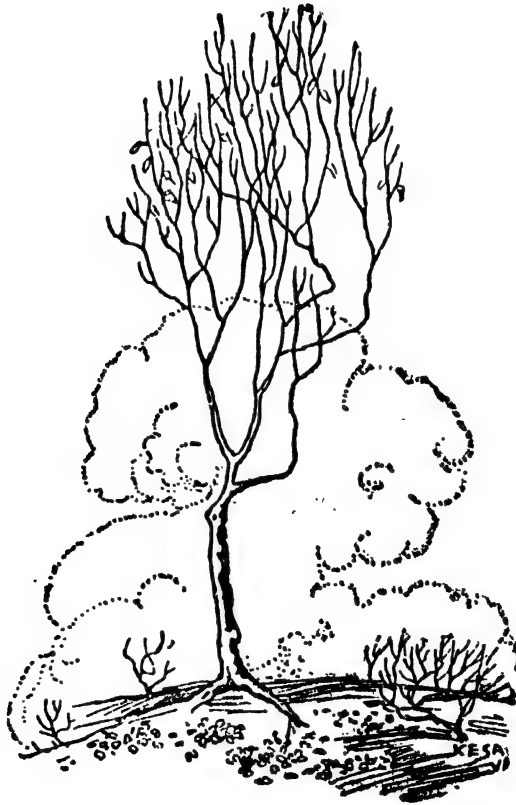
అయ్యగాను నాకేం చేబీలేదండీ, నన్ను తుమి చంపి... హా! యమని ఏమిస్తోంది రుక్మిణి.

‘ఈ పరిస్థితుల్లో నే నేమీ చెయ్యలేను...’ చెయ్యి మొహానికి అడ్డం పెట్టుకుని సూరిబాబు చకచక క్రిందికు జెళ్ళిపోయాడు.

రుక్మిణికి యెవో భాయమాత్రంగా బాబుగారి బాధ అర్థమయింది. తన అరచేతిని భూమిమీద గట్టిగా నాలుగైదుసార్లు బాదించి. తనను తాను విడిచిదుకుంటోంది. తాను చేసిన ఘోరమైన తప్పుకు పశ్చాత్తాపపడటానికి కూడా అవకాశం లేక పోయింది. వృథాయంతోనూంచి నిప్పు ఆవిర్లు బుసలు కొటుతూ పైకి వచ్చేస్తున్నాయి. తన కల్మషాన్ని దహించేస్తున్నాయా అన్నంత తీవ్రంగా వచ్చేస్తున్నాయి మనస్సు పరిపరివిధాల పోతోంది. తన జీవితాన్నే సమాప్తి చేసుకోవాలని వచ్చిన ఆవేశం ఆక్షణంగానే నూరుమైపోయింది తాను జీవితంలో యెంతో సుఖం అనుభవించాలని, యెంతో ఆనందంగా గడుపుతూ వుండాలని యేమిటేమిటో కలలుకంటూ వుండేది. తన అందాన్ని చూసి తానే అనూయ పడుతూ వుండేది. అలాంటిది యీనాడు జీవితాన్ని సమాప్తిచేసుకోవాలనే ఆలోచన వికృతంగాను, విరుద్ధంగాను తోచింది. అయ్యగానికి తనమూలన చెడ్డ పేరు వచ్చిందని తెలుసుకుంది. దానికి తాను చెయ్యదగ్గ పనేమిటి ఆలోచించటం మొదలుపెట్టింది. ఓమూల అమ్మ తననియెవరికో అమ్మేసి ఉబ్బు సంపాదించాలని ఆశపడుతూ వుంటుంది. అక్కజీవితం అంతా బజారుపాలయింది. అయ్య యేమీ చెయ్యలేనివాడు. ఇక వీళ్ళతో ఉండి లాభియేమిటి? నాకు వీళ్ళతో యేవిధమైన సంబంధమూలేదు. నేను వీళ్ళెవ్వరికీ కనిపించకండా యెక్కడికో దూరంగా వెళ్ళిపోతాను. అక్కడే నా జీవితం క్రొత్తవిధంగా సాగించు

కుంటాను. ఇక యీ వూళ్ళో నాకు తావులేదు. ఓ నిశ్చయానికి వచ్చేసింది. ఆ సాయంత్రం బండికి యెవరికీ చెప్పకండా ఆ వూరు వదిలి వేసి వెళ్ళిపోవాలని నిశ్చయించుకుంది రుక్మిణి. పాల్గొని మండినూర్కు పశ్చిమాగ్రామానికి కుంగిపోతున్నాడు మూరిబాబు గదిలో పిచ్చినామగ పచార్లు చేస్తున్నాడు అటూ యటూ, అతని బుర్ర వేడెక్కిపోతోంది ఏమీ ఆలోచన తట్టటంలేదు. చటుక్కున యేనో ఓ వుసాయం తట్టి నట్లు వులిక్కిపడ్డాడు. తాను యీ వూరు వదిలిపెట్టి వెళ్ళిపోవాలి. ఈ అపనింద భరించలేను. ఈ అసవాదు సహించలేను అనుకున్నాడు. గదిగది పెట్టెలోకి నాలుగైదు బట్టలు కుక్కేసి, సరిగ్గా బండిట్రెముకు రైలు స్టేషను చేరుకున్నాడు. గుండెలో రైలు పరుగెత్తు

తున్నాయి. ఎదురున్న వ్యక్తి యెవరైనా కనిపిస్తే వులిక్కిపడుతున్నాడు. అవేమనగా రైలురావటానికి యింకా యెంత ట్రైముంకో కనుక్కున్నాడు. ఆనాడు కూడా గంట లేటుగానే రైలువచ్చింది. ముచ్చెనుట్లు పోసిన మూరిబాబు తెప్పరిల్లి, రైలువచ్చి ఆగంగానే జనాన్ని నెట్టుకుంటూ ఓ పెట్టెలోకి చొరబడ్డాడు. గుంపులు గుంపులుగా నడుస్తున్న జనంమధ్య శరీరాన్ని దాచుకుంటూ, తానుమాత్రం యెవరినీ చూడకండా, యెక్కడో జనం వత్తిడిగావున్న మధ్య పెట్టెలో యెక్కేసింది రుక్మిణి. రైలు సాగిపోయింది. రాత్రి వెళ్ళిపోయింది తెల్లారేబప్పుటికి మూరిబాబు రుక్మిణి లేవతీసుకుని వెళ్లావనే మాట వూరంతూ పొక్కి పోయింది.

భారతదేశంలోని జాతులు

శ్రీ టి. ఆర్. లక్ష్మణన్

భౌరతదేశంలోని వివిధ జాతులను గురించి తెలుసుకోవాలంటే, ముందుగా, 'జాతి' అనే పదానికి సరియైన నిర్వచనమేమిటో తెలుసుకోవాలి. 'జాతి' అనే పదాన్ని యెవరియిష్టంవచ్చినట్లు వాడువాడుతూండటంవల్ల చాలా అయోమయస్థితి ఏర్పడుతోంది. 'ఒక ప్రత్యేక జీవరాశిలో, అంతర్వర్గమై వుండి, ఆ జీవరాశిలోని యితర అంతర్వర్గాలకు విభిన్నములైన కొన్ని శారీరక లక్షణాలుగల ఉపకాళి' అని జీవశాస్త్రవేత్తలు ఈ పదాన్ని నిర్వచించారు. ఈ వృష్ట్యా యోజించితే మానవసంఘంలో అనేక జాతులున్నట్లు మనకు బోధపడుతుంది. కాని, సామాన్యంగా, జనబాహుళ్యం ఈ శబ్దాన్ని వాడుతున్నప్పుడు ఇంత శాస్త్రీయమైన విశిష్టార్థంలో దాన్ని వాడటంలేదు. 'జర్మన్ జాతి' 'బ్రిటిష్ జాతి' అనేవి యిలాంటి ప్రయోగాలే; ఒక ప్రత్యేక భూభాగానికి పరిమితమైవున్న ప్రజను 'జాతి' అంటున్నారు. ఇంతే కాదు: ఒక మతానికి చెందినవారిని, ఒక భాషను చెందినవారిని, ఒక ప్రత్యేక సంస్కృతికి చెందినవారిని, స్థూలంగా 'జాతి' అని పిలవటం మాయూలైంది. 'హైందవజాతి', 'యూదుజాతి' 'ఆర్యజాతి' ఇత్యాదయి. ఇది తప్పుడుప్రయోగం కావటమేగాక సామ్రాజ్యవాద ధోరణిగల రాజకీయవాదులు దాన్ని ఆయుధంగా ఉపయోగించి, ప్రపంచంలో అనేక అసర్థాలకు దారితీశారు. ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామ సందర్భంలో జర్మనీ అనుసరించిన అసందర్భపు విధానం యిందుకు ప్రబలమైన ఉదాహరణ.

మానవసంఘంలోని విభిన్న జాతులలో స్థూలంగా కనుపించుతున్న సమానస్వరూపాలనూ పరికిలించినట్లయితే, మానవజాతి యూనైటెడ్ ఒకే జీవరాశిమంచి పరిణామం చెందిందని మనం తేలికగా అవగాహన చేసుకోవచ్చు. అనంతరదశలో ఈ ఆదిమ మానవులు, వివిధభూభాగాలకు విస్తరించి, ఆయా ప్రత్యేక ప్రదేశాలలో స్థావరా లేర్పరుచుకున్న కారణంగా, ఆయా నైస్సరిక స్థితిగతులకు అవసరమైన కొన్ని

కొన్ని ప్రత్యేక ప్రత్యేక ధర్మాలను పెంపొందించుకోవటం కనుపించుతుంది. నైస్సరికపరిస్థితులకు అనుగుణములైన ధర్మాలను పెంపొందించుకునే స్వభావం, యితర జీవరాసులతో పోల్చితే మానవునిలో ఎక్కువ స్పష్టంగా కనుపించుతుంది.

ప్రాణికోటిలోవుండే "జీవాణువుల" (Genes) ద్వారా పారంపర్యగుణాలు తరలవారీగా సంక్రమించుతున్నట్లు, జీవశాస్త్రవేత్త మెండెల్ అనంతరం సర్వూలా అంగీకరించుతున్న సిద్ధాంతమే. విభిన్న జీవకణాల సంయోగంవల్ల కొత్తకొత్త పరిణామాలకు ఆస్కారంవుంది. అయినప్పటికీ ఆయా జాతుల ప్రత్యేక లక్షణాలు కొంతవరకు పరిరక్షింపబడుతూనే వుంటాయి.

మానవోదయమైన ప్రప్రథమ పరిణామం ఎలాంటివో నిరూపించటానికి సరియైన ఆధారాలేమీ కనుపించకుండా వున్నా మానవుడు, వృక్షములను ఆశ్రయించుకుని బ్రతికే, వానరమూ మనిషీ కాని, జావామనిషిలాంటి ఒకానొక జంతువు (Dryapithecus type) నుంచి ఉద్భవించినట్లు తలపోయబడుతున్నది. ఆ వానరదశనుంచి రెండు ఋషపాదాలమీదా నిట్ట నిలువుగా లేచి నిల్వోరటానికి జరిగిన ప్రయత్నంలో అనేక అంతర్దశలు వుండవచ్చు. ఇంకా చెట్టుచేమలను వుచ్చుకుని వేలాడే స్వభావాన్ని విడువలేకుండావున్న గోరిల్లా వగైరా కోతులు ఇలాంటి అంతర్దశలే అయి వుండవచ్చు.

చెట్టుమీదనుంచి భూమిమీదికి అవతరించి భూమిమీద సంచరించేటందుకు అనువుగా తన అవయవాలను సాధన చేసుకునే తరుణంలో అనేక పరిణామాలను చెందివుండవచ్చు. జావా, పెకింగ్, ఫిల్డ్ జాన్, ప్రాచీన మానవులు మొదలయిన జీవులు ఈ అంతర్దశలకు చెందినవారై యుండవచ్చు.

ఇలా మానవులుగా రూపొందిన ఈ ద్వీపాద జీవ సముదాయం, ఆహారావసరాలవల్ల నైరేణమి

సుఖజీవనానికి అనువైన వాతావరణాన్ని అన్వేషించుతూ నైలే నేమి, దూర దూరాంతర సీమలకు ప్రపంచము నలుమూలలకూ వ్యాపించి యుండుచున్నది.

నూతన పరిసరాలలోకి ఎప్పుడు మార్పు జేందటము జరిగిందో అప్పుడు దేశంలో వుండే జీవకణాలలో, నూతన పరిస్థితులకు అనువైన పరిణామం రావటము సహజం.

ఆదిమ మానవ పరిణామాలుగా కనిపించుతున్న నీగ్రో, మంగోలో, కాకసన జాతులు ఇలాంటివే. ఈ ప్రత్యేకజాతులు పెంపొందించుకున్న గుణాలకు ప్రాంతీయ నైస్సర్గికస్థితిగతులే కారణమని మనం తేలికగా నిరూపించవచ్చు. కాని ఈ వివిధజాతులలో ఎట్టి పరిణామాలు వచ్చినా—శరీరవర్ణం, జుట్టు, తలకట్టు, ముఖం, కళ్ళు, వివిధ రక్తకాఖులు—మొదలయిన బాహ్య లక్షణాలలోనే కాని, మానవ ప్రాథమిక సర్మాలుగా ఉండేవాటిలో ఎట్టి మార్పు లేదు. ఈ బాహ్యలక్షణాలుకూడా, దంపయాత్రలు, వలసలు కారణంగా అనంతరదశలలో కలిగిన వివిధజాతుల పరస్పర సంయోగమువల్ల వాటి వాటి ప్రత్యేకలక్షణాల విస్తృతమవ్వడం అనేక నూతనజాతులుగా పరిణమించినై. అందుచేత ఈనాడు, ఇదమిత్థం ఇది ఈ ప్రత్యేకజాతి అని యే మానవవర్గాన్ని గురించీ ఖండితంగా చెప్పే ఆస్కారం లేదు.

భారతదేశపరిస్థితి

అనాది రాతియుగంవాటినుంచీ, నేటివరకూ ఆయాకాలాలలో అనేకజాతుల ప్రజలు భారతదేశంలో ప్రవేశించి ఇక్కడ స్థావరా లేర్పరుచుకున్నారు. అందుచేత భారతప్రజలలో అనేకజాతుల లక్షణాలు నేడు మనకు కనుపించుతున్నాయి. హిమాలయపు కనుమలనుంచి కొత్తకొత్తజాతులు ఎప్పటికప్పుడు లోపలకు చొచ్చుకువస్తూవుండటమూ, అతః పూర్వం వచ్చిన జాతులను, దక్షిణానికి తూర్పుదిశకు తరిమితిరిమి వత్తివేస్తూ వుండటమూ జరిగింది. ఈ వత్తిడి వల్ల ఆఫ్ఘే మార్పుచెందకుండా తమ వ్యక్తిత్వాన్ని ఇంతో అంతో నిలుపుకున్నవారు కొండలలో జీవించుతూ యితరజనప్రవాహాలతో సంబంధం లేకుండా తలదాచుకున్నవారూ, అతిప్రాచీనజాతులైన ఆటవిక వర్గాలూ మాత్రమే.

అందుచేత భారతదేశంలోని వివిధజాతులను గూర్చి సమీక్ష చేయవలసిన చిన్నప్పుడు ప్రపంచంలో వున్న ఈ అన్నిజాతుల లక్షణాలనూ దృష్టిపథంలో వుంచుకోవలసి వస్తుంది.

భారతదేశపు విఖ్యాతశాస్త్రవేత్త శ్రీ బి. ఎస్. గుహా మనదేశంలో, ఈ దిగువజాతు లున్నట్లు గుర్తించారు.

1. నీగ్రో
2. ప్రాటో-ఆఫ్రిలాయిడ్
3. మంగోలాయిడ్
 - (i) పాలియో-మంగోలాయిడ్
 - (a) నిలువుతల
 - (b) అడ్డతల
 - (ii) టిబెటా-మంగోలాయిడ్
4. మెడిటరేనియన్ జాతి
 - (i) పాలియో-మెడిటరేనియన్
 - (ii) మెడిటరేనియన్ (సాధారణ తెగ)
 - (iii) మెడిటరేనియన్ ఓరియంటల్
5. వెస్టర్న్ డ్రాచీనీఫాల్ (అడ్డతల గల పశ్చిమ జాతులు.)
 - (i) ఆల్ పానాయిడ్
 - (ii) డినారిక్
 - (iii) ఆర్మీనాయిడ్
6. నార్ షిక్.

నీగ్రోలు

ఈ జాతి ఆదిమనివాసం భారతదేశంలోని ద్వీపకల్పభాగం. కాని ఇప్పుడు వీరక్కడా యీప్రాంతంలో కనుపించరు. వీరు మరుగుజ్జు రూపం కలవారు. (5 అడుగుల లోపు) చిన్నతల, గోళాకారం గల నడుగు, నల్లని చర్మం; కాని ఆఫ్రికా మొదలైన అధికోష్ణమండలాలలో వుండే నీగ్రోల కారునలుపు కాదు. నూర్యుని అల్ట్రావైలెట్ కిరణాలనుండి దేహాన్ని రక్షించడానికి చర్మం పొరపై యేర్పడే ఒక పదార్థం ఈ నలుపురంగుకు కారణం. ఇదికాక ఈ జాతిలో కనుపించే మరో ప్రత్యేకలక్షణం; కొవ్వుతో బలసిన పిరుదులు కలిగివుండటం. వీటి అన్నిటిని మించిన ప్రత్యేకతలవెండ్రుకల వైచిత్ర్యం.

1. స్క్రీగో — రాజమహల్ పర్వత ప్రాంత ఆటవికులు,
2. మంగోల్ — నాగా, అస్సామ్. [బెంగాల్
3. అర్మినాయిక్ — తమిళ బ్రాహ్మణుడు, మధుర.
4. మెడిటరేనియన్ — తెలుగు బ్రాహ్మణుడు, విశాఖ.
5. ఆల్ప్-డినారిక్ — గుజరాతీ వైశ్యుడు.
6. ,, — బెంగాలీ కాయస్థుడు.
7. నార్టిక్ — పఠాన్.

తలమీద తీగచుట్టల్లా ఉంగరాలు చుట్టుకుని, తుప్పలాంటి బిరుసు వెంట్రుకలు వుండి, మగ్గ ఖాళీ జాగాలో కపాలం కనుపించుతూ ఉంటుంది. ఈజాతి మనుష్యులు ఇప్పుడు మలయా, న్యూగినీ, పిలిపైన్సు ప్రాంతాలలో కనుపించుతారు. భారతదేశంలో కొంచిన కాదార్లు నైనాడ్లోని ఇరుక్కా మొదలైన ఆదిమ జాతుల ప్రజలు ఈ జాతికి చెందినవారే అండమాన్ దీవులలో కూడా ఇలాంటి ప్రజలున్నారు. బీహారులో గంగకు దక్షిణాన రాజమహల్ పర్వతాలలోనూ, అస్సాంలోని నాగపర్వత ప్రాంతాల ఆటవిక ప్రజలలోనూ కూడా చాలామంది వున్నారు. భారతదేశపు ప్రధాన భూభాగమొదయిప్పుడు ఎక్కడో సకృష్టగా తిప్ప వాడు కనిపించడు. కాని ఒక ఆతి ప్రాచీనదేశంలో వీరు భారతదేశంలోని తూర్పు దక్షిణ ప్రాంతాలను ఆక్రమించి వుండేవారని మనం ఊహించవచ్చు.

ప్రోటో-ఆస్ట్రాలాయిడ్

ఈ జాతికి నీగ్రోజాతికి కొన్ని పోలికలున్నాయి. కాని సుదురు నీగ్రోలకు వున్నట్లు, పసిపిల్లల సుదురులా చిన్నదిగానూ, గోళాకారంలోనూ వుండదు. విశాలంగా వుంటుంది. సుదురు అంచులు కోలగా పలకలు తీరి వుంటాయి, కాని ఈ రెండు జాతులకూ వుండే ప్రధానమైన వైవిధ్యం తలవెంట్రుకలలో కనుపించుతుంది. ఆస్ట్రాలాయిడ్ జాతికి జుట్టు ఉంగరాలుచుట్టుకుని వుండదు. తరంగాలు తరంగాలుగా ఒత్తుగా ఉంటుంది. ఉప్పిడిముక్కు. సంస్కృత వాఙ్మయంలో 'నిషాను'లనే పేర వారి ప్రసక్తి కనుపించుతుంది. నాసికారహితులనీ, నల్లటిదేహం కలవారని అభివర్ణింపబడివున్నారు. వీరికి ఆస్ట్రేలియా ఆటవికప్రజలకి దగ్గరసంబంధం వుంది. అర్చిపెల్గో దీవులలో కూడా ఈ జాతి కనుపించుతుంది. దక్షిణ భారత ప్రాంతంలో ఆదిమనివాసులు చాలామంది ఈజాతికి చెందినవారే. ఉత్తర భారతంలోని అర్ధార్ధం హిందువులుగా మారిపోయిన, ఆటవిక ప్రజలలోకూడా చాలామంది ఈజాతికి చెందినవారే. హైందవ సమాజంలో, నాలుగు ప్రధానవర్ణాలూ కాక మిగతా వెలిగావున్న ప్రజానీకమంతా చాలా భాగం ఈజాతివారేనని చెప్పవచ్చు. నీగ్రోల తరవాత ఈదేశాన్ని ఆక్రమించిన తొలిజాతిగా దీన్ని

అంగీకరించటానికి తగిన ఉపపత్తులున్నాయి. తిరునల్వేలి జిల్లాలో భూగర్భంనుంచి బయటపడిన ఈజాతి ప్రజల తలపుర్రెలు ఇంగుకు నిదర్శనంగా వున్నాయి. ఇవి చరిత్రకందని ప్రాచీనకాలంనాటివని శాస్త్రవేత్తలు చెబుతున్నారు. ఆస్ట్రేలియా ఆటవికజాతికి సన్నిహిత్యమున్న జాతి గనుక ఈజాతిని 'ప్రాటో-ఆస్ట్రాలాయిడ్' జాతి అని శాస్త్రకారులు సంకేతనామంగా చెబుతున్నారు.

మంగోలాయిడ్ జాతి

ఈజాతికిగల ప్రత్యేకలక్షణాలు: తక్కిన జాతులకు మల్లే ముఖమిదనూ శరీరమిదనూ వెంట్రుకలు ఎక్కువగా మొలవవు. ముఖం బల్లపగుపుగా వుంటుంది. గవవ బొమికలు బలంగా కొట్టొచ్చినట్లు వుంటాయి. ముక్కు ఆకారం అంత కొట్టవచ్చినట్లు ఉండు. మంగోల్ జాతిలో ప్రత్యేకంగా గమనించదగినది, కన్ను ఆకారం. కనుగుడ్డు బాదింగింజలా సుదీర్ఘంగా చెవులమీదికి వ్యాపించివుంటుంది. ఇదిగాక కనురెప్పపైన చర్మం ముడతలపడి, కన్నులు సర్వదా నిమిలితాలుగా వున్నట్లు భ్రమకలిగిస్తూ వుంటాయి. ఈలక్షణాలన్నీ మంగోల్ తెగలన్నిటిలోనూ యంతో అంతో కనుపించుతూనే వుంటాయి. ముఖ్యంగా చీనా, టిబెట్టు జాతులలో విస్పష్టంగా గోచరించుతాయి.

మంగోల్ జాతిలో రెండు ఉపశాఖలున్నాయి.

(i) పాలియో మంగోలాయిడ్ శాఖ మొదటిది. దీనిలో మంగోల్ జాతి ప్రధాన లక్షణాలుగా వైన వివరించిన అంశాలు అంత కొట్టవచ్చినట్లు కనుపించవు. వీరిలో అనాదిమానవలక్షణాలు అధికంగా వుంటాయి. ఈ ప్రాచీన మంగోల్ జాతిలో ఒకవర్గం నిలువుతల గలిగి, చామనచాయవర్ణంలో వుంటారు. ఈ లక్షణాలన్న ప్రజలు అస్సాం కొండ జాతుల్లోనూ, బర్మాసరిహద్దు ప్రాంతాలలోనూ ఎక్కువగా కనుపించుతున్నారు. ఇందులో మరో తెగ వుంది: అస్థితల గలవారు; కనురెప్ప ముడత బాగా స్పష్టంగా కనుపించుతుంది. వీరు మొదటి తెగకంటె కొంచెం నాగరికమైన జాతి.

(ii) వైన పేర్కొన్న ప్రధానలక్షణాలన్నీ టిబెట్-మంగోలాయిడ్ జాతిలో విస్పష్టంగా గోచరించుతాయి.

భారతదేశంలోని జాతులు

రించుతాయి బారాటిసునుపులు; మంచి దేహకాంతి కలవారు; ముఖాలమీదా శరీరంమీదా వెంట్రుకలుండవు. కనురెప్ప ముడత విస్తృతంగా కనుపించుతుంది. పెద్ద పరిమాణంలో అడ్డతల వుంటుంది. సిక్కిం, భూటాన్ ప్రాంతాలప్రజలు ఈ తెగకు చెందినవారు.

మనదేశంలో కనుపించుకున్న ఆటనికప్రజా నీకమంతా పైన పేర్కొన్న మూడు ప్రధానజాతులలోనూ—నీగ్రో, ఆస్ట్రోలోయిడ్, మంగోల్ జాతులు—ని జాతికో ఒకజాతికి చెందినవారు.

మెడిటరేనియన్ జాతులు

అనాదికాలంలో మధ్యధరాప్రాంతం ఆనాసంగా కలవారు గనుక ఈ జాతులను స్థూలంగా ఆ పేరున పిలుస్తున్నాం. పైన వివరించిన జాతులు పోతే, భారతదేశంలోని మిగతా ప్రజాబాహుళ్యంలో అధికభాగం ఈ మధ్యధరాజాతులకు చెందినవారే. మధ్యధరాజాతి అంటే ఇదంతా ఒకే ఒక్క పెద్దజాతి అనుకోవడాకు అత్యంత సన్నిహితములైన లక్షణాలు కల వివిధ ఉపజాతుల సంపుటిగా మాత్రమే మనం ఆర్థం చేసుకోవాలి స్థూలంగా ఈ జాతు లన్నిటలోనూ కనుపించే ప్రధాన లక్షణాలు మాత్రమే పరిగణించి అలాంటి లక్షణాలన్నీ కల తెగలన్నీటిని కలిపి స్థూలంగా మెడిటరేనియన్ జాతి అంటున్నాం. ఈ జాతి సాధారణలక్షణాలు: నల్లటి శరీరచ్ఛాయ, నిలువుతల, సామాన్యమైన ఎత్తు. సభాకువంటి శరీరం. ఈ జాతి తొలుత ఆఫ్రికా పచ్చికబయ్యలో నివసించుతూ అనంతరం అటు పశ్చిమానికి ఇటు తూర్పుకు వ్యాపించి వుంటుంది. ఈ మధ్యధరా జాతిలో మూడు ప్రధానవర్గాలు కనుపించుతున్నాయి.

(i) పాలియో - మెడిటరేనియన్ — (ప్రాచీన మధ్యధరాజాతి) మెడిటరేనియన్ జాతులలో ఇది అత్యంత ప్రాచీనమైనకాఖ. ఈ వర్గానికి నీగ్రో జాతులకూ కొన్ని దగ్గరపోలికలు కనుపించుతాయి. ఈ తెగ దక్షిణ భారతదేశానికి వలసవచ్చి, ద్రవిడభాషను మాట్లాడే ప్రజలలో అధికభాగంగా రూపొందింది. దక్షిణ భారతపు ఉష్ణాధికృత కారణంగా, క్రమేణా నలుపునర్ణాన్ని పెంపొందించుకుంది.

(ii) మేడిటరేనియన్ (సాధారణతెగ): ఈ రెండవ తెగ మధ్యధరాజాతులలో ప్రధానమైన తెగ. వీరు పాలియో—మెడిటరేనియన్ తెగ వచ్చిన చాలా కాలానికి భారతదేశానికి వచ్చివుంటారు. ప్రాచీనమైన సింధునాగరకత యావత్తు ఈ తెగకు చెందినదేనని చెబుతున్నాడు అనంతరదశలో వారు ఆర్యదండయాత్రలు కారణంగా గంగానదీప్రాంతానికి తరిమి వేయబడివుంటారు. నేటి ఉత్తరహిందూస్థానంలోని ప్రజాబాహుళ్యంలోని ప్రధానభాగం ఈ తెగకు చెందినవారే. అంతేకాక దేశంలోని యితర ప్రాంతాలన్నిటిలోనూకూడా అగ్రవర్ణాలుగా చలామణీ అవుతున్న ప్రజానీకంలో చాలాభాగం ఈ తెగకు చెందినవారే.

ఈ తెగ లక్షణాలు: చెప్పకోదగిన ఎత్తు; చామనచాయ దేహకాంతి; నిలువుతల, కొట్టవచ్చి నల్లు కనుపించే నాసిక.

(iii) మెడిటరేనియన్ ఓరియంటల్ తెగ: ఈ తెగకు ఈ పేరు పెట్టిన కాస్ట్రొజ్జును ఫిశ్పర్. దీన్ని కొందరు యూనుజాతులలో కలుపుతున్నారు. కాని అది పొరపాటు. వీరికి పైన పేర్కొన్న మెడిటరేనియన్ జాతిలోని రెండవ తెగకూ చాలా సన్నిహిత లక్షణాలున్నాయి ఈ రెండుజాతులలో కనుపించే తేడాలు; ఈ జాతివారికి విపరీతమైన నిశిల తల వుంటుంది ముక్కు ఉబ్బెత్తుగా వుంటుంది ఆసియా మైనర్, అరేబియా ప్రాంతాలు ఈ జాతి ప్రధాన కేంద్రాలు. ఈ జాతి, పంజాబ్ ప్రాంతమంతా విస్తృతపధిని కనుపించుతుంది. రాజస్థాన్ లోనూ ఉత్తర ప్రదేశ్ లోని పశ్చిమభాగంలోనూ కూడా బహుళవ్యాప్తంగావుంది. దేశంలోని యితరప్రాంతాలలోకూడా చెదురుచెదురుగా కనుపించుతారు.

వెస్టర్న్ బ్రాచీ సేఫాల్

(అడ్డతల గల పశ్చిమజాతులు)

భారతదేశానికి వచ్చిన జాతులలో అడ్డతలగల జాతి, మంగోల్ జాతి కాక, పశ్చిమదేశాలనుంచి వచ్చిన జాతి మరొకటివుంది. ఈజాతిని వెస్టర్న్ బ్రాచీ సేఫాల్ జాతి (లేక అడ్డతలగల పశ్చిమజాతి) అంటున్నారు. ఈ జాతిని తిరిగి మూడు తెగలుగా విభజించవచ్చు.

(i) ఆల్బెన్ తెగ (ఆల్ఫ్స్పర్వత ఉత్తర శ్రేణి తెగ).

(ii) డినారిక్ (ఆల్ఫ్స్ దక్షిణ శ్రేణి తెగ).

(iii) ఆర్మినాయిడ్ (ఆర్మీనియా ప్రాంతీయులు).

(i) ఆల్బెన్ తెగ (ఆల్ఫ్స్పర్వత ఉత్తర శ్రేణి శాఖ): ఈ జాతి లక్షణాలు—సునూరైన ఎత్తు; అడ్డతిల; పెద్దముక్కు గుండ్రములు; పుష్కలమైన తిలకట్ట; బలిష్ఠమైన దేహం.

(ii) డినారిక్ తెగ (ఆల్ఫ్స్ దక్షిణ శ్రేణి శాఖ). ప్రధాన లక్షణాలు: చెప్పకోదగిన ఎత్తు; చామన చామ దేహకాంతి; గడ్డముక్కు.

(iii) ఆర్మినాయిడ్ తెగ (ఆర్మీనియా ప్రాంతీయులు): ఈ తెగవారిలో పై రెండు తెగలకూ గల లక్షణాలు ఇంకా విస్పష్టంగా కనుపించుతాయి. అడ్డతిలగల ఈ పాశ్చాత్య జాతికి మంగోల్ జాతికి గల ప్రధానమైన తేడా ఒకటే. ఈ జాతికి నెత్తిమీద జుట్టు ఒత్తుగా పెరుగుతుంది.

ఈ జాతి తమ ఆదిమనివాసం వదిలి పశ్చిమ సముద్రతీరం వెంట బయలుదేరి దక్షిణ బెల్జియా, చిస్టానం గుండా భారతదేశంలో ప్రవేశించి వుంటారు. ఆ పైని సింధు ప్రాంతం నుండా, సొరాష్ట్ర, గుజరాత్, మహారాష్ట్ర, కర్ణాటక తమిళ ప్రాంతములకూ, అక్కడ నుంచి సింహళానికి వ్యాపించివుంటారు. వీరిలో మరొకభాగం అటు తూర్పుదిశగా పరిక్రమించి మగ్య ప్రదేశం, వింధ్య ప్రదేశంలోని తూర్పుభాగం, బీహార్ ప్రదేశాలను ఆక్రమించారు.

ఈ జాతి ఆంగ్ల, మలబారు ప్రాంతాలను మాత్రం ఆక్రమించలేదు ఈ రెండు ప్రత్యేక ప్రాంతాలలోనూ మగ్యసా ప్రాంతీయులు (పాలియో-మెడిటరేనియన్) ఆక్రమించారు.

స్వచ్ఛమైన 'డినారిక్' ఆల్ పైన్ జాతిని చూడాలంటే కూర్గులో చూడవచ్చు. వంగ, ఓడ్ర, కర్ణాటక తమిళ ప్రాంతాలలోకూడా సకృత్తుగా కనుపించుతారు.

బొంబాయి పార్సీలకూడా అడ్డతిల కలిగివున్న జాతియే కాని వీరు గుజరాత్ జాతికి భిన్నమైనవారు.

గానూ ఆసియామైనవారు చెందిన ఆర్మినాయిడ్ తెగకు సన్నిహితులుగానూ కనుపించుతున్నారు.

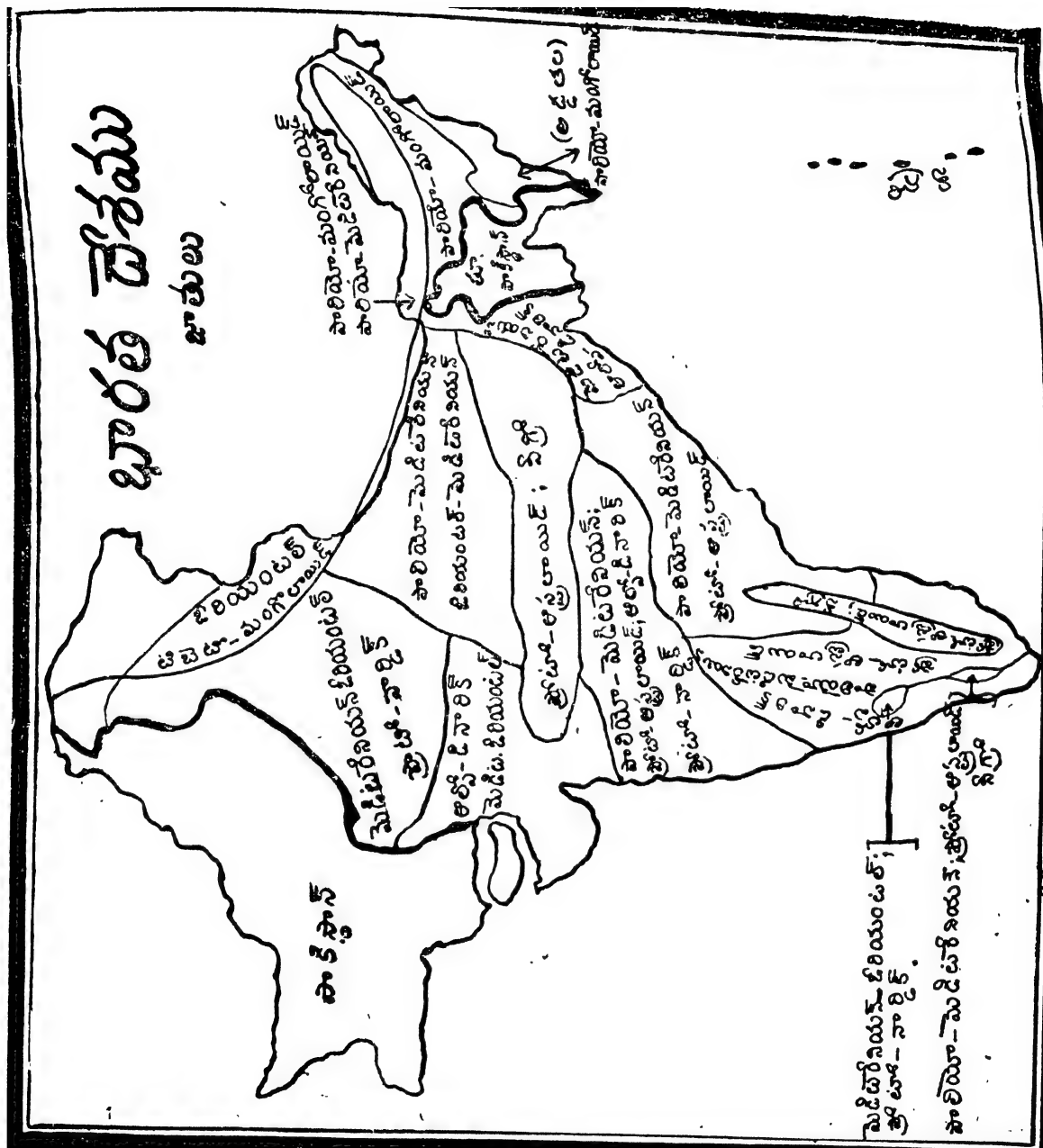
నార్ డిక్ జాతి

భారతీయ సంస్కృతీపరిణామంలో నార్ డిక్ జాతి దండమాత్ర (2000 క్రి. పూ.) ఒక ప్రధానమైన ఘట్టం. వీరు దక్షిణ రష్యా బంజస్టు ఆదిమనివాసం గా కలనారు నిలువుతిలగలజాతి; కాని మిగతా నిలువుతిల జాతులకూ వీరికి చాలా తేడాలున్నాయి. ముఖ్యంగా శిష్టం చాలా పెద్దదిగా వుంటుంది; బలమైన గవన బొమికెలుంటాయి కనుగుడు గోనుమ వర్ణం నుంచి నీలవర్ణం వరకూ అనేక ఛాయల్లో వుంటాయి సాధారణంగా ఈ జాతికి రాగివండుక లుంటాయి. వర్తమానంలో ఈ జాతివారు, పంజాబ్ రాజస్థాన్ ప్రాంతాలలో ప్రధానంగా కనుపించుతున్నారు. అంతే కాక, ఇతర జాతులతో సంయోగం పొంది ఉత్తరహిందూ స్థానంలోని అగ్రవర్ణాలలో యెడనెడా కనుపించుతూ వుంటారు. వంగదేశపు సరిహద్దులోకూడా కొన్ని ప్రాంతాలలో చెనురుగా కనుపించుతారు. మహారాష్ట్రలోని చిత్తౌర్ న బ్రాహ్మణులకు బాలలో ఈ జాతి లక్షణాలు ద్యోతమానంగా వున్నాయి. ఈ జాతి ఈ దేశం వచ్చి యంతికాలం అయినా అనేక ప్రధాన లక్షణాలను అలానే నిల్వ రిందుకోగలిగింది:—నిలువుతిల, ఉత్తరైన ఎత్తు ఇత్యాదులు. కాని (ఉష్ణ ప్రదేశం కావటంచేత) దేహ వర్ణంలో మాత్రం కొంతి చామన చాయరంగు వచ్చేసింది. యూరప్ లోకి వలసవెళ్లిన యీ జాతి ప్రజలకూ యిక్కడికి వచ్చినవారికీ, ఇప్పుడు ప్రధానంగా కనుపించుతున్న తేడా ఇవొక్కటే.

భారతదేశంలో వున్న వివిధ జాతుల లక్షణాలేమిటో మనం స్థూలంగా తెలుసుకున్నాం. కాని యీ వివరాలన్నీ కేవలం ఉజ్జాయింపున ఇచ్చినవే గాని కచ్చితంగా ఈ జాతి ఇది అని నిర్ణయించటానికి ఎట్టి ఆస్కారమూలేదు. అట్టి నిర్ణయానికి ప్రధానంగా వున్న అభ్యంతర మేమిటంటే, ఈ జాతులన్నీ అనేక శతాబ్దాల పరస్పర సంయోగంవల్ల, సాంకర్యం పొంది మిశ్రమస్థితిలో కనుపించుతున్నాయేగాని స్వచ్ఛమైన తన అనాది లక్షణాన్ని నిలుపుకున్న జాతి, యిందు మించు ఏ ఒక్కటి లేదు.

భారత దేశము

జాతులు

జాతులు, భాషాసంస్కృతులు

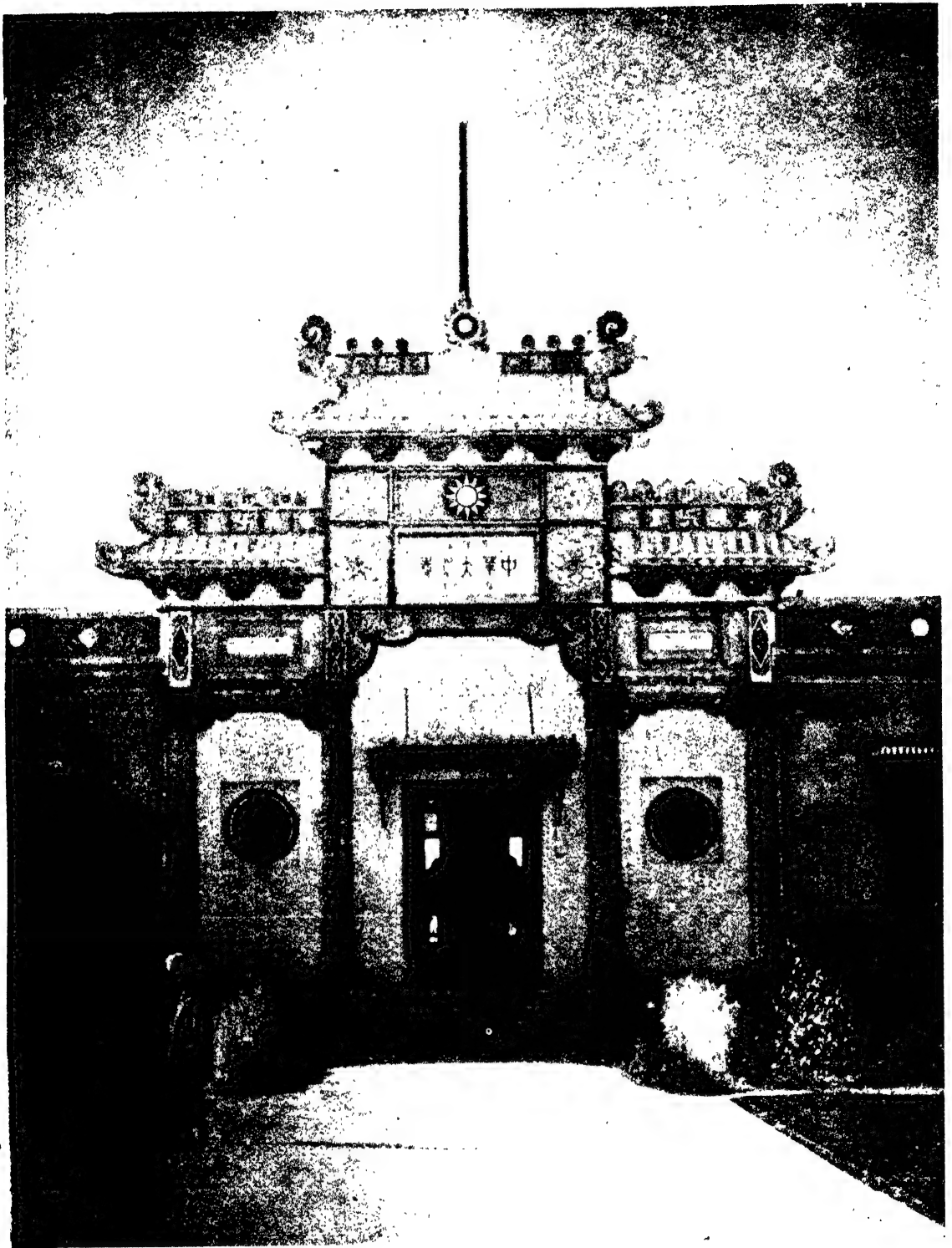
మరొక చిత్రమేమిటంటే ఈ జాతులకూ, భాషావర్గాలకూ సంబంధమేమీ లేదు ఉదాహరణకు; ద్రవిడభాషలు మాట్లాడే ప్రజలు ఎన్నో రకరకాల జాతులు గలవన్నారు. కాదార్ సీగ్రోలు, (అసలు పీరి అనాదిభాష యేనిలో మనకు తెలియనే తెలియదు) ప్రాటోహిస్ట్రీ యొక్క జాతికి చెందిన గోంకులు, అనాది మెటిటరేనియన్ జాతికి చెందిన ఆంగ్రులు, తిమిరిలు, కుగ్గులోని ఆస్ట్రోనిసిరిక్ ప్రజలు— వారంతా ద్రవిడభాషలనే మాట్లాడుతున్నారు. అట్లాగే ఆర్యభాషలు మాల్యభాషలుగా గలవాడు అనేక జాతులవాడు ఉన్నాడు అందుచేత “ద్రవిడ జాతి” వర్ణనా ప్రయోగాలు అర్థం పర్థం లేని అప ప్రయోగాలు.

అలాగే భారతీయ సంస్కృతికి ఏ జాతినిమి దోహదం చేసింది అన్న విషయంకూడా గురితెంగా నేర్చుకొనికి ఎట్టి అవకాశమూ లేదు సంతానంకోసం వ్యవసాయం పూచించే సంప్రదాయం సీగ్రో జాతుల నుంచి సంక్రమించి వుండవచ్చు; జంగువుల ఆర్చన, ఉపతామమియన్ల విశ్వాసం ఇత్యధయః అచ్చి

అయిక్ జాతులనుంచి సంక్రమించి వుండవచ్చు. కాపాలికాది సంప్రదాయాలు, పట్టు టి బియ్యం వగైరాలను ఉపయోగించటం, కొండచరియలలో అంతస్తులు అంతస్తులుగా మట్లుగట్టి వ్యవసాయంచేయటం యీ మొదలైనవి మంగోల్ జాతుల నుంచి దిగుమతి అయివుండవచ్చు. సముద్రతీరాల మంగోల్ జాతులనుంచి తెచ్చాపపదము, కొబ్బరి పంటలూ దిగుమతి అయివుండవచ్చు సింఘ నాగరకత కంతకూ కారకులు మధ్యగిరాజాతులు. భారత సంస్కృతిలోని ప్రధానభాగం ఈ మధ్యగిరాజాతులనే పురువు పెంపకం, నదీయోగం, కుండలు తయారు చేయటం, మొదలైనవే గాక మతివిషయంలో నేమి, ఖగోళశాస్త్రవిజ్ఞానంలో నేమి పేరు భారతీయసంస్కృతికి కలుగచేసి దోహదం ఇంతా అంతా కాదు. భారతీయ లిపులు చాలాభాగం పీరి లిపుల అనుకూ యులే. నాప్టో జాతులు గుర్రాలను, ఇరుప పరిమిల్లు వాడకొన్నీ, మగుపానాన్ని అన్నిటికంటే ముఖ్యంగా ఆర్యభాషను తీసుకువచ్చారు. అన్నిటికీ మించి తాత్వికచింతనలో పీరి ప్రవృత్తి ఆమోఘం. కనావేదాంత రంగాల్లో భారతదేశం సాధించిన మహోజ్వలత కంతకూ పీరి కారకులు.

సంబుద్ధి
సార్ వాన్ మూలగంధుప్రహరంబోవి
కౌంస్యూర్తి

చార్త విహారం

చార్త విహారం అనేది చార్త విహారం
 ప్రసిద్ధి చెందినది. ఇది చార్త విహారం

బౌద్ధ సంస్కృతి

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

బౌద్ధ మతం వ్యాపించిన తొలికాలంలో మన దేశంలో ముఖ్యమైన గణరాజ్యాలు, సంఘరాజ్యాలుండేవి. వీటి నిష్పన్ను మనం రివల్వకు లంబున్నాం. ఈ రాజ్యాలు, రాజ పరిపాలనలైన రాజ్యాలు బలపడి సామ్రాజ్యాలుగా వృద్ధిపొందిన తరువాత, ఇవి పాలనకు సరిగ్గా ఉన్నాయి. వాటిని శాక్యరాజ్యం గణరాజ్యం. దేశ పరిపాలనకు వ్యతిరేకంగా సంబంధించిన వ్యవహార మంతా శాక్యనాయకులు నారి రాజధానిలోనే కఠినమైన సంగతులలోని గణరాజ్య నిర్మాణం పంపి సమావేశమై చర్చించి చక్క బెట్టేవారు. శాక్యుల రాజ్యము వలనే మల్లం రాజ్యమూ గణరాజ్యమే. 'వృద్ధి'నుండి సంఘరాజ్యము (గౌతమ) ఈ రాజ్యమును ఎనిమిది కులములకు చెందిన కులపుత్రులు పరిపాలించేవారు. ఈ కులములలో లిచ్చువులు, విశేషాలు ముఖ్యము. ఈ గణ, సంఘ రాజ్యములు మూల్య సామ్రాజ్యము వృద్ధి పొందిన తరువాత విజయములై అంతరించి పోయినవి. సామ్రాజ్యమైనా, చిన్న రాజ్యములైనా రాజ్యపాలన తంత్రములలో భేద ముండేద కాని ఈ రెండూవిధములైన రాజ్యాలలోను రాచరికానికి సంబంధించిన ఆధిపత్యాలలోను ఆచారములలోను ఒక తేలికైన ఉండి, వ్యవహారం ఒక తేలికముగా జరుగుతూ వచ్చేది.

ప్రాచీనకాలములో మన దేశంలో గణరాజ్య మయినా, రాజ పరిపాలన రాజ్యమునా రాజకీయం గాను, సాంఘికంగాను, ఆర్థికంగాను, మతవిషయకంగాను ధర్మం కాపాడటమే, ధర్మాన్ని అనుసరించటమే దాని విధి. ధర్మం అనే పదానికి చాలా విశాలార్థం ఉంది. ఈ సందర్భంలో ధర్మం అంటే ఇంగ్లీషున 'లా' అని గ్రహించాలి మన దేశంలో ధర్మానికి మూలం శ్రుతి, స్మృతి, ఆచారమూను. వీటినిబట్టి ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాలు విరచితములైనవి. శ్రుతి అంటే వేదం. అందువల్ల మన భారతదేశంలో రాజ్యానికి చట్టములు, విధులు చేసే అధికారం లేదు—ఇప్పటి

లాగ. రాజు ధర్మపరిపాలకుడు కాని ధర్మకర్త కాదు. శాస్త్రం హిందూ మతంలోనుంచి—వైదిక మతంలోనుంచి దానిమీది తిగుచువచ్చిగా వచ్చిందే కాని దానికి కేవలము భిన్నమైనది కాదు. అందువల్ల హిందూ యుగంలో వాడుకలో ఉండిన ధర్మమే శాస్త్రయుగంలోను పాటించబడుతూ వచ్చేది. హిందూ సంఘంలో అయినా, శాస్త్ర సంఘంలో అయినా ధర్మమే రాజతంత్రానికి ప్రాతిపదిక. పూర్వకాలంలో రాజ్యానికి, రాజ్యానికి సంబంధం, ప్రధానంగా ఒక్క యుద్ధ విషయంలోనే. సామంత రాజ్యాలు ప్రభురాజ్యాలకు అన్ని విధముగా లొంగి అణుకువగా ఉండినవల్ల వాటిని పరిగణనలోనికి తీసుకోవలసిన అవసరమే లేదు. అందు వల్ల స్వతంత్ర రాజ్యాల విషయమే మనం ఆలోచింప వలసినది. మొదట విరచితములైన ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాలలో ధర్మానికి సంబంధించిన ప్రాథమిక సూత్రాలు సూత్రమే ఉన్నవి. శాస్త్రాయుగము ధర్మశాస్త్ర కర్త ప్రకారం ఇతరరాజ్యాలతోగల సంబంధం విషయంలో రాజు ఆచరణగా పెట్టాకోవలసిన సూత్రాలు ముఖ్యమైనవి మూడు : అవేమిటంటే (1) యుద్ధంలో ఎప్పుడూ వెన్నుదూసి పారిపోకూడదు, (2) విడిసి క్షమలైన ఆయుధములను ఉపయోగింపకూడదు, (3) భయపడిన వారు, పిచ్చివారు, నిరాయుధులు, స్త్రీలు, పిల్లలు, వృద్ధులు, బ్రాహ్మణులు వీరు తనకు ప్రాణహాని కలిగించి వప్పుకు తిక్క వారితో పోరాడ కూడదు. హిందూయుగంలో అయితే నేమి, శాస్త్ర యుగంలో అయితే నేమి, ఇదే మన దేశంలో ప్రాచీన కాలంనుంచీ ఆచారంగా వస్తూవున్న శ్రుతియ ధర్మం. దేశీయ ప్రభువుల పరిపాలన సాగినంతకాలం ఆర్య సంఘంలోని శ్రుతియ వర్ణంవారు అవలంబిస్తూ వచ్చిన ధర్మమిది. తుదకు దీనిని శ్రుతియ వర్ణంవారే కాదు, భూపరిపాలకులై, శ్రుతియ ధర్మం అవలంబించిన శ్రుతియేతరులు కూడా ఈ ధర్మాన్ని పాటిస్తూ వచ్చారు. ఇదే అంతర్జాతీయ, అంతర్ రాజ్యసంబంధ

లలో మనపూర్వులు పాటిస్తూవచ్చిన సనాతనధర్మం. కొన్ని కొన్ని కాలాలలో కొందరు కొందరు భూపతులు దీనిని పాటించని సందర్భాలు లేక పోలేదు. అయినా అటువంటివి ఇదివరలో చెప్పిన సామాన్య సూత్రానికి అపవాదాలే అవుతాయి. మొత్తం మీద ఈ ధర్మం మొన్న మొన్నటి వరకు ఆవలంబింప బడుతూనే వచ్చింది.

మొగాఫ్తనీసు చంద్రుని చక్రవర్తి ఆస్థానంలో యవనరాయబారిగా ఉన్నాడు. అతడు వ్రాసిన ఇండికా అనే గ్రంథాన్ని ముసరించి డయాడోరస్ ఇట్లా వ్రాస్తున్నాడు. విమనంటే, యుద్ధం సంభవించి వప్పుడు ఇతర జాతులవారు దేశంలోని పంటపైగులు నాశనం చేయడం, గ్రామాలు తగలబెట్టడం వాటిలోని జనాన్ని-వ్యవసాయం చేసేవారు, బీదలు, సాదలు, ఈ నే భేదంలేకుండా - అందరినీ వధించడం ఆచారం కాని హిందూజాతీయులు అట్లా చేయరు. యుద్ధంచేసే ఉధయ పక్షాలవారు ఒకరి నొకరు చంపుకొంటారు. అంతే కాని, ఇతరులను, ఆందులోను వ్యవసాయకులను అసలే చంపరు, గ్రామాలు తగలబెట్టరు, చెల్లు కొట్టివేయరు. యుద్ధరంగానికి సమీపంలో వ్యవసాయకుడు తన పొలం గున్ని వ్యవసాయం చేసుకొంటూనే ఉంటాడు. అతనికి అయిపాయం హానీ కలుగదు.

ఇది యిప్పటికి రెండు వేల సంవత్సరాలకు పూర్వపు మాట. ఈ పద్ధతే ఆటతగువాత కూడా అవలంబింపబడుతూ వచ్చింది దానికి చాలా ఆధారాలున్నవి. మొగాఫ్తనీసుకు రమారమి వేయిసంవత్సరాలకు తరువాత హిందూదేశం సందిర్శించడానికి వచ్చిన చీనా జాద్దయాత్రికుడు యువాన్ చ్యాంగ్ ఇట్లా అంటున్నాడు. దేశంలో చిన్న చిన్న పోరాటాలు, పెద్ద యుద్ధాలు తరచుగా జరుగుతూనే ఉంటాయి. కాని యుద్ధం చేసేవారు ఒకరి నొకరు వధించుకొనుట తప్ప ఇతరులకు నివిగమైన హానీ చేయరు అని. 'అభిధర్మకోశ' మనే జాద్దమత గ్రంథానికి గల వ్యాఖ్యాగ్రంథంలో వాదంలో తత్వశాస్త్రవేత్తలకు తమ ప్రత్యర్థుల అభిప్రాయాలను పూర్తిగా ఖండించే స్వేచ్ఛ ఉన్నా ఉధయపక్షాలవారికి ఉపయోగకరమైన తర్కసూత్రాలను ఉధయలూ గౌరవించాలి. ఎట్లాగంటే, రాజులు తమ శత్రువైనవాన్ని నాశనం చేసినా భూలలో పనిచేసే కృషీవలుడు ఉధయవైన్యాలకు ఆహారం పండించి యిచ్చి సహాయం చేసేవాడు గనుక ఉధయ కక్షలవారు అతనిని గౌరవిస్తారు.

ఇందువల్ల జాద్దయాగంలో కూడా అంతకు పూర్వమున్న ధర్మమే ఆవలంబింపబడుతూ వచ్చిందనే విషయం లేటతెల్లమవుతున్నది.

ఈ విగమైన పద్ధతే పద్దెనిమిది పంక్తిమొదల శతబ్దంలో కూడా వాడుకలో ఉండడం చూచి ఆశ్చర్యపడి దానిని శమ గ్రంథాలలో వ్రాసిన ఇంగ్లీషు చరిత్రకారులు, రాజకీయాద్వ్యంకులు కూడా ఉన్నారు. యుద్ధము ప్రకటించుటకు సంధిచేసుకొనుటకు సంధి విగ్రహి అనే రాజకీయాద్వ్యిగి ప్రతి రాజ్యంలోను పూర్వం ఉండేవాడు.

జాద్దమతం అహింసను ఎంత ఎక్కువగా బోధించినా యుద్ధాలు అంతరించను లేదు, అంతర్జాతీయ సంబంధాలలో అంత గమనింపదగిన మార్పు వీధి సంభవించనులేదు. కాని కోసలులు శాక్యరాజ్యంమీదికి దండెత్తి వచ్చినప్పుడు శాకులలు జరిపిన సత్యాగ్రహానికి జాద్దమత ప్రభావమే కారణ మనక తీరదు. బుద్ధుడంటే అతనికి సమకాలికుడైన కోసలాధిపతి 'పసేనది'కి చాలాగౌరవం. అందువల్ల బుద్ధుడవతిరించిన శాక్యవంశమువారితో వియ్యమందాలని అతని కోరిక. అతి డొకమారు శాక్యవంశజులకు వార్త నంపాడు. శాక్యకులజను వివాహమాడాలని వుంది గనుక ఎవరినైనా తినివేయవలసిందని. శాక్యనాయకు లీషయాన్ని చర్చించడానికి కపిలవస్తు నగరంలోని గణరాజ్య సభా మండపంలో సమావేశమయినారు. ఈ విషయం చర్చించారు. కులంలో శాక్యనాయకులకు తా మేమో గొప్ప వారమనీ, కోసలాధిపతి 'పసేనది' తక్కువవాడనీ అభిప్రాయం. కాని శాక్యకులజ నీయుని నింకరిస్తే తమకంటే బలవంతుడు 'పసేనది', ఎక్కడ దండెత్తి వచ్చి తమ్ము పరిమరుస్తాడో అని భయం. అందువల్ల వారిలో మహానాయుడనే శాక్యనాయకు డొకడున్నాడు, అతనికి బానిస స్త్రీగల్ల కలిగిన ఒక కూతురున్నది. ఆమె పేరు వాసభఖత్రీయ. ఆమె నిచ్చి 'పసేనది'కి పెండ్లిచేశారు. 'పసేనది'కి ఆమె బానిసస్త్రీకి కలిగినదని తెలియదు. 'పసేనది'కి వాసభఖత్రీయకు జనించిన విదూడభునికి కాలక్రమన ఈ విషయం తెలిసి, అతనికి శాకులమీద ఆగ్రహం వచ్చింది. అతడు కోసల సింహాసనం ఎక్కిన తరువాత శాకులమీదికి దండెత్తినాడు. శాక్యనాయకులు తమ సైన్యాలను యుద్ధరంగానికి సమీకరించారు కాని బుద్ధుని ఉపశాన్ని పాటించి ఆయుధాలు పరిత్యజించి సత్యాగ్రహంచేశారు. ఇదే చరిత్రకు తెలిసిన మొదటి సత్యాగ్రహ సమరం. కాని బుద్ధుడు లోకోత్తర పురుషుడయినా ఒక వ్యక్తియే. అతని అహింసా

బౌద్ధ సంస్కృతి

విభానం రాజ్యతంత్రంలో తరువాత పాటించబడలేదు. దానిని లోకకల్యాణం నిమిత్తం రాజ్యతంత్రంలో ప్రవేశపెట్టిన మొదటి భూనేతి ఆశోకచక్రవర్తి.

మూర్ఖచక్రవర్తియైన ఆశోకుడు కళింగ దండయాత్రాకాలంవరకు తన తండ్రి తాత లవలందించిన పద్ధతిని అనుసరించినవాడే, కళింగయుద్ధంలో విజయం కలిగినా అతనికి ఆనందం కలగలేదు. యుద్ధం వల్ల లక్షా యేభై వేలమంది కళింగులనుంచి నల్ల పోయారు; అంతకంటే ఎన్ని రెట్లో యుద్ధంలో చచ్చిపోయారు యుద్ధంవల్ల కలిగిన కష్టాలు, నష్టాలు అనేకాలు. ఈ జన నాశనం, కష్ట నష్టాలు చూచి ఆశోకునికి ఆనుతాపం ఎక్కువైంది మన శ్వాంతి కోసం ఉపాసకుడుగా ఉన్నాడు. తరువాతి జ్ఞాన్ అవలంబించాడు. 'కత్తితో సాధించిన విజయం విజయంకాదు; ధర్మ విజయమే విజయము' అని ఎలుగెత్తి చాటాడు. కరుణారసహృదయుడైన అతిథు మనుషులందిరు నా సంతానం, నా సంతానానికి ఐహిక పారలౌకిక సౌఖ్యాన్ని ఎట్లా కోరుతానో అట్లే సమస్త జనుల విషయంలోను కోరుతున్నానని తన రాజకీయ పరివారా న్నంతను ధర్మప్రచారం నిమిత్తం వినియోగించాడు ఈ ధర్మాన్ని పాలించినట్లయితే స్వర్గం లభించడమే కాకుండా రాజు ఋణాన్ని తీర్చుకొన్న వారవుతారని ప్రజలను ప్రబోధించాడు. దేశంలో యుద్ధాలాగిపోయింది. ర బాజ్జ నిర్వర్తించడానికి జను లుత్సహించారు. దేశంలో శాంతి నల్లివిరిసింది. శాంతి కాలంలో విదేశరాజాస్థానాలకు దూతలను పంపే ఆచారం పూర్వకాలంనుంచీ ఉంది. ఆశోకచక్రవర్తి కూడా తన దూతలను బర్మా, ఈజిప్టు, గ్రీసు మొదలైన దేశాలకు పంపడమే కాకుండా ఆ దేశాలలోని ప్రజలకు ధర్మం బోధించడం, మనుష్యులకు, జంతువులకు ఆరోగ్య శాలలు— ఆస్పత్రులు పెట్టడం, ఓషధులను పెంచేటందుకు ఆరామాలు వేయడం, ఈ పనులు చేయాలనికూడా వారికి ఆదేశించాడు. ఇదంతా ఆశోకు డవలంబించిన జ్ఞాన్మతిప్రభావమే ఆశోకుని రాజనీతితో అంతర్జాతీయ సంబంధాలలో ఒక కొత్తి యుగం ఆరంభమైంది. ఆశోకుడు తలదండ్రులను సేవించవలెనని, ప్రాణిహింస చేయకుండావలెనని, వ్యయము తగ్గింపవలెనని, కలహించుట పరమతిమాషణ కూడదని, ఆత్మ నిగ్రహము, హృదయ పారిషుద్ధ్యము, కృతిజ్ఞత, విశ్వాసము ఉండవలెనని, క్రౌర్యము, ఈర్ష్య, క్రోధము, గర్వము కూడదని — అతిథు లోకకల్యాణకరమైన

సామాన్య ధర్మములనే బోధించాడు; శీలం లేనివాడికి ధర్మాచరణం సాగ్యంకాదన్నాడు. ఆశోకుడు చేపట్టుటతో జ్ఞాన్ ప్రపంచమతమయింది. జ్ఞాన్ వ్యాపించిన చోట్లా జ్ఞాన్ధర్మాలు, ముఖ్యంగా పంచశీలాలు ప్రబాహుదయాన్ని బాగా ఆకర్షించాయి.

సంసార దుఃఖంనుంచి విమోచన పొందాలంటే మనిషి శీలవంతుడు కావాలన్నాడు బుద్ధుడు. 'అష్టాంగ మార్గం'లోని 'సమ్యక్కర్మ'లో—అనగా చేసే పను లలో చేయవలసినవీ, చేయరానివీ ఉన్నవి. చేయవలసినవాటికి విధులని, చేయరానివాటికి నిషేధాలని పేరు. ఈ నిషేధాలలోనివే జ్ఞాదుల పంచశీలాలు. ఇవేమిటంటే ... (౧) జీవహింస చేయకూడదు; (౨) ఈయబడనిదాని తీసికొనకూడదు; (౩) కామ సంబంధమున అవినీతికరంగా ప్రవర్తించకూడదు; (౪) అనృతము చెప్పకూడదు; (౫) సురాపానము చేయకూడదు. వీటితోపాటు ఇంకా ఆయిదున్నవి. కాని ప్రధానమైనవి ఇదివరలో చెప్పినవే. ఈ పంచ శీలములు ఒక జ్ఞాధానికకాదు. హిందూ మతానికి సామాన్యమైనవే. ఆశోకుడన్నట్టు శీలంలేనిదే ధర్మాచరణం సాగ్యంకాదు.

రెండవ ప్రపంచయుద్ధం తరువాత స్వాతంత్ర్య సంపాదన ప్రయత్నంలో ఇండోనేషియా నాయకుడు డాక్టరు సుకర్నో తమ జాతీయధర్మాన్ని అయిదు నూత్రాలలో వివరించి వాటికి 'పంచశీ'లాలని పేరు పెట్టాడు. అవేమిటంటే: (౧) తమజాతిలో తాము విశ్వాసం కలిగిఉండడం — అంటే జాతీయత; (౨) విశ్వమానవ ప్రపంచంలో విశ్వాసం కలిగి యుండడం; (౩) స్వేచ్ఛాధర్మంలో విశ్వాసం కలిగి యుండడం; (౪) సాంఘిక న్యాయం (సోషల్ జస్టిస్)లో విశ్వాసం కలిగియుండడం; (౫) భగవంతునిలో విశ్వాసం కలిగియుండడం. బుద్ధుడు వ్యక్తి తరించే నిమిత్తం వ్యక్తి చిక్షకుణ్ణో ప్రతిపాదించిన పంచశీలాధర్మాన్ని డాక్టర్ సుకర్నో కొంచెం మార్చి జాతీయధర్మం చేశాడు. దేశకాల పరిస్థితులకు అనుగుణంగా అయిదు ముఖ్యసిద్ధాంతాలు ప్రతిపాదించి ఈ పంచశీలాధర్మాన్ని పండితి జవహర్లాల్ నెహ్రూ అంతర్జాతీయ రంగానికి మార్చాడు. కొత్తిగా మన దేశాన్నే కాదు, వివిధదేశాలను ఆకర్షిస్తున్న ఈ పంచ శీలాధర్మం ప్రతిపాదితమైంది జ్ఞాన్మతిప్రభావం చేత కాదని ఎవరనగలరు?

మనసులూ...! మమతలూ...!

శ్రీ కొండముది శ్రీరామచంద్రమూర్తి

క్రిస్టోలు ఉదయం నిద్రి లేచి లేవకముందే, నాక్కును పించింది ఎవరో క్రొత్తివాళ్లు లంకంతో మా ఇంట్లో తిరుగుతుండడం. కంటింటి గుమ్మం దగ్గరగా గడప నానుకుని కూర్చుని ఓ క్రొత్తవిడతో మాట్లాడుతోంది మా అమ్మ, మగ్గయగ్గ పమటకొంగుతో కళ్లు వొత్తుకుంటూ. నల్లగా బొద్దుగా కాకీలారు తొడుక్కున్న ఓ ఎనిమిదేళ్ళ అబ్బాయి గోడప్రక్కనున్న బ్రంకు పెట్టెమీద కాళ్ళు రెండూ ముడుచుకుని భయంభయం గా దిక్కులు చూస్తూ కూర్చున్నాడు. నల్లగళ్ళ పూలపరికిణీ కట్టకున్న ఒక తెల్లమ్మాయి గిరిగిరాలు తిరుగుతూ తనజడ తను చూచుకోడానికి ప్రయత్నిస్తోంది.

నాకు మెలకువ పూర్తిగా రావడంలేదు. కానీ ఆ అమ్మాయిని చూస్తుంటే మళ్ళీ కళ్లు మూసుకోవాలని పించటంలేదు. మంచంమీద ముసుగు తొలగించుకొన్న నన్నుజూచి ఒక్కసారి పక్కన నవ్వి తిరిగి తన పనిలో నిమగ్నరాలైంది ఆ అమ్మాయి. ఆ పసిపిల్ల నవ్వి నవ్వుకు విప్పారిన మల్లెపువ్వు జ్ఞాపకం వచ్చింది ఒక్కక్షణం. తెల్లని ఆ అమ్మాయి, నల్లని ఆ జడా అల్లానే కాళ్ళతం గా నాలో స్థిర నివాసం ఏర్పరచుకున్నాయి.

నిద్రలేచినా మంచం వదలని నన్నుజూచి మా అమ్మ “ఏదైంది రామా!” అన్నది మెల్లగా. ఏమైనా పని ఉన్నప్పుడు ఆమె చెప్పేతీరలాంటిది. నిద్రబద్ధకం కొద్దిగా వదిలించుకుని, దుప్పటి ఓమూకు తిన్ని, విధిలేక మంచం దిగి ఇంట్లో క్రొత్తివాళ్లున్నారన్న విడిచుంతో గబగబా తల వంచుకునే దొడ్డిగుమ్మం వేపు నడిచాను. అంతవఱకు అమ్మతో మెల్లగా మాట్లాడుతోన్న ఆ క్రొత్తియవతి నా విడిచున్నా చూచి కాబోలు కొద్దిగా పెద్దగా నవ్వి నన్నునుసరిస్తూ ‘అలా సిగ్గుపడుతున్నావేమిటి రామా నన్నుజూచి?’ అన్నది సన్నగా.

అలా అంటున్నప్పుడు ఎందుకో ఆమె స్వరం

కొద్దిగా వణికింది. కంపించే ఆ స్వరం విని ముందు పోతున్న నేను ఒక్కసారిగా వెనక్కు తిరిగాను.

ఉబికివస్తోన్న దుఃఖాన్నాపుకోటానికి ఒలవంతంగా ప్రయత్నిస్తోందామె.

ఆమె వదం తిలకరహితమై వెలవెలాబోతోంది.

ఆ నీలికళ్లు తీరని ఆవేదనతో కుమిలిపోతున్నట్లున్నాయి.

నేను వెనుకకు తిరిగి ఆమెవేపు నూటిగా చూస్తున్నానని తెలిసికొని, నాలోకి చూడలేక, వక్కసారిగా రెండుచేతుల్నూ మొగాన్ని కప్పుకుని తన విషాదాన్ని నేను తెలిసికోకుండా ఉండాలని విఫల ప్రయత్నం చేసిందామె.

ఇంతసేపూ ఒకప్రక్కగా నిలబడి నా మనోభావాలను సునిశితంగా పరిశీలిస్తున్న మా అమ్మ నన్ను సమీపించి “చిన్నప్పటి నీతి నే మఱిచావా రామా!” అన్నది శాంతంగా, ఎన్నడో గతంలో కోల్పోయిన ఆ అమూల్యవస్తువు తిరిగి సమీపిస్తున్న సమయంలో దూరంచేసికోవద్దన్నట్లుగా.

ఆ మాట వినిగానే దశాబ్దంనాటి ఆ మధురగాన వక్కసారి నా స్మృతిపథంలో మెరిసి నన్ను పిచ్చివాణ్ణి చేసి దూరంగా ఆదృశ్యమైంది.

నీతి! ఒకనాడు నన్నునృత్యజ్ఞి చేసిన నీతి! నా హృదయంలోని ‘మాధుర్యాన్నింతా ఆమెయందుపోసి, జాలిగా, ప్రేమగా ‘నెనంటే నీ కిచ్చమేకడు నీతా’ అని అడిగినప్పుడు వేలవమైన ఓ నవ్వు నవ్వి మానంగా వెల్లిపోయిన నీతి!

ఆమె ఇప్పుడిలా ఆకస్మాత్తుగా ఎందుకు నా గృహంలో అడుగిడిందో నా కర్థంకాలేదు. నీతివేపు చూచాను. ఇంకా ఆలానే దుఃఖిస్తోంది. ఆడుకుంటున్న ఆ బంగారుపాప వేపు చూచాను. చిరునవ్వుల జల్లులు చిందించుకుంటూ తన ప్రపంచం తను నిర్మించుకుంటోంది. ఆ నల్లబొబ్బాయివేపు చూచాను. ఆర్థం కాని దృక్కులతో నీతివేపు దీనంగా చూస్తున్నాడా పిల్లవాడు!

మనసులూ...! మమతలూ...!

మా అమ్మ మళ్ళీ నావేపు చూచి అన్నది. “నా అమ్మనా శిలించుకూ గతించారట. ఆ స్త్రీపాస్తులుగానీ అంశదంశలుగానీ లేవట పాపం!”

ఒక నడు నన్ను తృణీకరించి వెళ్ళిపోయిన సీత ఈ నాడు తిరిగి నా పంచజేరి నా అమగ్రహం అని స్తోంది. ఒక వేళ ఇప్పుడు నేనూ తిరస్కరిస్తే?

ఊహించుకోలేకపోయా నా దృశ్యాన్ని. సిరి కోసం ఆపులమని చెరవాగ కొట్లకొంది. ఆమెనున్న కొద్ది ఆస్తిపాస్తులూ మారించిన తర్వాత? నడిపిధిలో ఆ అమాయకపు పసికండలు ఆన్న హోరలకోసం గోడుగోడున అలమటిందవలసి రావచ్చు. కిధి మొగ మెరుగని సీత నాల్గు బాటల కూడలిలో నిలబడి పగుల తుమాభిక్ష స్థింపవలసి రావచ్చు.

ఆలస్యం ఏమాత్రం లేకుండా మా అమ్మవేపు తిరిగి జవాబిచ్చాను. “సీత మనింట్లోనే వుండిపో కూడదా అమ్మా?”

మా అమ్మ నవ్వింది. ఆమెతో ఎలభై వసంతాల జీవితం గడిపిన మా నాన్నారికే ఆ మందిహాసంలోని నిగూఢభావా లస్పృహస్పృహ ఉద్భవంకావు. ఇక నేనా! అయోమయంగా ఆమెవేపు చూచాను. ఆమె సీతను వొళ్ళో దాచుకుని మెల్లిగా సముదాయించబానికి ప్రయత్నిస్తోంది

ఆ దృశ్యం ఎంత హృదయదాకకం గా వుంది!

తల నెటినిన వృద్ధు మా అమ్మ. ఆమె వొడిలో జీవిత సుడిసండా లర్థంచేసికోలేని అమాయక హృదయ సీత! పద్మప్రత్రంలా కంపిస్తున్న సీతను చూడలేక గబ గబా ఆ ప్రాంగణం దాటి బయటకు వచ్చేశాను.

చెల్లమగ్నగా సిగ్గుపడ్డ మొగంలో బయటకు వస్తున్న నూగులీ చూచినా నా సీతను నేను మఱువ లేకపోయాను కడుపురింతినా ఇంకా తృప్తిలేక తిల్లిని బాధిస్తున్న లేగదూడకు చూచినా ఆడుకుంటున్న ఆ బంగారుపాప నా మదిలో మెగుల్తూనేవుంది. గోళీ లామతూ అల్లరిగా ఒకరి నొకరు త్రోసుకుంటున్న ఆ బడిపిల్లలను చూచినా, దిగులుగా బ్రంకుపెట్టే మీద కూర్చున్న ఆ నల్లబ్బాయి జ్ఞాపకం వస్తూనే వున్నాడు. కాలకృత్యాలు ముగించానన్న మాటేకాని గాయపడిన సీత హృదయాన్ని పూరదించలేకే అన్న నేడన మిక్కుటంగా బాధిస్తూనేవుంది. త్వరత్వరగా మరలా చావకిలోకి నడిచాను. అమ్మ అక్కడలేదు. పిల్లలిద్దరూ అప్పుడే ఎక్కడకు వెళ్ళాలో అర్థంకా

లేదు. సీత మాత్రం వంటరిగా గోడవానుకుని నిలబడి తనలో తనే కుమిలిపోతోంది.

నా రాకను గమనించినట్లులేదు సీత. దుఃఖ బాష్పాలామె కండ్లకు తెలుకట్టి ప్రపంచాన్ని చూడ నీయకుండా చేస్తున్నాయిగామోసు! మెల్లిగా సమీపించి, కొద్ది దూరంలో నిలబడి “సీతా!” అని పిలిచాను నేను పిలిచిన పిలుపు నాకే వినిపిస్తున్నట్లులేదు. సీతకు వినిపిస్తే వుండవని నా అభిప్రాయం. కాని సీత మెల్లిగా కళ్ళు తెరిచి నావేపు ఒక్కసారి చూచి తిరిగి కళ్ళు మూసుకొంది.

ఆమెవారి హృదయాలు అగాధాలట! కానీ అప్పటి సీతను చూచిన వారికి మాత్రం నేనామె హృదయపీఠంలో ఏ కొద్దిగానో స్థానం సంపాదించు కొన్నానని మాత్రం తెలిసికోగలరు సీతను సమీపించి మెల్లిగా ఆమెను నా వేపుకు త్రిప్పకున్నాను. అప్పుడు...అప్పుడు...మొదలు నరికిన తిరుపున సీత నాపాదాలవద్ద రాలిపోయింది. మీసమైన నాపాదాన్ని వేకి కన్నీటితో అభిషేకం చేసి, తన సన్నని చేతులతో నన్ను బంధించి ‘రామూ’ అన్నది దీనంగా.

నేను చలితుణ్ణురూపును నన్ను తృణీకరించిన సీతలో ఇంతగా నాపై వాత్సల్య మున్నదని అంత వఱకూ నాకు తెలీదు. మెల్లిగా సీతను లేదనెత్తి “భయ పడకు సీతా—ఇంకా నీ చిన్నినాటి రామూ చని పోలేదు” అన్నాను పక్కతితో. సీత ఏమీ మాట్లాడ లేదు. తనలో తననుకుంటున్నట్లుగా “నా పిల్లలు...” నా పిల్లలు...” అని మాత్రం కలవరించింది.

నా కళ్ళు చెమ్మగిల్చడం నేను చూచుకోనేలేదు. నా ఊహాల్లో నేను పరిధిమిస్తూ ప్రకృతాన్ని మఱచి పోవడం గమనించనేలేదు. సీత తన పమిట కొంగుతో నా కన్నీగు తుడిచే వఱకూ బాగుదవస్థలోకి నేను రానేలేదు.

“నన్నుజూచి నువు దుఃఖిస్తున్నా వేమిటి రామూ!” వర్షించిన మేఘంలా వుంది ఆమె వదనం. జవాబుకోసం తడుము కున్నా నేను కొద్దిసేపు.

“నీ మెడ కొక గుదిబంపను కొడుకడు రామూ నేను?” అంత విషయంలో కూడా ఇంత సున్నితంగా మాట్లాడడం ఒక్క సీతకే చేతివెను.

అందుకే ఆమె అంటే నాకు పంచప్రాణాలూ! ఇంతలోకి ఆ చిన్నిపాప పరుగెత్తుకుంటూవచ్చి తిల్లి వొడిలో వారింది. ఆ పాపను సీత ప్రేమగా హృదయానికి మార్చింది. ఆ పాప నునుచెంపలపై ముద్దుల

వరం కురిపించింది. మాతృప్రేమ సంకటిని నా మండే పోలక బోసింది.

“ఈ జలజ, ఆ రఘులే రామూ నా జీవితానికేడు గను. ఈ పసికందులను చూచే నే బ్రతుకువలసి వస్తోంది.”

పెద్ద ఆరిందాల సీత చెబుతున్న ఆ మాటలకు నేను నవ్వకుండా వుండలేక పోయాను. నా కళ్ళ ముందు పుట్టి పెరిగిన సీత చివరకు నాకే పాతాలు బోధిస్తోంది.

“ఈ రోజే బళ్ళో చేర్చిస్తాను పిల్లిదర్శి!” అన్నా నెమ్మదిగా ఆ పసిల్లల మెగాల్లోకి చూస్తూ. సీత నోటితో ఏమీ చెప్పకపోయినా ఆ కంప్లెక్స్ విరిసిన ఆ జ్యోతులు ఆమె భావాన్ని వ్యక్తం చేశాయి.

ఆలా ప్రవేశించింది సీత మళ్ళీ నా జీవితంలోకి. చిక్కని కిక్కురు నే మా యిల్లు మళ్ళీ ఆనంద తరంగాల్లో నోలబడింది. మా అమ్మకు చేతనిండా పని; సీతకు మనసునిండా సంతోషం, పిల్లలకు కావలసినంత తృప్తి. ఒంటరివాడైన నేను మళ్ళీ సంసారంలో ఓ బాధ్యత కలిగిన వాణ్ణి య్యాను. రాత్రి పూట పిల్లలకు పాతాలు, పాటిపూట బజిషనీ, సాయం కాలం చిక్కగా సీతతో అదీ ఇదీ మాట్లాడడం; మాయెట్లో సీత తిరుగాడుతుంటే రాజహంస నవయాడుతున్నట్లుండేది. ఆమె మాయెట్టికి ఒక కళ్ళ, లక్ష్మి. కానీ—

ఆ రోజు రాత్రి...

పుచ్చ పువ్వులావున్న వెన్నెల ఆకాశంనుండి క్రిందికు రాలిపోయింది. సముద్రపు కెరటాలు గట్టునున్న బండరాళ్ళను విడవలేక విడవలేక వెక్కుకెత్తున్నాయి. “మనర్వాసుంకి జనం ఒక్క రోక్క రే తిరిగి తమ యింట్లోకి జేరుకుంటున్నారు.

అయినా ఆ నిశీఠ ప్రశాంతత ఏమాత్రం చెక్కు చెరిపకుండా ఆలా నేవుంది. దరిదాపు నిర్జనంగావున్న గజపతిరోడ్డునుండా ఇంటికి నవక ప్రారంభించా న్నను. దారిలో పడుకున్న ఒకటి రెండు కుక్కలు నన్ను చూచి మొరిగి దూరంగా నెళ్ళిపోయాయి. ఇల్లు చేరటాని కింకా ఎంతో దూరం వుండవల్ల త్వరితం చేసిన నా నడకను చూచి నైనున్న పున్నును చంద్రుడు కూడా పరుగెత్తడం ప్రారంభించాడు.

దూరంగా మరుక్రిందనున్న చీకటిలో ఏవో నీడలు రెండు వకదానిలో నొకటి త్వరత్వరగా కలిసి పోయాయి. అప్పడే నన్ను చాటిపోయిన రిక్తాలో

నుండి కిరికిలలు వినిపించి వినిపించసట్లు వినిపించాయి. నైనున్న తరలకూడా శిశాంకుని పెనవేసుకుంటున్నాయి.

ఆ సౌందర్యానికి నేనూ విభస్ణయ్యాను. నా హృదయంతోల్లో ఎక్కడో ఒక మూలనున్న ప్రేమనొంతిరలు తీయనిరాగ మాలసించాయి. అయినా ఇంటిమీద ధ్యాసతో నడుస్తూనే వున్నాను.

ఇంతలో—చెమకనుంకి గాజుల నవ్వడి. మల్లె పువ్వుల పరిమళం అనిర్వాచ్యమైన ఏవో ఒక్కొక్క లోబడి వసుకుకు తిరిగి చూడకుండా వుండలేక పోయాను.

తెల్లచీర ఆమె వొంటికి మరింత సోయగాన్ని సమకూగుస్తోంది చిక్కని ఆ వరసం నను సిగ్గునొంత రలు చిందిస్తోంది ఆమె ఆ వెన్నెట్లో, ఒంటరిగా క్షోంబు దిక్కులు చూస్తూ— చూడ ముచ్చటేసింది. దరిజేరకుండా వుండలేకపోయాను

భీకహరిణి ఒక్కసారి నా వేపుచూచి, తల వంచుకు నవనవం ప్రారంభించిందామె. మంత్ర ముగ్ధునిలా ఆమె ననుసరించాను.

ఆ అర్ధరాత్రి ఆ అందాలరాశిలో ఎన్నో సందులూ, గొందులూ గడిచి చివరకు నేను చేరుకున్నది ఓ పూరిగుడిసె

బయట వెన్నెల వెలుగులు విహరిస్తుంటే ఆ పూరి గుడిసెలో గ్రుడ్డిగాంతగు చివరిశ్వాస పీల్చుకుంటోంది. ఓ నలకమందంబాల్చి, దానిమీద కూర్చోవున్నట్టే గా మానంగా సంజ్ఞ చేసిందాయనవతి.

పరులెవ్వరూ లేకపోయినా ఈ మూగ ప్రణయ మెందుకో? నా నరసరాల్లో నాకే తెలియని నైతన్య మేదో ప్రవహిస్తోంది. నా మనస్సు అంతు తెలియని ఆనందప్రసందంలో విహరించాలని ఉరకలు వేస్తోంది. ఆ మందంపై కూర్చోకుండా ఆ యనవతి వెనుకకుజేరి ఆమె వదనాన్ని నా వేపుకు తిప్పవన్నాను. ఆమె సిగలోని ఒక మల్లెపువ్వు నా పాదాలక్రిందబడి, నలిగి పోయింది. బలంగా ఆమెను నా వేపుకు తిప్పకోవడంలో ఆమె చేతి గాజు వకటి విరిగిపోయింది.

అప్పటికే ఆమె నాతో మాట్లాడనే లేదు. దీనంగా నాకంప్లెట్లోకి చూస్తూ చేయి జూపింది డబ్బు కోస మన్నట్లుగా.

ఒక అబల—అదీ అర్ధరాత్రి—నా అనుగ్రహ స్సాశించడం, నిజంగానాలోని పురుషత్వం కోలుకొండు సవరించుకొంది. గర్వంగా ఆమెవేపు ఒక్కసారి చూచి జేబులోని పన్నుతీసి ఆమె వేపు విసిరివేశాను.

నాయీ చర్యచూచి మెరిసిన ఆమె కంప్లెట్లో సౌందర్యదేవత తాండవించి నల్లనిపించింది నాకు.

మనసులూ....! మమతలూ....!

ఆమెనుండి ప్రసరించిన చంద్రికలు అణునణువునా నాకు శైత్యోపచారాలు చేశాయి.

ఆమె వేపు చూస్తూ అలాగే నిలబడిపోయాను చిత్రపతిమలా.

ఆమె పక్కన కేరిచింది. నాలో ఆభిజాత్యం వెలిగింది.

పక్కలో నబ్బుకోసం చూస్తోందామె ఆమెలో విరిసిన అందాన్ని బోగొక్కిస్తున్నా న్నేను. చూస్తుంటేగానే — ఆమె యెందుకో కళ్ళవేళ్ళపడింది. ముఖం చిట్టించింది.

ఎట్టబడి ఆమె వదనం ఎంత అందంగా వుంది!

మెల్లిగా ఆమెను సమీపించి కౌఠం కనుక్కో నాలనుకున్నాను అందుకు ముందు రెండునులు వేశాను.

ఇంతలో సుతిమెత్తివి సదార్థ మేవో బలంగా నా చెంపను — అబ్బా! కళ్ళు జైర్లుక్కితాయి. ఆసాకు పక్కనున్న గోడకు — ఆమె కోవలసి వచ్చింది.

ఆమె బుసలు కొట్టోంది!

కోసంతో ఆమె నిలుపునా కంకిస్తోంది!

ఆమె అంటున్న మాటలేవీ నాకు సరిగా వినిపించలేదు. కానీ 'పరిగ్రుడా!' అన్న శబ్దం మాత్రం నన్ను సమీపించి నా హృదయంలోకి చొచ్చుకుపోయింది. నా కాశ్చర్యం వేసింది. పిచ్చి పిల్ల! పెరిగిరిగే సరికి రెండువందల పండితాపాయలు సంపాదించే నన్ను దిగ్విమోహిణి. నేనే దిగ్విమోహిణి! ఈ హిందూదేశంలో ఇక నూటికి ఒకడుకూడా భాగ్యవంతుడంపడం — అసంభవం!

కూర్చున్నప్పుడెందునో లేచి ఆమెను సమీపించి చూడయాను. నన్ను దిగ్గరకు జేరనివ్వకుండా ఆమె కండ్లనుండి నిప్పులు కురిసిస్తూ ఉత్తపగ్గ నా ముందు పడేసి "ఏదీ నబ్బు?" అని అడిగింది.

పక్కలో చిల్లరనబ్బులు మాత్రం వున్నసంతతి, అప్పుడు భూపకం వచ్చింది. నాకు ఈ ఆర్థరాత్రి ఇంత పరాధివం సహించడం తలకొనేసిపట్టనిపించింది. అమె వేపు నూటిగా చూడలేకపోయాను. మానంగా ఆలాగే కూర్చుండిపోయాను.

కొద్దిసేపు నిశ్శబ్దం. తలవంచుకు కూర్చున్న నాకు ఎవరో ఏడుస్తున్నట్లనిపించింది. ఆ ఏడుపులోనుండి ఆవిర్భవించి నట్లున్నాయి ఆ మాటలు. "ఈనాడు కూడా గంజికి నేను నోచుకోలేదు. అదవు తెచ్చిన పూలకు నబ్బుకోసం వస్తాడు నాడు. ఇంతకన్నా ఆత్మ —"

వినలేకపోయాను నేనా మాటలు ఆమె హృదయంలోని భాగ్య ప్రతి మానవుడికి అర్థమౌతుంది. కానీ మానవుడుగా చిలమిడి అవుతున్నా ఆమెకు సహాయం చేసే స్థితిలో మాత్రం లేను.

ఆమె వేపు తిరిగి చూడకుండా ఆ గుమ్మంకాటి బయటకు వచ్చేశాను. ననుకనుండి ఆమె వెళ్లి వెళ్లి ఏడుస్తున్నట్లు కొద్దిదూరంవరకూ వినిపిస్తూనే వుంది.

నేను రోడ్డుమీద నడుస్తున్నానన్న మాటే కానీ ఆమె సూపం నానుంకి వెళుతున్నారేకపోయాను. బెగురుకున్న ఆకహ్లా, చూడగానే ఆకర్షించే ఆ మొహం యింటికి చేరంతవరకూ నన్ను పంటాడు తూనే వున్నాయ్.

అదీగాక పరాధివం నాలో జ్వలిస్తున్నా, స్త్రీ కాంక్ష కూడా నాలో జ్వజ్వల్యమానమాతూనే వుంది. ఆమె కోపమూర్తిగా వక్రమయంలో నాకు కనిపించినా, తెల్లచీరలో దాక్కిన్న ఆమె కేహం నాకు చిక్కిలిగింతలు పెడతూనే వుంది.

ఇంటికి చేరి తలుపుతట్టగానే, గడియ వేసిలేదు గ-మోసు, పూరిక నే వచ్చేశాయి తలుపులు. ల'పలి కడుగట్టి, గడియ వేసి, పెనున్న చంద్రుడింకా వలగు తుండం చూచి నాలో నేనే తిట్టుకుంటూనా మంచం చేరబోయాను.

అసలే వేసవికాలం — అందులోనూ వెన్నెల రాత్రి. ఇటువంటి సమయంలో నానాన్యంగా మా అమ్మ నా మంచాన్ని దొడ్లోవున్న పున్నాగ చెట్టు కింద వేస్తుంటుంది. సీత రాకముందు మా అమ్మకూడా తన పడుకుని దొడ్లోనే వేసుకునేది కానీ సీత మా జీవితంగా ప్రవేశించి నప్పుటినుంచీ వారిద్దరు కలిసి ఇంట్లో పడుకోవడం అలవాటు చేసుకున్నారు. పిల్లలుమాత్రం నామాలిమి మానలేక, నా ప్రక్కనే తను మంచాలు కూడా వేయించుకుని, కథ చెప్పించుకుని మరి నిద్రపోయేవారు ప్రతి రాత్రి.

అలవాటు ప్రకారం పున్నాగ చెట్టు క్రిందన్న పల్లెమంచం వద్దకు వెళ్ళాను. పున్నామి చంద్రుడు తన ఆకలైయి తనం మానకుండా పడుకున్న వాళ్ళ మొగలమీదకు వెన్నెల బాణాలు పంపుతూ చిలిపిగా నవ్వుతున్నాడు. ఆ పాలకాంతులో నా మంచంమీద అమాయకంగా నిద్రపోతున్న సీత మొగం కొట్టవచ్చి నట్లు కనిపించింది నాకు.

గాలికి గామోసు ఆమె జడ ముడిపిడి ఆ నల్లని శిరోజాలు పట్టు దిండుమీద నాట్యం చేస్తున్నాయి! నల్లని శిరోజాల మధ్యగా ఎఱ్ఱని ఆమె పెదవులు నవ్వుకుంటున్నాయి తమలో తాము!

ఆ సౌందర్య మూర్తిని ఒక్క తుణుం అలా మాస్తా నిలబడ్డాను. ఇంతలో ఆ ప్రశాంతమూర్తి ఆ స్థలంలో అదృశ్యమై, ఇందాక నేమాచి ఆ అందాల బరణ నవ్వుతూ ప్రత్యక్షమైంది.

నాశ్రమీ తోచకుండా వుండి. ఇది కలా? యథార్థమా? యల్లీ వక్కసారి కళ్లు నులుముకురి ఆ మంచంవేపు చూచాను. సీత చిరునవ్వులతో నిద్రిస్తోంది.

సీతను చూస్తూ, సనంకోసం, చూచాన్న ముక్కు నే ఆ వేశ్యను జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నందుకు నన్ను నేనే నిందించుకున్నాను కానీ—నన్ను నేనెంత నిందించుకొన్నా ఆ భావం మాత్రం నాలోంచి పోవడంలేదు.

డబ్బు పారేసి ఆ యువతిని కొనుక్కోగలను నేను. సీతకు డబ్బేకాక సర్వం సమూహమన్నాను. అయినప్పుడు నాకు, ఆ యువతిపైవున్న అధికారం సీతపై మాత్రం ఎందుకుండ గూడదు?

ఈ పాపపు పూహంలో కీటకాన్నియ్యాను. తప్పించుకుందామన్నా తప్పించుకోలేకుండా వున్నాను. అక్కడికి వెనుకకు తిరగలని గెంపడుగులు వేశాను. కానీ మనసులోని కాంక్ష పెళాచిక వికటాట్టహాసంతో ఉటంకిస్తోంది. నాలో చెప్పలేని కార్యల్యం ఏదో ప్రవేశించింది. లోని భావావేశంతో బాటు ప్రతి అణువునూ నుహా ఆరాటపడిపోతోంది. మననూ, మెదిడూ, జేహం, ఒకటేమిటి నైతన్యమున్న ప్రతి అణువునూ సీతపైనే కేంద్రీకృతమై నన్ను ఆమె వేపుకు నడిపించిచే.

నిద్రిస్తోన్న ఆమె వంపుల సోయగంమీద పై నున్న పున్నాగపుష్పాలపడి తీయని పరిమళాన్ని వెద జల్లుతున్నాయి. ఉచ్చాస్య సన్యాసాలకు చలిస్తున్న ఆమె సౌందర్యం విభ్రాంతి కల్గిస్తోంది.

ప్రతి మానవుడిలో వికారధోర్తులు పనిచేస్తుంటాయి! కానీ నన్ను అప్పుడు మాత్రం రాక్షసత్వం నిలుపునా ఆక్రమించుకొంది. ఏంచేస్తున్నానో నాకే తెలీదు. నాలో మంచీ-చెడూ-విచక్షణ పూర్తిగా నశించింది.

నిద్రిస్తున్న సీతపై ఏమి అత్యాచారం చేశానో!

ఆమె ఒక్కసారిగా ఉలిక్కిపడి లేచింది. ఉన్మాదిస్థితిలోవున్న నన్ను జూచి కెవుమని కేక వేసి 'అన్నయ్యా!' అంటూ నా పాదాలవద్ద పడిపోయింది.

ఆమె కేకలు విని అమాయకంగా నిద్రపోతున్న

ఆ పసికందులు కంగారుగా లేచి, సీత నా అయోమయ స్థితిలో చూచి మరింత బెంబేలు పడిపోయారు.

పిల్లల భీతావహస్వరం విని ఇంట్లో పడుకున్న మా అమ్మ అదాటుగా ప్రవేశించింది ఏమిటేమిటంటూ.

నా తల తిరిగిపోతోంది. కాళ్ళ క్రింది భూమి లోలోతునకు కుంగుతున్నట్లునిపిస్తోంది. నిలబడలేక తూలి క్రిందబడబోయాను.

మా అమ్మ నన్ను చూచి మరింత గాబరా పడి పోయింది. 'ఏమైంది రామూ!' అని అడుర్గాగా ప్రశ్నిస్తూ నాకు ఆసరాగా పట్టుకుంది.

సీత తనకుతానే తెప్పరిల్లుకున్నది. పరిస్థితి నవ లోకించి తన స్థానం తెలిసికున్నది గామోసు మెల్లిగా మా అమ్మ ప్రక్కకు చేరి "ఏమీ లేదమ్మా నేనూ, నిద్రలో కొద్దిగా పెద్దిగా కలవరించడం చూచి అనవసరంగా భయపడిపోయాడు!" అన్నది.

సీత మాటలు విన్న నేను ఆమె వేపు చూడలేక పోయాను. ఎవరికైతే ద్రోహం తలపెట్టానో వారే నన్ను రక్షింపవలసి రావడం—నా గదిలోకి పరుగెత్తుకు వెళ్ళి మంచంమీద కువిలిపోతూ పడుకున్నాను. అవ్యక్తంగా ఎప్పుడు కన్నుమూశానో!

మళ్ళీ కళ్లు తెరిచేసరికి ప్రపంచంలోని రణ గోణ ధ్వనులు నా చెవికి విసబడుతున్నాయి. కానీ మాయిల్లే నిశ్శబ్దంగా వుంది. పిల్లల చిరునవ్వులు విన్నించడంలేదు. సీత అందల రవళి మోగడంలేదు. మా అమ్మ మోసంగా గృహంలోని పని గబగబా చేసుకుంటోంది.

గబగబా ఆమెవద్దకు పరుగెత్తుకు వెళ్ళాను. ఇల్లంతా అలా నిద్రపోవటానికి కారణ మేమిటని అడిగాను.

మా అమ్మ కొద్దిసేపు జవాబీయకుండా పూరుకొని తరువాత నెమ్మదిగా అన్నది. "ఎవరో దూరపు చుట్టాలు, ఎక్కడో వున్నారట! మాసికస్తానని వెళ్ళింది పిల్లను తీసుకుని. నిన్ను మాత్రం రఘును జాగ్రత్తగా చూస్తోందమంది!"

వర్షంలేని పడుకు మిదపడింది. మరుమాటాడకుండా వెళ్ళిపోయాను. మా అమ్మ వేపు చూడలేక.

ఏలా అకస్మాత్తుగా నా జీవితంలోకి ప్రవేశించిందో అలా అకస్మాత్తుగానే వెళ్ళిపోయింది సీత, నన్ను మళ్ళీ వంటరివాణ్ణి చేసి. కాని వెళ్ళిపోయేటప్పుడు మాత్రం నా మెడకో గుదిబండను తగిల్చి మరి వెళ్ళింది!

అశ్వమేధుడు : బౌద్ధవాఙ్మయము

శ్రీ సామవేదం జానకిరామశర్మ

సాధారణంగా భారతీయులు మన ప్రాచీన ఔన్నత్యాన్ని తలుచుకొని గర్వపడుతూ ఆ ఆవేశంలోనే పశ్చిమదేశవాసులు ఆ ప్రాచీనకాలంలో అనాగరకులుగా ఉండేవాళ్లని చెప్పుకొని సంతోషిస్తూ ఉంటారు ఈ కాలంలో ఏ క్రొత్త విషయాన్ని పాశ్చాత్యులు కనిపెట్టారనేవారై విన్నా ఆ క్రొత్త విషయం అతి ప్రాచీనకాలంకిందేనే మనవాళ్లు కనిపెట్టియున్నారని వేదాల్లోనూ, పురాణాలలోనూ ఉదాహరణలు చూపిస్తూ ఉంటారు. ఇందులో కొంత స్వాభిమానాన్ని సృరింపజేసే మానసిక ప్రవృత్తి వెల్లడి అవుతున్నా సర్వం అసంగతం అని కొట్టి పారవేయటానికి వీలులేదు. ఇలా కొట్టివేయటానికి వీలులేకుండా మనకు గౌరవాన్ని సంపాదించిపెట్టిన వాటిల్లో ముఖ్యమైనవి వేదాలూ, పురాణాలూ, మహాకావ్యాలూ. వేదాలు అపారమేయాలనీ అతిపురాతనాలనీ — పురాణాలైనా వేలకొలది సంవత్సరాలక్రిందటివే, అనీ ఇక రామాయణాది మహాకావ్యాలు గూడా ఆతరగతికి చెందినవే అనీ, విజ్ఞానైకరకూ తెలిసినిషయమే. ఐతే మనశోకానికి కీర్తిప్రతిష్ఠలు సంపాదించిపెట్టిన ఈ గ్రంథాలన్నీ సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసిఉన్నై. అంతేకాదు అన్నిటియొక్క మహత్తరశయమూ ఒక్కటే. అది ఏమిటంటే — మానవుణ్ణి ఉత్తమశీలవంతునిగానూ, పరోపకారపరాయణునిగానూ సంఘశ్రేయస్సునుకోరే ఉత్తమ ఔదార్యవంతునిగానూ రూపొందించటమే! ఈ ప్రయత్నానికి వేదాలూ, పురాణాలూ కావ్యాలూ అనే ఏకైక తెగగ్రంథాలద్వారానైనా కొవటానికి వీలున్నా ప్రజల శక్తిసామర్థ్యాల ననుసరించి భిన్న భిన్న రూపాలు పొందవలసివచ్చినై. ఆ దినాల్లో ఏ మంచనిషయాన్ని లోకానికి బోధించవలసిఉన్నా సంస్కృతంలో చెప్పితీరవలసిందే. అదే సంస్కృతానికి ఉన్న పరమపూజ్యత, ఉత్కృష్టత. కనుకనే వైదికమతాన్ని కొదవి వేటుగా ప్రచారం చేయదలచుకొన్న బౌద్ధమతవలంబులకు కూడా సంస్కృతభాషే

ఉపాదేయమైంది. బౌద్ధమతవ్యాప్తికి ప్రారంభదశలో సంస్కృతమే ఆలంబనంగా ఉన్నదని చెప్పటానికి వైవిధ్యాలు సూక్ష్మంగా చెప్పవచ్చును.

సంస్కృతాన్ని బుద్ధచరితముద్వారా బౌద్ధమత ప్రచారానికి స్వీకరించిన కవి అశ్వమేధుడు అని కొందఱు తలచుచుండగా 'లలితని స్రరము' అను వేటొకగ్రంథము — అనిభృతకర్తృత్వముగలదిన్నీ — సంస్కృతభాషలో వ్రాయబడినదిన్నీ — సర్వప్రథమ స్థానము నాక్రమిస్తుందని మఱికొందఱు అనుకొంటున్నారు. బుద్ధచరితము సంపూర్ణముగా బుద్ధుని ఉదంతమును తెలుపుతూ ఉండగా లలితని స్రరము మాత్రము బుద్ధుడు తన ప్రథమోపదేశాన్ని ప్రారంభించినంత వఱకుగల కథనుమాత్రమే తెలియచేస్తోంది. ఏమైనా — ఈ రెండుగ్రంథాలూ సంస్కృతభాషలోనే వ్రాయబడి ఉన్నవి. అశ్వమేధుడుగాక ఇతరులుకూడా సంస్కృతంలో బౌద్ధసర్మ ప్రచారానికి చాలా గ్రంథాలూ వ్రాసినవారు ఉన్నారు. అంతేకాకుండా సంస్కృతగ్రంథరచనలు సాగిసేతురువారే పాలీభాషలోగూడా బౌద్ధమతగ్రంథాలు అనేకం ఉద్భవించినై. ఈ వ్యాసంలో అశ్వమేధుణ్ణి, ఆయన సంస్కృతభాషలో వ్రాసిన బౌద్ధమతగ్రంథాలనూ గూర్చి మాత్రమే మనవిచేసుకుంటున్నాను.

చాలాకాలం క్రిందటివరకూ బౌద్ధగ్రంథాలు అసలు పాలీభాషలోనే వ్రాయబడి వున్నవని అనుకొనేవాళ్లు. సందొమ్మిదవ శతాబ్దపు ప్రారంభంలో పాశ్చాత్యులు — నేపాలము, తిబెత్తు మంగోలియా, సింహళము మొదలైన దేశాలలో ఉండి బౌద్ధవాఙ్మయాన్నిగూర్చి చేసిన విశేష పరిశోధనఫలితంగా పాలీభాషలో ఉన్న గ్రంథాలు సంస్కృతగ్రంథాలకు అనువాదాలని తేలింది. ఈ పరిశోధనల్లో విశేష శ్రమ చేసినవారిలో ముఖ్యులు — నేపాలంలో హర్షనాథ — తిబెత్తు దేశమున సోమదేశికోరోసి — మంగోలియాలో ప్యూడ్ — సింహళంలో బార్తిటర్నరు

అనువారు. చీనా, జపాన్ దేశాలలో మాత్రం సంస్కృతగ్రంథాలే ఎక్కువగా లభించినై. క్రీ. శ. ఎనిమిదో శతాబ్దంలో జాదవభట్టుచై ఖ్యాతి నార్జించిన వీనిత దేవులనే పండితులు జాదవబిజ్జయం, సంస్కృతం, అపభ్రంశం, చైతాచి, మొదలైన భాషల్లో ప్రచారంలో ఉన్నట్లు పేర్కొన్నారు.

ఈ జాదవభట్టు ఆ కాలంలో మనదేశంలోనే కాకుండా కొంచెం ఇంచుమించుగా ప్రాచ్యదేశాలన్నిటిలోనూ — విశేషవ్యాప్తి చెందివుండి, నేటికీ మనదేశంలోకంటే విశేషంగా ఆవలంబించబడుతూ న్నప్పుడు — తద్వ్యాప్తికి ఎంత ప్రచారం జరిగి ఉండెనో ఊహించి తెలిసికోవచ్చు. ఆ ప్రచారసాధనాలుగా ఎన్ని ఉద్భింధాలు రచింపబడిఉండెనో ఊహించలేము. కాలగర్భంలో ఎన్నో అణగిపోయి ఉండవచ్చు. మనకు ఇప్పుడు ఆ గూఢేశాల్లో లభ్యమయిన వాజ్ఞయంకూడా తక్కువ అని అనలేము. ఆ దేశాల్లో — ఆ గ్రంథాలు — జాదవభట్టు మిక్కిలి వ్యాప్తిలో ఉన్నది కనుక తప్పక పరిరక్షింపబడుతూనే వుంటవి. పోతే మనదేశంలో ఆ మతానికి ప్రాముఖ్యం లేకపోయినా మనంకూడా వానిని సాహిత్యదృష్టితోనైనా కాపాడటం ధర్మం. వైదిక జాదవ మతాలలోని తర తమ భేదాలనుగూర్చి చర్చించడంకంటే — కథా దృష్టితో — వాజ్ఞయదృష్టితో ఆ గ్రంథాలు మనకుకూడా ఆదరణీయాలు కాకతిప్పను.

అశ్వఘోషుడు ఏ శతాబ్దంవాడో స్థూలంగా నైనా లేల్పటానికి ముందు బుద్ధుని కాలాన్నిగూర్చి కూడా యోచించటం అవసరం కాకపోదు. బుద్ధుడు క్రీ. పూ. 6 వ శతాబ్దంలో జీవించియుండినట్లు చరిత్రకారులు నిర్ణయించారు. కనుక అశ్వఘోషుడు ఆ తరువాతివాడు కావటంలో ఆశ్చర్యం లేదు. చాలామంది చరిత్రకారులు అశ్వఘోషుడు కనిష్కుని కాలంలోవాడని నిర్ణయించారు. ఈ కనిష్కుడు బుద్ధుడు నిర్వాణంపొందిన పిమ్మట 9 వందల యేండ్ల నాటివాడని హుయన్ త్సాంగు—4 వందల యేండ్ల నాటివాడని మాక్సుముల్లర్ పండితుడు—క్రీ. శ. 278 వాడని భండార్కరూ అన్నారు. పాచి, మొదలగు పండితులు అశ్వఘోషుడు క్రీ. శ. 2 శతాబ్ది వాడని నిర్ణయంచేశారు. బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్య నారాయణశాస్త్రిగారు తమ ‘సంస్కృత కవి జీవి

తం’లో వైవారి మతాలనన్నిటినీ తెలిపిఉన్నారు. అశ్వఘోషుడు కనిష్కునికాలంనాటివాడనటానికి చీనాదేశపు కథలు ప్రబలసాక్ష్యం ఇస్తున్నవి. వీనిలో ఆ సంగతి నిస్సందేహంగా చెప్పిఉంది. అంతే కాకుండా కనిష్కుని కాలంలో ‘అభిగర్భ’వ్యాఖ్యానము ‘విభాష’ అనే దానిని అశ్వఘోషుడే వ్రాసి ఉండెనని కూడా చెప్పుబడుతోంది. అశ్వఘోషుని ఇంకోగ్రంథం ‘శారిపుత్రప్రకరణం’ వ్రాతప్రతి ఒకటి దొరికింది. అది కనిష్కునికాలపు లిపిని తెలియ చేస్తోంది. దీనినిబట్టి ప్రాశాసరు బూడగు అనుపండితుడు అశ్వఘోషుడు కనిష్కునికాలంనాటివాడని నిర్ణయం చేశాడు. ఇంకో విషయంకూడా వుంది. అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్ర చీనాభాషలోకి అనువాదం క్రీ. శ. 5 శతాబ్దంలో జరిగింది. కాబట్టి అంతకు పూర్వమే అశ్వఘోషుడు జీవించి ఉన్నాడనటం సమంజసమేకదా! అశ్వఘోషుని రచనల్లో కాళిదాసును అనుసరిద్దామనే ప్రయత్నం—భాషాల్లోనూ, భాషలోనూ గూడా కనిపిస్తుంది. దీనివలన కాళిదాసు తరవాతవాడే అశ్వఘోషుడు అవుతాడు. మొత్తం మీద అశ్వఘోషుడు సుమారు రెండువేల సంవత్సరాలకు పూర్వపువాడని నిర్ణయించవచ్చునని లేలింది.

అశ్వఘోషుడు సాంఘికనందమనే తన గ్రంథంలో తుదిని “ఆర్యసువర్ణాక్షీ పుత్రస్య సాకేత కస్య భిక్షోరాచార్యస్య భిక్షస్తాశ్వఘోషస్య మహా కవేర్మహావాదినః కృతి రియమ్”అని వ్రాయడాన్ని బట్టి ఈయన తిల్లిపేరు సువర్ణాక్షీ అని, అయోధ్యా నగరవాసి అనీ తెలుస్తోంది. ఈయనవ్రాసిన గ్రంథాలనుబట్టి ఆలోచిస్తే హిందూ ధర్మగ్రంథాలలో మిక్కిలి పొండిత్యం గడించినట్లు తెలుస్తుంది. ఏకారణంచేతనో ఆయన జాదవమతావలంబి అయినాడు. అంతిమాత్రంతో ఊరుకోక ఉపదేశకుడుగానూ ప్రచారకుడుగానూ కూడా తన ధర్మాన్ని నెరవేర్చినాడు. చీనా యాత్రికుడు ఇల్సింగ్ తన భారతచేశయాత్రసుగూర్చి వ్రాస్తూ అందులో అశ్వఘోషుడు జాదవమతానికి పట్టుగొమ్మ అని వర్ణిస్తూ ఆయన రచనలను ఆ కాలంలో ప్రతి మతంలోనూ శ్రద్ధాభక్తులతో పఠిస్తూ ఉన్నట్లుగా పేర్కొన్నాడు. అశ్వఘోషుడు, నాగార్జునుడు, దేవుడు అనే ఈ మూర్తిత్రయమునకు జాదవ మతాభివృద్ధిప్రయత్నంలో ఒక విశిష్టమైన స్థానం

అశ్వమోషుడు : బౌద్ధవాఙ్మయము

ఏర్పడిఉన్నదనీ, ఇలాంటివాళ్లు అదృష్టవశాత్తూ శతాబ్దానికి ఏ ఒకళ్ళోపుడుతూ ఉంటారనికూడా ఇత్సింగ్ కీర్తించాడు. హుయన్ త్సాంగ్ కూడా ఇత్సింగ్ అభిప్రాయాలనే వెల్లడిచేస్తూ—అశ్వఘోషుడు, నాగార్జునుడు, కేవుడు కుమారలబ్బుడు అనే ఈ నలుగురు బౌద్ధస్మృజ్ఞులూ ప్రపంచానికి వెలుగునిచ్చే నలుగురు నూరులవంటివారని క్లాఫించాడు.

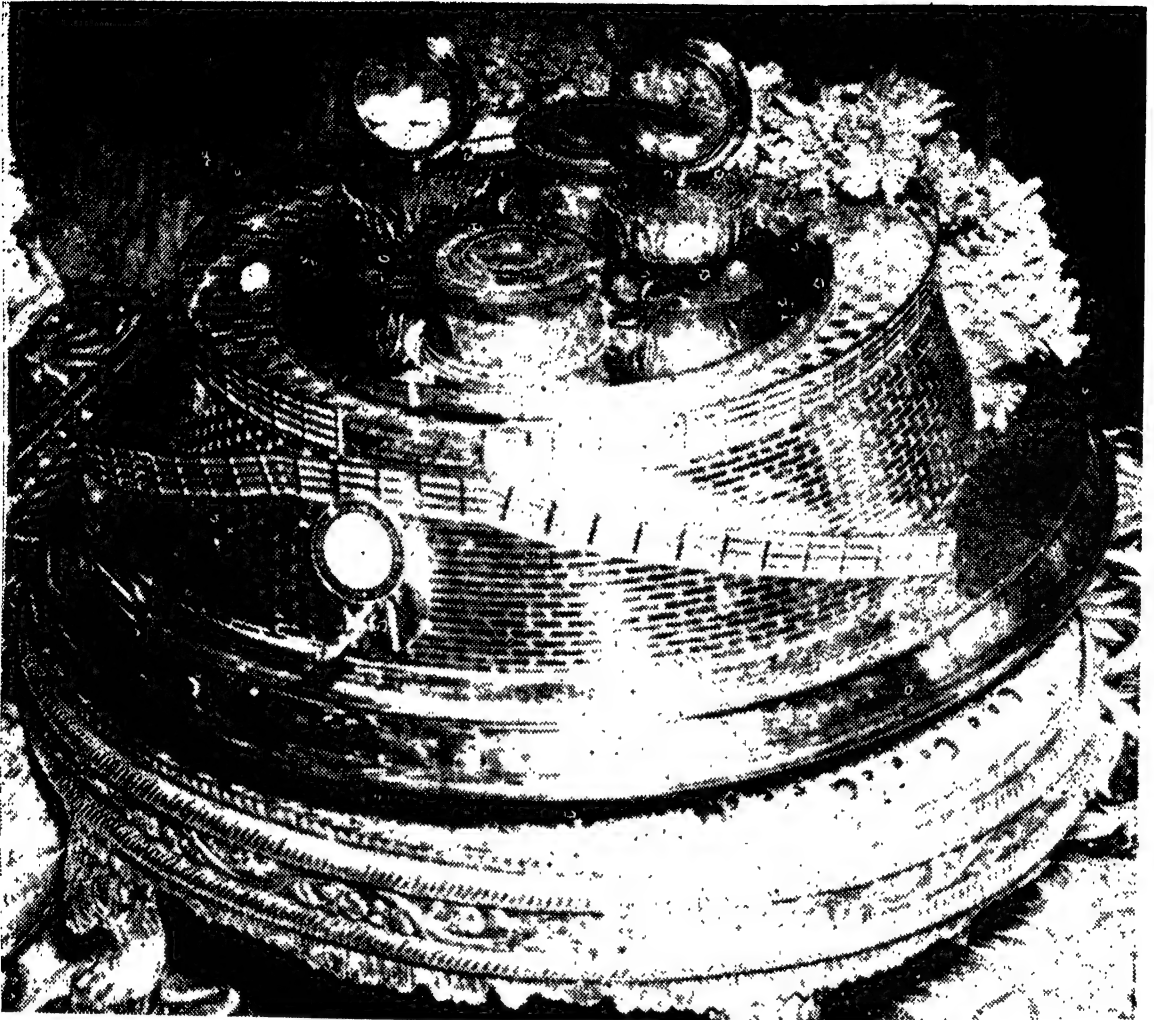
మనదేశంలో నేటికీ బౌత్తరాహులు కొంతమంది అశ్వఘోషుణ్ణి కాళిదాసుతో సమానమైన లేక అంతకంటే గొప్పవాడైన కవిగా వర్ణించి తమకు అశ్వఘోషునిపైనా ఆయన కవిత్వంపైనా ఉన్న అభిమానాన్ని వెల్లడిచేస్తున్నారు. నిజానికి అశ్వఘోషుడు కాళిదాసు కవితాన్ని బాగా జీర్ణంపచేసుకొని ఆ కవిత్వమంటే ఎక్కువ ఆదరాభిమానాలు కలవాడనిమాత్రం చెప్పవచ్చు. కనుకనే ఆయన రచనల్లో పదాలలోనూ భావాలలోనూ కూడా మహాకవి కాళిదాసునకు అనుకరణలు కనిపిస్తూ ఉన్నవి. అశ్వఘోషుని తక్కువ చేయటమూ, ఎక్కువ చేయటమూ కాక ఉన్నదన్నట్లు బ. శ్రీ. మల్లాది నూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు “కాళిదాసు కవిత్వముతో పోలకున్నను తక్కిన అనేకుల కవితకు అశ్వఘోషుని కవిత్వము తీసిపోదు” అని వచించినది యథార్థమని గ్రంథములు చదివినవారికి తోచకపోదు. వీనిలో పాండిత్యప్రదర్శనోద్దేశం కవికి యెంతమాత్రమూ ఉన్నట్లు గోచరింపదు. ఈ విషయాన్ని అశ్వఘోషుడే తన బుద్ధచరితము తుదిసర్గ తుదిశ్లోకంలో ఆ గ్రంథప్రయోజనాన్ని వివరిస్తూ—కళాకాశలంకోసంగానీ, పాండిత్యప్రదర్శనంకోసంగానీ ఈ గ్రంథం వ్రాయలేదు. కేవలం జగత్తుకు, సుఖాన్నీ, ఉపకారాన్నీ కాంక్షించి ఇది వ్రాశానని చెప్పకొన్నాడు.

అశ్వఘోషుడు సంస్కృతభాషలో రచించిన గ్రంథాలలో బుద్ధచరితము, సౌందరనందము, శారిపుత్ర ప్రకరణము మొదలైన మూడు నాటకభాగాలూ, స్తోత్రగాథ, నూచిక్షుద్ర, మహాయానశ్రద్ధోత్పాదకము, నూత్రాలంకారము అనునవి ఇప్పటికీ ఉపలబ్ధములైనవి. ఈ గ్రంథాలవిషయం సంగ్రహంగా వివరిస్తాను.

బుద్ధచరితం ఒక మహాకావ్యంగా పండితులంతా అంగీకరించారు. ఇందులో బుద్ధుని జీవితమూ సిద్ధాంతాలూ వర్ణించబడినై. సంస్కృతంలో ఉన్న ఈ కావ్యంలో 14 సర్గాలు మాత్రమే నేటికీ కనబడుతున్నవి. మొత్తం ఇందులో 28 సర్గాలు ఉన్నవి. ఐతే సంస్కృతశ్లోకాల్లో సగం గ్రంథంమాత్రమే మనకు ఉపలబ్ధమైంది. మిగిలిన 14 సర్గాలూ చీనా భాషలోనూ, తిబెత్తు భాషలోనూ ఉన్నవి. 28 సర్గాలలో ఉన్నకథ బుద్ధ నిర్వాణండాకా ఉన్నది. సంస్కృతంలో 14 సర్గాలలోనూ ఉన్నకథ బుద్ధజననం మొదలు బుద్ధశ్వప్రాప్తిదాకా ఉన్నది. తిబెత్తు భాషలో ఉన్న సంపూర్ణమైన ప్రతినిబట్టి మిగిలినకథ సంస్కృతంలో లేనిది తెలుసుకోటానికి వీలైంది. తిబెత్తుభాషలో ఉన్న సంస్కృతంలో లేనికథ హిందీలో ఉప్పుడు పరివర్తనంచేసి భారతదేశం నాలుగు మూలలా సంపూర్ణ బుద్ధచరితకథ లభ్యమయ్యేటట్లు చేసింది

ఇత్సింగ్ బుద్ధచరితాన్ని గూర్చి, భారతదేశం అంతటా ప్రచారంలో ఉన్నదనీ, భారతీయులు దీన్ని విసుగులేకుండా ఆనందంతో పలునారులు పఠిస్తున్నారనీ వ్రాశాడు. బుద్ధచరితంలో అనావశ్యకములై విసుగుపట్టించే అలంకారాలుకానీ, అలంకారాలకోసం ప్రత్యేకం కవి ప్రయత్నం చేసినట్లుగానీ కనిపించదు. గౌతముణ్ణి మోహపరవశుణ్ణి చేసి వినాహం చేసుకుందామని సౌందర్యవతులైన స్త్రీలు పడ్డ పాట్లను—గౌతముడు మందిరం విడిచి విహారార్థం పోయేటప్పుడు గుంపులు గుంపులుగా కూడి ఆయన్ని చూచే స్త్రీల మనోవికారాలనూ, చేష్టలనూ—ఆయన మహాభినిహక్రముణ సమయంలో నిద్రిస్తూ ఉన్న స్త్రీలస్థితిని—వర్ణించిన శృంగారఘట్టాలు రమణీయంగా ఉన్నవి. 14 సర్గలో కుల పురోహితుడు గౌతమునకు చేసిన నీతిబోధ అశ్వఘోషుని సమగ్ర జ్ఞానానికి నిదర్శనంగా ఉంది. ఇంకా, అనేకఘట్టాల్లో ఆయన కవితాప్రతిభ ప్రకాశించి పాఠకులను తన్మయులను చేసేటట్లుగా ఉన్నది.

సౌందరనంద కావ్యంలో 18 సర్గాలున్నవి. సౌందరనందకావ్యపు మూలప్రతులు రెండు జీర్ణావస్థలో ఉన్నవి, అతి ప్రాచీనకాలానివి నేపాలదేశపు రాజు గారి గ్రంథాలయంలో లభ్యమైనవి. కాని వాని ననుసరించి సౌందరనందం పూర్తిగా శుద్ధప్రతిని

బుద్ధదేవుని ప్రధాన శిష్యులు శారిపుత్ర, మాన్దల్యాయనుల అస్తి నిక్షేపాలు
భద్రపరచిన మందసం.

తయారుచేయటానికిగానీ, పాతభేదాలను ఉచితము
లని తోచినవానిని నిర్ణయించటానికిగానీ బాగా
వీలుకలుగలేదు. సౌందరనంద కావ్యం జాతధర్మాలతో
నిండి ఉంది. ఇది మొత్తం మీద, హీనయానసంప్ర
దాయానికి చెందిన గ్రంథమైనా, అక్కడక్కడ
మహాయానసంప్రదాయ సిద్ధాంతాలకూడా ఇందులో
ఉల్లేఖంపడటం ఉన్నాయి. బుద్ధుని జీవితసంబంధాలైన
కొన్ని దృశ్యాలు, ఘటనలు బుద్ధచరిత్రలో సంగ్ర
హంగా ఉన్నవిన్నీ, అసలులేనివిన్నీ సౌందరనందంలో
సమగ్రంగా వర్ణించబడివున్నవని చెప్పవచ్చు. ఈ
దృష్టిలో మనం చూస్తే సౌందరనందం బుద్ధచరితానికి
పూర్వగ్రంథం అవుతుందనికూడా చెప్పవచ్చు.

సౌందరనందంలో సుందరీనందుల కథ ప్రధా
నంగా ఉంది. సుందరీ నందుని ప్రియురాలు. నందుడు
బుద్ధుని సోదరుడు. సుందరీనందులకు ఒకళ్ల పై ఒకళ్లకు
ఉన్న ప్రేమ మాటలతో చెప్పలేనంత ఉత్కృష్ట
మైంది. పాపం బుద్ధుడు ఏ మాత్రం ఇచ్చలేని
నందుడికి తన ధర్మదీక్ష ఇప్పిస్తాడు; పత్నీవియో
గాన్ని భరించలేని నందుడుచాలా దుఃఖించాడు,
అంతేకాదు బుద్ధుని వలలోంచి తప్పించుకొని సుందరి
దిగ్గరకు పాటేపోవటానికి కూడా ప్రయత్నం చేశాడు.
జాతభీతువులు అనేకవిధాల ఆతని మనస్సు మార్చ
టానికి ప్రయత్నం చేసి విఫలమైనారు. అప్పుడు
బుద్ధుడు నందుణ్ణి తనవంట చెప్పకొని హిమాలయాల

శారిపుత్ర మౌద్గల్యాయనుల అస్తి నిక్షేపాలను ప్రతిష్ఠించటానికి ఇటీవల సాంచీలో నూతనంగా నిర్మింపబడిన చైత్యగిరి విహారం.

దావుకు వెళ్ళాడు. అక్కడ ఓ గ్రుడ్డి ఆడకోతి కనపడింది. దానిని బుద్ధుడు నందుడికి చూపించి, ఈ గ్రుడ్డికోతి అందంగానూ విలాసంతోనూ ఉన్నదా? లేక నీ భార్య అందంగానూ విలాసయుక్తంగానూ ఉన్నదా? అని నూటిస్రశ్న వేశాడు. అప్పుడు నందుడు స్వామీ! ఈ కోతికి! నా భార్యకూ ఏమి పోలిక ఉన్నది స్వామీ అని దీపంగా వాపోతాడు. బుద్ధుడు అంతిటితో ఊరుకోక నందునకు ఇంద్ర లోకంలో ఉండే అప్పరసలను చూపించి నీ భార్యకూ ఖిరీగల లేదా ఏమిటో చెప్పుమంటాడు. ఆ దీవతా స్త్రీలను చూచి నందుడు ముగ్ధుడై—ప్రభూ నా

భార్యలోనూ కోతిలోనూ ఉన్న అంతరమే ఈ అప్పరసలలోనూ నా భార్యలోనూ కనపడుతోందని ఆశ్చర్యపోతూ అన్నాడు. ఆ అచ్చరలను చూసేటప్పటికి నందుడి మనస్సు చలించింది కూడా. అప్పుడు బుద్ధుడు: రూపము, సేవాబుద్ధి, బలము, దానశీలత, మొదలైన ఉత్తమస్థితులు లేలికగా అందఱకూ, లభ్యంకావు. అవి లభ్యం కావాలంటే అవలంబించ వలసింది ఉత్తమ తపస్సు. అది లేకుండా ఏ ఉత్తమస్థితి లభ్యంకాదు, అనే మాట జ్ఞాపకం ఉంచుకోవలసిందిని హెచ్చరిస్తాడు. అది నందుని మనస్సులో బాగా నాటింది. వెంటనే తపస్సు ప్రారంభిస్తాడు. ద్వంద్వా

తీతుఁడుగూడా అవుతాడు. ఆ స్థితిలోఉన్న నందు డిటో బుద్ధిఘోషుఁడు-ఆనందుఁడు-స్వర్గానందం స్వల్ప కాలావధి కలదనీ, స్వర్గనివాసం ప్రవాసంతో సమానమనీ, పుణ్యక్షేత్రత కలిగితే తిరిగి మర్త్యలోకంలోజీవులు ప్రవేశిస్తారనీ చెప్పి—నందుడికి స్వర్గమీదా—అప్పురసలమీదా ప్రసాదము కలిగిస్తాడు. ఆపైన నందుడు బుద్ధుని దర్శనంచేసి ఆయనతో జీవా! సర్వ దుఃఖాలనూ రూపుమాపే మీ ఉత్పన్నస్వరూపంలో, నేను ఆనందిం పొందుతున్నాను. కనుక నాకు ఆ ధర్మసారం సంగ్రహం గా వ్యాఖ్యానించండి. అది విని ఆచరించి పరమపదాన్ని అందుకుంటానని వేడుకొన్నాడు. బుద్ధుడు ఆదరంతో నందుడికి ఉపదేశం చేస్తాడు. ఆ ప్రకారం నందుడు ప్రయత్నించేసి 'అర్హతు' డవుతాడు. ఆ పిమ్మట సుఖియములు మళ్ళీ కలుసుకుంటారు. శిష్యుడు గురు బుద్ధుని తీర్చటానికి ఆలోచిస్తావుంటే అప్పుడు బుద్ధుడు పరోపకారం చేయటమే తగిన గురుకట్నం అవుతుందని ఆదేశిస్తాడు. ఎవరు ఉత్తమ వైష్ణవ ధర్మసాగ్ధవలంబులై ఇతిగతులకుకూడా దీన్ని ఉపదేశిస్తూ ఉంటారో వారే ఉత్తములు అవుతారు. వారిజన్మే చరితార్థమవుతుంది. కనుక తిమోవృత్తిమై ఉన్న ఈ లోకంలో వారికి నీవు ధర్మప్రదీపధారణం చేసి నెలుగుసార్లం చూపించు అని బోధిస్తాడు. అంతేకాకుండా నీ భార్య సుందరికూడా నీవలెనే స్త్రీలకు వైరాగ్యోపదేశం ఈపైన చేయగలదు అని అనుగ్రహిస్తాడు.

దశవిధరూపకాల్లోనూ ప్రకరణం ఒకటి. శారీరపుత్రప్రకరణమనే అశ్వఘోషుని ఈగ్రంథం ఆజాతికి చెందింది. నాయకుఁడు ప్రశాంతుఁడూ ధీరుఁడూ ఐన విప్రుఁడు. నాయక కులీనస్త్రీయో లేక వేశ్యయో సరిగా లేటం లేదు. ఇది వాస్తవమైన కథ తీసికొని కవి కొన్ని మార్పులు చేసినట్లు అనిపిస్తుంది. అంకాలకు ప్రత్యేకించి పేర్లులేవు. ఇందులో తొమ్మిది అంకాలు ఉన్నై. సామాన్యంగా నాటకాల్లో చివర “అతిః పరమపి ప్రియమస్తి” అని నాయకుఁడు భరత వాక్యం చెప్పడం ఉంది. ఈ ప్రకరణంలో అలాలేదు. బుద్ధుడే భరతవాక్యం పలుకుతాడు. అంతిమ అంకంలో శారీరపుత్రుఁడు బుద్ధునివలన ఉపదేశం పొందుతాడు. అప్పటిదాకా కూడా వుంటున్న విదూషకపాత్రను అంతటితో సమాప్తి పొందించి కవి ఔచిత్యం ప్రద

ర్శించాడు. విదూషకుఁడు పాత్రులలోనూ బుద్ధ శారీరపుత్రులు సంస్కృతంలోను సంభాషిస్తారు.

ఈ శారీరపుత్రప్రకరణంలో కొంతభాగం, ఇంకా రెండు అసంపూర్ణ నాటకాలూ కలిసి ఒకే తాళపత్ర గ్రంథంలో కనిపించినై. వీనిలో శారీరపుత్రప్రకరణ విషయమైన పై విషయాలు కొంతకొంతగా తెలుస్తున్నవిగాని మిగిలిన రెండు నాటకాలపేర్లుగాని విషయాలుగాని సరిగా బోధపడటంలేదు. శారీరపుత్ర ప్రకరణం పేరే శారద్యతీపుత్రప్రకరణమనికూడా వాడబడివుంది. ప్రకరణకర్తృత్వవిషయమై సువర్ణాక్షి పుత్రుఁడు అశ్వఘోషుఁడని నిస్సందేహంగా తెలుస్తోంది. ఈ ప్రకరణంలో మాధ్వల్యాయుఁడు, శారీరపుత్రుఁడు బుద్ధునివలన ధర్మదీక్ష పొందటం కథ ప్రధానంగా ఉంది. శారీరపుత్రుడు విదూషకునితో ప్రస్తావిస్తూ త్రిత్రయియైన బుద్ధుఁడు ఉపదేశమిచ్చుకావలంవిషయంలో చర్చ లేవదీస్తాడు. విదూషకుఁడు త్రిత్రయిడికి ఉపదేశార్హత లేదంటాడు. అప్పుడు శారీరపుత్రుఁడు నీవజాతిజైద్యుడిచ్చిన ఔషధం అగ్రజాతిరోగికి వ్యాధి నివారణ చేయటానికి తోడ్పడటంలేదా అలాగే త్రిత్రయోత్తముడు బ్రాహ్మణులకు ధర్మోపదేశం చేయవచ్చునని నిర్ణయిస్తూ విదూషకుని వాదాన్ని ఖండిస్తాడు. చివరకు మాధ్వల్యాయన శారీరపుత్రులు బుద్ధునివలన ధర్మదీక్ష పొందుతారు. ప్రకరణం చివరిభాగంలో బుద్ధి శారీరపుత్రులు కొంత వేదాంతిచర్చ చేస్తారు. ప్రకరణాంతంలో మాధ్వల్యాయన, శారీరపుత్రులను ఉత్తమశిష్యులుగా మెచ్చుకుంటూ బుద్ధుడు భరతవాక్యం పలిస్తాడు.

శారీరపుత్రప్రకరణంగాక పేర్లు తెలియని నాటక ఖండాలు రెండుకూడా ఆ తాళపత్రగ్రంథంలోనే ఉన్నవని వ్రాశాను. ఆరెందూ కూడా అశ్వఘోషుఁడే వ్రాసివుంటాడని ఊహించడమే కాని ఆ పుస్తకాల్లో మాత్రం దీన్ని నిర్ధారణచేయటానికి తగిన ప్రమాణం ఏమీలేదు. ఇందులో మొదటినాటకం ఒక గొప్ప విశిష్టత సంపాదించుకొనిఉంది. అది ఏమిటంటే—ఇందులోఉన్న పాత్రలు బుద్ధి, కీర్తి, ధృతి మొదలైనవి! ఇవి రంగస్థలంమీద సంభాషిస్తూ ఉంటే బుద్ధుఁడు అక్కడ ఆవతరిస్తాడు. అన్ని పాత్రలూ సంస్కృతంలోనే సంభాషణలు సాగిస్తై. బుద్ధి—బుద్ధిహీనుడి గూర్చి కీర్తితో మాట్లాడుతూ “నిత్యం ససుప్త ఇవ

అశ్వమేషుడు ; భౌద్ధవాఙ్మయము

యస్య నబుద్ధిరస్తి" (బుద్ధితేనివాడు ఎల్లపుడూ నిద్రిస్తున్నవానితో సమానం) అని హేళన చేస్తుంది. ఈ నాటకంలో పత్రాలు చాలా తక్కువగా మిగిలి ఉండటంచేత విశేషంగా తెలుసుకోవడానికి వీలు కలుగ లేదు.

11 శతాబ్దంలో ప్రబోధచంద్రోదయం అనే పేరుతో కృష్ణమిత్ర కవి నాటకం వ్రాసి ఉండటానికి ఈ అసంపూర్ణ నాటకం తోడ్పడిందేమో!

ఇక రెండో అసంపూర్ణనాటకం పేరుకూడా తెలియదు. ఇందులో మగవతి అనే వేశ్య, కాముద గంధనామకుడైన విదూషకుడు, సోమదత్తుడనే నాయకుడు, ధనంజయుడనే రాజకుమారుడు, ఒక దాసి, శాశిపుత్ర మాధవల్యాయనులు పాత్రలుగా కనిస్తారు. వేశ్యాదాసీలు ప్రాకృతంలోనూ మిగిలిన పాత్రలు సంస్కృతంలోనూ సంభాషణలు సాగించారు. వేశ్యామందిరము, జీర్ణోద్ధానము రంగస్థలాలుగా ఉన్నాయి. ఈ నాటకంలోకూడా తాళపత్రాలు చాలా తక్కువగా మిగిలి ఉండటంచేత కథావిశేషం పూర్తిగా తెలియరావటం లేదు. బౌద్ధగర్భప్రచారంకోసం ఈ నాటకం కూడా వ్రాయబడిందని అనవచ్చునని తోస్తుంది.

స్తోత్రగాథ అనే పుస్తకంలో 29 వృత్తాలు మాత్రమే ఉన్నాయి. అందులో చాలాభాగం స్థూరావృత్తిలో రచించబడివున్నాయి. ఇది ఒక సుందరమైన గేయకవితాఖండమని అనిపిస్తుంది. ఈ వృత్తాల్లో బుద్ధుడు, సంఘమూ కీర్తింపబడటం కనిపిస్తుంది.

వజ్రనూచి అనే పేరుగల గ్రంథంలో వర్ణవ్యవస్థలు పనికిరావని నిశితంగా విమర్శింపబడి ఉంది. వర్ణవ్యవస్థలను సమర్థించేవాళ్ళకు ఈ పుస్తకం వజ్రపు నూదిలాగా గుచ్చుకుంటుంది అనేభావం వ్యక్తీకరించటానికి దీనికొక పేరు పెట్టిఉండినట్లు భావింపబడుతోంది. ఇందులో శ్రుతిస్మృతులు, మహాభారతంలోని వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థలను నిర్ణయించే ఘట్టాలూ కఠినంగా విమర్శింపబడినై. "సఖినుఃఖాలు, జన్మ మరణాలు భయకాంక్షలూ," మొదలైనవన్నీ, అన్ని

తరగతుల ప్రజలూ సమానంగానే అనుభవిస్తారు అనే సమానత్వప్రతిపాదన ఇందులో చేయబడిఉంది.

'మహాయానశ్రద్ధోత్పాదకము' మహాయాన సంప్రదాయానికి సంబంధించిన ఒక వేదాంతగ్రంథం. ఈ పుస్తకం చీనాదేశంలో చీనాభాషలో లభ్యమైంది. దీనికి మూలం సంస్కృతంలో ఉందో లేనో తెలియరాలేదు. కర్తృత్వవిషయంకూడా వివాదాస్పదంగానే వుంది. హుయన్ త్సాంగ్ తన ఆత్మకథలో ఈ పుస్తకం అశ్వఘోషుడు వ్రాసినట్లుగా పేర్కొన్నాడు. కాని కొందఱు వేదాంతియైన అశ్వఘోషుడు డొకడూ కవియైన అశ్వఘోషుడు డొకడూ ఉన్నారనీ— అందుచేత కర్తృత్వం కవియైన అశ్వఘోషుడికి అంటకట్టవీలులేదనీ అంటున్నారు. అదీకాక పుస్తకంలో ఎక్కడా రచయిత పేరు లేదు. జపానుదేశంలోని పండితులు దీనికి మూలం సంస్కృతంలో లేనేలేదనీ అసలు ఇది చీనాభాషలోనే వ్రాయబడిందనీ నిర్ధారణ చేశారు. జపానుదేశంలో ఇప్పుడు ఈ పుస్తకం మిక్కిలి ప్రచారంలో ఉంది.

'నూత్రాలంకార'మనే గ్రంథానికి ఇంతవఱకు సంస్కృతమూలం దొరకలేదు. కుమారజీవుడనే పండితుడు దీనిని చీనాభాషలోకి అనువదించాడు. ఇది జాతకకథలలోనించి వేటుగా పుస్తకరూపం ధరింపచేసిన అందమైన కథలసంపుటి. బౌద్ధగర్భ ప్రచారంలో దీని పాత్ర ప్రముఖంగా భాసించింది. ఇత్సింగ్ 7 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థంలో వ్రాసిన తన యాత్రావివరణగ్రంథంలో అశ్వఘోషుడు డొక నూత్రాలంకారగ్రంథం వ్రాసిఉన్నట్లూ అది బహుశ ప్రచారంలో ఉన్నట్లూ వ్రాసివున్నాడు. దీనినిబట్టి మనం అశ్వఘోషరచితమైన సంస్కృత నూత్రాలంకారం ఒకటి వున్నదనీ అది.లోకానికి లభ్యంకాలేదనీ అనుకోవలసివస్తోంది.

మొత్తంమీద అశ్వఘోషుడు ప్రతిభావంతుడైన పండితుడనీ—కవి అనీ తాను ఉత్తమమని నమ్మిన బౌద్ధగర్భవ్యాప్తికి సహస్రవిధాల ప్రయత్నంచేసిన ఉత్తముడనీ చెప్పడంలో సంతోషించవలసిన పని లేదు.

మ న్న ం త ర ం

“ శి ఖి ము ఖి ”

ఉ పో ధౌ త ం

హంసతూలికాతల్పంకాదు గాని అలివేణికి తగ్గ పాన్పు. పెజ్జ కేడు చుల్లెలూ లెత్తున వలపుతలపులలో తల తేలిపోతూంటే, పలుకేటం గారమయిన ప్రాథకు బిడి యంగా జడిసి, కథ పేరడగకుండా నే సాగిపోతోంది.

ఉలకని, పలకని ఉనిర ఉన్నట్లుండి, చటున్లు చక్కిలి గింశలు పెట్టే యావనాన్ని “ఊ, పోదూ, మరీనూ!” అన్నట్లు ఒళ్లు విరిచి కసిరింది! నిరీక్షణలో నిమేషాలు దేనూనకాలమంత దీర్ఘాలయేటప్పటికి, ఆత్రిత మించి శ్రుతిలోబడింది. అయినా, రాగంరాని బోగంచాన ఉంటుందిటండీ?

ఎవరికోసం ఎవరికోసం ?
పంచమంలో గండుకోయిల
పాడి కూసే దెవరికోసం ?
పూలవాసన కమ్మతెమ్మెర
లాడి వీచే దెవరికోసం ?

ఆరోహణంలో అసమానం తలకెక్కి కంపించింది వీణ. తపశేరత్తనం?...తనే ఓమెట్టు దిగి, అమరసింహుని అండజూసుకుని, మేళవింపులో ముచ్చట తీర్చుకుంది.

కౌణి నికౌణి కౌణినాదం
వీణ పాడే దెవరికోసం ?
మానసాబ్జయృజాశతంత్రీ
మూర్ఛనాలవి ఎవరికోసం ? ..

ఎక్కడో మగని పాలుపు తెలిపే ఒక మాగత మొలయగా జంత్రగాత్రాల గాంధర్వం వెన్నతో నేర్పిన విద్దెం-విద్దెం-గామెట్టూ స్థాయీ దిగింది.

ఎనడైనాటగువేల రాగాల బయపునే దిగించి దిగమింగింది గాయని. పాన్పుదిగి, ఉన్వేస్తుగా నిలబడి కన్నుపాడుచున్నా కనబడని అంధకారంలో నెల పాడుపుకోసం నిదానించి చూసింది.

శ్యామాకాశం చీకట్లని చెరిగిపొయ్యగా, పుట్టెడు శవగలలో ఒకటే రాయలూగ బతుటబడ్డాడు బహుళ

* * కృతిచెయ్యడంమీద మోజు కలిగి, Modus Operandi కోసం కవితాపితామహుణ్ణి కదలేసేను. కావలసిన హంసయు చెప్పమంటే, “నిరుపహతి స్థలంబు” అని ఆరంభించేడు ఆయన.

“ఏమిటీవరస?” అని అడ్డొచ్చి గద్దించేడు కవి సార్వభౌముడు, బుద్ధికి బృహస్పతింకెటివాడుకూడా బేహారతిపోయేటట్టు. “భోజనం ముందే తాంబూల మడుగుతావేమయ్యా, భోగాలెరగని వాడికి మల్లే? నన్ను చూడు. కలనాటి ఆలవాటుప్రకారం కాని రోజులలోకూడా క్రమం తప్పలేదు. బట్ట, బత్తెం, బొట్టు, భోజనం.....విన్నావా?” అని వినిపించేడు రత్నాంబరాలనుంచి హేమపాత్రాన్నంవరకూ నడిచిన వరస.

పెద్దన పెద్దరికానికి పెద్ద ఇదిగా కోపం వచ్చింది. “బొట్టు భోజనాన్ని చెరిపినా బెట్టుసరి మానలేదా?” అని చీవాట్లేసేడు.

“విశ్వస్తచేతి వెల్లుల్లి వడ్డనలు తిన్నవాడివి, నా తాంబూలంసంగతి విని తగవుకి వచ్చేవా?”

“వెల్లుల్లి తిన్నా, వీధినాటకం రాసినా, నా గొప్పకి తప్పిదాలు పట్టేవాడెవడు?” అన్నాడు కవిరాజు. “ఋతులు దోసమని పోనాడినా, రసాలకు దోషం రానియ్యలేదు, తెలుసునా? ఇక తాంబూలాలా? సత్తారంలో క్రమం తప్పవియ్యని కవి సమ్రాట్టును, వేసుకోవడం విషయంలో వరసతప్పని విలాసపురుషుణ్ణి. కనక కాస్త చెప్పిపోదామని వస్తే కస్సుమంటా పేమిటయ్యా?” అని చక్కాపోయాడు.

పెద్దనతో పేచీపడదాని కంతా పెద్దలే! అనుకుంది, ఈ వాదం విని విస్తుపోయిన మాకథానాయక,

“ఔ” నన్నాడు నాయకుడు. పడితే పెద్దనతోనే పడాలి పేచీ, అన్నాడు. మాధురీమహిమ నెపం పెట్టి “మాటమాత్రానికి” మరో కవిపక్షం జేరేడు.

మ స్వం త రం

విదియ చంగ్రుడు. దూరాన అరుంధతి చక్కని చుక్కలాగ మెరిసింది.

వెన్నెలని వెలికిన చకోరాక్షికి రాడేమో అనిపించిన అనుమానపు నీడలాగ చూచాయగా గోచరుడయ్యాడు వచ్చినాయన. తేరిపారజూసేటప్పటికి గృవుడై ముంగల నిలబడ్డాడు.

“వచ్చేవా విప్రవరా”-ప్రశ్నార్థకం తోపించని గొంతుతో నిస్సంశేహంగా అడిగిందామె.

అప్పుడు నిరుత్తరంగా నవ్వేడు.

“ధూర్జటిలాగ తియ్యగా మాట్లాడడం నేర్చుకుందామని...” సహేతుకంగా మాటలు మిగిలేడు.

“హా! తెలిసెన్!” అంది—“పెద్దన పోకడలతో పేచీపడ్డావా?”

“అల సానిదాని అలక గజిబిజిచేస్తే, అల్లసాని వాని అల్లిక జిగిడిగిలో ఎన్ని వసంతాలని గడుస్తాయి?”

ఎన్నా?—సున్నా అన్న విన్యాసంలో అతని చుట్టూ కైవారం చేసేయి కోమలిచేతులు. కాని ఆ క్షేపంలో ఆర్థ్యచిత్తయైన ఆతివకి పెల్లుబికిన జాలి ముంచెత్తుకువచ్చింది.

పెద్దనతో పేచీపడడాని కందిరూ పెద్దలేగదా! అని విస్మయపడింది. ప్రథమ సమాగమంలోనే ప్రణయాన్ని పరాకాష్ఠ నందించలేదనిగదా, ప్రబంధ పరమేష్ఠిపై తనప్రియుడికి చిన్నమాపు! అని చింతించింది. మళ్ళీ పొద్దుపొడిచేటప్పటికి ప్రత్యామ్నాయ

జైను - కొదన్న వాదానికి దిగదలుచుకోని శ్రీ గొట్టిముక్కల కృష్ణమూర్తిగారు కాస్త “మందు వెనకలు” మాత్రం చూసుకోవని, పెద్దనకి మూడు శతాబ్దాలకి మందు మల్లి కొద్దుమదూ, అయిన శతాబ్దాల అనంతరం ఆయన రాసిన పద్యాలు చూపించి ఊరుకున్నాడు. (మా. భారతి, మార్చి, పుట-60)

“జై” నన్నారు శ్రీశ్రీ, చమత్కారానికో, Proletarian Prejudices తోటో. విడెం, భోజనాల వరస అల్లా ఉంచి, అసలు కవిత్వాపితామహుడు కోరిన వేపి అక్కర్లే లేదన్నాడు.

“అల్లసాని పెదనాడు
డిడిగిన నిరుపమాని
స్థలేత్యులు లవనసరం
సదా కృతిః ప్రథమః.”

నాయకుణ్ణి ప్రవేశ పెట్టిన నైసం జ్ఞాపకంచేసి పెద్దనయందలి తన పక్షపాతాన్ని ప్రవిర్చిద్దా మనుకుంది.

“వసంతాలని వ్యర్థంచేసేటంత వెర్రివాడు కొడియ్యా!” అంది. “ఒకరోజు విలంబన చేసినా, ఆలంబనానికి హాని రానీయలేదుగదా! కొంచెం జాప్యంచేసేసంతే, మరి బుద్ధిబాహ్యం!”

“ఏ వేదంబు పఠించె లూత?”—నందవరీకుని శ్రోత్రియం మీద నమ్మకంలేని ప్రశ్నని దూసి అడిగేడతడు. అల్లిక కైలలగర్భమూ అని, ఘోరజ్వల అనువాదం ఆతికిందని సంతోషించేడు.

“అయినా, కడకి కల్పించినవి కళ్లుమూసుకుపోయే క్షీణలేగదా!”

“ప్రేమ గుడ్డిదన్నమాట పాతకాలంనాటిదే!” అందామె, వాదానికి తలపడి. “కళ్లు తెరిచిచూస్తే చెదిరిన కలలు కోట్లు. కథలవిషయం కావాలంటే, కామదహనాన్ని స్మరించు!”

అంత అని ఇంకొకరితో కొనిరింది: “పైగా వళ్లు తెరియని సరసాలకంటే కళ్లు మూసుకున్న సరసాలే నయం. విధూసఖాగ్ర ములచే కొయ్యలైన ధూర్జటి కొయాని కేం తెలుస్తుంది సహసానఖ...సీసంలోని సాఖ్యం?”

పేచీ మాని ప్రస్తుతమయిన పరిరంధంనైపు మరిల్చే డతడు తన దృష్టిని. స్ఫురితమంబనంలో సంధి చేసుకుని నిరోధ్యంగా సరసోక్తులు గుసగుసలాడుకున్నాడు ప్రియులు. కడకి కళాద్యయం తప్పిన

సాంకింగా పద్యాన్ని చదువుకున్నాక అంత సాహసంలేని నా స్వగతం గొణిగింది, పెద్దన అడిగి నవన్నీ Bourgeois amenities మాత్రమే కొదని.

“స్థలం, విడెం సరే కాని
సదనస్థులచే నధి
గతం కాని కృతికి శరణు
కాలోయం నిరవధి!”

ఈ గందరగోళంలో ప్రబంధం నిబంధనలు చెప్పించుకోవడమే కుదరలే దింతికి నాకు. కృతి చెయ్యబోలే కోరిచేప్రయం దన్నట్లు పరిణమించిందీ రచన చివరికి. దీనికి శరణేమిటో? ఒప్పుతప్పురయ్య రసజ్ఞులు, ఊహ తెలియంగల పాఠకోత్తములూ మాత్రమే నిర్ణయించగలరు.

చంద్రుడు కన్నుగీటినట్లు తొరి మొరిగా చూస్తూంటే, సిగ్గుపడి ఎడబాటయ్యారు.

“వాలెర దొండ్లపండ్లయిందా?” నాచవిగా పరామర్శించిందామె.

ప్రముదితుడు పెదవి చప్పరించేడు. “కదలి నే మించి దీమాధురీయహిమ!”

“అయితే,

పండుదాతు పదాలు పాకాన వేసి,

వెండి వెండియు దెచ్చి విందు చేస్తావా?”

ఉవ్విళ్ళూరుతూ అడిగింది.

“కవయామి!” అన్నాడు కాబోయే ధూర్జటి, ధీమాగా.

“మరి పెద్దన పోకడలకి స్వస్తేనా?” పక్షపాతం వదలలేక ప్రశ్నించింది.

“వయామి!” అన్నాడతడు చాటువు చెప్పినట్లు.

చివరకు మాట తనమీ దుంచుకోవక మెండుకని, ముగించేడు :

“నూమి!”

“...విధావసుకాలే?” మళ్ళీ రావడాన్ని గురించిన మాటందుకుందామె, అనగనగా ఓ అమ్మాయి సంగతి తెలుచుకుని.

సతి. సప్తమి సంధినుంచి చాయంగల విన్నపాలై బయటబడ్డవి (బు) ధుడి “ఉదంతం” అతనికి జ్ఞాపకం వచ్చింది. విధిగా ఆమెకు ధైర్యం చెప్పవలసివచ్చింది, పునరేమ్యవితీ...

“బ్రహ్మతర మాతుండిలే!” అన్నా డాళా పూరితంగా. “కాగా, చంద్రుడు మనతోడే!”

ఆ మాటల అర్థం చిత్తగించమని, సెలవు తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడతడు, చంద్రుడు తోడుగా. తనకు తోడుగా నిలబడ్డ జాబిల్లి తనకే సుముఖుడే అని సంతోషించింది చంద్రవదన.

ఉపాఘాతం

కథను కేవలరాత్రి నిద్రబుచ్చి కలం నింపుకున్నాడు కథకుడు. చంద్రుడు వెలియడగ్గర ఉన్నాడా, వచ్చినాయనతో వెళ్ళిపోయాడా? (రాముడంతటివాడు విలిస్తే రాలేదు కాని కాముడి సహవర్తర ఇతినే! కళాకళల బుద్ధి!) అన్న జిజ్ఞాసలూ ఉండగా ఖరేలుమనే విషయమొకటి ఘరికపోటులాగ జ్ఞాపకంవచ్చింది.

“వెండి వెండియు దెచ్చి...”

ఆ మాటలలో ఆమెడితాన్నిమించిన గోపం తోచింది. నాయికది లోహవ్యామోహమన్న అపోహలూ ఆగ్రహంవచ్చింది.

లండమకని మంచితనంతో ప్రేమైకజీవిగా ప్రకరణాలు గడుపుతానని తనకిచ్చిన మాటను లెక్కచెయ్యలేదు గణిక! అని కిందపడ్డాడు. ఆటవెడి మాట వెలచాస్తే, తన కథ కీ నాయిక ఉచితమైనది కాదని తోచింది. కథ కింతటితో స్వప్తి చెప్పేద్రా మనుకున్నాడు.

“కథా, లే...”

కథ లేచికళ్లు నలుముకుంది. నూర్చుకు చీకట్లని తూర్పారబట్టడం, నీలోత్పలం వర్ణాభిమానంతో ముఖం చిన్నబుచ్చుపోవడం వగైరా నిత్యకృత్యాలని పరిశీలనగా చూడడ మయ్యాక, పంకజంతోబాటుపకాలున ఆపులించింది.

“ఇతి...” ఖచ్చితంగా కథాంతగద్య మొదలు పెట్టేడు కథకుడు.

“ఆహా!” అని ఆపులంత ముగించింది కథ. “ఏం కథ?” అని ఎదురు తిరిగింది.

తన ఫిర్యాదు చెప్పకున్నాడు కథకుడు. “వెండి వెండియు దెచ్చి...” అనువదించేడు.

“నీది ఆహూక్తి రజతభ్రాంతి, ఆహాయకుడా!” అని మందలించింది కథ, “ఆమె ప్రయోగం అసమర్థ నీయమయినా, దానిని మళ్ళీ మళ్ళీ అర్థం చూసుకో... మళ్ళీ” అని హెచ్చరించింది.

“అర్థకుని”గా సమాధానపడి ఊరుకున్నాడు కథకుడు.

ఉపాలంభం

గత రాత్రి విషయం గాలికబురులాగా ఎలా పాకి పోయిందో కాని, పేటపేటంతా ఇలా పాక్కి పోయిందంటే నమ్మండి. ఊరూ వాడా ఏకమై వారిద్దరి విషయమూ పెద్ద ఇదిగా గుసగుసలాడి పోసుకున్నారు.

లోకంనోరు ముయ్యలేమని తెలిసిన నాయకుడు తమ సంగతి నలుగురి నోళ్ళలోనూ ఓ నువ్వుగింజ నాని సంతసేపు పడినా ఫరవాలేదనుకున్నాడు. కాని ప్రేయసి వాడమీద ఊరంత కోపంతో పెదవులకు

మ న్న ం త రం

చేటు తెచ్చుకుంటుండేమోనని మాత్రం భయపడ్డాడు. కాని వేళ బయలుదేరి నిత్యము త్తయిదువ గాజుల గలగలలో జేరాడు.

సాష్టాంగంగా నాయకను కాగలించుకుని, వైశం పాయనుడిలాగ విషయాన్ని సరిస్తరంగా చెప్పేడు. పూసగుచ్చినంత శ్రద్ధతో విని, ఆమె కోక పొడుగునా రెపరెప లాడిపోయింది.

“హు! నావంతా నీలాటిరేమయిపోయిందన్నమాట!” అక్కసుగా మెటిక విరిచింది.

“కన్నెలంతా మనసంగలే కడవలతో తోడుకు పోతున్నార,” అని ముగించేసెడు.

“అనాఘాతపుష్పాలు!” అని ముగ్ధులని చీకరించుచుంది. క్యాసు.

మాటమట్టుకు గంభీరంగా అనేసింది కాని ఆబల గుండె నిబ్బరం వుప్పగా కూలిపోయింది. కలకంఠి కళ్లు చెమ్మగిల్లేయి.

“లోకులు కాకులని తెలిసిన నెఱజాణవు...” స్తుతిలో సాంత్యవానికి పూనుకున్నా డిలంకారికుడు.

కాకాసురుడూ, లోకులూ తెచ్చిన సీతాశోకాలని ఇశ్వోకల నాటి ఇతిహాసంనుంచి ఎత్తిమాపిందామె.

“అనింకా కట్టికువుతూనే ఉంటాయా మా స్త్రీజాతిని?” ధనుష్టంకారంలాగ ఎక్కి వెక్కి అడిగింది నారి.

“మనకి రామరాజ్యాల ప్రారబ్ధం తప్పింది,” అని హామీ ఇచ్చేసెడు. “లోకాభిరామాయణంగా జనం చెప్పకునే పుక్కిటిపురాణాలకి జడిసి అడవి గాచిన వెన్నెలలో విరహానికి గురికొనక్కరలేదు!”

ఆమె హృదయాన్ని దిగులుకు తావులేనంత దగ్గరగా తనకు చాతుకుని, అన్నాడు:

“పైగా, కాగల కార్యం గాంధర్వంగానే తీర్చుకున్నాముకదూ!”

“ఓ!” అని ఒప్పుకుందామె. “సఖ ముఖాలా!”

మరొక బారెడు-ప్రదానమేపు ఊనూ, పలుకూ ఆడి, ఆమెకోమాత్రపు గుండెదిటపు చేరుకోగానే నెలపు తీసుకుని వెళ్లి పోయా డెతిడు.

ఉపద్రష్ట

ఈకథకి కృతిపతిగా ఉండాడని కవరు సమృత్తిస్తాలో తెలియని కథకుడు నలుగురైదుగురు సంపాది

కులకి సమానంగా సమన్వయించేటట్లు వ్యవ్యంతాలు రాసే కిక్కురింపులో నిమగ్నుడయ్యాడు. అన్యాయత చిత్తతలో గతచరణం గతి ననుసరించక, కథ ఏకాడి కొచ్చిందో తెలియని తికమకలలో పడ్డాడు.

కథని కండువా కొంగున తనతప్పిదం తెలియనంత, గోప్యంగా ముడివేసి, అపరాధానికి నాయకయింటికి జేరుకున్నాడు.

ఉ. కు. రి.

“కక్షే కిం తవ?” కుతూహలాన్నుండబట్టలేని నాయక నోరు విప్పి అడిగింది.

“తిల్లీ నిన్ను గురించి పుస్తకము చేయంబూనితిన్” అని యతి తప్పిన సరాగాలాపనలో కథకుని జనాబు.

“ఇంతవరకూ జరిగిన కథని అడపా - తడపా గ్రాధితం చేస్తూనే వచ్చేను. కాని, ఓ చిన్న విషయం లేలకుండా ఉంది. అంతటి రసికుడు లోకానికి వరచి...” పెద్దమనిషితనంగా, కీడంచడానికి నోరురాక, అగ్ధోక్తిలో ఊరుకున్నాడు.

నిలువెత్తు శీపితో చిరునవ్వు నడంగా ఊపిందామె. నిన్పుత్తంలో సందేహానివృత్తి చేసింది: “...రామరాజ్యాల ప్రారబ్ధం ... లోకాభిరామాయణం...అడవిగాచిన...గురికొనక్కర లేదు.”

“ఏమో అని భయపడ్డాను,” అన్నాడు కథకుడు. “చివరికి విప్రలబ్ధ పాతావేమోనని భయపడ్డాను.”

అతని భయాలకి పతాకహస్తాన్నడ్డేసిందామె. ఒక ఛలాన్నీను: “విప్ర—లబ్ధ చేనండీ!” అని.

కళావతి మాటవిరుపు సాగసుకి గుండె నిండింది కథకుడి సహృదయత.

ఆమె అలవోకగా తలపంకించి అనుమండ్రింలో అంది: “మా స్థాయి అనురాగం మహాశయా!”

హమ్మయ్య-గా తల తడుముకున్నాడు మహాశయాడు.

ఉపాఖ్యానం

అతనిది ఆభాసలోని ఆశ. (పక్కడేరి పడుచు కుర్రాడి మాటలెండి-) ఈ కథసంగతి నామమాత్రంగా తెలుసుకుని ఇది ఇరుమారుమనువు చరిత్ర అనుకున్నాడు. ప్రత్యేక్ష్మయనాయకభూమికను తాను వహిస్తా మనుకున్నాడు.

పొంచి ఉందామని పొలిమేర దాటగానే కథకుని శకునం. పడుచుకురాడు పరామర్శగా మాట జారేడు:

“మన కాలంలా మందుకై నా రసరాట్టు లేనండీ!”

“ఏం బాబూ?” చివుక్కుచున్న చిత్రాన్ని చిరు నవ్వు జనుకదాచి ప్రశ్నించేడు కథకుడు.

దండించి దరఖాస్తు పెట్టుకుందా మనుకున్నాడు కుర్రాడు.

“లేకపోతే అనుకరణకి అర్థం ఉండొద్దా? అసలునా డోరమోమిడిలే, సిసలునాణ్ణి నాచేతి చుబుకం పుణికించరాదా? ఇంటిట ప్రఖ్యాతి కథకులు మీరే ఇలాగ...”

“ఉత్పాద్యం, నాయనా, నా కథ!”— మాటకు మాట తెరులగా అడ్డువచ్చేడు కథకుడు. “ప్రబంధ వ్యామోహంతో పెట్టిన పేరు జూసి పొరబడకు.”

* * *

తెల్లబోయి దిక్కులు చూశేడు దిక్షిణుడు. పరకాయంపుల పరిమితిలో పెట చెంగేవో పిలిచిన వైనం కనబడగా, అందని అందాలకై జూచిన అగ్రుల నుప సహరించుకుని అటు దారితీసేడు.

జనుకనుంచి వెన్నుపొడుగునా మోవ్వరించేడు. కథకుడు: “చొరవడేసి చెంత జేరుదా మనుకుంటున్నావేమో, ఛేకానుప్రాసంగా పామృంటుంది సుమా!”

కొత్తలత్నం కవ్వంపులో పెద్దివాని మాటలు పెనచెనిసి వేసుకుపోయాడు పడుచుకురాడు.

ఉ ప జీ వి

యథేచ్ఛగా అసలు ప్రియులు కలుసుకుంటున్నారు. గడిచేనెలలు చెలికి నిండుతూ వచ్చేయి.

“మోహానికి మోహంవాచిపోయేను,” అన్నాడు మగరాయడు, మురిపెం గా.

“మూన్నాళ్ళి ముచ్చటలు మినహాయింపులు కూడా లేనికాలం, మొహంమొత్తిం దంటావేమో అని ధియపడ్డాను.”

అంతర్వర్తి మృత్యురభిముఖాన్ని మరోసారి ముద్దు పెట్టుకుని అన్నాడతడు, కాలిదాసు ప్రమాణంగా: “అధికమాసాలలో కరువొచ్చింది తృప్తికి.”

మనసు కక్కురితి మెల్లనలేచి చేతుల గాంతుని జబ్బుగా కొగలించింది పాతికళ్ళి (ఎనిమిది నెలల) పసతి.

ఉ పాం త్యం

నాయికతోబాటు కథకి కూడా ఓరిక సన్న గిలుతోంది. ఒకనాటి ఉదయం ఎంతకీ లేవక, కడుపులో కాళ్ళు పెట్టుకుని పడుకుంది. పై కనలేకు గాని ఆ కడుపులోనే మరో రెండుపాదాలు మెదిలేయి:

“ఈ నీళ్లు ఎంతదూరం వెళ్ళినా ఇంతే, వ్యర్థం ఈ ప్రయాణం వెళ్ళిపోదాం వెనక్కి.”

ఆ మాటల అర్థంమీదే అలిగి, కథకుడు రాగానే ఖచ్చితంగా చెప్పేసింది. ఇంకొక్క ప్రకరణంకంటే ఎక్కువసాగలేవని.

“ఇంకెంతోదూరం లేదులే,” అని ఆయన కథని ఒళ్ళు నిమిరి, వెంటబెట్టుకుని...

ఉ ప సం హారం

...యకాయకి నిండుమాటాలి ఇంటికి జేరుకున్నాడు.

“నీకేమైనా కోరికలుంటే చెప్పు, తల్లీ, అని తీర్చి మరీ గంభం ముగిస్తాను,” అని అడిగేడు, సాంప్రదాయికంగా.

మొహమాటపడుతూ నసిగిందామె: “నాకు మంచి పేరు సంపాదించాలని ఉండండీ!”

“ఆ! అన్నట్లు అడగమరిచెను నీ నిజనామం?”

చెమ్మగిలిన కళ్ళు దించేసుకుని వైస్వర్యంలో అంది: “పడుపు వృత్తిలో పేరు మాసిపోయిందండీ. నేటికాలానికి మీరు సంస్కరించి ఓ ఇంటిదానిని చేసేరు. అందుకే ఈ ఈప్సితం...ఈ షేర్చరూ?” ప్రాధేయపడింది.

“దానికేం తల్లీ!” అన్నాడాయన తండ్రి లాగ. ఓ తుణంగివానించి “నీ నిత్యయావనానికి తగినట్లు నిన్ను ‘అమ్మా’ అంటాను,” అన్నాడు.

కాలం మించిపోయిందమాయకుడా అన్నట్లు మందిరించేయి ఆమె చిలిపిమాపులు. మాసావకపుటం తరవర్తి వెలా-తెలా వాడిపోయిన వళ్ళంతనీ పంకాయించుకుంది.

పుత్రోదయం తర్వాతి పూజోడిని మనోజ్ఞంగా ఉహించుకుంది కథ. ప్రస్తుతిపు వైవర్ధ్యంలోకూడా ఆమె చెక్కిల్లేంత అందంగా ఉన్నాయి! అని విస్తరించింది.

కనుక, “నే నామె కపోలకల్పితాన్నయితే ఎంతసుందరంగా ఉండునో!” అని కథ కలులు కన్నదంటే, లోకం బుగ్గిరూద వలేసుకొనక్కరలేదు!

బద్దెన నీతులు

శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు

ఆంధ్రభాషాయోష కమల్యాలంకార మొసరిన ఆంధ్ర వృషాలరయందుఁ జేరెన్నిక గన్న వారలలో బద్దెనపాలు డొక్కఁడు. ఈతఁ డాంధ్ర చోళులఁ సంఠితికిఁ జెందిన యొక సామంతరాజైనను, తన పరిపాలనానుభవమును బురస్కరించుకొని, తన పాండితీగరిమఁ దోడుచేసికొని తోడిరాజులకేకాక భావిన్యపాల సంఠితికిని అనువర్తనసాగనమున నాదర్శ ప్రాయమైన రాజనీతిని 'నీతిశాస్త్రముక్తావళి' యను నామమున విరచించియున్నాఁడు. ఈ గ్రంథమే 'బద్దెననీతులు' అను నామాంతరముననైతము వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇం దాదర్శప్రాయములగు రాజనీతులేకాక త్రికూటాభ్యాసులైన పరమసత్వియులు నైతము విరాజిల్లుచున్నవి. ఈ గ్రంథ విమర్శనమునకు ముందు బద్దెనపాలుని కాలమునుగూర్చి కొంత విచారింపవలసియున్నది.

బద్దెనకాలము - వివిధవాదములు

ఈ బద్దెనకాలమును గురించి రెండు మూఁడు వాదములు కలవు. అందు 'నీతిశాస్త్రముక్తావళి'ని పరిష్కరించి ప్రకటించిన శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు, ఆంధ్రకవుల చరిత్రమును విరచించిన కీ॥ శే॥ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు, కళాప్రపూర్ణులు, సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు సంపాదకులునై కీర్తిశేషులైన జయంతి రామయ్యపంతులుగారును దమతమ యభిప్రాయములను దెలిపియున్నారు. వీరి యాధారములను గ్రమముగాఁ బరిశీలించి యందలి యాచిత్యమును పరిగణింతము.

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు పైగ్రంథము నకుఁ జేర్చిన తమ పీఠికలో ఈక్రింది శాసనము నుదాహరించిరి.

“శాసనము—శ్రీ కృష్ణ వేణీసదీతర దక్షిణమట్టు హస్తవిషయాధీశ్వర వీరమహేశ్వర కీర్తిసుధాకర గుణ రత్నాకర వేంగిచాళుక్యమూలస్తంభ రిపుదళిత కుంభి

కుంభ బల యాంగనాగృహతోరణ నన్ననగంధవారణ నామాది ప్రశస్తిసహితం శ్రీ మహామండలేశ్వర బద్దె (ద్దె?) చోళనరేంద్రమ్...” (పాశ్చాత్య చాళుక్య, డిగు భువనైకముల్లని కాలమునాఁటి శాసనము) —

ఈ శాసనము ననుసరించి బద్దెన క్రీ. శ. 1070-వ సంవత్సరమున నుండవచ్చుననిరి. కాని, ఇది నమ్మఁదగినది కాదని శ్రీ కవిగారే రెండు ప్రమాణములఁ జూపిరి. అందు మొదటి దీశాసనము చెన్నవీర గ్రంథ భండారాగారమందలి చరిత్రములోనిది గాన విశ్వేశంపఁ దగనియు, రెండవది చైతానమందలి బిరుదావళి గలవాఁడు సామంతరాజ మాత్రుఁడు కాఁజాలఁదనియును దీనిని గ్రోసివేసిరి. ఈ ప్రకారము శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు బద్దెనకాలము ననిశ్చయముగ నే విడిచిరి.

పిమ్మట ఆంధ్రకవుల చరిత్రకాగలగు వీరేశలింగముగారు అట్టి బిరుదులుగల సామంతరాజులందు టాశ్చర్యము కొదనియు, పైకాలనిర్ణయమును గాదని బద్దెన 12-వ శతాబ్దమునాఁడిని తేల్చిరి. ఇందులకు బద్దెనకృతముని రామకృష్ణకవిగారు 'నీతిశాస్త్రముక్తావళి' 80-వ పుటలో నుదాహరించిన ఈ క్రింది పద్యము నాధారముఁ జేసికొనిరి. ఆ పద్యమిది :

“పరువకి నాంధ్రభాషఁ గల

బద్దెన నీతియు సంస్కృతంబులోఁ

బరఁగు ప్రతాపరుద్ర నర

పాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా

నరవరు నీతిసారము వి

సం జదువం గడు మంచి దందుఁ జె

చ్చెరఁ గవి నీతిపద్ధతులు

చేసె వినోదము బాలబోధకున్.”

పై పద్యమునఁ జేర్కొనఁబడిన (మొదటి) ప్రతాపరుద్రుఁడు 1140 మొదలుకొని 1186 వరకు రాజ్యపాలనము చేసినవాఁ డగుట చేత బద్దెన అతని

తరువాతివాడగుట పైపద్యమునుండి స్పష్టమగుట 1186-వ సంవత్సరమునకు దరువాతివాడు కావలెను. కనుక 12-వ శతాబ్దివాడని వీరేశలింగము గారు తేల్చిరి.

వీరేశలింగముగారి వాద మనమంజసము, నక్రమమును. ఈ పద్యమును జూడ నిది బద్దెనకృతము గాదని స్పష్టముగాఁ జేయవచ్చును. ఏలన, పైపద్యము ఇది : “ఆంధ్రముననున్న బద్దెననీతియు, సంస్కృతమునఁగల ప్రతాపగుర్ర నిరచిత నీతిసారమును వినఁ జగవ నుత్తమములైన వసుట బాలభోగై వినోదముగాఁ గనియందలి నీతుల ననుసరించి యీ నీతిపద్ధతులఁ జేసెను.” ఇదివఱకే గ్రంథరూపముఁ దాల్చిన బద్దెన నీతి, నీతిసారముల ననుసరించి బాలభోగై నీతిపద్ధతులఁ జేసెనని యీ పద్యము చెప్పచుండుటగా, బద్దెన నీతిని జూచి మరల బద్దెన వ్రాయఁదలంచు టసంబద్ధము కాదా? అందుచేనిది బద్దెనకృతము కానిదగుట శ్రీ రామకృష్ణ కవిగా రీపద్యమును బద్దెనదిని నీతి శాస్త్రముకౌవళిలోఁ జేర్చుట కాధారము మృగ్యము. దానిభావ మరయుక దానిని తమ వాదమున కాధారముగా వీరేశలింగముగారు చేసికొనుటయుఁ జింత్యమే. ఇంతేకాక, పుర్వాపర సందర్భముల ననుసరించినను బద్దెన నీతిని మొదట పేర్కొనుటయు, నీతిసారమును బిమ్మటఁ పేర్కొనుటయు బద్దెన ప్రతాపగుర్రునికిఁ బూర్వమునుటకే యీ పద్యము తోడ్పడును కాని తరువాతివాడయి యుండువలెనని యీ పద్యము వీరేశలింగముగారి కెట్లు స్పష్టముగాఁ గానవచ్చినదో తెలియవచ్చును. మరియుఁ బై పద్యాంతమున ‘బాలభోగసు’ అని యుండుటచే, ‘రాజనీతి శాస్త్రము’ బాలురకుఁ గాఁజాలకుదా! అంతియ కాక “ఆదిలో నీతిసార మను గ్రంథమున బద్దెన పూర్వ కవిగా స్తుతింపఁబడె”నని శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు నీతిశాస్త్రముకౌవళి పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. అందుచే పై పద్యము నీతిశాస్త్రముకౌవళి, నీతిసారము రెండింటి ఛాయలు గల సుమతిశతమునకే యన్వయించుట కుపయోగించుచు గాక దీనిపైఁ గానించిన వీరేశలింగముగారి యూహలు నిరాధారములే యగును. అందుచే బద్దెన కౌలనిర్ణయమునకు మఱియొక ప్రబలాధారము చూడవలసియున్నది.

ఇక మూడవవారగు శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బద్దెన కౌలనిర్ణయమును బెలుపు రెండు

శాసనములను సంపాదించి ప్రకటించిరి. ఈ రెండును కృష్ణాజిల్లాలోని గన్నవరము తాలూకాయందలి కొండ (డె? నాయని) వరగాను బ్రహ్మేశ్వరస్వామి యాలయము నందలిని. వీనిలోని మొదటి శాసనమునం పూర్వముగా లభించినది. మిగిలినది శిథిలమైనది. ఇది : “శాసనము-స్వస్తి సమస్తప్రశస్తి సహితం శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర వీరనారాయణ చోడబద్దిగ దేవరాజులు శకవర్షంబులు ౧౧౮౩ ణ్ణ నేటి కర్కాటక సంక్రాంతినాడు...”

ఈ శాసనమున జెప్పిన శాలివాహనశకము 1188 నకు 78 కలుపఁగా 1261 క్రీ. శ. అగుచున్నది. మఱియు రెండవ శాసన మిట్లున్నది.

“శాసనము,—

శ్రీనాథనాథినీరేజ సంఘాతః బ్రహ్మణః పురా,
జాతా విశ్వగుణాక్షిణి లక్ష్మీ రాజసరంపరా,
తస్యాం బద్దిగఘాటాఽఘా ద్వీరనారాయణాంతితం,
చోడవరయ (ఘాటా) స్వపుత్రో ఘాదస్యనందనః.

శ్రీ శాకాబ్దే పురాష్ట

దశ శకణిలే కర్క సంక్రాంతి కాతే

సప్తాదా ద్వీప మిచ్చ

ప్రస మనవరతం చోడబద్దిక్షితీశః,

శ్రీమద్భ్రహ్మేశ్వరాయ

శశి రవి విశేషం గోంక నాంకస్య, (లే?) లే

స్తద్దీపార్థంచవేలేటి

జనపదమహా వింకతిద్రోణసంఖ్యాం.”

అని పూర్తిగానున్న శాసనమునుబట్టికూడ క్రీ.శ. 1261-వ సంవత్సరమని తేలుచున్నది. క్రీ. శ. 1261 ప్రాంతమున కొకతీరు రాజ్యమును రుద్రమఝి పరిపాలించుచుండెను. కనుక బద్దెనయనువాద డామెకు సామంతుడై కృష్ణాతీరము దొక చిన్న రాజ్యమును జాలించుచు నుండియుండవలెనని శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నిర్ణయించిరి.

ఈ నిర్ణయమును బరిశీలించినను సంశయంశములు లేకపోలేదు. బద్దెన నామధేయు లనేకులు కానవచ్చుచున్నారు. శాసనమున నున్నంతమాత్రమున నే బద్దెనయో నిర్ణయించుట కాధారములు మృగ్యములే. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగా రిచ్చిన చెన్నపురి భాండాగార శాసనమునను బద్దెన నామధేయుము కలరు. ఆశకు 1070 ప్రాంతము వాడుగా గన్నట్టుచున్నాడు.

బ దై వ నీ తు లు

ప్రస్తుత గ్రంథ మేబద్దెన వ్రాసినదియు, దెలియదు. మఱియు, నీతిశాస్త్రముకైవఱి యందలి గద్య ననుసరించి—

“గద్య. ఇది శ్రీ లక్ష్మీవల్లభ శ్రీపాద పద్మారాధక కమలాప్రకుల పవిత్ర నన్నన గంధవారణ రాజరాజ మనోజాంక బద్దెనాఖ్య ప్రణీతంబైన రాజనీతి ప్రకారం బన్నది సర్వము సంపూర్ణము.”

పై నన్ననగంధవారణేశ్వర్యాది బిరుదములఁగాంచి పరిశీలించినను, యెన్ననగర భాండాగార శాసనమున నైతము “నన్నన గంధవారణ నామాది ప్రశస్త సహితం” అని యున్నది. ఇది పై పెచ్చు రామయ్య పంతులు గారు సంపాదించిన శాసనములందే కొనవచ్చుటలేదు. ఇంతేకాక, చిత్రమార్కచరిత్రమునఁ బేర్కొనఁబడిన నన్నయగంధ వారణఁ జొరకను కలఁడు. ఈతనికి సిద్ధనమంత్రి మంత్రి. ఈతని మనుమఁడైన సిద్ధనకే చిత్ర మార్క చరిత్రము కృతిగా నీయఁబడినది.

చిత్రమార్కచరిత్రమునఁ గల పద్యమిది :

“వనఃపానాభు కుద్ధవుఁడు
వ్రజికి జీవుఁడు వత్సభాహణీ
శునకు యుగంధగుండు నితి
నూతికి దైత్యగుండు విక్రమా
గ్నునకును భిత్తిరీతి నధి
కుండకు నన్నయగంధవారణం
బునకుఁ బ్రధానుఁడై నుతులఁ
బొందెను సిద్ధనమంత్రి యింద్రన్.”

దీని విషయమున వీరేశలింగము పంతులు గారిట్లు వ్రాసెయున్నారు :

“1156-వ సంవత్సరము మొదలుకొని 1163-వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనముచేసిన వెలనాఁటి చోడుఁ డనఁబడెను రాజేంద్ర చోడునిచే నగ్రహారాధికమును బడసిన నూరన సోమయాజికి మనుమఁడుటచే సిద్ధనమంత్రి 1240-50 సంవత్సర ప్రాంతముల నుండియుండవలెను. అప్పుడు సిద్ధనమంత్రి ప్రభుత్వన నన్నయ గంధవారణఁడును ఇంచుమించుగా ఆకాలమునందే యుండును. ఈ కాలము బద్దెనపాలుని శాసనకాలముతో దాదాపుగా సరిపోవును. కాఁబట్టి యీ నన్నయగంధవారణఁడే బద్దెనపతియేమో!”

ఈ యాహ సమంజసముగానే కావనగుచు

న్నది. మఱియు రామయ్యపంతులు గారి నిర్ణయమునకుఁ దోడుగుచున్నది.

కాని, పైనిర్ణయము నంగీకరించుటకుఁ బూర్వో దాహృతిమైనః—

“పరువతి నాంధ్రభాషఁగల
బద్దెన నీతియు సుస్మృతంబుగోఁ
బరఁగు ప్రతాపగుద్ర సర
పాలునిచే రచియింపఁబడ్డ యా
సరవరు నీతిసారము...”

అను పద్యము ననుసరించి బద్దెన ప్రతాపగురు నకుఁ బూర్వఁడే యని తోచుచున్నది. అనఁగా 1140 మొదలు 1186 వఱకుఁ బ్రతాపగురుఁడు పాలించి యుండుటచే బద్దెన 1140 కి పూర్వఁ డనవలెను. ఈ యాహ 1070 ప్రాంతమువాఁడన్న చెన్న పురి శాసనమునకు రమారమి 400 పోవుచున్నది. పైఁగా, ప్రతాపగురుఁడే నీతిసారమునఁ బూర్వకవిగా బద్దెనను స్తుతించెనని కవిగారు వ్రాసియున్నారు.

ఇంతకుఁ జేరినదేమున ! పై రెండు నిర్ణయముల కును బ్రతిబంధకములు పై రీతిఁ గానవచ్చుచుండుటచే తను, నేనాద నంగీకరించుటకును బ్రబలాధారములు లభింపకపోవుటచేతను బద్దెన కాలనిర్ణయము ఇంకను బరిశోధనీయాంశ మేయై యున్నది.

బద్దెన నీతిశాస్త్ర ముకైవఱి రచించుటకుఁ బూర్వము సుమతి శతకము రచించిన ట్టిక్రింది పద్యమునఁ జెప్పెయున్నాఁడని రామకృష్ణ కవిగారును, దాని నంగీరించి వీరేశలింగము పంతులు గారును బేర్కొనియున్నారు.

“శ్రీవిభుఁడ గర్వితారి
మౌనరచిత్రోపలబ్ధ జయలక్ష్మీ సంత
భావతుఁడ సుమతి శతకము
గావించిన ప్రోడఁ గావ్యకమలాసనుఁడన్.”

ఈ పద్యము నీతిశాస్త్ర ముకైవఱి వ్రాత ప్రతుల నెచ్చటను గానరాలేనినియు, గాన నంత విశ్వసనీయముగాదనియు గ్రుంపవలయుచున్నది.

పైపద్యమున సుమతి శతకమే ముందు వ్రాసినట్లు, “పరువతి నాంధ్రభాషఁగల బద్దెననీతి..”యను పద్యమున నీతిశాస్త్రముకైవఱియేముందు విరచిబంచినట్లును బద్దెనయే చెప్పకొనెనని యుదాహరించిన శ్రీ వీరేశ

లింగముగారి యూహ పరస్పర వైరుధ్యమున కాల వాలమైనది. కాక, దీనివలనఁ గూడ సుమతి శతకము బద్దెనకృతము కాదనియు నాతని తరువాత కవిచేతనే విరచింపఁబడిన దనియుఁ జేయవచ్చును. అందువలన బద్దెన నీతిశాస్త్రముకౌవలీ యను గ్రంథ మొక్కదానినే రచించియున్నాఁడనుటయే సత్యము.

గ్రంథ ప్రాశస్త్యము

సారస్వతమున బద్దెన నీతిశాస్త్ర ముకౌవలీకిఁ గల స్థానము ఇంచులీ పద్యముల ననేకులు లాక్షణికులు దాహరించి యుండుటవల్లను, భాషామాధుర్యమునను, భావవైశిష్ట్యమునందును ఆంధ్రమునఁగల రాజనీతి గ్రంథముల నుత్తమమైనదిగా నెన్నుబడుటవలనను విడితమగుచున్నది. ప్రతాపరుద్రునిచే విరచింపఁబడిన నీతి సారమును గ్రంథమున బద్దెన పూర్వ సుకపులలో నొకఁడుగా స్తుతింపఁబడినాఁడు. మఱికి సింగన తన సకల నీతిసమృతములో ననేకములగు నీతని పద్యములు దాహరించియున్నాఁడు. శ్రీధరచ్యుంఛముననుకవి సంజీవనియందును, రత్నాకరమునందును, ప్రబంధరాజ శ్రీవేంకటేశ్వర విజయవిలాస మను నద్భుతగ్రంథమును విరచించిన వేంకటకవి లక్షణశిరోమణియందును బద్దెన నీతిశాస్త్రముకౌవలీ యందలిపద్యముల నుదాహరించి యున్నారు.

ఆంధ్రమునఁగల రాజనీతిగ్రంథములలో క్షేమేంద్రుని ముద్రామాత్యము, ప్రతాపరుద్రుని నీతిసారము, భోజరాజ విభూషణమును నీతిభూషణము, చారుచర్య, ప్రాచీనకౌమండకము, ప్రాచీన పంచతంత్ర, శివదేవయ్య పురుషార్థసారము, ఆరాధ్యదేవుని స్మరతత్త్వ సారము, మడికసింగన నీతికౌవ్యాలి మున్నగునవి ప్రసిద్ధములు. వైవానిలోఁ గొన్ని గ్రంథములు ప్రస్తుతము లభింపకపోయినను మడిక సింగన విరచించిన సకలనీతిసమృతమున నుదాహరింపఁ బడియుండుటచే, దత్తరీశిలమున వానియందలి పద్యములకన్న బద్దెన పద్యముల ప్రాధత్యము, మాధుర్యము విశిష్టమాను. నీతి శాస్త్ర ముకౌవలీయందీ పోలికపద్యము లీయఁబడి యుండుటచే వాని నిట నుదాహరించుట చర్చితచర్యణమే యగును.

నీతిశాస్త్రముకౌవలీ యందలి విషయ మారంభ పద్యమున నే వివరింపఁబడియున్నది:

“రాజనీతియు నసద్రాజలక్షణమును
మంత్రహర్గంబు దుర్మంత్రవిధము,
నధికారవిధియుఁ గార్యవిచారము నుపాయ
గతియును రాజ్యరక్షాక్రమంబు
ఇల నరాజకవృత్తి హితవేదకస్థితి
దుస్సేవకక్రియ గుప్తరాజు
నేవాబలము దానశీలతామహిమ వి
వేక సంగతియును భోకనీతి
పద్ధతులు.....”

పై విషయములపైఁ జెప్పిన పద్యములను ద్విక్వదర్శనమాత్రముగా నుదాహరించి యందలి యాచిత్యము నరయుదము.

రాజనీతులలో:

“న్యాయము ప్రజ పెక్కువను
బ్రాయము ప్రజకల్మసిరి కుపాయం బగుటన్
న్యాయమే భండారము నర
నాయకులకు.....”

న్యాయపరిపాలనావశ్యకముఁ ప్రధానముగాఁ జెప్పఁబడినది.

“ఆపు లెఱింగిన నాపుల
యాపు లెఱుంగుదురు తత్తదాప్త శ్రవణ
ప్రాప్తమగుచుండుఁ గావున
నాప్తపరంపర లయంత్ర మవనిం బరికిన్.”

అను రాజ్యతంత్రరహస్యగోపనావశ్యకమును:

“నయమునఁ గాని భూమిప్రజ
నమ్మగు నమ్మిఁగని యర్థసం
చయమును తంత్రవృద్ధియును
జాలదు, చాలింఁగని శత్రులన్
బయి చని యోర్వరాదు, ప్రతి
పక్షముపంగివఁగని భూమి య
క్షయముగ నేలరాదు.....”

అను చోటను—

“సరికన్న నబల వసుమతి
సరిపతి లేకున్నఁ జెడను సత్యము ధాత్రీ
పతిలేని నాఁడు సద్య
చ్చుతి వసుమతికి.....”

అను చోటను—

బ దై న నీ తు లు

“మంజులము చెసిన పతి చెడు.” అను చోటను రాజున కును, ప్రజలకును గల యవివాధానసంబంధము చక్కగఁ గాఁ దెల్పఁబడినది.

మఱియు దానకీలతా లోకనీతి పద్ధతులంబలి త్రికాలాభాగ్యములకు పరమసత్యము లద్భుతముగా నీ గ్రంథమున వివరింపఁబడినవి.

“దానగుణంబ యెన్నఁగఁ బ్ర
దానగుణం బది మున్ను గల్గినన్
గాని విశేషమై పురుష
కారము నిల్వగు లోభివాఁగఁ జ
న్నేని యశంబు సత్త్వియు స
హిష్ణుతయున్ విధవంబు చిన్మయున్

మానము బీరమున్ వృథము
మానిసికిన్.....”

“ఎత్తిన కాలఁగాని సిరి
కెన్నఁడు నిల్వినకాల నిల్వఁగాఁ
జిత్రములేదు కాన సిరి
చెందిన నాఁడ పరోపకారముల్
హత్తి కడంగి నేయుఁ డెవ
దైనఁ బంపకే వేఁడుకొందనున్
చిత్రిమెకాని యిత్ర మను
చిత్తము పుట్టునె యెట్టివారికిన్ ?”

అను పద్యము లద్భుతములు, అనుపమానములు.

ఈతని కవిత్వమున నెన్నుట కొక్క పాల్లు మాటైన నుంపకపోవుటేకాక.

“పాసఁగ ముత్తైపుసరుల్ పోహళించిన లీలఁ
దమలోన దొరయు శబ్దములఁ గూర్చి.”

యన్న నూరనాద్యుని నానుడికే దీఁటై యీతని పద్యములుండును. సమస్తమును విధితకమన్నవిషయ మెంత చక్కగాఁ జెప్పినో చూడుఁడు :

“అగుటయుఁ గామియు విధితక
మగుటెఱుఁగక తనవశంబె యవి డెందములో
వగచెడు మూఁడుఁ గనుంగొని
నగఁడె విధాత్మండు...”

“కాని యది కాద యయ్యెడు
దాని కవశ్యంబు నన్యథాభావ మిలన్
గానేర దింత యెఱుఁగని
మానిసి చింతాసముద్రమర్చుఁడు కాఁడే.”

“కరిసన మోపి చేసినను
కర్తునిఁ గొల్పిన హీనమాడినన్
దిరిసిన ధాత్రి లోసి పర
దేశము పోయిన విద్యకల్గినన్
సిరి తన పూర్వజన్మమునఁ
జేసిన యంతయు కాక కల్గు నే
పారలిన వ్రేలఁ బడఁ దల
పోతెను పోసిన వెచ్చమార్చినన్ ?”

ఈతని పద్యముల కూర్పు, అల్లిక జిగిబిగి, ధారా శుద్ధియు నత్యుత్తములు. తిక్కనకుఁ బూర్వ మే యిట్టి కవిత్వాపాటవము బద్దెనపుపాలునినోట నెలువకు టత్యంత మోమోదసంధాయకము.

“ధరణియ తల్లి తన్ గనిన
తల్లియ వేల్పు గుణంబు మేని కా
ధరణము బుద్ధి రూపు కుల
భామయ సంపవ బొంక వేస పో
దరుఁ డిలఁ బ్రాపు చంపమయ
ధర్మపు త్రోధము పాతికంబు మ
త్సరమ వినాశహేతువు వి
చార మె సారము...”

ఈ విధముగ నీ గ్రంథమంతయు నత్యంత శ్లాఘా పాత్రముగా నెలయుచున్నది.

ఇట్టి యుత్తమగ్రంథమునకు రెండు మూఁడు విధముల ప్రతులుండుటయు నంగు పాఠభేదము లధిక ముగా నుండుటయు, ఒక ప్రతియందు మూఁడాశ్వాస ములుగా విభాగింపఁబడి యిందలి పద్యములుండుటయు మొదలగు విషయములు కానవచ్చుచుండుటచే నీ యుద్గ్రంథమును తిరిగి సవిమర్శకముగా సంపాదించి ప్రకటింపట త్యాగశక్తికముగా నున్నది. ఏ తత్కృతి కర్తయును బద్దెనపుపాలుని కాలమునుకూడ సద్విమర్శ కులు పరిశోధించి యాధారసహితము, నామోదవాయక మునకు నిర్ణయము గావించవలసియున్నది.

భారత సింహళ జపాన్ మహాబోధి సంఘములు కలసి సార్ నాక్లో
నిర్మించిన 'మూలగంధ కుటీ విహారం'

సార్నాథ్లోని 'మూలగంధ కుటీ షహారం లోలిభాగం. జపాన్ చిత్రకారు
 డొకరు బౌద్ధగాథలకు సంబంధించిన అనేక కుడ్య చిత్రాలను చిత్రించి విహారాంత
 ర్భాగాన్ని శోభామయం చేశారు. అచ్చెరువు గొల్పుతున్న ఈ కళా వైభవం ప్రాచ్య
 పాశ్చాత్య యాత్రికుల సనేక మందిని ఆకర్షించి అనందపరుస్తున్నది.

మేఘ మల్హార్

శ్రీమతి మానికొండ సరోజినీదేవి

పాత్రలు

ప్రద్యుమ్నుడు సరస్వతీదేవి
సూరదాసు సునంద

పూర్ణవర్ధనుడు

* * ప్రాతఃకాలాన్ని సూచించే సంగీతం
క్రమేపీ తగ్గిపోతూ వుంటుంది.

పూర్ణవర్ధనుడు : (ఉచ్చైస్వరంతో)

ఏ సర్మహేతు ప్రభవా
తే సమహేతుమ్ తిథాగతః
తే సన్ ఏ నిరోధో
ఏవంవదీ మహాసమనో.

[విరామం]

ప్రద్యుమ్నుడు : (అడుగుల చప్పుడు-రొప్పతో)
స్వామీ!

పూర్ణ : ఎవరూ? ప్రద్యుమ్ను!

ప్రద్యు : అవును స్వామీ!

పూర్ణ : (కంగారుగా) అలా రొప్పకున్నావేం.
తెలతెలవారకముందే లేచొచ్చినట్లున్నావ్.
యేం జరిగింది?

ప్రద్యు : రాత్రంతా నిద్రపట్టలేదు స్వామీ!

పూర్ణ : ఎందుకని?

ప్రద్యు : ఎందుకనో మరి. యేవో విషయాలు నన్ను
భయపెడుతున్నాయి. మనస్సంతా ఆందో
ళనగా వుంది. ఎప్పుడు తెల్లవారుతుందా
జరిగిందింతా యెప్పుడు చెబుదామా అని
ఆదుర్దా యెక్కువైంది. రాత్రంతా నిద్ర
లేదు.

పూర్ణ : ఏమిటి నాయనా అది. అంతా విచిత్రంగా
వుంక!

ప్రద్యు : మనవిచేసుకొంటాను.

* * *

[జనుల సందడి—కోలాహలస్వరము—నాగ
స్వర చిహ్నాలు—గావుళకలు-పాలిళకలు].

ప్రద్యు : (తనలో) ఈ మాసంలా జరుగుతుండే
సంక్రాంతి వుత్సవాలకు తిప్పకండా వస్తా
నన్నాడే! యేమిచెప్పా! యింకా వచ్చి
నట్లులేదు. మూడురోజుల్నుంచి యేక
ధాటిగా పెతుతున్నా. జనం మూగిన
చోటల్లా అశ్వేషిస్తున్నా! కళ్ళిల్లో జ్యోతులు
వేసుకొని చూసినా ఆయనమాత్రం కాన
రాలేనే! — (నెమ్మదిగా)

[నాగస్వరం హేడుతున్న స్వని]

ఎవరది! ఆ పాములా ఒకంక తిడికదృష్టితో
చూస్తున్నాడు. మనీషంతో ఆచ్ఛంగా
అతిడిలాగే వున్నాడు. నిజంగా... నూర
దాసే ఆతడు — నూరదాసే...

[క్షణం విరామం]

నమస్కారం నూరదాసు గారూ!

నూరదాసు : 'దీర్ఘాయురస్తు' నాయనా! అన్నిట్లు
నన్నేగదూ యిందాకట్నుంచీ నువ్వు వెతుకు
తోంది?

ప్రద్యు : (సంతోషంతో) మీ తెలుసుకోగలిగారు
స్వామీ! చెప్పకుండానే.

నూర : (చిన్నగా నవ్వి) అదా నీ అనుమానం. నేను
అవంతిపుర గాయకుణు. అసలు నిన్ను నే
నెరుగుదును. ఇదివరలో మీ నాన్నగారూ
నేను మంచి స్నేహితులం. మీవూరేదైనా
పనివుండి వెళ్లడం జరిగితే తప్పకుండా మీ

మే ఘ మ ల్హార్

నాన్నగార్ని కలుసుకొని, పక్కరించి,
మరీ వచ్చేవాణ్ణిసుమా!

ప్రద్యు : అలాగా స్వామి! మరి నన్నెప్పుడూ
మాడలేదా!

నూర : అదేమిటి నాయనా! నిన్ను మాడకపోవ
డమే. అప్పట్లో నువ్వు చాలా చిన్ని
వాడివి. తప్పటడుగులు వేసుకుంటూ
గుమ్మలు దాటుతూండేవాడివి. చాలా
మంద్రోస్తూండేవాడివి కూడా.

ప్రద్యు : అయితే మీరు ప్రస్తుతం ఎక్కడుంటు
న్నారో?

నూర : ఇక్కడికి దక్షిణపువైపుగా ఒక నది వుంది
తెలుసుగదా!

ప్రద్యు : ఆ...వుండండి!

నూర : దాని వొడ్డునే శిథిలమైన జీవాలయం ఒకటి
వుంది.

ప్రద్యు : ఆ... ఆ...

నూర : దాన్నెప్పుడైనా చూశావా నాయనా!

ప్రద్యు : మాడకేం స్వామి! చాలాసార్లు చూసా
చ్చాను. కొన్నాళ్లుగా ఒక సన్యాసి బస
చేస్తూండేవాడు కూడా.

నూర : ఆ...! యిప్పటికీ ఆ మహానుభావుడు
అక్కడే వుంటున్నాడు. నీ కెప్పుడయినా
తీరికవుండి—వీలు చిక్కితే అక్కడికొచ్చి
నన్ను కలుసుకో! మరిచిపోకుసుమా!

ప్రద్యు : అలాగే స్వామి! తప్పకుండా వచ్చి దర్శించు
కొంటాను.

నూర : ఇకగో! అన్నట్టు...నీ పేరేమిటి?

ప్రద్యు : ప్రద్యున్నుడండీ!

నూర : ఇంతా తెలుసుకొని అసలైంది అడగటం
మరిచా!

ప్రద్యు : ఏమిటది స్వామి?

నూర : మరేంలేమా! ప్రస్తుతం నీ బసెక్కడ?

ప్రద్యు : ఇక్కడకు దగ్గర్లో ఒక శాద్ధవిహారం వుంది.
తెలుసుగండి! అదే. అక్కడే ఇప్పటికీ
మాడుసంవత్సరాలబట్టి చదువుకొంటు
న్నాను.

నూర : మంచిది నాయనా! బాగాచదువుకో! మరి...
తప్పకుండా వస్తావ్ గదా! ఒకసారి.

ప్రద్యు : స్వామి! ఇంకా ఇక్కడ ఎన్నాళ్లుంటారు?

నూర : ఈలోపుగా నన్ను కలుసుకొంటావ్ గా!
మళ్ళీ అప్పుడు చెబుతారే! ఏమయితోకు—
వస్తా మరి...

* * *

ప్రద్యు : ఇలా మాట్లాడుకొన్నాం గురుజీవా! మొదటి
నాడు పరిచయమైందప్పుడు ఆ నూరదాసు
గారున్నా— నేనన్నా!

పూర్ణ : ఆయన రమ్యున్నప్రకారం తిర్వాత ఎప్పు
డైనా కలుసుకొంటానికి వెళ్ళావా?

ప్రద్యు : వెళ్ళకేం స్వామి!

పూర్ణ : ఏ వేశస్సుకు వెళ్ళావ్. —

ప్రద్యు : ఇంకా సాయంత్రం ముదిరిపోలేదప్పటికీ.

పూర్ణ : ఒంటరిగా నేనా?

ప్రద్యు : ఒంటరిగా నే బయలుదేరి వెళ్ళాను స్వామి!

పూర్ణ : మగ్గలో యెవరూ తోడుగా కనిపించలేదా?

ప్రద్యు : ఆప్రాంతంలోకి వెళ్ళుతూండేటప్పటికి యెను
రుగా ఒక పర్యటం కనిపించింది. దాని
కిరువైపులా కొలిదాల్లున్నవి పొలల్లా పని
చేసి, గృహానుష్ఠులైం పల్లె జననంతా
వరుసగా ఆ దారివంట బయలుదేరారు.

పూర్ణ : ఎవరినంకా పరీక్షగా మాడలేదుగదా!

ప్రద్యు : (దీనంగా) అబద్ధం చెప్పి మిమ్మల్ని మోసం
చేయలేను స్వామి! ఆత్మకందన చేసు
కొంటూ మిముఖంవంకచూసి మాట్లాడ
లేను...

పూర్ణ : నాకు తెలుసు ప్రద్యున్నా! నువ్వు చంచల
స్వభావినవి, నీలో ఉన్మాదం, కుతూ
హలం యిటువంటి పరిస్థితుల్లో ఉచ్చాంగి
పోయి వుంటాయని, నే ననుకొంటూనే
వున్నా! తప్పకుండా నువ్వు ప్రతిభా
వంతుడవై తీరుతావనికూడా ఆశిస్తున్నా...
కాని...

ప్రద్యు : త్నమిందింపి స్వామి! కునందకోసం ఆ
వెళ్ళే పల్లెకుంపులో వెలికాను. మీ రన్న
ట్లుగా మారిపోయిన విషయంకూడా వాస్త

వమే! ఆమెను మాన్తూంటే యెందుకో అలా అయిపోతున్నా!

పూర్ణ : అయితే ఆనాడు నూరదాసుని కలుసుకోలేదా!

(ప్రద్యు : సునందతో కాసేపు మాట్లాడి వెడదామనుకొన్నా! కాని పొద్దు వాలిపోబోతోంది. చీకటి; వెన్నెలజేవురించబోతోందని గ్రహించాను.

పూర్ణ : సునందతో మాట్లాడటం యింతికి కుదర్లేదా? ఆ రోజు.

(ప్రద్యు : అదే మనవిచేసుకుంటూ స్వామీ!

* * * *

[స్వీపింగ్ ధ్వని]

(ప్రద్యు : ఎవరూ! నువ్వా! ఎప్పుడొచ్చావ్?... అబ్బ!...నీ కోసం యెంత వెతికానని... (నవ్వుతున్న ధ్వని) యేమిటా పిచ్చి నవ్వు!...కొస్త దా మ కో రేపటికి... ఆదిగో మొలకెట్లావ్ కొంటెపనలా!... సునందా! యింకా చంటిపిల్లలాగా యేమిటి అల్లరిచేస్తున్నా...

సునంద : (నవ్వుపుకొంటూ) పాపం! చాలా అలసి పోయారు కదూ!

ప్రద్యు : దేనికి?

సునంద : కోపానికి.

ప్రద్యు : కోపం? ఎవరికి?

సునంద : మీకే!

ప్రద్యు : అబ్బే! నాకేం కోపం. అయినా యెందుకు? యిప్పుడు.

సునంద : ఇంతలోకే యెంత మారతారండీ! యిప్పుడేగా కనుకొన్నారూ వైఫంచ లాగి లే.

ప్రద్యు : అలా లాగడం కొంటెపనికదూ!

సునంద : అంతమాత్రానికి కోపంరావాలా! మీరెన్నిసార్లు నా పనులుచెంగు లాగి నన్ను కన్పించారు!—గుర్తులేదా! అసలు మీ మగాళ్ళకి ఆనవాళ్ళంటే అతి చురుకైనరండి. మీరేమైనా చెయ్యమవుగాని, మేంచేస్తే యిట్టే బయటపడతారు. సహజమేదీ వుంటేగా అసలు.

(ప్రద్యు : (బాలనగా) పోన్లే సునందా! ఒక్కసారి యిలా చూడు.

సునంద : సిగ్గులేకపోలే సరి.

(ప్రద్యు : అంతకోపం దేనికి సునందా! యేది ఒక్కసారి యిలా నావంక చూసే నవ్వుతూ! నా సునందవుగా! ఏది! నీకోసం యెంతగా వెతుక్కుంటూ వచ్చానో తెలుసా!

సునంద : నిజంగా! నాకోసమా!—లేక పాములవాడికోసమా!

(ప్రద్యు : నీకోసమే!

సునంద : వైమాటేగాని, నాకోసం యెంగుకొస్తాను. ఆ పాములవాడికోసం వచ్చివుంటారు. ఇంతలో నే కనబడ్డానని నీకోసమే అంటున్నారు అంటేనా!

(ప్రద్యు : ఎంత మాటకారి వైపోయావ్ ?

సునంద : (హేళనగా) అలాగా!

(ప్రద్యు : నిజం సునందా! ముమ్మాటికి నమ్ము. ఎప్పుట్నుంచో వెతుకుతున్నాను. ఇప్పుడూ వెతుకున్నా.

సునంద : బాగుంది ఎగురుగా—వుండగా నే

[ఇంతలో అడుగుల చప్పుడు]

(ప్రద్యు : సునందా! యెవరో యిట్టే వస్తున్నారు...

సునంద : ఎవరూ!

(ప్రద్యు : కాలి అందెలు మోగుతున్నాయి—గాజులు కూడా కదిలిన శబ్దం వినిపిస్తోంది.

సునంద : అయితే నే వెళ్ళిరానా! మళ్ళా కలుసుకొంటాన్లే ప్రద్యుమ్నా!

(ప్రద్యు : (తనలో) ఏమిటో యీ రహస్య ప్రణయ సమావేశాలు. పండువెన్నెల్లో—నిండు కారద రాత్రుల్లో—హృదయం విప్పి సునందతో కాసేపు కులసాగా మాట్లాడుదామనుకొంటే యేవో అవాంతరాలు తటస్థ పడుతుంటాయి. విచారంలో గురుకోవులు త్రిపిటకమునుగురించి రసశిగిలే యేం చెప్పాలి. నిజంగా నేను చందలాత్ముడినే. లేకపోతే నా యీ మనస్సు కాసేపు బోధిత్వాన్ని పూరితమైన ప్రకృతివైపు, మరి

మే ఘ మ ల్హా ర్

కాసేపు ప్రణమానందదాయయైన సునంద
చైపు వింటిది?

[ఇంతలో నాయంకాలపు హారతి గంటలు
చప్పుడు వినిపించి క్రమేపీ తగ్గిపోతూ
వుంటుంది.]

అవిగో! పరిమిత దేవాలయంలో హారతి
గంటలు మ్రోగుతున్నయ్. యెంతసేపని
యిట్లా వుండను—ఆశ నిరాశ అయింది.
దారిన బడితే నెమ్మదిగా వెల్లోమ్ము. (నడక
చప్పుడు)

[సునిషి కదలిన చప్పుడు]

ప్రద్యు : ఎవ రా సునిషి ?

[క్షణం విరామం నవ్వు కబ్బం]

ప్రద్యు : ఎవరూ! సునందా!

సునంద : ఊ...!

ప్రద్యు : సునందా! యేమిటి చెట్టుచాటున చీకట్లో
దారుడమూత లాగుతున్నావ్.

సునంద : కనుక్కోవాలి మరి...

(క్షణం విరామం)

ప్రద్యు : అబ్బ! యేమిటో!

సునంద : చెప్పకోవాలి మరి...

ప్రద్యు : ఇవాళ అగ్నిపరీక్షలు మరి యెక్కువై
నయ్యే! అనేమిటో నువ్వే చెబుమా!

సునంద : ఇంతేనా మరి!...ఆలోచించి చెప్పండి
చూద్దాం.

ప్రద్యు : నాకెట్లా తెలుస్తుంది యేమిటో అది.

సునంద : ఓశిపోయారా?

ప్రద్యు : ఓశిపోయినట్లే—అదీ గాక ఆశదాని ముందు
పందెలో గలిచినవా డెవరే!

సునంద : అది బాగానే వుంది గాని, యింతకీ మీరు
దారివెంట పోతున్నారా! లేకపోతే నన్ను
వెతుకుతున్నారా! అదీ గాకపోతే పాముల
వాడికోసమా!

ప్రద్యు : అచ్చే! నేనసలు వెతకడం లేదు. వైగా
నువ్వే వెతుక్కుంటూ వున్నావ్—వేళా
కోశ మాడుతున్నావ్.

సునంద : నే నవ్వక పోతే యేమయ్యేవారూ?

ప్రద్యు : నే మాడకపోతే నువ్వేమయ్యేదానివి?
యిటువంటిది మాస్తుంటేనే నాకు మహా
కోపం వచ్చేది.

సునంద : తప్పచేసి యింకా కోపం దేనికి? ఆరోజున
యేం చెప్పారో గుర్తుకు తెచ్చుకోండి!
తెలుస్తుంది.

ప్రద్యు : లేకేం, బాగానే వుంది. నీ విషయం అసలు
వేరు. అయినా నువ్వు భాగ్యవంతు
కూగురివి. ఇంతకీ నువ్వు చెప్పే విషయం
యేమిటో తెలడం లేదు.

సునంద : యెల్లిపాడుపుమాటలు చాలుగాని, అబద్ధ
మాటబోకండి—ఆడపిల్లలు పుడుతాడు.
ఆ మాటేమిటో మీరే ఆలోచించి గుర్తుకు
తెచ్చుకోండి. అంతవరకూ నే నెక్కడికీ
పోను...సరేనా...

ప్రద్యు : (క్షణమాగి) ఆ...అదా! గుర్తొచ్చిందిలే.
మురిశీ గానమేనా!

సునంద : ఇంకా బాగా ఆలోచించండి. ఆ రాత్రి
రెండురూములకే దేవాలయంలోకి వచ్చి
కూర్చుంటానని కూడా మాటిచ్చాడు...
మరి...వచ్చాడగదూ!

ప్రద్యు : వచ్చాగా! సునందా!

సునంద : చెప్పినవేళకీ,

ప్రద్యు : సరిగ్గా ఆ వేళకీ రాలేకపోవచ్చు. తరువాత
వచ్చినమాట వాస్తవం. యింతకీ నన్ను
చూశావా! సునందా!

సునంద : మీకోసం వచ్చినప్పుడు-నమ్మి మన సిద్ధు
కోన్నప్పుడు-మాడకుండా యెలా వుంటా!

ప్రద్యు : (నవ్వుతూ) సరే సునందా! చూసినదానివి
యెందుకు పిలవలేదా?

సునంద : అప్పుడు నా పరిస్థితి చూసివుంటే, మీకు
తెలిసేది. ఒక్కతెనే వున్నానా! రెండు
రూములప్పుడు ఒంటరిగానే వచ్చాను.
ఆలయమంతా వెలికాను...మీ రక్కడా
కనిపించలా చాలాసేపు దిగాలుపడివున్నా.
ఇంతలో మా పూరిజనమంతా వచ్చాడు.
అప్పు డెలా పిల్వను-చెప్పండి.

ప్రద్యు : చివరకు నన్నే ఓడించావ్ సునందా!
సరేనా! తప్పకూడా నిజంగా నాపట్లే
వుంది.

సునంద : కాసేపు అలాగే అంటూంటారు—మీ బోటివారంతా. అయినా మీ లాంటి పాములవారేని యెవరూ నమ్మేరీ?

ప్రద్యు : ఇంకెవరంటారు నీ బోటివారే. అయినా అడగటం మరిచా. సునందా! నువ్వు యీ మృత్యు మాటిమాటికి నన్ను పాములనా డంటున్నావ్, యేమిటే అసలు రహస్యం?

సునంద : అశ్రమిటో మీకే తెలియాలి.

ప్రద్యు : నిజంగా నాకేం తెలియను.

సునంద : తెలిసి అడగటం తెలివనుపించుకోదు.

ప్రద్యు : (క్షణమాగి) ఓ.....అదా.....ఆ రోజు సంత్రాంతి వేడుకల్లో నేను, పాములవాడు పాముల్ని ఆశీస్తూంటే మానూ నిలబడ్డందుకేనా యీ వేళాలోళం? సునందా! యథార్థంగా ఆ దృశ్యంమీద వత్సాహలం వుండికొదు నిలబడింది.

సునంద : మరి కేసికే?

ప్రద్యు : ఆవేళ అవంతీపురంనుంచి ప్రఖ్యాతి మరళీ వాద్యగాను మారదాసనే ఆయన రావలసి వుంది. ఒకవేళ వచ్చివున్నాడేమోనని ఆ గుంపులో వెతుకుతున్నా.

సునంద : ఎందుకాయన?

ప్రద్యు : ఎందుకేమిటి సునందా! ఆయనవద్ద మరళీ గానం నేర్చుకోవాలనే అభిలాష నాకుందిని నీకు లోగడ ఒకసారి చెప్పాలి! మరిచిపోయానా?

సునంద : ఇంతకీ పాపం! కష్టపడి వెతికినందుకు కనిపించారా?

ప్రద్యు : 'వెదుకబోయిన తీగె కాలికి తగిలినట్లు' ఆయనంతట ఆయనే కనిపించి, పరామర్శించారు కూడానూ.

సునంద : ఆయన నిప్పు డెక్కడున్నాడు?

ప్రద్యు : నదివొడ్డునవున్న దేవాలయంలో వుంటున్నానని చెప్పాడు. అన్నట్లు మీ నాన్న గారు ఎక్కడా కనిపించలేకేం ఈమధ్య?

సునంద : యీ సందర్భాల్లో ఆయనెందుకు జ్ఞాపకమొచ్చాడు?

ప్రద్యు : ఆ...! యేంలేదు! ఇదివరకు నా దగ్గరకొచ్చి నప్పట్నుంచీ వెడతా—వెడతా నంటూండేదానివి. కాని....ఈ రోజు ఆ మాటేమీ అనకుండా యింతసేపూ, నాలో కాలం వెళ్లబుచ్చుతూంటే ఆశ్చర్యం వేసి "యేమీ" అని అడుగుతున్నా!

సునంద : మూడు నాలుగోజులక్రితం చుహారాజు ఆహ్వానం పంపితే కొశాంబి వెళ్లారు. ఇంకారాలేదు.

ప్రద్యు : (పక్కన నవ్వి) అంతుకనా! ఇంత ధైర్యం.

సునంద : మీకేం తెలుసు. ఎన్నికష్టాల్ని తప్పించుకొని, ఈ అడివిలో చీకటినికూడా లెక్కచేసుకుండా మీ దగ్గరికి వస్తున్నానో!

ప్రద్యు : సునందా! నిజంగా నువ్వన్నట్లు తెలియను. పిలవడం అనేదే ధ్యేయంగా పెట్టుకొన్నవాడికి యెదుటివ్యక్తి అగచాట్లు యెలా తెలుస్తాయి. ఎందుకంటే నీలాగ నేను కష్టపడటం లేదుగా! (మృగువుగా) సునందా! నువ్వు నా ప్రేమసిని—నా ఆరాధ్యదేవి. నా ఆనందాల సునందపు

సునంద : అబ్బ! ఎందుకంత బిగ్గరగా పాసుకుతారు.

ప్రద్యు : ఏం?

సునంద : ఏమేమిటి! వూరుకోండి. హారతి వేళ కావాచ్చింది జనమంతా యితే వస్తారు.

ప్రద్యు : గుర్తొచ్చింది. ఈసారి మీ నాన్న రాగానే తిప్పుకుండా చెప్పేస్తాను.

సునంద : (చిరుకోపంతో) చెప్పకోండి. భయమనుకొన్నారా! ఏం.

ప్రద్యు : అటువంటివేమీ లేవని నాకు తెలుసుగా!

సునంద : ఆయన గారికి తెలియకపోలేగా!

ప్రద్యు : మన విషయమేనా!

సునంద : అబ్బ! యిది కాదూ!

ప్రద్యు : మరేదంటావ్?

సునంద : హారతి యిచ్చేవాకా దేవాలయంలోనే వుంటానన్న సంగతి.

ప్రద్యు : అయితే కాసేపు యెప్పుడైనా ఆలస్యమైతే మీ నాన్న వూరుకొంటాడన్నమాట. చాలా అదృష్టవంతురాలివి. అన్నట్లు చెప్పనులే... సునందా!

మేఘమల్హార్

సునంద : ఫరవాలేను చెప్పిచూడండి !

ప్రద్యు : నిజంగా చెబుతాననుకోన్నావా !

సునంద : మీ విషయం నాకు తెలియకపోలేక ! భయపడటానికి.

ప్రద్యు : మరి...మరళి...వినిపించనా !

సునంద : ఇదివరకల్లా అడిగి వినిపిస్తున్నారా !

ప్రద్యు : పోనీ, యిప్పుడేగి వినిపిస్తున్నా ననుకోరాదూ !

సునంద : అయితే... కాస్త... దగ్గరగా రానీయండి నన్ను...

[మురళీగానం మాచాయగా మేఘమల్హార్ రాగాన్ని గుర్తుచేస్తుంది. రెండు నిమిషాలనంతరం క్రమంగా తగ్గుతుంటుంది.]

సునంద : (నెమ్మదిగా) ఇవాళెందుకో వొళ్ళు మరిచిపోయాను ప్రద్యుమ్నా !

ప్రద్యు : అప్పుడప్పుడు నీ కలవాటేగా ! అది.

సునంద : ఆనందించడంకూడా అలవాటేనా !

ప్రద్యు : కాదుమరీ ! అన్నట్లు చాలా పాడు పోయింది.

సునంద : అవును ! నీ వొడిలో తలపెట్టి — పనుకొంటే హృదయం యెందుకో హాయిగా వుంటుంది. తూవలేని స్వర్గభోగాల అనుభూతి అంతా నాలో పొరుగుతుంటుంది యెంతసేపయినా అలాగే వుండాలనిపిస్తుంది...

ప్రద్యు : సునందా !

సునంద : ప్రద్యుమ్నా ! చాలాదూరం వెళ్ళాలిగదూ !

ప్రద్యు : అవును. నే వెంట తస్తానులే కొంతదూరం దాకా ! పద...

[విరామం]

పూర్ణ : ఇంతకీ, ఆ వేళే నూరదాసుని కలుసుకోలేదన్నమాట.

ప్రద్యు : కలుసుకోకేం స్వామీ ! తెల్లవారు ఝామునే బయలుదేరి వెళ్ళాను. గుడిలో విగ్రహం లేదు. గుడిగోడలన్నీ పెద్ద పెద్ద పగుళ్ళిచ్చి వున్నాయి. వాటిమధ్యనుంచి యేవో మొక్కలు - తీగెలు అల్లిబిల్లిగా మొలిచి, అల్లుకొనివున్నాయి. చుట్టూ ఏవో గ్రామాలున్నట్లు మనుకుమనుకుంటూ దీపాలుకూడా కనిపించాయి.

పూర్ణ : నూరదాసు కనిపించలా ! అప్పుడు.

ప్రద్యు : కనిపించాను గురుజీవా !

పూర్ణ : ఏమన్నాడు ?

ప్రద్యు : చాలా ఆవ్యాయంగా దగ్గరకు తీసుకుంటూ... [విరామం]

నూర : ఇదేనా రావడం ! నాయనా !

ప్రద్యు : అవును స్వామీ !

నూర : చాలా సంతోషం... లోపలంతా చీకటిగా వుంది...పద.....అలా వెలుగులోకి వెళ్ళి కాసేపు విశ్రాంతిగా కూర్చోని మాట్లాడుకొందాం.

ప్రద్యు : అలాగే స్వామీ !

నూర : (ఆలోచనగా — తనలో) జరుగుతుంది... తప్పకుండా జరుగుతుంది...నీవల్లనే జరిగి తీరుతుంది...యీ విషయం నాకు బాగా తెలుసు...నా పరీక్ష ఫలిస్తుంది. జరిగితీరుతుంది...

ప్రద్యు : (నెమ్మదిగా) స్వామీ ! ఏమిటో సెలవిస్తు వట్టున్నాడు.

నూర : ఆ...! యేమీ లేదు...యేవో విషయం జ్ఞాపకానికి వచ్చింది...అనుకొంటున్నా !

* * * *

పూర్ణ : ఇంకా యేమైనా అన్నాడా నూరదాసు ?

ప్రద్యు : ఆయన గారి భీకరస్వరూపాన్ని చూడంగానే నాకెందుకో భయం వేసింది. ముందుగా నాకు నేనై మాట్లాడానికి వెనుకంజ వేసాను. ఆయనలో వున్న ఆకర్షణేదో నన్ను ఆతనికి దగ్గరగా చేర్చింది.

పూర్ణ : మరి, పలకరించగల్గావా !

ప్రద్యు : ఎలాగో ధైర్యం చేసి యిలా అనగల్గాను.

[విరామం]

ప్రద్యు : స్వామీ ! ఎమస్కారం.

నూర : దీర్ఘాయురస్తు నాయనా ! అనుకొంటూనే వున్నా ! నువ్వీపాటికీ వస్తూంటావని. మరేమీ అనుకోకు. నీకేమైనా మీ వాన్నగారిలాగా సంగీతకాస్త్రంలో ప్రవేశమందా ?

ప్రద్యు : సంగీతం నేర్చుకోవాలనే అభిలాషయితే వుందిగాని, స్వామీ ! పాధన సక్రమంగా జరగడం లేదు.

నూర : గాత్రమేనా!

ప్రద్యు : కాదు స్వామి!

నూర : మరెందులో...

ప్రద్యు : కొద్దిగా మురళినాయించడంలోనే అభ్యాసం చేసాను.

నూర : అది సహజమే! మీ తండ్రిగార్ని యెరుగని వారంటూ యెవ్వరూ లేరు యీ మట్టుపట్ట, అనేకమంది మహారాజులనుంచి ఆహ్వానాలు వస్తూండేవి.

ప్రద్యు : చిత్తం.

నూర : మరైతే నువ్వు యేయేరాగాలు ఆలాపించ గలవు?

ప్రద్యు : వాటికి సంబంధించిన వివరాలేమీ నాకంత బాగా తెలియవు. యేదో వుబుసుపోకకు అప్పుడప్పుడు వూరుకొంటూ ముచ్చటపడు తుంటాను.

నూర : అలాగా! అయితే! నువ్వెప్పుడన్నా “మేఘ మ్హార్” అనే రాగం పేరు విన్నావా!

ప్రద్యు : ఎక్కడో విన్నట్లే జ్ఞాపకం - స్వామి!

నూర : మరి దాన్ని...తిరువాత...తిరువాత సాగన చేయలేకపోయావా?

ప్రద్యు : మొదట్లో కొన్నాళ్లు, అంటే గుర్తున్నంత కాలం రోజూ వూరంతా సద్దుమణగిన తిర్వాత, పొద్దుపోయేదాకా కాసేపు, తెల్ల వారున్నామునే లేచి కాసేపు సాగన చేసాను.

నూర : తప్పకుండా అటువంటప్పుడు ఆ రాగం అనటం సుళువుగానే వుంటుందే!

ప్రద్యు : వాస్తవంగా మీరన్నట్లే వుండాలి, మరి కాని...

నూర : ఏమయ్యేది (ఆదుర్దాగా)

ప్రద్యు : ఏమయ్యేదో నాకే తెలియదు. తీరా అవరోహణలోకి వచ్చేటప్పటికి మరొక రాగం లోకి దిగేది.

నూర : అయినా! నువ్వు మురళిమీద మేఘమల్హార్ బాగా ఆలాపించగలవని విన్నానే!

ప్రద్యు : పెద్దలూ—గురుతుల్యులు. మీరంతగా వినాలని కుతూహలపడుతూంటే, వినిపించకుండా యెలా వుంటాను స్వామి!

నూర : నిజంగా వినాలనేవుంది ప్రద్యుమ్నా! ఎటు వంటి అభ్యాసం చేసావో విందామని ఆదుర్దాగా కూడా వున్నమాట కొదవలేను. ఏదీ...ఒక్కసారి...అను...

[మురళిపై మేఘమల్హార్ రాగాలాపన శ్రుతి బద్ధంగా మూడునిమిషాలండి ... క్రమేపీ తగ్గిపోతూ వుంటుంది.]

నూర : (ఆనందాతిరేకంతో) ప్రద్యుమ్నా! ఇన్యోక్ష నోయ్. నీ మురళీ మధురాలాపన నన్ను ఉన్మత్తునిగా చేసింది. నిదురపోతున్న మాగ ప్రేక్షకులని చీల్చుకొంటూ-నిశ్చింతగా-నిర్మలంగా-నిండు తారల కొలువులో-నెలబాటుని సమ్మోహనచంద్రికల ఛాయల్లో-నీలి నీడల్లో జాలిగొలిపే పూలబాలల పాన్పులపై వూయా లలో-జొంపాలలో-నీలి మేలిముసుగు కప్పు కొని, కరాళ భీకర వికటాబ్రహ్మసం చేస్తున్న కాళరాత్రిని కాలదన్ని-సర్వవేళలా యీ భూమిపై ప్రవహించే నీ మురళీగానసుధారసధార నన్ను పునీతుణ్ణి చేసింది. అయినా యిది నా స్తోత్రంగాని, ఇంద్రదనుసుడి కుమారులకు యిది ఒక పెద్దపని గాదు. ముందుగానే నాకీవిషయం తెలుసు-జరిగి తిరుతుందని.

ప్రద్యు : విమరి క్షమాపణ చెప్పకోవాలో అర్థం కాకుండా వుండి స్వామి!

నూర : దేనికంత ప్రయత్నం?

ప్రద్యు : వచ్చీరాని విద్య మీవంటి సర్వజ్ఞులముందు ప్రవర్తించినందుకు.

నూర : అలా అనకు నాయనా! ‘సాధన’ విద్యకు మెరుగుపెడుతుంది నీ రాగాలాపన విన్న తరువాత నీకొక రహస్యం చెబుదామని బుద్ధి పుడుతోంది. ఈ విషయం చెప్పాలని, నీ కోసం చాలానాళ్లు వెతికానుకూడా.

ప్రద్యు : చిత్తం.

నూర : ప్రద్యుమ్నా! మరి ఆరహస్యాన్ని నువ్వెక్కడా వెలిబుచ్చకూడదు-యెట్టి పరిస్థితుల్లోనూ తెలియనివ్వకూడదు. అలాగని వాగ్దానం చెయ్యి.

ప్రద్యు : ప్రకృతిసాక్షిగా.

[క్షణం విరామం]

మేఘమల్లార్

నూర : ప్రద్యుమ్నా ! ఏమిటో ఆలోచిస్తున్నట్టున్నావ్. భయపడుతున్నావా! అపాయం కలిగించే విషయం యేమీ కాదు. అటువంటి దయ్యేటట్లయితే స్వయంగా నేను చెప్పనే చెప్పను-తెలుసా!

[ప్రద్యు : (క్షణమాగి) ఆత్మసాక్షిగా ... అలాగే స్వామీ!

నూర : అయితే విను :

[నేపథ్యంలో మేఘమల్లార్ రాగాలాపన నూచనగా]

ఆ శిశిలాలయం చూశావుగా. దానిలో యంతకుముందు, ఎంతోకాలంనుంచి సరస్వతీదేవి విగ్రహం వుంది. ప్రఖ్యాత సంగీత విద్వాంసులంతా అప్పట్లో తమ తమ విద్యాభ్యాసం పూర్తయిన తర్వాత ఆ దేవిదగ్గరకు పోయి, మనస్ఫూర్తిగా ఆరాధించి, తమ గానకళాకాశలాన్ని ప్రదర్శించే వారు. అటుపిమ్మట తోచినవిధంగా సంగీతాన్ని పలుచోట్ల వినిపించుకూ జీవితాన్ని గడిపే వారు. ఎవరైతే నిష్కలమంగా నిర్మల మనస్కులై ఆషాఢ పూర్ణిమనాడు శ్రావణ పూర్ణిమనాడు ఆ దేవిముందు మేఘమల్లార్ రాగాన్ని ఆలాపనచేస్తారో, వారికి దేవి ప్రత్యక్షమై కోరిన వరమలిచ్చేది.

[ప్రద్యు : ఇప్పుడుకూడానా స్వామీ!

నూర : ఈ విషయం యిప్పుడెవ్వరికీ తెలియదు. నియమితసమయంలో 'పరిమళమైన హృదయంతో ప్రార్థనచేస్తూ ఆరాధిస్తేగాని, ఆ గానానికి సిద్ధి లభించదు. అదిగాక సంగీత శాస్త్రంలో అతనికి తెలియనిదింటూ వుండిదు. ఇది ఇలావుండగా మరొక నియమం వుంది.

[ప్రద్యు : స్వామీ! యేమిటది?

నూర : ఆరాధనచేసే వ్యక్తి అనివాహితుడై వుండాలి; ఇంతకూ చెప్పేదేమంటే, వచ్చే పూర్ణిమనాటి రాత్రి మనమిద్దరం ఆ దేవి సాన్నిధ్యంలో వుండాలి. నువ్వు నీ మురళీగానవిన్యాసాన్ని మేఘమల్లార్ లో చూపించాలి. ఏమంటావ్ ?

[ప్రద్యు : ఇది అనుకొన్నంత సామాన్యవిషయమా స్వామీ! ఏమో! నాకు నమ్మకంలేదు.

నూర : ఏం...భయమేస్తోందా? పోనీ...యిష్టంగా లేదా? మురళీగానవిశారదుడవని జగద్విఖ్యాతిని పొందవలచలేదా? మీ తండ్రి పేరు చిరస్థాయిగా - చిరస్మరణీయంగా వుండటం - నీ కభిమతంగాదా?

[ప్రద్యు : అందేంకాదు స్వామీ!

నూర : మరింకేది?

[ప్రద్యు : "ఇదెలా సంభవం" - అని ఆలోచిస్తున్నా! అంతే!

నూర : ఆ విషయంలో నువ్వేం భయపడకు - దిగులు పడకు. నిశ్చింతగా వుండు. నిజం దానికదే బలుటపడుతుంది. బాగా వ్యక్తిని పరీక్షిస్తుంది. నిలబడాలి. కళోపాసన చేయడమంటే, కర్మబద్ధంగా - కాలానుగుణ్యంగా ప్రవర్తించాలి. సంగీతంకూడా మోక్షసాధనకు ఒక మార్గమే. దానికి నాందీ ప్రస్తావన పల్కు. నువ్వు సరసంజే పూజకు ప్రయత్నాలు సలుపుతాను. తేల్చి చెప్పుమరి... అనుమానంతో ఆత్మరచన చేసుకోవద్దు. అది లలితకళలకు తీరని కళంకం...ఏమంటావ్ మరి?...]

[ప్రద్యు : సరే....సిద్ధంచేసుండి...వస్తాను.

నూర : ఇంకా యేమన్నా సందేహంగా వుందా!

[ప్రద్యు : లేదు స్వామీ! సంతోషంగానే వుంది.

నూర : అంతవరకూ రాకుండా వుండేవ్.

[ప్రద్యుమ్నా ! అస్వహస్యము వస్తూ పోతూ వుండు. పూజకు సిద్ధంకావటంతోనే తెలియజేస్తా. నువ్వుకూడా కొన్నిపనులు చేయాలి.

[ప్రద్యు : ఏమిటి? స్వామీ!

నూర : అవేవో తర్వాత చెప్తారే! ప్రద్యుమ్నా!

[ప్రద్యు : చిత్తం...మరి నెలవా!

నూర : మంచిది నాయనా! జాగ్రత్తగా జల్పిరా!

[ప్రద్యు : చిత్తం...అలాగే...

* * *

[నేపథ్యంలో]

[ఆషాఢ పూర్ణమినాటి రాత్రి; ఆకాశమంతా కారుమేఘాలతో కమ్ముకొని వుంది; మగ్గ

మధ్య ఉరుములు — మెరుపులు. అంధ కారంలో అశివి అలసినట్లుంది. ప్రద్యుమ్నుడు, నూరదాసు రమ్యన్నప్రకారం నదివొడ్డుకు వెంటనడిచాడు. భద్రావతీ నది నిశ్శబ్దంగా ప్రవహిస్తోంది. కెరటాలపైనుండి చల్లనిగాలివచ్చి అడవివంతటిసీ వూపుతోంది. నూరదాసు ప్రద్యుమ్నుని వంక చూస్తూ—]

నూర : ప్రద్యుమ్నా! చెప్పినప్రకారం రాగలిగే వంటే నే, నీలో యెంతటి రుగ్ధికి వుండో నేను గ్రహించాను.

ప్రద్యు : నిత్యం...స్వామీ!

నూర : మరి...పూజకు వేళ అతిక్రమిస్తోంది. స్నానంచేసి శుచిపై బట్టలు మార్చుకో. ఈలోపు పూజాప్రయత్నాలన్నీ సరిమాసి వస్తాను.

[నీటిలో గల గల శ్వాస]

ప్రద్యు : (తనలో.....కంపించే స్వరంతో) ఏమిటిదంతా! తాంత్రికుడి సంరంభంలాగా వుంది. మునుపు ఒక సారి తాంత్రికుణ్ణి పరించి నూ విహారంలో యాగాచార్య పద్మసంభవుల వారి భీష్మక శిష్యుడు చెప్పగా విన్నాను... చాలా భయం వేసింది. ఆమాదిరిగానే వుంది. యీ నూరదాసుగారి పూజాతత్వంగమంతా! చూస్తుంటే...

[ఇంతలో అడుగుల చప్పుడు]

నూర : అయిందా స్నానం ప్రద్యుమ్నా! నేనుసిద్ధం గానే వున్నా ... నీకోసమే ... యెదురు చూస్తున్నా! త్వరగారావాలి ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : అలాగే స్వామీ! ... అయిపోయింది ... వస్తున్నా!

నూర : (తనలో) జరుగుతుంది...జరిగితీరుతుంది...

ప్రద్యు : స్వామీ!...

నూర : (ఉలిక్కిపడి) ఆ...వచ్చావా!...పద... వెడదాం...

[ఉరుముల చప్పుడు...గాలి రొద...కీచు రాళ్ళ శ్వాస...నది హోరు...]

ప్రద్యు : స్వామీ! ఏమిటవి...మాడ్డానికి భయంకరంగా వున్నాయో?

నూర : ప్రద్యుమ్నా! ఎం గుక లా భయపడిపోనున్నావ్. అవి ... పూలదండలు... దీనికి సమర్పించడానికి తెచ్చాను.

ప్రద్యు : (తెల్లబోతూ—ఆశ్చర్యంగా) ఎంతఎరగా వున్నాయి రక్తం పూసినట్లు...జపా వున్నట్లాగా!

నూర : అవునవును...కొత్తవాళ్ళకు భయం కలిగించే లాటన్నాయికదూ!

ప్రద్యు : అందుకేగా స్వామీ! అడిగింది.

నూర : ఏం భయంలేదు ప్రద్యుమ్నా! చూడు ... నేను మెల్లోకూడా వేసుకొంటున్నా మరి... అందంగా లేవూ...!

ప్రద్యు : భయంగావున్నా, మీలాంటివా రిటువంటివి వేసుకొంటే, నిజంగా ఎంతో అందంగా వున్నారు. అలా జుట్టు విరియబోసుకొని, దీపాన్ని పెరిగించేటప్పుడు ఆ కాంతులు మీమీదపడి, మీ శరీరానికి మరింత వన్నె తెచ్చాయి.

నూర : ప్రద్యుమ్నా! ఎంత చక్కగా వర్ణించావోయ్. మరి ... పూజ చేస్తున్నా ... నే చెప్పేవరకు మురిచి ఆలాపన చెయ్యకు.

ప్రద్యు : అలాగే స్వామీ!

[విరామం]

[చిరుగంటల చప్పుడు — కొబ్బరికాయ కొట్టిన చప్పుడు]

నూర : నాపని పూర్తయింది. యిక నీపని ప్రారంభించు. కాని బాగ్రతైసమా! నీ కార్య నిర్వహణంమీదే అంతిమ ఫలితం ఆధారపడి వుంది.....

ప్రద్యు : స్వామీ! ప్రారంభిస్తున్నా!

[మేఘమల్హార్ రాగంత్రావ్యంగా—అయిదు నిమిషాలు వుండి క్రమంగా తగ్గుస్తాయిలోకి వస్తుంటుంది.]

[నేపథ్యంలో]

ఆ సమయంలో గాలిలేదు. ప్రకృతి నిశ్శబ్దంగావుంది. భద్రావతీనదిమాత్రం మేల్కొనే వుంది. చిన్న చిన్న కెరటాలు మందస్వరాలిని తియ్యగా ఆనందాతిరేకంతో

మే ఘ మ ల్హ ర్

అలపించుతున్నయి గుడిమందు చీకటి విడిచిపోయింది.

ఉ॥ కారద నీరశేండుఘన
సారపటిక మరాళ మల్లికా,
హార తుమారఫేన రజతా
చల కాళ ఫణిశ కుండమం,
దార సుధాపయోధి సిత
తామర సామరవాహినీ శుభా,
కారతి నొప్పు నిన్ను మదిగానగ
నెన్నడు గల్గు భారతీ! (భాగవతమ్)

[ప్రద్యు : (తనలో-పారవశ్యంగా) ఎవరూ! పాస్టరు నాటి నెన్నెల్లో ఈ అపురూపమందిరి. జఘనావరకూ పాడు గాటి నెల్లని నెంగ్రుక్కల తలకట్టు భూమిమీద వసంతి సౌందర్యం నెల్లి విరుస్తన్నట్లుగా వుండే ఎర్రకలువల్లాంటి పాదాలు-లలిత కళోపాసకుల హృదయల్లో సౌందర్యతృప్తి ముంగళియు క్తంచేసే వీణియ ముంకారం...సత్యాన్ని సృష్టించే సర్వశోభనదాయిని...సరస్వతీదేవిరూ!... నమస్సులమ్మా!!...]

[చిరామం]
నూర : ప్రద్యుమ్న!...
ప్రద్యు : (ఉలిక్కిపడి....శబ్దములుపుకొంటూ) ఆ...యేం...స్వామి!
నూర : మాతావుగా!
ప్రద్యు : ఇందంతా స్వప్నమే! నిజమే!.....యేమిటి...స్వామి!
నూర : (నవ్వుతూ చిన్నగా) అశ్చవ్యవంతుడివి. ఆనందించగల్గుతున్నావ్. సర్వవిద్యశ్రీ సమర్పించే సౌందర్యమూర్తిని—సరస్వతిని దర్శించుకోగల్గావ్! ధన్యుడవైనావు..... నీ జీవితం దరితార్మ్యమైంది.
ప్రద్యు : మీ దయవల్ల నేగా స్వామి!
నూర : నాజీమం దిందులో! ఎప్పుడూ నీ శ్రేయోధిలాషి నే! ఆనందం అనుభవించడానికి కూడా పూర్వజన్మసంస్కారం వుండాలి. అందరికీ అనుకొన్నంత అందుబాటులో వుండదు.
ప్రద్యు : ఇంకా మీ పని పూర్తి కాలేదనుకుంటా!
నూర : ఏం...వెడతావా?

[ప్రద్యు : ఇప్పటికే చాలాపొద్దు పోయి-ట్లంది..... చీకటికూడా దట్టంగా వుంది.
నూర : కేరుకి పార్లమేగాని, చూపుకి ఆమావాశ్యలాగా వుంది ప్రద్యుమ్నా! ఇంకా నా పని కాలేదు. నవ్వు నెల్లాలనుకుంటే బయలుదేరు. అక్కడిదాకా పంపుతాను. ఇంట్లోకి నా మాటలోని నిజం బాగా తెలిసిందిగా.
[ప్రద్యు : పెద్దల వాక్యాల శిష్యులమెలా అవుతాయి స్వామి! మరి నెలనా!...]
[చిరామం]
పూర్ణ : అప్పటికి ఎంత పొద్దుపోయిందో గుర్తుందా!
ప్రద్యు : సరిగ్గా తెలియదు గురుదేవా! నేను బయలుదేరే ఒప్పటికి నెంగ్రుడ్డి మేఘాలు ఆవరించి ఉన్నాయి మెగుపులు—ఆగి ఆగి మెగుస్తున్నయ్ వాతావరణమంతా గ్రహణం పట్టిపెట్టుగా ఉంది.
పూర్ణ : ఒక్కడివే ఎలా రంగిలిగావు అంతి చీకట్లో?
ప్రద్యు : చిక్కుబిక్కుమంటూ ఒక్కణ్ణే బయలుదేరాను. అలలుపు ఆవరణ చాలా పెద్దది. దాన్ని దాటిరావడానికి చాలా శ్రమ పడ్డాను. తిరువారీ ప్రదేశమంతా అడ్రీవే. సాల, కేవదాగు వృక్షాలతో వొత్తగా వ్యాపించి వుంది. అలాగే దారి నతుక్కుంటూ వస్తుండగా...
పూర్ణ : మళ్ళా ఏం జరిగిందేమిటి?
ప్రద్యు : ఒకచైపునుంచి మాతాత్తుగా వెలుగువస్తోంది.
పూర్ణ : వెలుగు!
ప్రద్యు : అవును స్వామి! నూర్యోదయపు కాంతి కిరణంలాగా వుంది. చెట్లచాటునుంచి ప్రసరిస్తోంది. కాసేపటికి అది ఆవిగంగా లేదు. కొంచెం ముంగుకి వెళ్లాను. ఒక రావిచెట్టు కనిపించింది. దానికింద ఒక సుందరి నిలబడివుంది నవ వసంతి ఋతువుని తొడుక్కున్న విరికన్నెలాగుంది. నాకు భయం వేసింది. కళ్ళు నలుపుకొని ఆశ్చర్యంగా చూశాను. కాసేపటివరకు నోట మాట రాలేదు. ఎక్కడో చూసినట్లు జ్ఞాపకం మెదలసాగింది. ఈ కాళరాత్రిలో—యీ కీకారణ్యంలో ఒంటరిగా ఎందుకు తిరుగు

తోండ్లో నాకు తోచలేదు. చాలానేపు
అలాగే నిలబడి పిచ్చివాడిలాగా చూశాను.

పూర్ణ : “ఒక సుందరి!” — చీకట్లో!.....తిరుగా
డుతూ!...కనిపించిందా!...చెట్టుక్రింద!...
ఒంటరిగా...! నిజంగానా ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : నిజంగానే స్వామీ!.....ఈ కళ్ళతోనే
చూశాను. దిగ్గరగా వెళ్ళిపోతూ చూశాను. దీని
వదనమై వుంది. మిణుగురు పురుగుల కొంత
ఆమె జీవాంమీదనుంచి వస్తోంది. సరోజ
నేత్రాలు ఎర్రబడి పున్నాయి. తెల్లకనుగుడ్డు
మీస యెర్రజీరలు కంది యేదో బాగానూ —
బాలి గాఢనూ వ్యక్తం చేస్తున్నాయి. ఆ అర
ణ్యంలోనుంచి బయటపడటానికి దారి వెతు
కుతున్నట్లుగా తోచింది.....ఎంతోనేపో
అలాగే వున్నా....

పూర్ణ : (ఆశ్చర్యంగా) తిరుగుతే —

ప్రద్యు : ఎక్కువనేపు అలావున్నా ప్రయోజనం లేక
పోయింది. నా కేవల భయం చేయ నారంభిం
చింది. జరిగిందంతా పుంఖానపుంఖంగా
గుర్తుకు రాసాగింది. మనశ్శాంతి లేకుండా
పోయింది. ఆ చంద్రుని తీగకొంతిలో
అప్పటికప్పుడే బయలుదేరి వడివడిగా విహారానికి
రానికి చేరుకొన్నా!

పూర్ణ : ఇంకా అప్పటికే తెల్లవారలేదా?

ప్రద్యు : అప్పటికే ఇంకా రెండున్నర ఘడియల
కాలం వుంది. తిన్నగా వచ్చి, వికలమైన
హృదయంతో పడకొన్నా. కలతి నిద్రలో
పగిలిన ఆలోచనలతో స్వప్నం వచ్చింది...

పూర్ణ : స్వప్నమా! తెల్లవాగురూపు ఘడియల్లో...
ఏమని...?

ప్రద్యు : “భద్రావతీ నదీతీరాన ఒక లావణ్యరతియైన
స్త్రీ, వచ్చినదారి మర్చిపోయి ఎంతో బాధ
పడుతూ వుంది. ఆమె బాధనే వ్యక్తం
చేస్తూ భద్రావతీనది దీనంగా ప్రవహిస్తోంది.
ఆ ప్రవాహపు నురుగు ఆమె శరీరకొంతిని
మరుగు పరుస్తోంది. చీకటిలో — లేనిపోని
ఆలోచనలతో — తీరని బాధతో — మరెవరినీ
హృదయంతో — నిసిగి వేసారిన ఆశలతో —
విచారంతో తడిసిపోయిన కోమల వదనం
తో — పారాణి చేరిగి — మరకలు

పడుతూన్న అరుణ చరణాలతో ఒడ్డున
తిరిగాడుతోంది — నీటి కెరటాలు వచ్చి
ఆమె పాదాన్ని ముద్దెట్టు కొంటున్నాయి.
చిరుచేపలు తమ రక్కలతో ఆమె పాదాలకు
అంటుకొన్న తడిని తుడుస్తున్నాయి.
కొన్ని విసురుతున్నాయి. అసహాయత్వం
వల్ల కుమిలి కుమిలి దుఃఖిస్తోంది. ఇంతలో
ఒక భయంకరమైన సారచేప, తన భీకర
దంతాల్ని చూసిస్తూ వికటాటహాసం
చేసింది. ఆమె కంపితులైంది. ఉలిక్కి
పడింది, వణికిపోయింది. బెదిరింది. హృదయం
మరింత చెరిగిపోయింది. ఆ నవ్వు సరిగ్గా
నూరదాసు నవ్వులాగే వుంది. ఆమె
మాత్రం వలలో పడ్డ హరిణి కాబడతూ,
బాలిగా — దీనంగా — బాధగా — విచారంగా —
చూస్తోంది... తిరువాతి విహారవాటికల
ఘంటికలచప్పుడు కలకరిగిపోయింది.
లేచిచూసేసరికి నూర్యోదయం కావొస్తోంది
ఉదయం మధ్య దశలోవుంది.

* * *

పూర్ణ : (నిట్టూర్పుతూ) ఎంతసేపని చేశావ్
ప్రద్యుమ్నా! ముందే యీ విషయాన్ని నా
కెండుకు చెప్పలేకపోయావ్ అంత తీరిక
లేకుండా పోయిందా!

ప్రద్యు : ఆమెనే చెప్పాడన్నాడు గురుదేవా! అదీ
గాకుండా వాదానంకూడా చేశాను.

పూర్ణ : (ఆలోచనగా) అర్థమైంది అసలు విషయం.
అయితే యిప్పుడు యెండుకు చెప్పడాని
కొన్నావ్?

ప్రద్యు : (దీనంగా) తీమించండిస్వామీ! నా
తప్పుని మన్నించండి గురుదేవా! ఇప్పటికి
గాని తెలుసుకోలేకపోయాను — ఒకరి
హృదయానికి కష్టం కల్గించినట్లుగా.

పూర్ణ : (బాధగా) ప్రద్యుమ్నా! ఇటువంటి సంఘటన
ఒకటి త్వరలోనే జరుగుతుందని నాకు
తెలుసు. పశ్చాత్తాపపుడు, ఆతని శిష్యులు
దేవాలనంచేస్తూ యీ మతాన్ని నాశనం
చేయాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు. కాని...

ప్రద్యు : అది సత్యమేనా గురుదేవా!

మేఘ మల్లార్

- పూర్ణ : ముమ్మటికి సత్యమే! ఇప్పుడు నీకుతూహల మంతా ఆ బాధ్యతలోనే సర్వనాశనం అయి నట్లుగా కనిపిస్తోంది... నిజంగా అయింది కూడా! (ప్రద్యున్నా! ఎంతపాపానికి వొడిగట్టకున్నావ్... చివరకు—
- (ప్రద్యు : (గాఢాకంగా) నే చేసింది అతని రాలా పాపమేనా!
- పూర్ణ : నీ మురళిపై సాగి తీసిన మేఘ మల్లార్ గా గాలాపన తిన్నయిత్వం— తుదకు సరస్వతీదేవిని ఖైదు చేయటంలో వినియోగించబడింది... తెలుసా!
- (ప్రద్యు : (ఏడుస్తూ... వణుకుతూన్న కంఠంతో) గురుదేవా! ... అయితే ... నా పాపానికి పరిహారం... లేదా!... ఈ జన్మలో నా జీవితం వ్యర్థం అవుతుందేనా!... నా సంగీతమంతా నిష్ప్రయోజనమైందేనా!... నా మురళి సునిందికి వినిపించదా!... నా కంఠమంతా విషపూరితమేనా!... నా గాలాపనంతా అనురాగ సర్గాలకు దూరమేనా!... స్వామీ!...
- పూర్ణ : (ఓదార్చుతూ) ప్రద్యున్నా! విచారపడి ఇప్పుడేలాధి? ఇటువంటి కార్యాలు చేయకుండా తప్పించడానికి యే శిష్యుణ్ణి నేను విహారం వాటి బయటికి పోనివ్వకపోవటం. అయినా ఇప్పుడని యేలాధిం వుంది. నువ్వు నిజంగా అమాయకుడివి ఇందులో నీ తప్పు కూడా పెద్దగా లేదు. సంగీత ప్రియుని నే దృష్టితో మారదాసుని చేరావు. అతను నువ్వనుకోన్న నిజమైన మారదాసు కానే కాదు... ఆ సంగతి తెలుసా!...
- (ప్రద్యు : అతను మారదాసుకాదూ! (ఆశ్చర్యంతో) అవంతీపురంకూడా కాదా!...
- పూర్ణ : ఏదీ కాదు...!
- (ప్రద్యు : మరెవరతను?
- పూర్ణ : (అబోధనగా) అతడు ఒక ప్రసిద్ధ కాపాలికుడు.... పేరు గుణాధ్యుడు. తన ప్రయోజనంకోసం నీకు మారుపేరు చెప్పి, ఫలితం నీవల్ల పొందగల్గాడు.
- (ప్రద్యు : (వింతగా) మారుపేరా! వింతగా ఉండే! ఇంతకీ అతని సంగతి ఎలాటి గురుదేవా!
- పూర్ణ : ఇంకా నీకా కథ తెలియడమింట్లా. నీవు చూసిన గుడి సరస్వతీదేవిది. పూర్వకాలంలో అది హిందువులకు ప్రసిద్ధ తీర్థ భూమి. ఇప్పటికి రెండు సంవత్సరాల క్రిందట, ఆదేశాలయం చాలా వుచ్చస్థితిలో వుండేది. దాన్లో మారదాసునే యువ గాయకుడు నివసిస్తూ, మేఘ మల్లార్ రాగాలపన చేసి సరస్వతీదేవిని ఆరాధించి వరాలు పొందాడు. అతని వెంట వుండి, ఆ దృశ్యం చూసి ఈ గుణాధ్యుడనే కాపాలికుడ్ని ఆదేశించి యేం కావాలో కోరుకుంటూ గుణాధ్యుడు ఆమె రూపానికి ముగ్ధుడై “దేవీ! సర్వకాల సర్వావస్థలయందు నా దగ్గరే వుండిపోవాలమ్మా” అని కోరాడు.
- (ప్రద్యు : శాశ్వతంగా నేనా స్వామీ!
- పూర్ణ : అవును ప్రద్యున్నా! కాని, సరస్వతి ఒక విషయం చెప్పింది ఈ సందర్భంలో. “నన్ను శాశ్వతంగా తన బంధంలో వుంచుకోవడం అంటే సామాన్యమైన పనిగాదు. దేవతలైనా ప్రావీణ్యత వుండాలి” అంది.
- (ప్రద్యు : స్వామీ! యే కళలోనైనా ఆమె చెప్పినట్లు ప్రతిభ కాని— ప్రావీణ్యం గాని— వుందా!
- పూర్ణ : ఎందులోనూ కావలసింది లేకపోవడంవల్ల నే, దేవి అంతర్ధానానంతరం ఈ విధంగా కోరిక వహించాడు మంత్ర తంత్రాలతో దేవిని తన కైవసం చేసుకోవాలనే మంత్రోపదేశం పొందాడు. ఆ విషయం ఈ చుట్టుప్రక్కల వున్న గ్రామాల్లో పెద్దలకు తెలియిందిగాను. తరువాత తరువాత మంత్రోపదేశం చేసిన గురువువద్ద ఈ గుణాధ్యుని దుర్బుద్ధి బైబ పడింది. గురువు తిరిమివేశాడు— అవమానం గుణాధ్యుణ్ణి నిలువెల్లా దహించుకు పోనాగింది. హృదయంలో కోరిక ఉరకలు వేయపాగింది. పట్టుదల, కళ్ళలో— చూపులో— మాటలో— బల మెక్కి పోతోంది. చివరకు “సిగ్గుతో ఈ దేశం విడిచి ఎటో పోయాడు” అనుకున్నాం. కాని, ప్రస్తుతం జరిగిన సంఘటనబట్టి గుణాధ్యుడు తన ప్రతిజ్ఞని, పట్టుదలని, కోధాన్ని, కసిని సఫలీకృతం చేసుకున్నాడని తెలుస్తోంది...

ప్రశ్నము! కడకు ఎంత పని జరిగిందో చూచావా!...

ప్రద్యు : (దీపంగా - జాలిగా - పశ్చాత్తాపంగా) ... స్వామి...యిక నా తప్పుకియే జన్మలోనూ తునాపణ చెప్పకొవడం సాగ్యంకాదా!

[విరామం]

[కాళరాత్రిని నూచించే కీచురాళ్లగ్వనులు - అడవి జంతువుల వికృతఘోషలు - క్రూర సరీసృపాల బుస బుసలు - యీదురుగాలి విసురులు - అప్పుడప్పుడు చెట్లు రాచు కొంటున్న శబ్దం ...]

గుడా : (తనలో...భీతిగా) ఏమి టీభయంకర శబ్దాలు!...ఎక్కడనుంచి వస్తున్నాయి!... కాళరాత్రి వెకిలిగా నవ్వుతోందే!... నన్ను చూసేనా!...ప్రళయం ముందుకొని రావడం కీడుగదా!...ప్రకృతి నా మీద పగబట్టి కాటంవేయదల్పిందా!.....లేక పోలే యేమిటి యిదంతా!...మాటి మాటికీ వికృతఘోషల్లో యీ అడవి నన్నెందుకు భయపెడుతోంది.....! ఏమిటది!... కడుల్తోంది.....నేనికొసమో పాకుతూ వుంది.....బుస కొడుతోంది.....నన్ను చూసేనా!...నాగుపాము కాదుగదా!... ఎటు పోను.....అంత చీకటిమాయం..... నమ్మినభూమి నా పాదాలకింద తోలు స్తోంది...! యీదురుగాలి నన్నెందుకో కసిరికొడుతోంది.....దానికి నా మీద యెందుకంత విసుగు కల్గింది...! యేమిటా డద్దరిల్లిన శబ్దం...! శబ్దంరూపంగా మారిం జేమిటి! నా నైపుకే వస్తోందే!...ఎవరి దా రూపం...! పోయ్యుకోలేకపోతున్నానే!... వికటాట్టహాసం చేస్తోందే!.....చలద్రక్తా తూడై చూస్తున్నాడే!.....అగ్నికణాలు రాలివున్నాడే!.....మీదమీదకు పెద్ద పెద్ద అంగులతో వస్తున్నాడు...! కొన గోళ్లతో నా మెడను నులిమివేయడానికి చేతులు పొడిగిస్తున్నాడు.....గుండెమీద రగిలిన కుంపటి సెగల్ని చెదజల్లుతోంది...! మొగమంత జ్వలితజ్వాలగా వుండే!... యేం చేయను...! ఎట్లా తప్పుకొను...!

యెటు పోను!.....దాడేది.....! యెలాగో పోవాలి.....! ఎటు పోవాలి.....ఎట్లా పోను.....!.....

మృగోంతః (కర్కశంగా - భయంకరంగా -) ఎలాగూ పోలేవు!...ఎక్కడికీ పోలేవు...! నీకు వేరొకచోట తల దాచుకొనేందుకు తావు లేదు...! నీవు చేసిన ఘోర పాపానికి బాధ్యుడివి నువ్వే! ఆది పరిపక్వమై నిన్ను సర్వనాశనం చేస్తుంది.....యీ జన్మలో తప్పుకొదల్చినా మరో జన్మంటూ వుంటే తప్పక అనుభవించుతావ్. అవివేకిని. అంద రాని అర్హతను ఆవేశంతో - కోపంతో - ఆశతో - పట్టుదలతో - అహంకారంతో - ఆక్రమించుకొన్నావ్.....! అశ్లీలపరి చావ్...! ఆవమానపరిచావ్...! విపరీత బుద్ధులను విద్రోహచర్యల్ని - విద్యేష మృదయాలను - విశ్వాసబాహుళ్యాలను అఘో గతికి లాక్కుపోవడానికి విలయం ఆవిర్భవించుతుంది. అప్పుడు నువ్వు అఘోసతిషపు గాక తిప్పును...నీ పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తమంటూ లేదు...యీ - జన్మకు - జీవితానికి - ఆత్మకు - తునాపణ లేదు...ఏ జీవీ నీమీద జాలిచూపను...దయను పంపివ్వను. పాను భూతిని కనబర్చను...యిక నీకు యేవిధం గానూ దారిలేదు...ఎలాగూ పోలేవు. ఎక్కడకూ పోలేవు...గుడాధ్య!...

గుడా : (దీపంగా) అయ్యో! ఇక నాగలేమిటి...! యేమిటి వింతమాటలు...! యెవరూ... అనేది!...ఎక్కణ్ణం చివచ్చేది!... నా మీద యెందుకంత పగ - కసి, విరోధం...! నన్నెందుకీట్లా బెదిరిస్తారు...అనవసరంగా యెందుకలా అదరగొడ్తారు...నా అభిమా నాన్ని చిత్రరథ యోధరూ చేసేది...! చెక గని ఆత్మరాలు నా గుండెమీద యెవరూ చెక్కింది?...అయ్యో! నన్నెందుకీలా వంచిస్తారు-ఎవరూ అనేది యీమాటలు?...

[నేపథ్యంలో]

గుడాధ్య! యిటువంటి భయంకర స్వప్నాలకు - ఆలాపనలకు - ఆలోచనలకు - అపాహలకు - అవమానాలకు తాళుకోక తప్పదు.

మేఘమల్లార్

నువ్వు చేసిన యీ పాపపంకిలమైన - తుద్ర
మైన - హీనమైన - మ్లనమైన - పనికి -
పాపానికి-విశువులేని శిక్ష-ఆత్మసంతోషం!
ఆజన్మాంతం అనుభవించక తప్పదు. అనం
తమైన - అగాధమైన పరాధవం తప్పదు...
తప్పదు...విద్య సభ్యసింఛించి వికారచేష్ట
లకు-వికృత కృత్యాలకు కాదు, స్వప్రయోజ
జనానికి. త్రోసం వహించి కన్ను మిన్ను
కావకుండా - స్వలాభంకోసం - స్వప్రయో
జనంకోసం - కైవసం చేసుకొని కామితార్థం
పొందాలని కలలు గన్నావే! - వలలు
పన్నావే! - కాని కలకాలం కలుగజోయే-
కమ్మని మోక్షానికి - ఆనందానికి - విహిక
సుఖాలకి కారకుడివి కాలేకపోయావ్. కల
వరిస్తున్నా విప్రుడు - గతజలసేతుబంధనం
వల్ల ఉపయోగం ఏమిటి! నువ్వు చేసిన
యీపనివల్ల బోకంలో యెంత మార్పువచ్చి,
హాహాకారాలు చెలరేగి జోలాహల ధ్వనులు
మిన్ను ముట్టి - గగ్గోలు దిక్కులు పిక్క
టిల్లేటాగు ఉవ్వెత్తుగాలేచి - అజ్ఞానాంస
కారంలో అలమటిస్తున్నావో ఒక్కసా
రైనా అవశాంకించావా! కనీసం అనుకో
గల్గావా!...అటు చూడు...

* * *

ప్రద్యు : (ఆశ్చర్యంగా) సునందా! వచ్చావా!

సునంద : ఏమిటా తొందర...వస్తున్నాగా...

ప్రద్యు : త్వరగా రానాలి...మరి...వెళ్ళాలి.

సునంద : అప్పుడే...యేమిటా తొందరపని...పూరికే
ఆశ్చర్యపడతారు.

ప్రద్యు : సునందా! యిలా దగ్గరగా రా...మాట...

సునంద : ఒక్కమాటేనా!

ప్రద్యు : రద్దూ! ఆలస్యం అమృతం విషం అన్నారు.
యిలా రా...దగ్గరికి...

సునంద : యేమిటామాట?

ప్రద్యు : చెప్పేదాకా వూరుకోలేవు...

సునంద : అయితే చేప్పకోండి.

ప్రద్యు : ఇలా రమ్మంటే అలా దూరంగా కూర్చుం
టావే?

సునంద : దగ్గరకే వచ్చాగా!

ప్రద్యు : దగ్గరికి అంటే వాళ్ళో కన్నమాట...
యెప్పుడూ త్రోవైతా!

సునంద : తొందరగా పోయేవారికి యింకా సరసా
లెందుకు? సయ్యాట లెందుకు?

ప్రద్యు : సునందా! త్వరగా పని వున్నా, మరిగి
పోతుండే మునుకారాన్ని - యెలా త్రోసి
రాజన గల్గుతాను. నీ కోసం నా శరీరం
మన్మథాకృతి చాల్చి, నీ చిహ్నవత్వ కోసం
నా కళ్లు ఆకర్షణతాలుగా విచ్చులుకుం
టున్నయ్యే. నీ అనురాగ సరాగలకోసం నా
మనసు వికసించి నీ మనసులో లయించి
పోవడాని తహతహలాడుతుంది...సునందా!
నాకు నేను వ్యక్తీకరించుకోలేను - నీ మనస్సే
దానికి సాక్షి. నా మురళిపై నీ కంఠస్వరాలే
మృదుమధురమై పల్కుతాయి - నా మురళీ
రాగ సమ్మేళనంలో నీ యావనల వణ్యం
రంగరించుకొనిపోయి వలపు వాసనలను-తల
పుల, తియ్యించినాల్సి అందిస్తుంది ... నీ
కడగంటి చూడ్కుల్లో నవరసభావ బంధుర
మైన కావ్యగానం నెలయేరై - విరితావుల
విహారంలోనుంచి - కలకలమంటూ - కాకరీ
స్వరాలలో కమ్మగా సాగుతూ - పుయ్యాల
లూగుతూ - సాగిపోతుంది ... సాగి సాగి
పోతుంది....సునందా!

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! మనసుల్లో మన్మథావస్థలు
మాటు మణుగుతాయో చెప్పు...!

ప్రద్యు : కనులలో కామప్రేరేపణలు కరుగుతాయో
చెప్పు సునందా!

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! యీ గాఢవిశ్రాంతిలో -
నీ పువళుహనాతస్యాయత్వం నా జీవితా
నికి తొలి వలపులేఖను చరిమాపింది...
ఆనందరసైకసాగరంలో హాయిగా వున్న
ట్లుగా వుంది కదూ!

ప్రద్యు : ఇలా ఎంతకాలం వుండగలం సునందా!

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! యెంతకాలమైనా వుండ
గలుగుతాం...

ప్రద్యు : మనసు చెరిగితే!

సునంద : కోరిక కోకిలాయీలాగా కదిలే!

ప్రద్యు : ఊహలన్నీ అపోహలే...అనుకోన్నవన్నీ
అబద్ధాలే!...అనుభవించిన దంతా - అవమాన
పూరితమే! - చివరికి అంతానాటకమే!
మిగిలేది కూడా మిథ్య!...

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! ఇంతలోకే ఇంత వేదాంత మెందుకొచ్చింది... ఏమిటే వైరాగ్య నూద నలూ మాటలున్నూ!

ప్రద్యు : మనసులో కదిలే మాటను అణగార్చుకొన్నా మధ్య మధ్య దాని చిహ్నాలు బయలుపడు తూనే ఉన్నాయి.

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! ఏమిటాకదిలే మాట..... చెప్పవ్...? దాచుకొని యెందుకలా కలతర పడటం—నా దగ్గరకూడా, ఇంకా దాపరిక మేనా! చెప్పవ్... ప్రద్యుమ్నా?

ప్రద్యు : (విచారంగా—దగ్గర్లొకటో) చెప్పలేను సునందా... నిన్ను మాస్తూ మాస్తూ మోసం చెయ్యలేను... నా మూలంగా నిన్ను బాధ పెట్టినవాణ్ణివుతాను..... చెప్పలేకపోతున్నాను సునందా!... హృదయాన్ని చిక్కబట్టలేను... వెడతా.

సునంద : ప్రద్యుమ్నా! యేమిటిది. నన్నిలా యేప్పించకపోతే, ఆ చేతుల్లోనే యిక్కడే కని తీరా చంపరాదూ! నీ మనస్సాక్షిగా నా మనస్సుని నాశనం చెయ్యరాదు... నీ చేతి వ్రేళ్లతోనే నా హృదయాన్ని పిసికి పార వెయ్యరాదూ! నీ కోనగోళ్లతోనే నా శరీరాన్ని చిత్రవన చేయరాదూ! యెందుకిలా చూస్తూ చూస్తూ యేడ్చిస్తావ్ ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : సునందా! చాలు. (నిట్టూర్పుతూ) ఇక చాలు.

సునంద : నేను బ్రతికెందుకు? నీ రూపంలేని నా కీ జీవిత మెందుకు? నీ పిలుపు పర్మించలేని నా హృదయపీణెందుకు? ఎవరికోసం ఇంకా! ప్రద్యుమ్నా! చెప్పవ్... హృదయ మిచ్చా నంటివే! వలపు వీచిల్లో తూగాడా నంటివే! తియ్యని తలపులలో తేలిపోయా నంటివే! యిందుకేనా! చెప్పవా! ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : (బరువుగా నిట్టూర్పుతూ) యేమనుకోకు సునందా! “నేను... విహారం... దాటి... కొన్నాళ్లు... కేశాటనం... చేయడానికి... వెళుతున్నా!”... అంతే...

సునంద : (విచారంగా) కొన్నాళ్లంటే—

ప్రద్యు : (అలోచనగా) కొన్నాళ్లంటే..... త్వర లోనే... తప్పకుండా రాగలను..... ఏమను కోకు... సునందా...! వెళుతున్నా.

సునంద : (దీపంగా) ప్రద్యుమ్నా! నిన్ను యిన్నాళ్లుగా చూసి మురిసిన యీకళ్ళు—నీ ప్రేమ పాశాలలో చిక్కుకున్న ఈ హృదయం— నిన్ను తలచకుండా ఎలా వుంటాయి! యీ శరీరం నిన్ను వదిలి యెలా వుండగలుగుతుంది ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : (కొంచెం ధైర్యంగా) సునందా! నువ్వే ఆలా అంటే యెలా! ఫరవాలేదు... త్వర లోనే వస్తా... కంగారుపడకు... యేదీ ఇలా చూడు... సునందా! ఒక్కసారి... యేదీ... నవ్వు...

సునంద : (బాధగా) కుసుమించిన హృదయానికి— కనిదీరా గాటుపడింతరువాత యింకెలా నవ్వొస్తుంది.

ప్రద్యు : నీ కడసారి నవ్వే నా కౌగిలిరవ్వవాణకు సాఫల్యం కూరస్తుంది సునందా! యేదీ... ఒక్కసారి... సంతోషంగా...

సునంద : సంతోషం నాకీక గగనపువ్వులాంటిది... యింకెలా సాధ్యం.

ప్రద్యు : సునందా! బాధను పడేపడే నెమరువేయకు. లోతుగా శోయనకొద్దీ అన్నీ అధుతకల్ప నలే... ఎవబాటు... జీవితాల్లో కూరుకు పోయిన ప్రేమను బలపరుస్తుంది. నామాట విను సునందా! బాధల గాథాలహరిలో మున కలు వేయకు... తప్పకుండా వస్తాగా... నాకు మాత్రం లేదూ బాధ? నిన్ను విడిచి వుండగలనో, లేదో, నీకు తెలియదా! నాది మాత్రం హృదయంకాదూ!... ఏది...

[నవ్వు—క్షణం విరామం]

మరి వెళ్ళిరానా! జాగ్రత్త... త్వరలోనే రాగలను... సునందా!... వెళ్ళిస్తా... సునందా!...

సునంద : (నిట్టూర్పుతూ) ప్రద్యుమ్నా!...

[నేపథ్యంలో]

[గుణాధ్యునికి చిత్ర విచిత్రమైన ఘట్టాలు కనిపించసాగాయి. వాటిని చూస్తూ బెంబేలు పడుతున్నాడు.]

మేఘమల్లార్

గుణా : (ఆశ్చర్యంతో-తడబాటుతో) ఎవరతను?...
తనకేదృష్టితో అలా చూస్తున్నాడేమిటి! నీని
వంక...ఏం కావాలో...?

[నేపథ్యంలో]

అతడే!... నీవలలో పడిన ప్రద్యుమ్నుడు
...నీతోసమే వెతుకుతూ బయలుదేరాడు....
రాజాజ్ఞ ననుసరించి మిహిరగుప్తవనే శిల్పి
బుద్ధనిగ్రహం తయారుచేయడంలో నిమ
గ్నుడై, ఒక సంవత్సరం అచ్చకష్టాలకు వోర్చి,
తుదికు వికృతం గా-పోలిక లేకుండా తయారు
చేశాడు. దాన్నే దీనంగా-బాధగా పరికి
రిస్తున్నాడు. కారణం యెవరో తెలుసా?

* * *

గుణా : (మరింత ఆశ్చర్యంతో) ఇదేమిటి... (వాస్తూ
వాస్తూ అగిపోయాడు...! చిరాకెత్తి
పోయాడేం...! యేమిటి దగువుతున్నాడు!
నేనితోసం...?

[నేపథ్యంలో]

విను...అతినెవరో తెలుసా! విఖ్యాత దార్శ
నికపండితుడు యమునాచార్యులు. మీమాంస
శాస్త్రానికి వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తాంపగాజ్ఞానం
మందగించింది. వ్యాఖ్యకు బదులు మతి
చలించి పాణిని సుబంధప్రకరణం అగ్ర్య
యనం చేస్తున్నాడు. కారణం యిప్పటి
కైనా యేమిటో తెలుస్తోందా!...

* * *

గుణా : (కలవరపాటుతో) ఎవరియన!...ఆ శిలా
ఫలకంమీద ఏమిటా పిచ్చిగీతలు - చెత్రి
వాతలు...ముద్ద ముద్దగా రంగులు...!

[నేపథ్యంలో]

సరిగ్గా చూడు గుణాధ్యాయ! కనబడుతోంకే
అదే జాద్ధ విహారం. చిత్రకళా సిద్ధిహస్తలు
వసువ్రతులవా రాయన. గీసేది "బుద్ధుడు—
సుజాతి" అనే చిత్రాన్ని. పూర్తిరూపం
యెలా తెప్పించాలో తెలియక తికమకలు
పడి విరక్త చెందాడు...దానికి ముఖ్య
కారణం గమనించావా!

గుణా : (కంగారుతో) ఏమిటో...తెలియటం లేదు.
...యివన్నీ కలగోలుగా చెప్పటంలే

నాకేమో భయంగా వుంది.....నామతీ
పోతోంది...నా హృదయమంతా అనమా
నాగ్నిజ్వాలల్లో దహించుకునిపోతోంది.

మగిగొంతు: గుణాధ్యాయ! అలాగే వుంటుంది. తప్పచేసి
నప్పడు తనకు తానే తడబడుతూ వుండటం
సహజం. అది ఆత్మకలంబనకు సాక్షి.

* * * *

[నేపథ్యంలో]

గుణాధ్యయనితోసం ప్రద్యుమ్నుడు కాంచీ,
ఉత్తర కోసల, ఆవంతి, మగధ, తిక్షణిల,
మొదలగు దేశాలలో—అనేకపట్టణాలలో
—గ్రామాలలో అన్వేషిస్తూ చివరకు ఊరు
విల్య అనే గ్రామానికి వెలుపల వున్న ఒక
పెద్ద చెట్టు క్రిందకు చేరుకున్నాడు. అప్ప
టికి సాయంకాలం కావోచ్చింది. ఆ
గ్రామానికి చుట్టు వరిపొలాలు. బంగారు
రంగుతో పంట మెరుస్తోంది. సమీపంలో
కలువ పూలతోనూ — తామర పూలతోనూ
నిండిన జలాశయం వుంది. అంగులో అడవి
హంసలు తిరుగాడుతున్నాయి. ఆచెట్టు
గ్రామానికి-అడవికి సరిహద్దు. చుట్టూ చిన్న
చిన్న పర్వతాల వరుస. వాటిమీదనుంచి గల
గలమంటూ ప్రవహించే ఒక సెలయేరు ప్రద్యు
మ్నుడు యీ రమణీయ ప్రకృతిని కలయ
చూస్తూండగా ఒక సుందర లావణ్య సుకు
మార రమాలలామ చంకన కడివనిడుకొని,
యెగురుగా వున్న పర్వతాన్నుంచి దిగి
వస్తోంది. చూశాడు ప్రద్యుమ్నుడు—అతని
కళ్ళల్లో ఆమె సౌందర్యం మెరిసిపోతోంది.
అనుమానం తీరిపోయింది. హృదయం అనేక
భావాలతో కల్లోలమైంది. ఆమె దిగి జలా
శయందగ్గరకే వస్తోంది. ఆనాడు భద్రావతీ
నదీ తీరాన ఒంటరిగా కనిపించిన దేవి సర
స్వతిలాగే వుంది. ఆభావమే నిశ్చయం
చెసుకొన్నాడు. ఎన్నో యిటువంటి
సాయంకాలాలు యీ నిశ్చయానికి కారణ
భూతాలైనయి...యీ చెట్టుదగ్గర వుంటున్న
కాలంలోనే..... భావంలో భామా
హృది కనిపించ సాగింది. ప్రద్యుమ్నుడుకీ,
ఒకనాడు...!

[సాయంకాలాన్ని కూచించే సంగీతపు ధ్వని—పక్షులు రెక్కలు కొట్టకొంటున్న శబ్దం—అరుపులు—నీరు కడిలిన చప్పుడు— రొప్పు...చుగ్గు ముగ్గు వూపిరి బిగపట్టి వదిలిన శబ్దం—ఆయాసం...]

సరస్వతీదేవి: (రొప్పుతో) నాకు ఆ పూవు కోసిస్తావా! అందటంలేదు.

[ప్రద్యు: అలాగే... (అడుగుల చప్పుడు) (నీళ్లు కదిలిన చప్పుడు.)

సరస్వ: ఇందాకణ్ణంచీ ఆవస్థపడుతున్నా దాని కోసం..అందినట్లే అంది చేజారిపోతోంది.. చూస్తూనే వున్నావుగా!—

[ప్రద్యు: ఆ...ఆ...! చూస్తూనేవున్నా! ఇదిగో... అంగుళాంతి....

సరస్వ: ఎంత మంచివాడివి...అడగంగానే సాయం చేశావు...చూయింటి కెడదాం వస్తావా!...

[ప్రద్యు: రావడానికేం ... వస్తాను ... మరి ... ఒక సహాయం చేస్తారా?

సరస్వ: తప్పకుండా చేస్తా! యేమిటది?...చెప్పు..!

[ప్రద్యు: మరేంలేదూ! ఆకలవుతోంది...అంతే!...

సరస్వ: ఆకలవుతోందా! ఆ సంగతి ముందెందుకు చెప్పలేదు!...బయటికి రా యిక... కోసిన పూలు చాలు..నిన్ను అనవసరంగా కోరానే సాయం...రా బయటికి...

[ప్రద్యు: ఫరవాలేదు...కోసినాగా!..యివిగో! యీ కాసిని కూడా అందుకోండి.

[అడుగుల చప్పుడు]

సరస్వ: నువ్వెవరినో నాకు తెలియదుగాని, ఒకటకు గుతా చెప్తావా?

[ప్రద్యు: అడగండి!...అలాగే!

సరస్వ: నువ్వు రోజూ ఆ చెట్టుక్రింది ఎలాగో కూర్చుంటావ్ గదూ.

[ప్రద్యు: తమకుకూడా యిక్కడికి నీటికి వస్తూంటాను గదూ!

సరస్వ: రాబట్టే చూశాను ... చూడబట్టేగా అడిగాను...

[ప్రద్యు: అడిగారు కాబట్టే చెప్పానుగదండీ! అయితే మీ యిల్లెక్కడ?

సరస్వ: మా యిల్లా! కనబడుతోంటే పర్యటం..దాని మీద ... ఆకలవుతోందంటున్నావ్ గా...

నా వెంటరా...తంటానికేమైనా పెద్దాను..

[నడుస్తున్న శబ్దం]

[ప్రద్యు: ఊమిందండి! తమకు ఒంటరిగానే వుంటున్నారా!

సరస్వ: (విచారంగా) లేదు ... ఒక సన్నాళిని నన్నిక్కడకు తీసుకొచ్చాడు...

[ప్రద్యు: ఏం చేస్తూంటాడు? ఆయన.

సరస్వ: ఏమో! నాకు తెలియదు. తరచుగామాత్రం వస్తూ — పోతూ వుంటాడు ... అన్నిటూ ఆకలవుతోందన్నావ్ గా..విప్పపూపానీయం యివ్వనా! త్రాగుతావా!...

[త్రాగిన చప్పుడు...]

ఎలా వుంది?

[ప్రద్యు: ఎలాగేమిటి? అమృతంలాగా వుంది. యిటు వంటిది యింతవరకు నా జన్మలో రుచి చూడలేదు.

సరస్వ: అంత బాగుందా! నిజంగానా!

[ప్రద్యు: నిజమే నమ్మా! (ఆలోచనగా) ఆచార్య పూర్ణ వర్ణసులవారు చెప్పింది - నేను చూసింది అక్షరాలా నిజం. యీమె తప్పకుండా సర్వవిద్యాసమవ్యయసాధిస్తా సరస్వతీ! యింతకు ముందెక్కడుందో!...

సరస్వ: ఏమిటి అలా ఆలోచిస్తూ—నీలో నువ్వేదో గొణుక్కుంటున్నావ్!

[ప్రద్యు: అబ్బే! యేంలేదండీ! వూరికే...యేదో!... గుర్తొచ్చి!

సరస్వ: యేమీ లేకపోతే యెందు కనుకొంటావు?

[ప్రద్యు: ఆ...! యేదో చిన్న సందేహం! వస్తే...

సరస్వ: ఏమిటది! నాకు చెప్పగూడదా!

[ప్రద్యు: మరేంలేదూ... “ఇంతకు ముందెక్కడుండే వారోనని.”

సరస్వ: అదా! సందేహం...నా కంటి బాగా గుర్తు లేదు...(ఊణ మగి) ఆ...గుర్తొచ్చింది... విదిశమార్గంలో...ఒకజీర్ణదేవాలయంలో... వుండేదాన్ని. అక్కణ్ణంచే యీ సన్యాసి నన్ను తీసికొచ్చాడు. అప్పట్నుంచే ఇక్కడ.

[ప్రద్యు: (ఊణ మగి) సరే ... మరి వెళ్లిస్తాను ... పొద్దు కూకిపోయింది...సెలవిస్తారా!

సరస్వ: (గద్గడికంతో — చేలగా) వెడతావా!... వెళ్లింట్టు...! నువ్వు వెడితే నాకేం తోడదు.

మేఘమల్హార్

యీ రాత్రి యిక్కడే వుండిపోవాలి...
కలువరేసుల పాయసం వండి పెడతా!
కమ్మగా వుంటుంది! తెల్లారింతరువార
వీలయితే వెళ్ళువుగాని...నా మాట విను...
వుండిపో...!

[చిరామం]

(ఒకటి—రెండు నిమిషాల అనంతరం)

ప్రద్యు : జేబీ! యీ కీకారగ్యంలో రాత్రిపూట
ఒంటరిగా వుంటూంటే భయంగా లేమా!

సరస్వ : బాగా భయం వేస్తోంది! యేం చేయను!
అందుకేగా పొద్దుకుక్కడంతోనే కుడిరం
తలుపులు మూస్తాను...కాని...నిద్ర నేది
పట్టను....

ప్రద్యు : (ఆదుర్దాగా) మరి మేల్కొని వే వుంటారా
తెల్లవాడూ!

సరస్వ : ఏం చేస్తాను?

ప్రద్యు : వెన్నెల రోజుల్లోనో!

సరస్వ : నాకు చీకటి—వెన్నెల రెండూ ఒకటే—
అవం, ఆవందం గురించి నాకేమీ తెలి
యను.

ప్రద్యు : జేబీ! యీ రోజు వెన్నెలేగా! అలా ఆరు
బయట కూర్చుందామా!

జేబి : వెన్నెలను ఆరుబయట కూర్చోవాలా!

ప్రద్యు : చల్లగా—చోయిగా వుంటుందికదా! అందు
కని...

జేబి : సరే...చదురుచాప యిగుగో...వస్తన్నా
పద...

ప్రద్యు : (ఆలోచనగా) ఎంత విద్రోహకరమైన పని
జరిగింది...ఎంతటి మంత్రశక్తి అయినా
ఆత్మ విస్మృతి కలుగజేస్తుందని కలలో
కూడా అనుకోలేనే!.....

* * *

[రెండు నిమిషాల వేకువను సూచిస్తూ
మురళీగానం]

జేబి : తెల్లవారింది...అలామాడు సూర్యోదయం
కూడా అయింది...అడవి హంసలు యెలా
తటాకం దగ్గరకు చేరుకొంటున్నాయో
మాడు...

ప్రద్యు : అవును జేబీ! మరి నే వెళ్ళిగానా!

జేబి : ఏం! అప్పుడే వెళ్ళకపోతే!

ప్రద్యు : వెళ్ళాలి జేబీ! కొంచెం పనుంది!

జేబి : అయితే సన్యాసి వచ్చింతరువార ఒక
సారి రా...

(ప్రద్యు : అలాగే...జేబి...వస్తా...

* * *

[పదిహేను రోజులనంతరం దూరంనుండి
జేబి కంఠంలో నుంచి సావేరిరాగం—
రెండునిమిషాలు]

ప్రద్యు : ఇప్పటికీ పదిహేనురోజుల్నుంచీ మాస్తా
న్నా! జేబి ఒంటరిగా కూర్చోని యేనో
పాడుకొంటూ వుంటోంది యేదో వ్యక్తం
గాని భావం అందులో పాడుకొనివుంది.
ఆమె గొంతులో తారాజేవాడిం, నా స్పృహ
యూన్నీ గిరిగింతలు పెట్టి, యే లోకాలకో
తీసుకొనిపోతోంది.....ఆహా!... యేమా
సంగీతమధారసం...అందులోని భావశబలత
జీవుల్ని సమ్మోహింపజేస్తోంది.

[ఇంకాలో నీరు కవలిన చప్పుడు—హంసల
రెక్కలు తిరతిరమంటున్న ధ్వనులు - మధ్య
మధ్య—చిలుకల పలుకులు—]

ప్రద్యు : (ఉరిక్కిపడి ఆశ్చర్యంతో) ఆ...! యేవ
రది! ఈ వేశపప్పుడు స్నానంచేసే?

[యశ్శా నీళ్ళి చప్పుడు]

గుణాధ్యుడా! ... అతిగాడేనా! నిజం
గానా!...ఆ...! అతిడే.. గుణాధ్యుడే!
ఇక్కడెందుకొచ్చావు...! యీ గట్టు
మీద సామానుకూడా అతినిదే! ఇదివరకటి
బట్టలే...పాతరంను యింకా వలసిపోలా!
గుణాధ్యుడివే...!...ముమ్మాటికీ ఆ కాపా
లికుడే!

[క్షణం విరామం.]

గుణా : (తెల్లబోతూ ఆశ్చర్యంగా) నీవా!.....
ఇక్కడి కలా రాగిరిగావు...

ప్రద్యు : (మంద్రస్థాయిలో) మీకు తెలియనా!
నిజంగా యెలాగొచ్చానో తెలియకుండా
వుందా!

గుణా : (బాధగా) ప్రద్యుమ్నా! అర్థమైంది!...
ఇంకా నన్ను నువ్వుకూడా ఆవహనపరచ
దల్చావా! నిన్ను మోసంచేసి నీపై వలపన్ని
నీ హృదయాన్ని వంచనచేసి నీ సంగీతాన్ని
నాశం చేసిందిదులకు యిప్పుడు తీరని
దుఃఖాన్ని అనుభవిస్తున్నా!

ప్రద్యు : (క్రోధంతో) “బాధ” - వ్యక్తిని పరీక్షిస్తుం
దని చెప్పారుగా! చేసినపాపం చెప్పుకుంటే
పోతుందా! ఎవరికర్మకు వారే బాధ్యులు.
మీకు యిలాంటివన్నీ తెలియనివి కావుగా!

గుణా : ప్రద్యుమ్నా! ఎవరితో చెప్పకొన్నా ఏమీ లేదు...నిద్రలో భయంకరస్వప్నాలు వచ్చి "నువ్వు చేసినపని మంచిదిగాదు - "దానికి శిక్ష అనంతసరకం" అని యెవరో చెప్పి తున్నాను. అలా చెప్పేవాళ్ళకు ఇదమితి మేన రూపాలేవు.

ప్రద్యు : (బాలికా) గుణాధ్యా! అసలు ఇలా ఎందుకు చేశావు...?

గుణా : (దీనంగా) నా పాపం పండటానికి నేమో! మరి. వకీరణమంత్రంద్వారా మగ్గిని ఒడ్డునిగా చేయగల్గేగాని, ఆకర్షించుకోలేను. నాకసలు సంగీతం రాదు. నేను నువ్వనుకొన్న నూరదాసునూ కాదు. నేని సరస్వతిని బంధించి, సరస్వతీదర్శిని నాకట్టట్లుగా చేసుకోవాలని వాంఛ నాకుండేది. ఆ వాంఛ ఒకసారి పరాభవించ బడింది. అప్పుట్నుంచీ నాలో నేనిమీద కోరిక ఏర్పడింది. దాన్ని నీ మేఘమల్హార్ రాగంవల్ల తీర్చుకోగలిగాను. నామంత్రానికి ఎంతటి శక్తివుందో ఒకసారి పరీక్షించా దీనివల్లనే. కాని యిలా చేసినందుకు నాకు బాధలు పెరగసాగాయి.

ప్రద్యు : అయితే ఇప్పుడు నీ అభిప్రాయమేమిటి?

గుణా : ఈ బాధల్ని యెలా తేగతెంపులు చేసుకోవాలో కొన్నాళ్ళవరకూ తెలియలేదు. నా గుగువు గారితో మొర పెట్టకున్నాను. ఆయన పూర్వపు మంత్రాన్ని వాశిసం చేసి, యథా స్వరూపాన్నిచ్చే శక్తిని ప్రసాదించారు. ఈ శక్తిని ప్రయోగించేమందు ఈ కమండలములోని జలం నేని పాదాలమీద చల్లేటట్లు అయితే బంధవిముక్తి కలుగుతుంది...కొని, నీళ్లు చల్లినవాడికి ఆపద సంభవిస్తుందని చెప్పాడు. దానికిజంకుతున్నా! ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : అందుకని దేనిని బండిగా నే ఉంచదల్చారా?

గుణా : ప్రద్యుమ్నా! చూస్తూ చూస్తూ చేతులారా ఈ ఆపదకు బలికమ్మంటారా! ఈ పాపానికి అనుకొన్న నెంటునే ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోవటము సాధ్యమేనా!—

ప్రద్యు : నీకు ధైర్యం లేదనిపిస్తోంది ... యేమిటా ఆపద?

గుణా : పసివాడివి ... ఎందుకు ఆహుతవుతావు ... కమ్మని జీవితం.—యీ దేవికోసం బలిగా ఇచ్చుకోకు. అనుభవించవలసిన సుఖాలు లోకంలో ఎన్నో వున్నాయి. ఎందుకలా

త్యరపడిపోతావ్! ప్రద్యుమ్నా! నా మాట విను...

ప్రద్యు : గుణాధ్యా! ఏమిటా ఆపద...!

గుణా : చెప్పాల్సిందేనా!—తప్పదా?

ప్రద్యు : తప్పించుకోదానికి యెందుకు ప్రయత్నించాలి...అది పిరికివాడికి లక్షణం.

గుణా : అయితే సరే!...నీకు చల్లినవాడు శిలా రూపంలోకి మారిపోతాడు. అందుకే నేనిని బంధించివుంచాను. కొంచెం సుఖం గానైనా యీ లోకంలో కొద్దికాలం వుండామని. కోపం తెచ్చుకోకు ..కొంచెం బాగా ఆలోచించు...పసివాడవు...పశిపనే చెప్తున్నానని విసుకోకు...ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : (ఆలోచనగా) ఈ విషయంలో యే మాలో చించినా నిష్ప్రయోజనమే! ఎవరూ నీళ్లు చల్లకపోతే, దేవి ఎలా విముక్తురాలవుతుంది? లోకంలో కాశ్యతంగా విద్య లేకుండా పోవాల్సిందేనా? అమెకు ఆత్మ విస్మృతి కలగటం లోకోపకారంగాదా! మిస్వార్థానికని లోకాన్ని—సర్వకళల్ని— మంట గలవుతారా! నిరక్షరాస్యుల్ని చేసి మానవ కోటిని మానవత్వాన్ని మటమాయం చేస్తారా! చదువుతలిలికోసం, నావంటి సామాన్యుడు ప్రాణాలర్పించడం ఒక పెద్ద లెక్కలోదికాదు... నేను నాదేనిని విముక్తురాలిగా చేయాలనే యిక్కడికి యెన్నో దేశాలు తిరుగుతూ వెతుక్కుంటూ వచ్చాను.

గుణా : అయితే—యీ పనికి అంగీకరిస్తున్నావా!

ప్రద్యు : ముమ్మాటికీ. గుణాధ్యా! మానవుని జీవితం తున్నమైంది. స్వార్థిలూరితిమైంది. పద్మాల్లాంటి ఆమె పాదాలలో చిన్నముల్లు గుచ్చుకొన్నదంటే తీయడానికి, అవసరమైతే నా ప్రాణాల్ని కూడా త్యాగం చేస్తాను... పదండి...ఆ కమండలం ఇలాగివ్వండి... చల్లి నా తల్లిని విడిపించుకొంటాను.

గుణా : బాగా ఆలోచించుకొన్నావా! ప్రద్యుమ్నా!

ప్రద్యు : సాక్షాదానంగా ఆలోచించే, యీ పనికి ముందడుగు వేస్తున్నా! నాకు సుఖాలపై మమకారం లేను...నా తల్లిని హృదయంలోనే స్థాపించుకొని ప్రేమపూరితమైన జీవితాన్ని అనందంగా గడుపుకొంటా... నడవండి...

మేఘమల్లార్

గుడా : ప్రద్యుమ్నా ! దీర్ఘంగా ఆలోచించుకో మరొక్కసారి! తరువాత నిన్ను రక్షించే శక్తి మరి నీవీకే లేదు.

ప్రద్యు : నాకు లేనిదానూ మీకు లేనిది—మీకు మల్లే ప్రవర్తించాలనే ఆశయంకలవాణ్ణి కాదు. ఆ ఆశ నాకుంటే, నా ఆనందాల సుఖం దను విడిచి, నా కంటికి గెప్పులాగుండే మాతృజీవిని వదులుకొని, ఇక్కడి కెందు కొస్తాను. నాకు పిరికిమందు నూరిపోయ్య కంపి. నాటివల్ల లోకం నశించిపోతోంది— సర్వకళలూ సమసిపోతాయి — పసిండి... ఆలస్యం యిక అనవసరం...

[విరామం]

జీవి : (ఆశ్చర్యంతో) రా ... రా... నిన్ను కూర్చో ఆలోచిస్తున్నా! ఆరోజువనగా పోయి మల్లే యీరోజుకా కనిపించటం! నీకు ఆ రోజువ సరిగ్గా భోజనం పెట్టలేదని కోపంవచ్చిందా! నిజంగా నాకెంతో చిన్నతనం వేసింది!

ప్రద్యు : స్వామీ! (మెల్లగా) యేదా మంత్రజల కమండలం... ఇలా యివ్వండి!

గుడా : (కంగారుగా) నిజంగా యీపని చేయడా నికి సిద్ధపడుతున్నావా!

ప్రద్యు : ప్రతిసారీ నా నిశ్చయాన్ని మీకు చెప్పి వొప్పించలేను. ముందా జల మిలాఇవ్వండి!

గుడా : అయితే... ఇదిగో కమండలం... జీవి, నీటి కోసం బయలుదేరినట్లుంది ... నెళ్ళునీ ... వచ్చేటప్పుడు యెదురుగానెల్లి పాదాలపై ఆభిషేకించు. (తిడబాటతో) ప్రద్యుమ్నా! యిక నే నడుతున్నా!... నెలవా!

ప్రద్యు : జీవికి? ఎక్కడికి స్వామీ!

గుడా : ప్రద్యుమ్నా! (దీనంగా) నీ ఋణం తీర్చు కోలేను. నేను నిజంగా పిరికివాణ్ణి... యెటన్నా పోతాను... నన్ను నెళ్ళనియ్యి... జీవి జీవితప్రకరణంలో నీ పేరు చిరస్థాయిగా చెప్పకో నేటట్లు లిఖించబడుతుంది.. నే నడుతున్నా ప్రద్యుమ్నా ... నడు తున్నా... నడుతున్నా...

[విరామం]

ప్రద్యు : (ఆలోచనగా) ఇరవై సంవత్సరాలక్రితం యీ నీలాకాశంక్రించిన జన్మించాను. మా అమ్మ కాశిలో యింట్లో కిటికీ దగ్గరగా కూర్చోని ప్రవాసియై పోయి, నాకోసం యెదురుతెన్నులు చూస్తూ, యెప్పుడొస్తానో అనుకోంటూ తపతపలాడుతూ వుంటుంది. ఆమెను యింకెలా చూడగలుగుతాను... సుఖం దయేం చేస్తోందో...

[అడుగుల చప్పుడు...]

జీవి : (నవ్వుతూ) యిక్కడే నిలబడున్నావే! ఆ సన్యాసి యేడీ!

ప్రద్యు : జీవీ! అలాగా డెక్కడికో వెళ్ళిపోయాడు.

జీవి : (దీనంగా) ఇక రాదా! మరి.

ప్రద్యు : మాట లాగే స్ఫురించాయి. రాజేమా కూడా!

జీవి : (ఆశ్చర్యంగా) ఏమిటిది... నా పాదాలకు నమస్కరిస్తున్నావ్.

ప్రద్యు : (ప్రార్థనపూర్వకంగా) జీవీ! మీ పాదధూరి తీసుకొని నమస్కారం చేస్తున్నాను. ఎంతటి అపకారం చేసానో నీకు తెలియదమ్మా! దానికి తగిన శిక్ష యీ నాడు అనుభవించబో తున్నా. అంగుకని యేమాత్రం విచారించడం లేదు. కాని, నాకు స్మృతి తప్పిపోయేంత వరకు విశ్వసాందర్యవిద్యావతిని బంధవిముక్తు రాలినిగా చేసే భాగ్యం లభించినందుకు హృదయపూర్వకంగా సంతోషిస్తున్నా!

జీవి : (ఆశ్చర్యంగా) ఏమిటిపని!

ప్రద్యు : (బాలికా) జీవీ! యింతకుముందెక్కడ వుండేదానివో జ్ఞాపకం తెచ్చుకోవమ్మా!

జీవి : (కంగారుతో) ఎందుకూ. ! విశేషమార్గంలో... [నీళ్ళు చల్లినట్లు శబ్దం... తుఫాను గాలిహోద ... నదీతరంగాల శబ్దం... మేఘాల్లో మెరు పులు—ఉరుములు చూచాయగా మేఘ మల్లార్ రాగాలాపన - ఉగ్రత మైపోతున్న గాలి విసుగులు—జేగంటల ధ్వనాలు.]

[నేపథ్యంలో]

ఉ॥ అంబ ననాంబుజోజ్వలకరాంబుజ
కారదనంద్ర చంద్రకా
దంబర చారుమూర్తి ప్రకటస్ఫుట
భూషణ రత్నదీపికా
మంబిత దిగ్విభాశ్రుతి సూక్తి
వివిక్త నిజ ప్రభావ భా
వాంబరీణి విశ్రుత విహారిణి నన్
గృహజామ భారతీ! (భాగవతమ్)

[నేపథ్యంలో]

అపూర్వ సాందర్యమూర్తి జీవి సరస్వతి సర్వాలంకారభూషితియై ప్రద్యుమ్నని ముందు ప్రత్యక్షమైంది. ఆమె దేహాంసుండి సుప్రకాశ దీప్తితులు ప్రసరింపసాగాయి. వీణాపాణియై, గానామృతాన్ని సర్వలోకాలకు విందుచేస్తోంది. కనులలో సంతోషం కళలకు వన్నె తెస్తోంది. హృదయంలోని

అనందం సహృదయాలకు ప్రమాదాన్ని కూర్చుతోంది. చిరునవ్వు తోటికిసలాడి, ప్రద్యుమ్నుణ్ణి సుమనస్సుతో దీరించింది.. వెంటనే కాశీలో మిడ్డెవూడు కూర్చున్న తల్లి గుండెలో రక్తం చల్లబడింది. గెండు కబూరి అశ్రుపూరితాలయినాయి...

* * *

[కాలం కొంత గడిచినతర్వాత—

దూరాన్నుంచి- మందమందంగావినబడుతూ వచ్చే మేఘమల్హార్ రాగాలాపనా ప్రవంతిని గుర్తుపట్టి...]

సునంద : (ఆశ్చర్యంగా. అనందంగా) ఎవరి దా వేణు గీతి... నూచనగా వచ్చి నా ప్రద్యుమ్నుణ్ణి గుర్తు చేస్తోంది...! నన్ను రమ్మనమని పిలుస్తున్నాడా! నన్ను మరిచాడనుకున్నానుమా!.. అదిగో! యింకా బాగా వినబడుతోంది...! నన్నే... పిలుస్తున్నాడు... ఆ రాగం నాకిష్టమైంది అతినికి తెలుసు....! అందుకే రమ్మంటున్నాడు... ఎటు వెళ్లాలి.

[అడుగుల చప్పుడు]

పూర్ణ : (వృదువుగా) సునందా!

సునంద : (ఉరిక్కిపడి) ... ఆ... యే... స్వామీ!

పూర్ణ : (కరుణాత్మకంగా) ఎవరికోసం పండువెన్నెల రాత్రులలో యింకా నీ విరహవేదన... చేనికి! యీవూహ కల్పనలు...!

సునంద : (బేలగా) అకేమిటి స్వామీ! నా ప్రద్యుమ్నునికోసమే! ఇప్పుడే అతను నన్ను రమ్మని మురళీకూడా వాయించాడు... ఆ మురళిపై ఊయలబూశే మేఘమల్హార్ రాగములో అతని హృదయం నన్ను మఝిమరీ పిల్చింది... యెటు వెళ్లాలి.. ఎలా వెళ్లాలి దిక్కుతోచడం లేదు.

పూర్ణ : (జాలిగా) సునందా! యిక నీకా అదృష్టం దూరమైంది. నీ మనస్సులోవున్న మనోహరడు కాలనశాస మారిపోయాడు. అతను ఆ కీ కారణ్యం లో పర్యతశిఖరంమీద వెదురు పావలమధ్య అర్ధనగ్న శిలామూర్తియై వున్నాడు. నిస్తబ్ధపు నిశీధిలో ఆ వెదురు తొమ్మలు అతని హృదయంమీద కప్పకొని, గారికి వూగిసలాడుతూ నీ ప్రద్యు

మ్నుణ్ణి జ్ఞప్తికి తెచ్చేందుకు మేఘమల్హార్ రాగాన్ని ఆలాపిస్తున్నాయి. అడవి చెరు ఆకులతో అతని ముఖం కప్పకొని పోయింది..... చేవి బంధవిముక్తురాలైంది. దిగ్భ్రజోవిరాజమానంగా సాక్షాత్కరించి, సరస్వతి దీరించింది... సునందా యింకా చేనికి యీ విరహాదీక్ష....

సునంద : (గాఢదికంగా) స్వామీ! ఆ వెదురు వనం యొక్కడి?..... యెటువైపు ఆ శిలా విగ్రహం?... యెంతిదూరం వుంటుంది...? ఎలా వెళ్లాలి?... చెప్పరూ... (దీనంగా) నా ప్రియుణ్ణి యెడబాసి యెలా వుండగలను... అతని మధుర మురళీగానంలో మేఘమల్హార్ రాగాలాపనా ప్రవంతిలో నాకు పారవశ్యంలేదా!... స్వామీ! ప్రద్యుమ్నుణ్ణి మరిచిపోలేను... అతడు మగపుకె రాని మన్మథుడు..... యిక నా బ్రతుకు — ఎవరికోసం వేచివుంచనూ! స్వామీ! కడసారి చూపులకై నా కొరగాకుండాపోయానా!...

పూర్ణ : సునందా! విచారపడి యేమిటే లాభం? అతడు లోకోత్తరపు కుమారుడు... మేఘమల్హార్ రాగ ప్రశంసలో అతనికి చరితార్థత కల్గింది. సరస్వతీ కేవిమాహాత్మ్య ప్రకరణంలో ప్రద్యుమ్నుని పేరు సువర్ణాక్షరాల్లో వ్రాయబడుతుంది... యీ నిరర్థకపు ఊహా కల్పనలు — స్వప్నాలు శాశ్వతంకావు. యిలా చూడు సునందా! అతిడెవరో తెలుసుగా!... కరుణాస్వరూపుడు... బోధిసత్వుడు... అతనివద్ద జీవునికి శాంతి — దయ — జాలి — సానుభూతి — అహింస లభిస్తాయి. పద..... ఒక్కసారి దర్శించుకో!..... హృదయంలో చేగిన అశాంతి తగ్గిపోతుంది..! పద.....

సునంద : (దీనంగా) స్వామీ!.....

[శిరణత్రయాన్ని ఉచ్చరిస్తూ జాఢ భిక్షువులు — జేగంటల ధ్యానాలు — మేఘమల్హార్ రాగాలాపనానూచనలు క్రమేపీ హెచ్చి—తగ్గుతుంటాయి.]

* విభూతిభూషణంభోగ్యపాధ్యాయ రచన ఆధారంగా

క వి: కా వ్య ము

శ్రీ హన్మనగుత్తి రాధాకృష్ణశర్మ

భక్తత్వస్పష్టితమందు సుందరములు, సుందరతమములు, వికృతములునకు వస్తువు లేన్నేనియు గలవు. ప్రతిసూత్రమును వానిఁ గాంచుచున్నాఁడు. కాని, కవియొక్క దృష్టి వేరు. సామాన్యనిదృష్టి వేరు. ఒక ప్రవాహమును చూచి సామాన్యఁడు “నీరు వేగముగ ప్రవహించుచున్నదని చెప్పును కవిమాత్రమయ్యది పరమేశ్వరుని దయారసప్రవాహ మనును. ఒక తీగ సామాన్యని చూపున కది తీగమాత్రమే యగును. కవి దృష్టియందు దన్ననో! అది సుందరమైన వనితయొక్క శరీరముగనూ, వానిపుష్పము లంశములకు నేత్రములుగా నుపసించును. కావున లోకమునందెల్లరును చూచు సామాన్య వస్తువులే కవియొక్క ప్రతిభావిశేషమున వాతనికి, విలక్షణముగ గోచరించును. కవి తన హృదయమునకుఁ దోచు నొకవిషయమును పలువిధములుగ మాటిమాటికి చిత్రణచేసికొని తదిష్టమునును కావ్యరూపముగ నెలువరించును. ఏదైన నొకదృశ్యమును కవి చూచి నంతనే చిత్రింపఁజాలఁడు. కాని వాల్మీకి ఋషికి మాత్రము క్రాంచద్వంద్య వియోగదృశ్యమును గాంచినంతి నే:

“మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ
మగమశ్వాశ్వశ్రీస్సమాః |
య త్క్రొంచమిశునా దేక
మవధీః కామమోహితమ్”

అని శ్లోకరూపమున నెలువరించిది. వాల్మీకి ప్రతిభావంతుఁడు, సంతకృష్ణుఁడును గావున క్రాంచద్వంద్య వియోగమును చిత్రించుకొనుటకు దానియందు లీనుఁడైపోవుట కంత శీఘ్రముగ పీలుగలిగినది. ఆరూఢుఁడగు యోగి తనకుఁ గావలసినక్షణమునే బాహ్య ప్రపంచమును మఱచి సమాధినిఁబొంది, బ్రహ్మనందము ననుభవించునట్లు, మహాకవియు తలఁచుకొన్న క్షణమునందే విషయములో లీనుఁడై కావ్యరచన మొనర్పఁగలఁడు. అపుడాతఁడు పొంగివచ్చు తన కవనవేగము నాపుకొనఁజాలఁడు. అతనికి భాష యెట్లు

చెప్పిన యట్లు నడచును. మహర్షి వాల్మీకి యట్టివాఁడు గనుక క్రాంచద్వంద్య వియోగమును గాంచినంతి నే, ఆ విధముగ శ్లోకరచన మొనర్పఁగలెను.

ప్రతిభావంతుఁడగు కవి, ఎట్టివస్తువును గ్రహించినను సుందరముగ చేయును. వస్తువునందలి గారవము ననుసరించియే కావ్య గారవ మేర్పడును. వస్తువునందలి యాశ్చర్యస్థ్యమువలన గదా! “ఉత్తరే రామ ధరితే భవభూతి రివశిష్యతే” యను ఖ్యాతి భవభూతి రచనకుఁ గల్గినది. ఒక వేళ వస్తువు లోలోతరము గాకపోయినను, కవి తన కృత్యమును చక్కగా నిర్వహించును. అచేతనములకుఁ జేతనత్వమును గల్పించును. చెల్లకుప్పలును, బంగారుబొమ్మలగు పడఁకులును, కవియొక్క కావ్యమునందు సహజముగ సుందరమూర్తులుగ నే భాసింతురు. నవ్యకవులు సుందర వస్తువులను గూర్చియే కవి వ్రాయవలె నందురు. సుందరమైన దెప్పడును సుందరమే! సుందరము గాని దానిని సుందరముగఁ జేయుటయందే కవియొక్క ప్రత్యేకకృత్తి గలదు. “తృణేః కార్యం భవ తీశ్వ రాణాం” అన్నట్లు కవి స్వీకరింపఁదగని వస్తువు సృష్టియందు లేదు. కవిత్వమొక్క కళ గావున, కళప్రకృతి కనుకరణమే యగుటవలన, కళయొక్క ప్రయోజన మానందమే!

అనుకరణ మానందమును గొలుపును. (Imitation begets pleasure) అన్నట్లు లోకమునందువలె గాక కావ్యమునందలి, యసుందరవస్తువులవలనను, ఆనందమే కలుగును. ఈ క్రింది దశరూపక శ్లోకమును గమఁడు:

“రమ్యం జుగుప్సిత ముదార మధాపి నీచం
ఉగ్రం ప్రసాదిగహనం వికృతంచ వస్తు
యద్వాప్యవ్య వస్తు కవిభావుక భావ్యమానం
తన్నాస్తి యన్నరసభావ ముపైతి లోకే”

పై శ్లోకము ననుసరించి కవి సుందరముగ వస్తువులనుగూర్చియే వ్రాయవలెననుట యనుచితము. అంగ్లము నందుగూడ నిట్టి యభిప్రాయమే గలదు.

"Poetry turns all things to loveliness"
It exalts the beauty of that which is most
beautiful and it adds beauty to that which
is deformed—SHELLY.

[కావ్య మెల్లవస్తువులను సుందరముగ మార్చును. అది సుందరములను వస్తువులను సుందరతములుగ జేయును. వికృతములను సుందరములుగ జేయును.]

ప్రథమమున "కవి రఘునీషీ పరిధూః స్వయం భూః" అని కవిశేబ్దము పరమాత్మపరముగ వైదికమంత్రములందు గానవచ్చుచున్నది. క్రమముగ నా పదము పరమాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమును బొందిన "ఋషి" పరముగ వ్యవహారమునకు వచ్చినది. సాక్షాద్దృష్టలగు వైదిక ఋషులు కవులు. వారికావ్యము లుపనిషత్తులు. ఆద్యులగు వైదిక కవులును, లౌకికులగు వాల్మీకిగోసాదులు ఋషులగుటచేతను, దివ్యచక్షువులతో వారు లోకరహస్య మెఱిగినవారగుటచేతను, లోకోత్తరవర్తనాత్మకముగ వారి కబ్బములు భాసిల్లుటచేతను, "నా నృషిః కురుతే కావ్యమ్", "కవయః క్రాంతదర్శినః" అను లోకోక్తులు గలిగినవి. కనుక నే అప్పకవి:

క|| ఇమ్యహిని మునులచే వెల

సెమ్మన కావ్యములు "నా నృషిః కురుతే కా

వ్యమ్మన వచనార్థంపుక

సమ్మతిఁ గలివేళ సుకవిజనులే మౌనున్"

అని వచించెను. కాని కేవలము ఋషి కావ్యరచన మొనర్పలేదు. "హేమచంద్రుడు" "భట్టతొతుని" శ్లోకముల మూడిటి నీ విషయమున సంగ్రహించెను:

"నానృషిః కవి రిత్యుక్త మృషిశ్చ కిలదర్శనాత్
విచిత్రభావ సర్వాంశే తత్త్వ ప్రఖ్యాత దర్శనమ్
సతత్త్వదర్శనాదేవ శాస్త్రేషు పతితః కవిః
దర్శనా ద్వర్తనా చ్ఛాభ రూఢా లోకే కవిత్వతిః
తథా హి దర్శనా స్వచ్ఛే నిత్యేష్యాది కవేభ్యః సే
నో దితా కవితా లోకే యావజ్జాతాన వర్తనా"

ఋషిగానివాడు కవిగాదని చెప్పుదును. ఋషి యనగా ద్రష్ట. దర్శన మన విచిత్రమైన వస్తువుల యొక్క ధర్మాంశముల నెఱుఁగుట. దీనికే ప్రతిభ యని పేరు. అట్టి తత్త్వదర్శనము గలవానినే శాస్త్రములు కవి యని పేర్కొనుచున్నవి. లోకమున దిర్ఘ

వము, వర్ణనమును నీ రెండింటివలన "కవి" యని ప్రసిద్ధి వహించును. వాల్మీకి మొదట ద్రష్టయైనను వర్ణనము సేయువఱకుఁ గవిగాఁ బరిగణింపఁ బడఁడయ్యెను. కావున దీనివలన కవి ద్రష్టయైనను వర్ణనానిపుణుడుగావలయునని తెలియుచున్నది. ఈ యభిప్రాయమునే "భామహుఁ" డిట్లు తెలిపెను.

"ప్రజ్ఞా నవనో న్యేషకాలినీ ప్రతిభామతా
తదనుప్రాణనా జ్ఞేవే ద్వర్తనా నిపుణః కవిః"

(నవనవో న్యేషకాలిని యగు ప్రజ్ఞ "ప్రతిభ" యనఁబడును. తదాశ్రితుఁడై వర్ణనము సేయువాఁడు కవి)

ఆనందివర్ణనఁడు :

"అపారే కావ్యసంసారే కవి రేవ ప్రజాపతిః
యథాన్యై రోచితే విశ్వం తిక్కేదం పరివర్తతే
శృంగారీచేత్కవిః కావ్యే జాతం రసమయం జగత్
స ఏవ వీరగాఁ శ్చైత నీరసం జాత మేవ తత్
భావానచేతనా నపి చేతన చైతనా నస్య చేతనవత్
వ్యవహారయతి యగ్నేష్టం సుకవిః కావ్యే స్వస్థం
త్రితయా"

[అపారమైన కావ్యప్రపంచమునకుఁ గవియే బ్రహ్మ. అనఁగా సృష్టికర్త. ఆతఁడు దన యిచ్ఛాను సారముగ లోకమునుమార్చును. శృంగారియైన లోకమును శృంగారము మొనర్చును. విరాగియైన నీరస వంతుఁడగు జేయును. అచేతనమును చేతనములుగను, చేతనముల నచేతనములుగను స్వతంత్రముఁగాఁ గవి కబ్బమున వర్తించునని కవినిఁగూర్చి తెలిపెను.]

కాన వీరి వాక్యముల ననుసరించి కవి "ప్రతిభా వంతుఁడు" కావ్యప్రపంచమును సృజించు బ్రహ్మ" యని తేలినది. కవి ప్రతిభావంతుఁడైన నే లోకమును రసమయముఁగాఁ గాని, నీరసమయముఁగాఁ గాని చేయఁ గల డిట్ట. కనుక నే ("కావ్యంతు జాతుజాయేత కస్య చిత్ప్రతిభావతిః") ఒకానొక ప్రతిభావంతుని వలననే యట్టికావ్య ముపయించునను నార్యోక్తి గల్గినది. కవి యనఁగా క్రాంతదర్శియై, ప్రతిభావంతుఁడై, వర్ణనాదినిపుణుఁడై యుండువలయును.

"కావ్యమిమాంసయం దీ క్రిందివిధముగ కవులు విభాగింపఁబడియున్నారు. 1 శాస్త్రకవి, 2 కావ్యకవి, 3 ఉభయకవి, వారిలో నుత్తరోత్తరుఁడు

శ్రేష్ఠుడు. ఉభయకవి నే “విద్యత్కవి” యందురు. “విద్యత్కవి” కవియే కేవల కవయస్తు కేవలం కవయో” అనగా ప్రతిభావ్యుత్పత్తులు రెండును గల వాడే విద్యత్కవి. అట్టివాడే లోకోత్తరవర్ణనా నిపుణుడు.

కా వ్య మ న నే మి?

పై విషయమునుగూర్చి చెప్పటకు ముందుగ “కావ్య” మను దానినిగూర్చి సంస్కృతాలంకారి కుల నిర్వచనముల నుటంకింతును.

“శబ్దార్థా సహితౌ కావ్యమ్” అని భామహుడు.

“గుణాలంకార యుక్తార్థౌ కావ్య” మని వామనుడు.

“అహోషో సగుణావలంకృతీ పునః క్వాపి” యని మమ్యుటుడు,

“నిర్దోషం గుణాలంకార రసవత్ వాక్యమ్ కావ్య” మని భోజుడు.

“గుణాలంకార రీతి రసోపేతః సాధు శబ్దార్థ సందర్భః కావ్య” మని వాగ్భటుడును.

“నిర్దోషం గుణాలంకారరీతివృత్తిమ ద్వాక్యం కావ్య” మని పీయూషవర్ణనుడు.

“రసాదిమ ద్వాక్యం కావ్య” మని శౌన్దోధని యను నాలంకారికుడు.

“వాక్యంరసాత్మకం కావ్య” మని విశ్వనాథుడు.

“ఇష్టార్థవ్యవస్థిన్నాపదావళీ కావ్య” మనిదండి.

“రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శృంఖల కావ్య” మని జగన్నాథుడు.

ఇంకను మఱికొందఱు. “కవనీయం కావ్య” మని లోచనకారుడును, “కవయతీతి కవిః తస్యకర్మ కావ్య” మ్మని విద్యాగుడును, “కాతిశబ్దాయతే విమృశతి రసభావాన్నితి కవిః, తస్య కర్మ కావ్య” మ్మని భట్టగోపాలుడును, “లోకోత్తరవర్ణనానిపుణ కవి కర్మ కావ్య” మని మమ్యుటాచార్యుడును జెప్పియుండిరి.

ఈ పైఁ జెప్పబడిన నిర్వచనములం దంతటను కవి కర్మ ప్రధానముగఁ జెప్పఁబడియున్నను నింగుఁ గవి లక్షణ మిమడియే యున్నది. వీనిలోని “లోకోత్తర వర్ణనానిపుణకవికర్మ కావ్య” మ్మనుదానినిఁబట్టి లోకోత్తర వర్ణనానిపుణుడే కవీయని, వానియొక్క “కర్మ”యే

“కావ్య” మని తేలినది. లోకోత్తరవర్ణనానిపుణి యను విది ప్రతిభాలభ్యము. ప్రతిభ దేవతానుగ్రహ సంపాద్యము. దేవతానుగ్రహము తపస్సంపాద్యము. తపస్సు ఋషికర్మ. గనుక నే “నాన్యః కురుతే కావ్యమ్” “కవయః క్రాంతిదర్శినః” యను లోకోత్తరు లగ్నినని.

పై విధముగ ఋషియైనవానియొక్క కర్మయే కావ్యమై లోకమునం దధికమయిన ప్రచార మొందు వని తెలియుచున్నది. అట్టి కవిత్వము రాకున్న నూట కుండవలె నే గాని కుకవి మాత్రము కావ్యుడును.

“నాకవిత్వ మసర్వాయ, మృత్తియే దింశనాయ చ కుకవిత్వం పున స్సాక్షాన్మృతి మామూ ర్మనీషిణః.

[కవి గాకుండిన నెట్టి యధర్మము, లేక పాపము సంభవింపదు. కవిగానియెడల మనుష్యుడు చావఁడు రాజాదులవలన దింశనము రాదు. కాని కుకవి యగుట వలన కేవలము మృత్యువే.]

ఇంక నా ప్రతిభ యనునది కారయిత్రి, భావ యిత్రి యని రెండు విధములుగ కావ్యవిహూంస కారుడు వక్కాణించెను. కవిచేఁ గావ్యమును వ్రాయించుకొని కారయిత్రి. పాఠకునిచేఁ గావ్యము యొక్క యర్థమును భావింపఁ జేయునది భావయిత్రి. కాబట్టి కవికివలె నే పాఠకునకు ప్రతిభ యుండువలెను. లేకున్నచో గవిభావమును గ్రహింపలేకపోవును. ప్రతి భారతమ్యము ననుసరించియే “అప్రకవి” చెప్పినట్లు కవులలో నీ క్రింది భేదములు ఏర్పడినవి.

అ||స|| వినుతి గాంధు రిల విచేకి, నాచక, రాచి

కార్థ, శిర్వి, ధూష, తార్థు లనఁగ

మార్దవానుగతి సమాహ్వయుండును నాఁగఁ

గవులు సత్త నామకములతోడ.

కావ్యమున కుండవలసిన లక్షణములు

ఆలంకారికుల అభిప్రాయములు :

“సంగీత మపి సాహిత్యమ్ సరస్వత్యైః సనద్వ యమ్” అన్నట్లు వాద్యేనికి సంగీత సాహిత్యములు రెండును సనద్వయములుగ నొప్పియున్నవి. సంగీతము నందెంత మోహనశక్తి గలదో, సాహిత్యమునందును, అంతటి మోహనశక్తి గలదు. రమారమి రెండువేల సంవత్సరములనాడే “భరతు”డను మహర్షి “నాట్య శాస్త్ర” మను గ్రంథమును రచించెను. అదియే సాహిత్య

కాస్త్రమున ప్రథమగ్రంథము. ఇది కేవలము రూపకములనుగూర్చి వాని భేదమునుగూర్చి చర్చించును. భరతునిదృష్టిలోఁ గావ్యమున నాటకమే. నాటకములకే “రూపకము” అని పేరు పేరు. ఈతని మతిమునఁ గావ్యమునకు శరీర మితివృత్తమే. “ఇతివృత్తంతు కావ్యస్య శరీరం పరికీర్తితమ్”

భామహమతము

భరతునికిఁ బిమ్మట నైనవ శతాబ్దిలోని “భామహ” నామకాలంకారికుఁడు శ్రేష్ఠ కావ్యచర్చకు సాగించి “శబ్దార్థ సహిత కావ్యమ్.” కావ్యమునకు శబ్దార్థములు శరీరమని, స్త్రీ పురుషుల శరీరసౌందర్యమున కలంకారములు ప్రాధాన్యమైనట్లు, కావ్యశరీరును వక్రక్రౌఢ్యద్వలంకారములు పింపానగూర్చుననియు, కావ్యమున కలంకారములు ప్రాధాన్యమని నిర్వచించెను.

దండిమతము

అఱవ శతాబ్దివాఁడగు “దండి” కావ్యసిద్ధాంతము నిట్లు ప్రతిపాదించెను. “శరీరం తావ దిష్టార్థవ్యవచ్చిన్నాపదావళీ” (రమణీయార్థమున పదసంఘాతిము కావ్యశరీరము) ఈతని మతిమున రమణీయార్థభూషితమున శబ్దమే కావ్యము.

వామనమతము

తరువాత తొమ్మిదవ శతాబ్దిలోని వామనుఁడు “కావ్యాత్మక”ను గూర్చి విచారించి “రీతిరాత్మా కావ్యస్య” అని సిద్ధాంతీకరించెను. శరీరమున కాత్మికత కావ్యశరీరమున కాత్మిక యుండుననియు, నది “రీతి” యని యీతని మతిము. రీతి కావ్యమున కాత్మికయని చెప్పి భామహుని యలంకారసిద్ధాంతమును, దండిగుణసిద్ధాంతమును దన రీతితో ననున్వయపఱచెను. ఎట్లున? కావ్యాత్మక రీతి. రీతి గుణములచే నేర్పడును. అలంకారములు కావ్యసౌందర్యమును వృద్ధి చేయును. (కావ్యాలంకారసంగ్రహమితిని గ్రంథము.)

ఆనంద వర్ధనమతము

వామనునకుఁ దరువాత నీతఁడు సాహిత్యక్షేత్రమున కరుదెంచెను. “స్వస్వాలోక” మను గ్రంథమును రచించెను. ఈతనిదొక క్రొత్త సిద్ధాంతము. కావ్యశరీర

మున కాత్మిక గ్వని. అది వస్త్రలంకార రసరూపము. అలంకారవస్త్రలంకార రసగ్వనులని త్రివిధములు. ఈ మూఁటిలో వస్త్రలంకారగ్వనులకన్న రసగ్వని సర్వ శ్రేష్ఠము. అయినను వస్త్రలంకారగ్వనులభేదములు గావు. కావ్యమున కలంకారములు ముఖ్యాంగములు గావు. ఇతఁడు గ్వనినే ప్రాధాన్యముగ నిర్వచించెను.

అభినవ గుప్తమతము

ఆనందవర్ధనునికిఁ బిమ్మట అభినవపురఁదను నొక యలంకారికుఁడు సాహిత్యరంగమునకు వచ్చెను. ఈతఁ డానందవర్ధనుని గ్వనిసిద్ధాంతము నంగీకరించి యీతని “స్వస్వాలోకము” నకు “లోచన” మను వ్యాఖ్యివాసెను. “రసేనైవ సర్వం జీవతి కావ్యమ్. నహి రసశూన్యం కావ్యం కించి దస్తి. రసయేవ వస్తుః ఆత్మా. వస్త్రలంకార గ్వనీశు సర్వభారసంప్రతిపర్తివస్తేతే” (రసముచేతనే కావ్యము జీవించును. రసశూన్యమున కావ్య ముండదు. మూఁడు విధములగు గ్వనులలో రసగ్వనియే కావ్యాత్మక. వస్త్రలంకారములుగూడ రససర్వవసాయము గావలయును) ఈ సిద్ధాంతమే చిక్వేనాథుని “వాక్యం రసాత్మకమ్ కావ్య”మృను కావ్యలక్షణమును లేవదీయించినది.

మహిమ భట్టమతము

అభినవపురి పిమ్మట నీ గ్వనిసిద్ధాంతమును “మహిమభట్ట”ను పండితుఁడు ఖండించెను. “ఇతఁడు “స్వస్వాలోకము”నకు ఖండితముగ “వ్యక్తివివేక”మను గ్రంథమును రచించెను. ఇతని ప్రతిపత్తి—

శ్లో. అనుమానేతర్థాభివేష సర్వస్యాపి

గ్వనే ప్రకాశయితుమ్

వ్యక్తివివేకం కరుతే ప్రణయ్య

మహిమా పరాం వాచమ్.

[ఎల్ల విధములగు గ్వనుల ననుమానమునందే యంత ర్భవించుఁ జేయుటకై మహిమభట్టు వాగ్దేవికి ననుస్మరించి వ్యక్తివివేక గ్రంథమును రచించుచున్నాఁడు.]

ఇతఁడు కావ్యమున రసప్రాధాన్యము నంగీకరించెను. “కావ్యస్యాత్మని సంజ్ఞిని రసాదిరూపేన కస్యచిద్విమతిః” (కావ్యమున కాత్మిక రసాదిరూపమునుబయంగు విప్రతిపత్తి లేదు) ఈతని వాదము కవికు నిలువలేదు. మమ్మట, చిక్వేనాథ, జగన్నాథాది మహాపండితులీతని

క వి : కావ్యము

వాదమును ముక్కలు ముక్కలు జేసివైచిరి ప్రత్యేకముగ నానందవర్ధనుని సిద్ధాంతమునఁ, అనఁగా “వ్యంజనావృత్తి”ని ప్రత్యేకముగ నంగీకరింపవలసినదని నిర్ధరించిరి.

కుంతక మతము

అభినవగుప్తునికాలమునందలివాఁడే యీ కుంతకుఁడు. “వ్యంజన” మతమునకుఁ బ్రతికూలముగ నొక సిద్ధాంతమును ప్రతిష్ఠించెను. ఈతని సిద్ధాంతము. “వక్రక్షోణి కావ్యజీవితమ్”. భామహుని వక్రక్షోణి నే యీతఁడు విశేషముగఁ బెంచెను.

క్షేమేంద్ర మతము

కుంతకుని యనంతరమున క్షేమేంద్రుఁడును నొక పండితుఁడు నూతన సిద్ధాంతమును లేవనెసెను అది:

“జౌహిత్యస్య చమత్కారకారిణ శ్చాగు చర్వణే రసజీవితభూతస్య విచారం కురుతే ధునా కావ్యస్థూల మలంకారైః కిం మిథ్యా సుజితైర్గుణైః యస్య జీవిత మాచిత్యమ్ విచింత్యాపి నదృశ్యతే అలంకారా స్త్యలంకారా సుజాయేవ సుజాస్యతాః జౌహిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితమ్.”

[రసమునకు జీవితభూతమును, చమత్కారకారియు ఎగు నౌచిత్యమును కూర్చి విచారిణ నేయునము. కావ్యమునకు జీవిత భూతమైన యౌచిత్యము లేకున్నచో నలంకారము లేక? సుజాయలేక? అలంకారము లలంకారములే! అనఁగా బాహ్యభాషామౌఖ్యము. కాని జీవితము గాదు. అట్లే సుజాయలను శ్రుతతపస్స త్యగిలాదుల వలెనే సుజాయలే. అనఁగా నవియు జీవితము గావు. కాన రసవంతమగు కావ్యమునకు జీవిత భూత మాచిత్యమే]

అంగ్లమున గూడ నీ యౌచిత్యచర్చ గలదు. జౌహిత్యమున కాంగ్లమున డికోరమ్ (Decorum) అందురు

“వాక్యం రసాత్మకం కావ్య” మనగా రసస్వరూపముగల వాక్యము (సుహృవాక్యము లేక వాక్య సమూహము) కావ్యమని విశ్వనాథుఁడు వచించెను. ఇట్లనుటచేఁ బ్రబంధములలోఁ గొన్ని నీరసపద్యములకుఁ గావ్యత్వము లేకపోవచ్చును. అట్టియెడ రసవత్త్వస్యములనుబట్టి కావ్యత్వమును నీరస పద్యములను బట్టి య కావ్యత్వము నొక్క కావ్యమందే సంభవించి యది కావ్యముగాని య కావ్యముగాని కాకపోవలసినవచ్చునని శింకించి రసవత్త్వపద్యములలోనున్న గొన్ని నీరస పద్యములకును బద్ధరసము చే రసవత్త్వము గల్గువిధమునఁ

ప్రబంధరసముచే నీరసపద్యములకును రసత్వము గల్గునని సమాధాన మిచ్చెను.

“రమణీయార్థ ప్రతిపాదక శబ్దః కావ్యమ్” అనగా రమణీయమగు వర్తమును చెల్పు శబ్దము కావ్యమని యర్థము. రమణీయార్థ మనఁగా నేయర్థమును దిరిగి తిరిగి భావించుటచే లోకోత్తరాహ్లాదము గలుగునో అది. ఆ లోకోత్తరమగు నాహ్లాదమునకే “చమత్కార” మనియు నామాంతరము. కాన రమణీయార్థమునగా చమత్కారమును గల్గించునది యని యర్థము. చమత్కారములేకున్న కావ్యము గాఁజాలదు. ఎట్లన?

శ్లో॥ కిం కవేస్తస్య కావ్యేన కిం కాండేన దనుష్కతిః పరస్యహృదయేల్లగ్నం నఘానమతి యచ్చిరః॥

[పరహృదయమున నెఱువడి లగ్నమై తలనూపింపఁజేయవో, ఆ కవియొక్క కావ్య మేల? ఆ ధానుష్కాని బాణ మేల? అని యాలోచ్య కిం కానగావ్యమునఁ జమత్కారమున్న నే పాఠకుఁడు తలనూగించును.

ఆంగ్లమునందలి కావ్యలక్షణములు

1. The expression of the imagination (లేవ భావము (ప్రతిభిమ) వాగ్రూపకముగఁ బ్రకటింపుటయే కవిత్వము)

2. The language of the imagination. (లేవ భావము ప్రకటించుభాషయే కవిత్వము).

3 The art of employing words in such a manner as to produce an illusion on the imagination (ప్రతిభికో రూపమును గల్పించువిధమున బడములను కూర్చు కళ కవిత్వము.)

4 The rhythmic creation of beauty— (సౌందర్యమును గణబద్ధముగా సృజించుటయే కవిత్వము)

5. The most delightful and perfect form of utterance that human words can reach (మానవ వాక్కుల కందరికినినంత యనందకరమైనట్టియు, రసస్ఫూర్కరమైనట్టియు, నిర్గుప్తమైనట్టియు రచనారూపము కవిత్వము)

6. The art uniting pleasure with truth by calling imagination to the help of reason. (ప్రతిభాత్మాపితమైన కారణములతో సత్యమును, ఆనందముతో మేళనముఁజేయు కళయే కవిత్వము.)

“హెన్రీవాల్స్ మిల్” అను లాక్షణికుఁడు కావ్యమున నేమి? అని ప్రశ్నించుకొని పై లక్షణములకన్న భిన్నమగు దృక్పథముతో “మూర్ఖిభవించిన యావేశము గల పదములును, అర్థములును కావ్య”మనెను.

“వర్సెవర్” యితకన్న విశేషముగ “కావ్య మనః బరిహార్తమైవ యా వేశేతుతో హృదయమునుండి వెలువడు వాక్ప్రవాహ” మని తెలిపెను.

అట్లే ‘హన్ కేబల్’ అనునాతఁడు “కావ్యము హృదయము యొక్క యొడ్డలారని ప్రవహించు భావనాప్రవాహమునకుఁ బరీవాహ మనెను.

కావ్య ప్రయోజనము

మన వాఙ్మయమును (ప్రదిక లౌకిక వాఙ్మయములు) ప్రభు సమ్మితియు, మిత్రసమ్మితియు, కాంతా సమ్మితియులని మూడు విధములుగా విభజింపవచ్చును. ప్రభునుమన వ్యవహరించిరి. తరువాతి యాలంకారియై లెల్లగు నీ విషయము నిట్లే స్వీకరించిరి. వేదవాఙ్మయము ప్రభుసమ్మితియు. పురాణ వాఙ్మయము మిత్ర సమ్మితియు కావ్యవాఙ్మయము కాంతాసమ్మితియుగా విభజించిరి. ప్రభు సమ్మితి మనః? రాజవలె నిరంకుశముగ శాసించునది; వేదము. “సత్యం వద” “గర్భం చర” ఇత్యేదికమున కర్తవ్య ధర్మములను శాసనరూపమున బోధించును. ప్రభుశాసన ముల్లంఘింపరాని విధమున వేద శాసనముగూడ ముల్లంఘింప వీలుకానిది. మన కిష్టములేకున్నను ప్రభు శాసనమును విధిగాఁ బాలింపవలసిన విధమున వేదశాసనమును బాలింపవలయును. ఈ వాఙ్మయమున శబ్దములకే ప్రాధాన్యము. కావున వేదములు శబ్దప్రాధాన్యములు. మిత్రసమ్మితి మన మిత్రునివలె నుపదేశించునది.

లోకమున

“మాతా మిత్రం పితా చేతి స్వభావా త్రితయం హితమ్ కార్యకారణ తత్పాస్యే భవంతి హితబుద్ధ యః”

ఆన్నవిధమున మన మేలుగోరువారు తలిదండ్రులు, మిత్రుఁ డనునాగు మువ్వగుమాత్రమే! అట్టి మిత్రునివంటి పురాణవాఙ్మయము ప్రదికమగు “సత్యం వద, గర్భం చర” యను శాసనమునే సహేతుకముగ, సోదాహరణముగ, కథారూపమున, తదాచరణమువలన నిధిములు, అనాచరణమువలనఁ గలుగునష్టముల నుపదేశించి, కర్తవ్య ధర్మాచరణమునంగుఁ బ్రవేశింపఁ జేయును. కాని నీ వాఙ్మయ మర్థప్రధానము.

ఇక “కాంతాసమ్మితి” మనగా, నుత్తమురాలగు భార్య తన గుణాలంకారరూపములచే భర్తృమనోరంజనముఁ జేయుచు దుర్మార్గుయన నున్నవానిని సమార్థమునకుఁ ద్రిప్పివిధమున, ఆయుత్తిమ కాంతి తనభర్తకు వాఙ్మయ రూపముగ నుపదేశింపక, గుణ ప్రవర్తనలచే వ్యంగ్యరూపమున నుపదేశించును. అమెయే “స్వాగ్ధన పతిక” యనఁబడును. కాని కావ్యవాఙ్మయము కాంతా సమ్మితి మనుటవలన వేదపురాణ వాఙ్మయములకన్న

జైలక్షణ్య మీ వాఙ్మయమున కేర్పడినది. ఇం దా రెండింటియందు లేని చిత్తిరంజనము, వ్యంగ్యరూపముగ నుపదేశములు గలవు. మఱియొక విషయము :—

ప్రదిక వాఙ్మయమే కర్తవ్యధర్మమును, నిరంకుశముగ, శాసనరూపముగ బోధించుచున్నచో, ఆ కర్తవ్యధర్మమునే పురాణవాఙ్మయము సహేతుకముగ కథానికల రూపమునఁ దెలుపుచున్నది. తత్కర్తవ్యధర్మమునే కావ్యవాఙ్మయము “తైలీగుణాలంకారము”లచే ప్రజా హృదయముల నాకర్షించుచు, హృద్యముగ నుపదేశించుచున్నది. వేదము “సత్యం వద” యని శాసించెను. పురాణము “సత్య హాశ్వుందా”ది కథల రూపమున గాఢుకపటచెను. ఆ కథయే దృశ్య, శ్రవ్య కావ్యములందింతకన్న మనోరంజకముగ ప్రదిర్శింపఁబడి, యా ధర్మమును మరింత లెస్సగా మనస్సులందు నాలుకొను వెలు లొనర్చుచున్నది.

ఈ క్రమమున బట్టి చూడఁగాఁ గావ్యము తప్పక ధర్మము మపదేశించునదిగా నుండవలెనని తెలియుచున్నది. కనుక నే “భామహుఁడు”:

ధర్మార్థ కామ మోక్షేషు

ప్రచక్షణ్యం కళాసు చ!

కరోతి కీర్తిం ప్రీతిం చ

సాధుకావ్య నిషేవణమ్॥

అని నఠుర్వర్ణనృత్తిప్రీతియే “కావ్య ప్రయోజనము”గ వేర్కొనెను.

మఱియు కావ్య ప్రకాశక ర్త;

“కావ్యం యశనే, అర్థకృణే,

వ్యవహార విజే, శివేతి రక్షితియే,

సద్యః పర నిర్వృతియే,

కాంతాసమ్మితి యోపదేశయుజే”

అని సద్యః పర నిర్వృతిని (ఆనందిమును) ఉపదేశమును, కావ్యఫలముగాఁ బేర్కొనెను. ధన్యవాద లోకకారుఁడును “సదాచారోపదేశరూప నిబంధనాహి, నాటకాదిగోష్ఠీ వినేయ జుహితార్థ మేవ మునిభి రవతారితా”! (ప్రాచురజనహితార్థమై - సదాచారోపదేశ మొనర్చుటకే భరితాదులు నాటకాదులు నిర్ణయించి)నని నుడివెను. కావున భరితాదులు “ఆనందమును. ధర్మోపదేశమును” కావ్యముయొక్క ముఖ్య ప్రయోజనములుగ వల్లడించి యుండిరి. ఇట్టి కావ్యములు వెలువరించి కవు లాంగధరమణి కింకను శోభను వెలుగ్గుగురుగాక!

* ఈ వ్యాసమును శ్రీ సన్నిధానం సూర్యనాథులు శాస్త్రిగారి “కావ్యాలంకార సంగ్రహ”వ్యాఖ్య వాఙ్మయముగ రచించితిని. వారికి నాహృదయ పూర్వక వందనములు— రచయితి.

నాటకాంతం

శ్రీపంతుల శ్రీరామకృష్ణ

మరదలు శకుంతల పెళ్ళికి వెళ్ళకూడదనే అనుకోన్నాడు సుబ్రహ్మణ్యం—ఆ ఉద్దేశంతోనే ముందుగా శారదను పంపించేసాడు. కాని, చిట్టచివరికి పోనీ ఒక్క రెండురోజులు పెళ్ళివస్తే ఏం పోయింది, లేకపోలే శారదకి అక్కడ నలుగురిలోనూ చిన్నతనంగానూ ఉంటుందనుకొని బయలుదేరేసు.

ఇదివరలో పెద్దయరదలు సగోజని పెళ్ళికి పదిహేడు రోజులు ముందుగా పెళ్ళి, భారమంతా తన భుజస్కంఠాలమీదే వేసుకొన్నా. సుబ్రహ్మణ్యానికి ఈమారు శకుంతల పెళ్ళికి అసలే వెళ్ళాలని లేక పోవడానికి కారణం ఏమిటి? అక్క చెల్లెళ్ళు ముగ్గురిలోనూ శకుంతల అందరికంటే అందమైనదేకాక తెలివయినదని కూడా సుబ్రహ్మణ్యం చెప్పుకం—‘మేకాలేజీలో ఇంటిగు సీనియరు చదువుతున్నాంకా (అంటే ఎనిమిదనెలల క్రిందట) బి. యే సీనియరు చదువుతున్న ఒక విద్యార్థిలో లేఖమాలకమయిన ప్రణయవ్యవహారం కొంత బరిగిందన్న విషయం సుబ్రహ్మణ్యానికి తెలిసింది. వాళ్ళిద్దరికీ తమ భవిష్యత్తు గురించి ఎటువంటి అనుమానాలు లేకపోయినా పెద్దలకు ఆంగీకారం వుదలేదు—సుబ్రహ్మణ్యం సలహా నిచ్చుమోజనం అయింది. ఇప్పుడు వుదిరిన సంబంధం చాలా గొప్పదనీ, ఇటువంటిది మరెన్నడూ దొంకదనీ శారదతో సహా అందరూ విశ్వసిస్తున్నారు...కాని, శకుంతల మనస్థితిని గూర్చి ఆలోచించినా రెవ్వరూ లేరు—డబ్బు, కులమూ, గోత్రమూ...ఇవన్నీ ఆలోచించ దగినవే కావచ్చును—గాని, వ్యక్తుల మానసిక స్థితి, ఆభిరుచులు వీటిని గూర్చి అసలే ఆలోచించక పోవమన్నది ముందు ఎటువంటి పరిణామాలకు దారి తీస్తుందో?...పెళ్ళి హడావిడిలో ఎలాగో వీలు కల్పించుకొని శకుంతలను అడిగితే గడుసుగా అటూ ఇటూ తేలకుండా చెప్పి తప్పించుకొంది—కాని, లోపల్లోపల ‘ఇదేదో పీళ్ళందిరి ఆమెదంకోసం చేస్తున్న పని, అంతేగాని దీంతో నాకేం సంబంధం

లేదు’ అన్న విరక్తభావన మెదిల్తూన్నట్టంది. ఇప్పుడే ఈ హడావిడిలో ఇలాగే అనిపించవచ్చును. కాని, ముందు ముందు బాధ్యత అంతా తనదే నిజంగా తనకి అయివుండా ఉంటే ఇప్పుడే కాదని గట్టిగా ఎదుగు తిరిగి ఉండవలసింది—ఎంత తెలివయినవాళ్ళకీ తమకి సంబంధించిన విషయాల్లో ఉండే కపు పాలు తప్ప చేతువాదపు ప్రభావం పనిచేయ్యగలు కాబోలు?

గతిజలనేతుబంధనంవల్ల ప్రయోజనంలేకు—పెళ్ళి అయిపోయింది—నుగ పెళ్ళి వారి ధోండ్లి అందరికీ గుప్పహంగానే పరిణమించింది. ప్రత్యేకించి పెళ్ళి కొడుకుతో తను ఆడిన కొద్దిమాటలవఃన అతడి అహంకారమూ, ఔధృత్యమూ స్పష్టంగా బోధపడ్డాయి సుబ్రహ్మణ్యానికి.

ఇంకా మరి రెండు రోజులు ఉండడానికి వీలుందనగానే బయలుదేరిపోయేను—ఎవ్వరూ ఏమీ అభ్యంతరం చెప్పలేదు—‘మరి రెండు రోజులుంటే నేను కూడా వచ్చేస్తాను కదా!’ అంది శారద—‘నిన్ను తొందర పెట్టడం ఇష్టంలేక నే నేను బయలుదేరిపోతున్నాను’ అన్నాడు సుబ్రహ్మణ్యం.

రయిలంగుతుందనుకో లేదు—కాని, మామూలుగా వచ్చే అరగంటేకాక మరొక అరగంట కూడా లేటు కావడంతో అందింది.

మీది బెర్తుమీది హాల్లోల పరుచుకొని క్రిందను మూలగా ఉన్న స్థలంలో కూర్చొని సిగరెట్టు ముట్టించాడు.

సిగరెట్టు కాలస్తూఉన్నా అతని ఆలోచనలు అతని బ్రతుకులకు కారణమయిన పెళ్ళిళ్ళమీది నేలగ్గుమయి ఉన్నాయి—సోక్రటీసు, అబ్రహం లింకను, టాక్ స్టాయి—మొదలయిన వాళ్ళ దాంపత్య జీవితాలు దుర్భరంగా తయారయాయంటే, తమ అభిప్రాయాలతో సరిపడని భార్యను చేసుకోడమే—అలాగే ఎందరో స్త్రీల జీవితాలు జీవన్మృతి స్థితిలో

ఉన్నాయంటే అందుకు అననుకూల దాంపత్యలే కారణం—వివాహానికి ఉండే ఈ ప్రాముఖ్యాన్ని అందరూ గుర్తిస్తారు—కాని, తమతమ వివాహ సందర్భాలలో ఎందుకో అర్థంలేని తొందర పడుతున్నట్టనిపిస్తుంది.

ఎవరివరకూనో ఎందుకు; తన విషయంలో తాను అరుంధతిని చేజేతులా పోగొట్టుకొన్నాడంటే అంతకంటే తెలివితక్కువ ఇంకేమయినా ఉంటుందా? తరవాత కొంద ఇంత మంచిదీ, అనుకూలవతీ అయింపంటే అది వేరే సంగతిగాని, తన పొరపాటు మాసిపోతుందా? ఆయినా అరుంధతి తెలివితేటలు, చాక చక్కమూ, సారస్వతాభివేషమూ ఇవన్నీ శారద కెక్కడనుండి వస్తాయి? ఆనాడు అరుంధతి నేగాని జారవిడుచుకోకపోయిఉంటే, ఈనాడు తాను నిస్థితిలో ఉండేవాడో? చాలా విషయాల్లో నేడు తాను ఉదాసీనంగా, విరక్తుడుగా, ఎలా అయితే అలా జరగనీ అన్నట్టుంటున్నాడు. ఇంతకంటే ఎంతో చొరవగా, ఉల్లాసంగా, ధైర్యంగా ఉండి ఉండేవాడేమో అరుంధతి నే పోగొట్టుకోకుండా ఉంటే.

అనుకోన్నట్టుగా సిగరెట్టు అయిపోగానే మీది బెర్దుమీదికి పోవడం జరగలేదు—మరొక సిగరెట్టు ముట్టించి, కనులరమణి పనుకటిరోజులకు సంబంధించిన దృశ్యాలను నెమరువేసుకోవడం మొనలు పెట్టేడు—

అది తాను తాడుతెగిన గాలిపటంలా ఎగురుతున్న రోజులు—హఠాత్తుగా మేనమామ పోవడంతో బి. యే చదువు అర్థాంతరంగా ఆగిపోయింది. సిఫార్సులేని నిష్ప్రయోజనమయిన ఉద్యోగ ప్రయత్నాలు సాగిస్తూ, కోస్తా పొడవునా ఉన్న స్నేహితులను నిర్మోగమాటం గా కొంత కొంతకాలం ఉద్ధరిస్తూ, కాలక్షేపం నిమిత్తం పద్యాలు రాస్తూఉండిన రోజులని—

బి. యల్ పాసయి కొత్తగా ప్రాక్టీసు పెట్టిన రాజేశ్వరరావును చూసేవరకూ తాను నిరుద్యోగిగా ఎంతకాలం గడిపిందీ గుర్తురాలేదు సుబ్రహ్మణ్యానికి. వాడు తాను జూనియర్ చదువుతున్నప్పుడు పెప్టెంబర్ పరీక్షకు వెళ్ళేడు.

తన మామూలుపద్ధతి—కొన్ని రోజులుండి, రైలు

ఖర్చులకని పదో పదిహేనో వుచ్చుకొని బయలుదేరి పోయే పద్ధతి రాజేశ్వరరావు దగ్గర కుదరలేదు.

పద్యాల్లో పక్షుల స్వేచ్ఛాజీవితం గురించి వాపోవడం బాగానే ఉంటుందిగాని, నిత్యజీవితంలో పక్షుల్లా తయారవడం ఆత్మవాశనాన్ని తెచ్చుకోడమే అన్నాడు రాజేశ్వరరావు—అదినితో పూర్తిగా ఏకీభవించలేక పోయినా, ఎదిరించలేకపోయేడు సుబ్రహ్మణ్యం.

‘ప్రవాళమాల’ (పద్మినిరచనల సంపుటి), పాతకాల (కథానికల సంపుటి) ఈ రెండూ ఆనాడు ప్రచురితమయ్యేయంటే అందుకు రాజేశ్వరరావు పట్ల తాపత్రయం ఇంత అంతా కాదు.

ఆ తరవాత ఈ ఆరేడేళ్ళలోనూ తాను ఏవో రచనలు చేసేడు, వాటిలో చాలావరకూ పత్రికల్లో అచ్చయ్యాయి కూడా. ఆయినా, ఇప్పటికీ తాను మరొక పుస్తకం ప్రకటించలేక పోయేడు. ఇంత వేగంలో వెలువడే సావకాశమూ కనిపించడంలేదు.

ఆనాడు రాజేశ్వరరావు తనకి కల్పించినది కేవలం ఆర్థికమయిన ప్రోత్సాహం మాత్రమేకాదు; మానసికంగా ఎంతో ధైర్యాన్ని చేకూర్చాడు. అతను అంతగా అనుకోని ఉండకపోలే బైరాగులలో కలిసి పోవడమో ఆత్మహత్య చేసుకోవడమో ఈ రెంటిలో ఏదో ఒకటి తనకు శరణ్యం అయి ఉండును.

కేవలం ప్రాక్టీసు మీదనే ఆధారపడవలసిన అవసరం లేనివాటి ఆస్తి కలవాడు రాజేశ్వరరావు. అటువంటి వాడికి సింహానికి ఎలుక చేసిన సహాయంలాగ తానొక చిన్న ఉపకృతి చేయగలిగేడంటే విశేషమే.

అరుంధతి ఆ సంవత్సరం బి. యిడి., చదువు తూంది. ఆమెకు బి. యిడి చదవాలనే కోరిక పుట్టి ఉండకపోలే ఆరు నెలలకు పూర్వమే వాల్లిద్దరి పెళ్ళి జరిగి ఉండేది. పెళ్ళి చేసుకొన్నా అవసరమయితే స్వతంత్రంగా జీవించగలిగే సావకాశం ఉండాలని ఆమె అభిమతం.

అంతగా వ్యావహారికంగా అన్నిటినీ చూడగలిగిన అరుంధతి అన్నీ ఉన్న రాజేశ్వరరావుని కాదని ఏమిలేని తనని వరిస్తుందన్నది కలలోనయినా నమ్ములేని సంగతి.

కాని, కల్లో ఊహల్లో అసాధ్యాలుగా కనిపించిన దివ్యులు ఒక్కొక్కప్పుడు యథార్థంగా జరిగిపోతూ ఉంటాయి. ఆమెకి మొనరిసుండి తనను ఎగతాళి చెయ్యడం అంటే ఎందుకో అంత సరదా అర్థం అయ్యేదికాదు. తాను తీసిపోకుండా నోటికి వచ్చినట్లు వాగేవాడు. ఇవ్వరినీ చూస్తూ, సిగరెట్లు కాల్చుకొంటూ గంభీరంగా కూర్చో వేవాడు రాజేశ్వరరావు—అక్కడితో ఆగిపోయినా బాగుండును. ఆమెకు తనను డిగ్రీల పండితుణ్ణి చెయ్యాలనే సంకల్పం ఒకటి పుట్టుకొచ్చింది. చిన్న పిల్లవాణ్ణి శ్రద్ధగా కూర్చోపెట్టి చదివించినట్లుగా చదివించేది—నవ్వుడయినా ఆమె చదివమని చెప్పినవి చదివలేదనీ, పేకాల ఆడుతూనో, పద్యాలు రాస్తూనో కూర్చున్నాననీ అంటే ఆమెకు కోపంలో కళ్ళనీళ్ళ పర్యంతం అయ్యేది...

ఏం జరిగినా రాజేశ్వరరావు నూచించి ఉండకపోతే తనకి అర్థమయ్యేదేకాదు, ఆమె తనను ప్రేమిస్తున్నదని — అప్పటికీ నమ్మడం కష్టంగానే తోచింది.

కాని, కర్తవ్యం?...రాజేశ్వరరావు ఎలాగో అనగలిగాడు—మిరిద్దరూ పెళ్ళి చేసుకొని హాయిగా ఉండగలిగితే నాకంటే చాలును. ఆమె సుఖపడ గలిగితే, నేనూ సుఖపడినట్లే—నేను మరి పెళ్ళి చేసుకోక పోయినా నాకు విచారంలేదు...వెంటనే రాజేశ్వరరావుకి ఏమీ సమాధానం చెప్పలేకపోయేడు.

రాత్రంతా ఆలోచించి, ఆలోచించి తెల్లవారుజామున ఒక నిశ్చయానికి వచ్చేడు. మాటమాత్రమయినా, రాజేశ్వరరావు తాను ప్రేమించిన స్త్రీ సుఖపడమే తనకి కావాలన్నాడు. ఆ పనే తానెందుకు చెయ్యకూడదు? స్నేహము—ప్రేమ—ప్రేమ ఎక్కువదే కావచ్చును—కాని, తాను ఆమెకు తగిన ఉజ్జీ కాగలడా? ఆమె ఆర్థిస్తూ ఉంటే ఇంట్లో కూర్చోని అసమర్థుడుగా పడి ఉండకమా? అంటే కాక, రాజేశ్వరరావు తనకు మనసులో ఏ లేకమో అనుమానం తట్టగానే “భాయి, ఈ పాతికా తీసుకొని రేపే నువ్విక్కణ్ణించి బసవత్తి పెట్టెయి” అని ఉంటే ఏమవును?

వ్యక్తగతంగా తనయెడల ఆమెకు ద్వేషం కలిగించుకోడమే అయితే అంత కష్టం కాకపోయేది—

మనకటి స్థానంలో రాజేశ్వరరావును పునఃప్రతిష్ఠితుణ్ణి చెయ్యడం లేలికగా కుదరలేదు. అందుకుగాను లేని ప్రయత్నాలను సృష్టించుకోవలసి వచ్చింది, రాని ఉత్తరాలు రప్పించుకోవలసి వచ్చింది—ఎన్నడూలేని దురభ్యాసాలు ఉన్నట్లుగా నటించవలసి వచ్చింది—

ఏమయితేనేం, నాటకంలో తన పాత్ర చాలా చక్కగా నిర్వహించినట్లే—ఆమె తన బి. యి.సి. పరీక్ష పూర్తికాకమునుపే రాజేశ్వరరావుతో వివాహానికి అంగీకరించింది; అంటేకాదు, తమ వినాహానికి తాను రావడానికి కూడా ఆమె అంగీకరించలేదు.

తరవాత కొంతకాలంవరకూ కృతజ్ఞతతో ముంచెత్తుతూ రాజేశ్వరరావు ఉత్తరాలు రాస్తూఉండేవాడు. అటువంటివాటికి ఏమిటి జవాబు రాయడం? ఏదో ముక్తసరిగా తేమసమాచారం మాత్రం తెలియజేసి ఊరుకోనేవాడు. కొన్నాళ్ళకి రాజేశ్వరరావు కి రానే ఓపిక తగ్గిపోయింది. ఇదే బాగుంది. ఒకమారు జరిగిన ఏదో పనికి పడేపడే కృతజ్ఞతను ప్రదర్శించడమన్నది రెండువైపులా సుఖతరమయిన వ్యాపారం కాదు—అంటేకాక, రాజేశ్వరరావు ఉత్తరం చూసి నవ్వుపెట్టా, తాను అరుంధతిని పోగొట్టుకోవడంలోని తెలివితక్కువ మనసులో అస్పష్టంగా మెదులుతూ ఉండేదేమో?

ఒక వస్తువు మనకు అందుబాటులో ఉన్నప్పటికంటే పూర్తిగా పోగొట్టుకున్నప్పుడే ఎక్కువ విలువయినదిగా రూపిస్తుంది. అరుంధతిని గూర్చిన జ్ఞాపకాలతో కొంతకాలం ఆసరే పెళ్ళి చేసుకోకూడదన్నంతటి నైరాగ్యం కలిగింది. కాని, తరవాత తరవాతి ఏదో ఒక ఉద్యోగం దొరకడం, అక్కడ ఏర్పడిన పరిచయం మూలంగా శారద మేనమామగారికి తెలియడం—పెళ్ళి—మొనరియిన వన్నీ జరిగాయి.

మొదట్లో కొంతకాలం ఏమాత్రం అసంతృప్తి కలిగినా మనసులో శారదను అరుంధతితో పోల్చుకోవడం జరుగుతూఉండేది. కాని, ఆ విచారం అట్టేకాలం నిలవలేదు. శారదలో అరుంధతిలో ఉన్న వ్యక్తిత్వమూ తెలివితేటలూ లేకపోలేనేం, తనను సంతోషపరచడమే స్వీయానందంగా భావించుకోగలదు. తమ దాంపత్యజీవితం ఎటువంటి కలతలూ కల్లోలాలూ లేకుండా సాగిపోతుంది. ఇంతకంటే మరింకేం కావాలి?

మరదలు శకుంతల పెళ్ళికి సంబంధించి పుట్టిన ఆలోచనలు క్రమంగా విస్తరించి, గతంలోనికీ వ్యాపించి, వినాటివో దృశ్యాలను స్మృతిఫలకంమీద ప్రకాశింపజేశాయి—

అనాడు తాను రాజేశ్వరరావు కోర్కెకు అంగీకరించి ఉండకపోతే ఏమయిఉండును?

అతను ఆశాభంగంవలన ఆత్మహత్య చేసుకొని వుండువా? అలాగే అయితే బ్రతికిఉన్నా ఆ జన్మాంతరమూ తనకు తీరని వ్యధగా ఉండేది.

అంతమాత్రంలో అతను ఆత్మహత్య ఎందుకు చేసుకోవాలి? సలక్షణంగా పెళ్ళిచేసుకొని హాయిగా సాంసారిక జీవితం గడుపుతూ ఉండి ఉండును— అయితే తను పరిస్థితి వివిధంగా పరిణమించేదా? ఆమె మీద నిరుద్యోగస్థుడుగా ఆధారపడిన స్థితిలో తన మనసు ఎటువంటి వికారాలకు లోనయి ఉండేదా? తరవాతి కూడా, ఇద్దరూ వేర్వేరు స్థలాల్లో ఉద్యోగాలు చెయ్యవలసివస్తే? అప్పుడు తమలో ఎవరో ఒకరు ఉద్యోగం మానేసి ఉండేవారా?

ధ ధ ఇవేమిటి ఆలోచనలు? ఆమె ప్రస్తుతం తన స్నేహితుడి భార్య—అంతే.

అనా డెప్పుడో అలా కాక ఇంకొకలా జరిగి ఉంటే ఎలా ఉండేదో అని ఆలోచించడంకంటే, జరిగిన పద్ధతివలన వాళ్ళ జీవితాలు ఎంత మధురంగా గడిచిపోతున్నాయి అన్నరకం ఆలోచన తెచ్చుకోవడం మంచిదికదా అనుకొన్నాడు సుబ్రహ్మణ్యం.

ఈ రకమయిన బుద్ధి పుట్టడంతో అదివరకన్నదూ కలగని కొత్త ఆలోచన ఒకటి వచ్చింది— రాజేశ్వరరావునూ అరుంధతినీ గూర్చి ఊహించేకంటే ఒకమారు వెళ్ళి చూసివస్తే? అక్కడ పెళ్ళిమాడావిడి భరించలేక బయలుదేరిపోయాడేగాని మరొకటి రెండు రోజులు ఆలస్యంఅయినా బాగలేదు. మళ్ళీ ఎప్పుడో గాని తాను ఈ ప్రాంతం వచ్చేదిలేదు ఇప్పుడే ఒకమారు రాజమండ్రిలో దిగితే?

ఇప్పటికీ అరుంధతి తనను చూసి అసహ్యించుకొనే పరిస్థితిలో ఉంటుందా? లేక ఈ మగ్గుకాలంలో వచ్చిన మార్పులకు సంతోషిస్తుందా? ఆరేళ్ళలో తనలో ఎన్నో మార్పులు వచ్చినట్టే ఆ యిద్దరిలోనూ ఎన్నో మార్పులు వచ్చి ఉంటాయి. ఈనాడు

వాళ్ళ దాంపత్య జీవితాన్ని పరిశీలించ గలగతం నిజంగా ఒక మంచి పాఠమే అవుతుంది.

సామర్లకోట వచ్చేసరికే రాజమండ్రిలో దిగి తీరాలని నిశ్చయం అయిపోయింది. అక్కడనుండి మెయిలు చాలా నెమ్మదిగా పోతున్నట్లు, ఏమాత్రం అవకాశం కనిపించినా ఆగిపోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నట్లు అనిపించసాగింది.

రాజమండ్రి స్టేషనులో మెయిలు ఆగేసరికి సాయంకాలం అయిచూ నలభైఅయిదు అయింది.

అదివరకల్లా అంత తొందరపడిన మనిషి, రైలు, స్టేషనును విడిచిపెట్టేవరకూ (సుమారు ఇరవైమిమినికాలం) ప్లాటుఫారంమీదనే గడిపాడు. చిట్టచివరిక్షణంలో మళ్ళీ రైల్వేకి ఎక్కిపోవా అనిపించింది. కాని, తన అనిశ్చితత్వానికి విసుగుకొని, హోల్డాలు కూలీనెత్తిమీద పెట్టి, దూరప్రయాణపు టికెట్టు కావడంవల్ల మగ్గులో ఒక రోజు ఆగే సావకాశాన్ని వినియోగించుకొని బైటపడ్డాడు.

నైకిలరిక్ష్లో కూర్చొని తిన్నగా హోటల్కు తీసుకొని వెళ్ళుచున్నాడు.

బస అని గది తీసుకోకపోయినా హోల్డాలు హోటలువారికే అప్పజెప్పి, వెనుకటి రోజుల్లో అతి పరిచయమయిన ఇన్నీసుపేట వీధుల్లో నడక సాగించాడు.

అప్పటికీ ఇంకా చిన్న సందేహం పుట్టింది— వాడు పోట్లమంచి వచ్చినా క్లబ్బులో, మరెటో వెళ్ళి ఉంటాడేమో? వాడులేని సమయంలో వెళ్ళేకంటే ఉన్నప్పుడు వెళ్ళడమే నయం. అందాకా కాస్తసేపు గోదావరి ఒడ్డున కూర్చోడం బాగుంటుంది—ప్రయాణపు బహుళ తిగ్గుతుంది—అనుకొని, మరొక సిగరెట్టు ముట్టించి బయలుదేరేడు. ఈమగ్గుకాలంలో రైలులోంచి వెళ్ళిపోతూ నదిని చూడమేగాని, గోదావరి ఒడ్డున కూర్చోడం జరగలేదు—రేపు ఉదయం తిప్పకుండా స్నానం చెయ్యాలి...అ ప్రయయ సమయమైన తరణి కిరణ శోభను ప్రతిఫలంపజేస్తూ ప్రకాశిస్తూ సాగిపోయే గోదావరి దృశ్యం, తాను చిత్రకారుడు కాకపోయినందుకు, ఇదివరకన్నిమార్లలాగానో, మనసుకు నొప్పికలిగించింది.

సిగరెట్టువెంట సిగరెట్టు కాల్చడంతో సిగరెట్లు మీద కలిగిన అరుచి, విసుగుదలా తన సంకోచంమీదికి

కూడా వ్యాపించాయి—మెయిల్లో దీగిన వాడిని ఇప్పటివరకూ ఏం చేస్తున్నావంటే ఏమని సమాధానం చెప్పడం?

ఇంకా సగమయినా కాలని సిగరెట్టును బలంగా విసిరేడు—అది నీళ్ళవరకూ వెళ్ళలేదు; మధ్యలో రతిమెట్ల మీదనే పడింది.

ఈ మారు మరే సంకోచం లేకుండా గొంతు తొందరగా వెళ్ళేడు—అప్పటికింకా ఏకంపావు కంటే ఎక్కువ కాకపోయినా, మీదనుండి పడే వెన్నెల నెలుగులో నెలనెలబారే ఎలక్ట్రిక్ దీపాల ప్రభావంవల్ల ఎంతో రాత్రియింటినిపించింది.

ముంగుసున్న కర్రగేటు ఎప్పటి మాదిరిగానే దగ్గరగా వేసుకొని ఉండి కుడిచేతిత్తు గదిలో లైటుండి—అది వాడి ఆఫీసుగది—బహుశః వాడు ఉండే ఉంపవచ్చును—లేకపోయినా...

తన ఆలోచన పూర్తి కాకుండానే మెట్లను సమీపించి, “రాజేశ్వరావ్! రాజేశ్వరావ్!” అని రెండు మార్లు పిలిచాడు.

గదిలోనుండి వినిపించింది అరుంగతి గొంతు... “ఎవరూ, మీరా? ఎన్నాళ్ళకీ వచ్చేరు? రండి.” ఈ మాటలను అంటూ ఆమె గుమ్మంలోనికివచ్చింది పక్కతిరుపు తెరుచుకొని.

“మెట్లెక్కుతూ ప్రశ్నించాడు. “ఏకింకా క్లబ్బునుండి రాలేదా?” అని.

ఆమె అతని మాటకు సమాధానం చెప్పకుండా, “ఎప్పుడు వచ్చావు? సామానదీ ఏమిలేదా?” అని అడిగింది.

“ఇండాకా మెయిల్లో దీగేను—మళ్ళీ రాత్రి బంకిక వెల్లిపోవాలి. అందుకని హోల్డూ స్టేషనులోనే విడిచి పెట్టేను. దార్లో ఎవళ్ళో కనిపిస్తే మాటలాడుతూ ఉంపవంపల్ల ఆలస్యం అయిపోయింది.”

“పోనీండి, అలాగే రైలుకి తిరిగివెళ్ళి పోకుండా ఇలా వచ్చేరు—కూర్చోండి. మంచినిళ్ళు తెస్తాను. కాఫీకూడా ప్లాస్కులో ఉంది.”

“మంచినిళ్ళుమాత్రం—ఇయ్యండి. కాఫీ వాడు వచ్చేకనే తాగుతాము ఇద్దరం కలిసి.”

“ఆయనకోసం ఎదురు చూడనక్కర లేదు రండి” అంటూ ఆమె లోనికి వెళ్లిపోయింది.

ఆగది, ఆ పరిసరాలూ చూస్తూఉంటే వాటన్నిటినీ తాను విడిచిపెట్టి వెల్లిపోలేదన్నట్టే అనిపించింది. తనవయసుకూడా కొన్ని సంవత్సరాలు వెనక్కు జరిగినట్టు తోచింది.

కాఫీ పట్టుకొని వస్తూ ఆమె అడిగింది—“మీ రొక్కరే వచ్చారే, కుటుంబం అంతటినీ తీసుకొని వచ్చిఉంటే బాగుండును. కదా?” అంది—మరొక శ్లయితే మీకు వెళ్ళి అయిందా? ఎందరు పిల్లలు? అని అడిగిఉండేవారు. ఆమె ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పక తప్పలేదు. “కుటుంబం అంటే నేనూ మా శ్రీమతి కారదా మాత్రమే, ఇంకా పిల్లలులేరు” అని చెప్పకోవలసి వచ్చింది.

“కాఫీలో మీకు కావాలని కొంచెం ఎక్కువగా పంచదార కలిపాను. ఈ మధ్యనుగాని పద్ధతి మారలేదు కదా?”

“ఇటీవల నేను మాయింట్లో తాగే కాఫీ అనే పదార్థాన్ని ఇతరు లేమంటారో తెలిదు. పాల స్వచ్ఛమయిన తెల్లనిరంగు తగ్గడానికి మాత్రమే ఒక చిటికెడు కాఫీ పొడుము వేసిన పానీయం అది, కాకపోలే పానకం అనుకోవచ్చును.”

మొదట్లో మీరే ఆవిడకు ఆవిధంగా అలవాటు చేసిఉంటారు. ఇప్పుడు మీరే తప్పవలెన్నుతున్నారు.”

“తప్ప అని కాదు, గాని, ఆవిడ ఇచ్చే కాఫీకే అలవాటుపడి బాగుందనడం తప్పని సరికదా!”

“అదీ కొంతవరకు నయమే—తాము కావాలన్న ప్రకారమే చేసినా భార్యల చేతిలను వంటనూ ఆడిపోసుకొనే మగవారైకంటే మేలు.

“అటువంటి భర్తలుంటారనేది మీకు ప్రత్యక్షమనుభవం కాదుకదా? మానాడు మీ రంతంటే అంతే అన్నిగోనూ. లేక ఇటీవల ఏయినా మారిపోయాడా?...ఇటువంటి అంతరంగిక విషయం ప్రశ్నించ కూడనిదేగాని, వెనకటి చనవులన అప్రయత్నింగా వచ్చేసింది. మీ కిష్టంలేకపోలే సమాధానం చెప్పకండి...”

“ఎందుకు సంకోచిస్తున్నావు? సిగరెట్టుకాల్పు కొందికేనా? నాకేం అభ్యంతరం లేదు. కాల్పు కొండి. కాని, మీకు ఇప్పటికీ చీటికీ మాటికీ ప్రతి చిన్నవిషయానికీ అనుకోకుండా అబద్ధం చెప్పే దురలవాటు పోలేదన్నమాట?”

“అలవాటు పుడకలతోగాని పోయేవికాదు లెండి గాని, ఇప్పుడు నేను మీతో ఏ విషయంలో అబద్ధం చెప్పానో నాకే తెలియకుండా ఉండే—ఏ విషయంలో...”

“చెప్పనా? మీరు మెయిండ్‌దిగి, ఇటు వస్తూ దాగ్లో ఎవరో స్నేహితులతో మాట్లాడుతూ నిలబడి పోయేరన్నది శుద్ధ అబద్ధం—అసలు ను యింటికి రావడమా మానడమా అన్న సంకోచంతో ఊరంతా చాంద్రాయణం చేస్తూ ఉండిఉంటారు ఒంటరిగా—

“ఊరంతా తిరగడం మాత్రం కాదుగాని, గోదావరి ఒడ్డున కూర్చుండిపోయేను—మీరు నన్ను ఈసూత్రం ఆదరంగా పలకరించి ఆతిథ్య మిస్తారనుకో లేదు—వాడితో కాస్తసేపు మాట్లాడి ఏ హోటల్‌తో పోయి భోంచెయ్యవలసి వస్తుండేమోననికూడా అనుకోన్నాను.

“ఆ ఉద్దేశంతో నే హోటల్‌లు కూడా తేలేదన్న మాట?” మీరిలా కూర్చోని ఈ పత్రికలూ ఆపి చూస్తూ ఉండండి. నేను పబ్లి భోజన ప్రయత్నం చేస్తాను.”

“నా గురించి విశేషం గా ఏమీ చెయ్యవక్కర లేదు. వాడితో పంక్తిని కూర్చోడానికి తప్ప, దారిలో అడ్డమైన ఫలహారాలూ చెయ్యవలె ఇప్పుడేమీ ఆకలి కావడం లేదు. ఏ డింకా రాలేదేం చెప్పా? వచ్చేసరికి మరొకగంట పడుతుందంటే నేనూ క్లబ్బు వంకకు ఒకమాగు వెళ్ళివస్తాను.

“ఈ రాత్రికి మీ రొక్కరూ భోంచెయ్య వలసిందే.”

“ఏమిటి, వీడుగాని ఊళ్లోలేదా? నేను...”

“మరేం భయపడకండి మిమ్మల్ని నే నిక్కడ కట్టిఉంచను—రాత్రి జనతాలో కదూ మీరు వెళ్ళాలనుకొంటున్నది. నేనూ రాత్రి ఇటు వెళ్ళేబండికి వెళ్ళున్నాను నాకు సాయంగా ఉంటారు రైలెక్క వరకూ.”

“ఓ, అలాగే, అంతకంటేనా? అంటే ఇద్దరూ కలిసి తిరిగి వస్తారన్నమాట? ఇన్నాళ్ళకి వచ్చి వాణ్ణి చూడటమయిందికాదు, మిమ్మల్ని అయినా చూడాలి గాను. ఇదే రోవ్ ఎల్లండో వచ్చి ఉంటే మరి అలా భంగమయేది.”

“అసలు బ్రతికడమే ఒక పెద్ద ఆశాభంగం” అంటు ఆమె లోనికి వెళ్ళిపోయింది.

ఇటువంటిమాట ఈవిడ నోటి వెంట రావడాన్ని కారణం ఏమయి ఉంటుందా అన్న ఆలోచన అట్టే సేపు నిలవలేదు సుబ్రహ్మణ్యం మనస్సులో... పరధ్యానంగా వివో పత్రికలు తిరగవెయ్యడం కూడా కొంచెంసేపే సాగింది—కుర్చీలో నే జనక్కు చేరిగి బడి నిద్రపోసాగాను.

మెలకువ వచ్చేసరికి పదింపావయింది. ఎదురుగా ఆమె కుర్చీలో కూర్చోని చదువుకొంటుంది.

“మిమ్మల్ని తేపి మీ నిద్ర పాడుచెయ్యాలనుకోలేదు. కాని, భోజనానికి మరి ఆలస్యం అవుతుందని పదింపావుకి అలారం పెట్టేను” అంది పుస్తకం లోకి చూస్తూ.

చాలామంచి పనిచేసేరు. ఇంకా ఆలస్యమయితే మీకు మరి శ్రమ. అయినా నిజానికి ఇప్పుడేమీ భోంచెయ్యాలని లేదు.”

“ఎంత తినాలని ఉంటే అంతే తినవచ్చును— స్నానం చేస్తారా? బాత్ రూములో వేడ్కోళ్ళూ బూబ్బ అన్నీ ఉన్నాయి ఇండాకా నేను చూసేసరికి వేడిగా నే ఉన్నాయి. ఇప్పటికి వేడి తగ్గిపోయినా మరీ చల్లబడి ఉండవు.”

స్నానం చేసేసరికి నిద్రబద్ధకం కొంత తగ్గింది. భోంచేస్తూ ఉండగా రాజేశ్వరావు ప్రాక్టీసు గురించి, ప్రస్తుతపు సరదాలగురించీ ఇంకా ఎన్నెన్నో విషయాలు అడగా లనిపించిందిగాని, ఆమె సందివ్వలేదు.

ఒరిగిన సంభాషణ అంతా కూరలగురించీ ఊరగాయల గురించీ మాత్రమే.

భోంచేసి వచ్చేసరికల్లా వీధిగుమ్మంలో తనకని వెయ్యిబడ్డ పక్క చూపించింది. మీకు బాగా నిద్ర వస్తున్నట్లుంది. పడుకోండి; రైలు వేళకు నేను లేపుతాను” అంది.

“సరేగాని, అక్కడ నా బెడ్డింగు భద్రంగా ఉందోలేదో, వెళ్ళి తెచ్చుకుంటే అప్పుడు తాపత్రయ పడవలసిన అవసరం ఉండదు.

అలాగే వెళ్ళిందీ; గాని, ఈ వెళ్ళడం ఇలాగే వెళ్ళిపోయిందా?

“ఎంతమాట? మీరు రాత్రి ప్రయాణం అవుతున్నారా? రైల్వేకించే వరకూ మీకు తోడుగా ఉంటాను.”

దగ్గరలో నేడన్న హోటల్లోని బెడ్డింగు తెచ్చుకోడానికి ఎక్కువ ఆలస్యం కాదుకదా అని దారిలో ఒక కిల్లీ దుకాణం దగ్గర ఒక సిగరెట్టు కొల్పుకొని, తిరిగి వచ్చేడు.

ఆవిడ అంతవరకూ తలుపు తెరిచే ఉంచింది. “బెడ్డింగు విడిగా ఇవతల ఉండడం ఎందుకు?” అని లోపల ఉంచి, మంచి నీళ్లుంచి, లోపల గడియ వేసుకొంది.

పడుకోడమే తడవుగా సుబ్రహ్మణ్యునికి నిద్ర పట్టి పోయింది.

అతనికి మెలకువవచ్చి చెయ్యవలసిన పసంతా ఆమె తెప్పించి ఉంచిన రెండు రిక్తాల్లో ఒకదానిలో కూర్చోపెమే.

“మీరు నేను సాయంగా ఉండాలనుకొన్నాను—ఆఖరికి రిక్తాతెచ్చే పని కూడా నావల్ల నయింది కాదు.

“ఇంతలో నేనేం కష్టపడలేనులండి ఈ దారిని జెల్తాన్న ఒక రిక్తా మనిషితో చెప్తే అతను రెండవ మనిషిని కూడా తీసుకొని వచ్చేడు—

ఆమెకు నెకండు క్లాసు టికెట్టు వార్తేర్కుకొన్నాడు—

ఆమె ఎక్కవలసినబండి ముందు వచ్చింది.

బండిలో కిటికీ దగ్గరగా ఆమె కూర్చుంది. అతను క్రిందను నిలబడి ఉన్నాడు.

ఆమె అడిగింది! “ఇందాకటినుండి అడగాలనుకొని అడగలేక పోతున్నాను—ఇక మరి మనం ఎన్నటికీ తిరిగి కలుసుకోక పోవద్దును—అప్పుడు మీరు నా ముందు ఎందుకలా వికారంగా ప్రవ

ర్తించారు—తరవాత నాకంతా తెలిసింది లెండి” అని మొగం అవతలి పక్కకు తిప్పుకొంది.

“తెలిస్తే మరి నే నెందుకు చెప్పడం? నాలో స్నేహితుడి మనోవాంఛితం నెరవేరుస్తున్నాననే తృప్తి, మీకు తగిన భర్తను కాలేనేమానన్న భయమో, లేక రెండూనో, నా చేత అలా నాటకం ఆడింపజేశాయి. ఏమయితే నేం, నాకిదే సంతోషం— నేను ఎలాగోలాగు బండి లాగించేస్తాను—మీ రిద్దరూ సుఖంగా పోయిగా”...

“ఆ మాట మరి అనకండి” ఈ మాట చీర చెరుగులో మొగం కప్పకొని ఆమె అంది—ఆయన పోయి రెండు నెలలయింది సరిగా ఇవాళకు—ప్రమాదమో, ఆత్మహత్యో తెలియని జలగండం—

“ఆర ఆర ఆర ఏమిట, నా చెవులను నేనే నమ్మలేక పోతున్నాను.”

“కాని, ఏం చేస్తాం నమ్మక తప్పుడు—ఆయనకి ఎప్పుడూ ఏదో విధమైన జలితో అసంతృప్తిలో పల్లోపల మెదుల్తూన్నట్టుండేది”—

“కాని, మీరు...ఇంతసేపూ ఎందుకు చెప్పలేదు?”

“అసలు చెప్పకూడదనే అనుకొన్నాను—కాని, చివరికి ఉండలేకపోయాను కానీండి, ఏం చేస్తాం, కొన్ని నాలుకాలు మనం ఊహించని విధంగా అంతమవుతూ ఉంటాయి—అదుగో రైలు కూసింది—మీరు కోర దలచినట్లుగా, నేను కోరుకొంటున్నాను—మీ జీవితం సౌఖ్యవంతంగా సాగిపోవాలని”—

కదుల్తూన్న రయిలుతో కలిసి నడుస్తూ, “నేను చేసిన త్యాగం ఇటువంటి విపరీత ఫలితం ఇస్తుందని తెలిసి ఉంటే...”

అతని నాక్యం మరి పూర్తి కాలేదు—ఆమె కళ్ళతోనే కాదు, చేతులతోనూ నమస్కరించింది.

గ్రీకు భారతీయ రూపకములు

శ్రీ యస్వీ జోగారావు

చాలకాలమునుండి సంస్కృత సారస్వతము ద్వారా భారతీయ సంస్కృతి గూర్చి పరిశోధనలు జరిపి, తదితరప్రసిద్ధ దేశీయ సంస్కృతులతో సరిపోల్చి వాని పోర్యసర్వాధికవిచారణ మొనర్చుట పాశ్చాత్యపండితుల కొక పరిపాటియైనది. ఆ పండితులకృషి అనర్హమైనది. మనకు మనమే మరచిపోయిన మన ప్రాచీన సంస్కృతీ మహనీయతను మహత్తర పరిశోధనల మూలమున గ్రహించి భాగ్యప్రకాశ మొనర్చిన మహానుభావులు వారు. కాని వారి పరిశోధనలలో పార పోచ్చెము లటనట లేకపోలేదు. భారతీయ నాటక కళోత్పత్తి విషయమై అది గ్రీకు నాటకములనుండి యుత్పన్నమైనదను వీబరుదొర అభిప్రాయ ముట్టిచే. అలెగ్జాండరు దండయాత్రల కాలము (క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్ది) నుండి భారత గ్రీకు దేశములకు సాంస్కృతిక సంబంధము లనేక మేర్పడినమాట వాస్తవము. ఇందులకు అలెగ్జాండరు సేనాపత్యుడు నెల్యాకస్ తో మన దండ్రు ప్రమాద్యుని సంబంధాంగవ్యములు, చంద్రగుప్తు నాస్టానముననుండిన గ్రీకు రాయబారి యగు మెగస్తనీస్ వ్రాతలు, భారతీయ విజ్ఞానార్థ నాథులై పైథాగరస్, అపోల్లోనియస్ ప్రభృతులు గ్రీకుపండితులు జరిపిన రాకపోకలు మొదలగువి తార్కాణములు కాగలవు. గణితశాస్త్ర తత్వశాస్త్రా దిక విషయములందు భారతీయులు గ్రీకులకును, ఖగోళశాస్త్రము, విగ్రహారాధన సంప్రదాయము మొదలగు విషయములందు గ్రీకులు భారతీయులకును అనుకూల్యులైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇట్లే యింకను మరి కొన్ని విషయములందును ఇరువాయముల పరస్పరసంబంధము కొంత యుండియుండవచ్చును. కాని నాట్యకళవిషయమున మాత్రము గ్రీకు భారత విజ్ఞానములు పరస్పర నిరపేక్షములు. వీబరుదొర సిద్ధాంతము భ్రాంతిమూలకము. అసలట్టి భ్రాంతి మూలములైన విషయము లేవి యనగా:

1. ప్రాచీనకాలమున గ్రీకుదేశమే యావత్

ప్రపంచవిజ్ఞానమునకును ప్రసారకేంద్రమును వెనుకటి పాశ్చాత్యపండితుల భావన.

2. అలెగ్జాండరు దండయాత్రల ఫలితముగా గ్రీకులతో భారతీయులకు సాంస్కృతిక సంబంధము లేర్పడుట.

3. అప్పటికి భారతదేశమున నాట్యశాస్త్ర నిర్మాణ సన్నాహములు మాత్రమే జరుగుచుండుట, గ్రీకుదేశమున నాట్యకళ కప్పటికే ప్రచురప్రచార మేర్పడియుండుట.

4. 'అయోనియా' అనునది గ్రీకుదేశ నామాంతరమనియు, భారతీయులు జాతినాచకముగా వాడు 'యవన' శబ్దము తిద్భవమే యనియు, ఆ యవన సంబంధమువలన భారతీయ నాటక ప్రచురములలో తేరవరపు తెచ్చుకొనబడి యుండుననియు, అందులకే అది భారతీయులచే 'యవనిక' అని వ్యవహృతమైన దనియు ననుట.

ఇందుకు తగిన సమాధానము గలదు. గ్రీకు దేశమునకు మహోజ్వలమైన ప్రాచీన సంస్కృతి ప్రాధవము గల్గియుండునుగాక. తదితర పాశ్చాత్యదేశములపై దాని ప్రభావ మతిమాత్రముగా నుండియుండునుగాక. అంతమాత్రమున యావత్ప్రపంచమునకును అదే విజ్ఞానభిక్ష పెట్టినదని తలంపరాదు. ప్రాచీనసంస్కృతి ప్రతిష్ఠల విషయమై దానితో సమానప్రతిపత్తిగల దేశములున్నవి—ఇండియా, చైనా, ఇరాక్. అందు భారతదేశ సంస్కృతి ప్రతిష్ఠలు మరియు ప్రాచీనముగ అనగా వేదకాలమునకు ప్రాకగలవు. భారతదేశచరిత్ర పూర్తిగా తెలియని రోజులలో ఆ తెలియమివల్లనో లేక గ్రీకుసంస్కృతి యందలి అంగప్రాయమైన విశ్వాసముచేతనో లేక మరేయహంభావముచేతనో వెనుకటి పాశ్చాత్యపండితులు కొందరు గ్రీకు సంస్కృతియే లోకైకప్రాధివోపేతమైనదిని కొన్ని అవోహాలు గల్గియుండెడివారు. అట్లే అలె

గ్రీకు భారతీయ రూపకములు

గ్రాండరు దండగాత్రల ఫలితముగా ఏర్పడిన సాంస్కృతిక సంబంధములలో నాట్యకళావిషయము నొకటి యను నూహకును ఆధారము కావరాదు. ఆధారము మాట యటండ ఈనాడు పలబ్ధములను ఆనాటి గ్రీకు భారత నాటక గ్రంథముల రచనా ప్రక్రియలో గాని సంప్రదాయములలో గాని తగిన సాదృశ్యము గానరాదు. విశేష భేదము గలదు. ఆ విషయము ముందు ప్రపంచంపబడును.

ఇక 'యవనిక' శబ్ద విషయము అది మరయొక అపోహ. భారతీయు లవ్యభాతీయులైన నేకులను యవన శబ్దముతోడనే వ్యవహరింతురు. అదికాక, గ్రీకు నాటక ప్రదర్శనములలోనే చాలకాలమువరకు తెర వాడక మే యుండెడిది కావటం. అందుచే ఆనాడు మన నేకముతో ఏ ప్రత్యక్షాపారాదులు సాగించుచుండిన యే అరేబియా పారికాది నేకములనుండియో మననా రట్టి తెర కనులైన వస్త్రమును మాత్రము గ్రహించి తత్రాపి దానికి 'యవనిక' అని నామకరణము చేసియుందురు.

గ్రీకు భారత రూపక భేదాభేదముల నరయుటకు ముందు గ్రీకు దేశీయ నాటక చరిత్రను గొంత పరామర్శించుట లెస్స.

అతి ప్రాచీనకాలమునుండియు గ్రీకు దేశీయులు ద్రాక్షపంటలకాలమును వసంతోత్సవములు జరుపుకొనుచుండెడివారు. ఆ యుత్సవములకు మదిరా ప్రభువగు 'డయోనిస్' (Dionysus) అధిష్ఠానదైవ తిను. డయోనిస్ కీర్తిని గానము చేయుటకే 'డిథి రాంబ్' (Dithy ramb) అని పేరు.

("The Dithy ramb was an elaborate choral ode sung and performed by a trained chorus of fifty, the song itself having a direct bearing upon the central religious orientation of the whole festival and its connection with the god, Dionysus.") ఆ యుత్సవములలో మేషబలిగూడ గావింపబడుచుండెడిది. అనగా నిది దైవ ప్రీత్యర్థమును, మత విషయకము నైన యొక జాతర. అది గ్రీకు నాటక కళా ప్రాథమిక స్వరూపము.

తరువాత బయలుదేరినది ట్రాజెడీ కామెడీలు (విషాదాంత మోదాంత నాటకములు).

ఆనాటి గ్రీకు ట్రాజెడీ. అనగా ("Funeral performance at the grave of a warrior" అని Prof. Ridgeway) ఒక మృతయోధుని సమాధికడ జగపబడు అపరకర్మకలాపమని యర్థము. కాని రానురా నా ట్రాజెడీ ఒక రూపక ప్రక్రియగా పరిణమించినది. క్రీ. పూ. 536-లో థెస్పిస్ (Thespis) అను నాతడు ట్రాజెడీ రచన కంసురార్పణ గావించినట్లు తెలియుచున్నది ఐస్కిలస్ (Aeschylus), సాఫోక్లెస్ (Sophocles) యూరిపిడెస్ (Euripides) అనువారొక్క శతాబ్దమున (B. C 499-405) మూడువందల ట్రాజెడీ గ్రంథములు రచించిరట. లక్ష్యకోశమునుబట్టి వారి ట్రాజెడీ రచనా ప్రక్రియలో నాలుగంతిష్ఠులు గలవు: 1 Prologue (ప్రస్తావన), 2. Parados (Chorus-బృందగానము), 3 Episode (అంకము లేక రంగము వంటిది), 4 Exodus (చరమాంకము). ఆనాటి యా గ్రీకు ట్రాజెడీ కొక విశిష్టలక్షణ ప్రక్రియ నేర్పరచినవాడు అరిస్టాటిలు. అతని గ్రంథమే రానురాను కడమ పాశ్చాత్యకేశ రూపకరచనా ప్రయత్నములకెల్ల ప్రమాణగ్రంథమైనది.

గ్రీకు దేశమున కామెడీ క్రీ. పూ. 5-వ శతాబ్దిలోనే బయలుదేరియున్నను, దానికిగూడ ట్రాజెడీ లక్షణములు కొన్ని పట్టియున్నను, నాడు ట్రాజెడీనన్న ప్రమరప్రచారముకారణముగా కామెడీ కంత ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము లేకుండబోయినది. తదుపరి అరిస్టోఫేస్సు (Aristophanes) మొదలగు సమర్థరచయితల చేతిలో పడి పరిణతమైనది. క్రీ. పూ. 340 నాటికి గ్రీకు కామెడీలో బృందగాన ప్రాముఖ్యము, అంతకుముందుండిన ఫాలాస్ (Phaleas) అను పురుష చిహ్నమైన లింగధారణాచారముగూడ పరిత్యజింపబడినది. పారాబాసిస్ (Parabasis) అను పేర, నాటకమగ్ధమున సాగుచుండిన నాటి రాజకీయవిషయములను గూర్చినవిమర్శకూడాచటమువ్వారా నిషేధింపబడినది. పల్లెపట్టులందు డయోనిస్ ఉత్సవసందర్భములలో 'కొముస్' (Commus-Lyrical passage), 'గాముస్' (Gamos-Union of Sexes), మధుపానము, హాస్య ప్రలాపములు, పశుపక్ష్యాది వేషములు మొదలగు వానితో ప్రారంభమైన కామెడీ గ్రీకు రాజధానియగు ఏథెన్సు నగరమునకును ఎగ్రబాకి నాటి నాటకపు పోటీలలో ట్రాజెడీకి ప్రతిస్పర్థియై నిలచినది. ఇట్టి

పోటీలనుగూర్చి అరిస్తా'ఫేన్సు (వాసివ 'ది ఫ్రాగ్స్' (The Frogs)లో హాస్యరసోల్పణమైన విమర్శ గలదు అందు డయోనిస్సే కథానాయకుడు. గతించిన నాటక గ్రంథకర్తలు విస్కీలస్ యూరిపిడిస్సులే పోటీదారులు. (ఇట్టి రచనావిధానము భారతీయ రూపకములం దెచ్చుటను గానరాదు).

ఇట్టి చరిత్ర, లక్షణ ప్రక్రియయుగల గ్రీకు రూపకమునకు భారతీయ రూపకము బహుధా విప్రతిపన్నము ఎట్లనగా :—

1. ప్రాచీనత: నాటకకళ విషయమున గ్రీకులకు అరిస్తాటి రెట్టివాడో, భారతీయులకు భరతాచార్యుడెట్టివాడు. అతని నాట్యశాస్త్రమే భారతదేశమందంతట పరమప్రమాణగ్రంథము. నాట్యశాస్త్ర రచనాకాలము క్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్ద ప్రాంతముగా క్రీ మర ప్రసాదశాస్త్రి, క్రీ కాణే పండితుడు మొ|| వారిచే ఊహింపబడుచున్నది. అట్టిచో అరిస్తాటియకంటె భరతాచార్యుడు సుమారు రెండు శతాబ్దముల వారాచీనుడగుచున్నాడు. భరతాచార్యునకు పూర్వమే మనకు కొన్ని నాట్యశాస్త్రగ్రంథము లుండినవని భరతగ్రంథమువలననే తెలియవచ్చును. భారతీయ రూపకస్వరూపమును బహు లక్ష్యములతో మహాదాత్రముగా నిరూపించిన, భాసమహాకవి భరతాచార్యునకు పూర్వముగా చాలమంది పండితులచే తలంపబడుచున్నాడు. మన పురాతత్వశాస్త్రపరిశోధకులకు ఛోటా నాగపూరులోని రామపుర్ గిరిగహ్వరములలో సింధులోయలోని హరిప్పా మొహంజోదారోల కవలభించిన ఆధారములనుబట్టి క్రీ. పూ. 2, 3 శతాబ్దములకే విజ్ఞములైన నాటకకాలము మనదేశమున వెలిసియుండినట్లు తెలియుచున్నది. వాల్మీకి రామాయణమున వఖా నాటక ప్రసక్తి, పతంజలి మహాభాష్యమున (క్రీ. పూ. 2 వ శ.) కంసవధము, బలిబంధనము అను నాటకముల ప్రసక్తి, పాణినీయమున (క్రీ. పూ. 6 వ శ.) గూఢరూపకోపస్థితిగురించి కొన్ని నూచనములు గన్పట్టుచున్నవి. అనగా మన నాటకకళ చరిత్ర యింకెంత ప్రాచీనమైనదో! అసలతి సనాతనములైన మన వేదములందే ఉదాహరణకు ఋగ్వేదమున యమ యమీ - ఊర్వశీ పురూరవుల సంవాది సందర్భములందు భారతీయ నాటక కళాబీజములు నిక్షిప్తములై యున్నవని పాశ్చాత్యపండితులే కొందరింగీకరించిరి. అట్టిచో గ్రీకులనుండి భారతీయులు నాటకకళ నభ్యసించిరనుట

హాస్యాస్పదము. నాటకకళాభిరుచి యన్నది ప్రతి నాగరకజాతికిని అతిసహజమైన విషయము. (ప్రత్యేకముగా నేవో మత విశ్వాస విహితములైన నిషేధములు గాని లేకున్నచో) ఏ నాటి నాగరకత మనది!

2 ఆదర్శము-ప్రయోజనము : గ్రీకు నాటకము దేశతాత్పర్య, కథానిశేషమైన యొక మహావ్యక్తిని పూజించుట అనునవి పరమప్రయోజనములుగా గలది. 'విశ్రాంతి జననంకాలే నాట్య మేత న్మయా కృతమ్' అని మన భరతోక్తి. అనగా మన రూపకలక్ష్యము 'రిక్రియేషన్' (Recreation). అట్లని మన నాటకేతివృత్తములు అల్లికల్లికథలుగావు. అవి మహాదాత్రములైనవి. ధర్మపథనిర్దేశముతో కళాధర్మసాభాగ్యము నూచముట్లుగా సాధించునట్టివి మన నాటకములు. శిల్పదృష్టితో జూచిన సాహిత్యమున శిఖరతుల్యమైన ప్రక్రియగా భారతీయులనే పరిగణింపబడుచున్నది నాటకము.

3. విషాదాంతములు: ప్రాచీన గ్రీకు నాటకములందు విషాదాంతము లేకుండు. ధర్మాధర్మసంఘర్షణము పెట్టి మానవ మనోమర్మములను నిరూపించి ధర్మావరణ పథమునందు గల ఆటంకములవలన భయమును పొగొట్టి ధైర్యమును పురిగొల్పుటయే గ్రీకు విషాదాంతనాటకముల పరమార్థము. 'నాల్గ్సీలం కీర్తయేత్', 'నాల్గ్సీకారి వధం కదాపి నూచయేత్', అను శాంతితత్వప్రవణముగు భారతజాతిసంస్కృతికి విషాదాంతములు సాక్కవు. కావ్యవిషయమున 'మంగళాదీని మంగళమధ్యని, మంగళాంతాని' అని భారతీయాదర్శము. పతంజలి మహాభాష్యమున 'వేర్కొనబడిన కంసవధము, బలిబంధము, భానుని ఊరుభంగము మొదలగునవి విషాదాంతము లందును కొందరు; కాని నాటకాంతమున సామాజికనిష్ఠముగా విషాదము మిగిలిననే అది విషాదాంతమగును; ఈ దృష్టితో జూచిన కంసవధలు వధ ప్రసక్తమైనంత మాత్రమున విషాదాంతములు కాజాలవు అట నాయకునితో సామాజికునకు సానుభూతి లేదు.

4. ప్రస్తావన: గ్రీకు నాటకములలో పండ్రెండుగురుగాని యిరువదినలుగురుగాని యుండెడి నాయక మంజులనే రూపకప్రస్తావన జరుగును. మన నాటకములలో నట్టి నూత్రధార పారిపార్శ్వకులచే ప్రస్తావన ప్రర ర్తితమగును. మనకు నాందీ ప్రస్తావనలకు

గ్రీకు భారతీయ రూపకములు

ముందు పూర్వరంగవిధులు ప్రత్యేకముగా గలవు (చూ. నాట్యశాస్త్రము-పంచమాధ్యాయము).

5. పాత్రలు: మన విదూషకునివంటి పాత్ర గ్రీకు నాటకములలో గానరాదు ప్రోఫెట్స్ (Prophets) ఆరకిల్స్ (Oracles) మొదలగు నాటక గ్రీకు నాటక ప్రత్యేకపాత్రలు.

6. పారాబాసిస్ (Parabases): గ్రీకు నాటకములలో పారాబాసిస్ (Parabases) అను షేర గాయకబృంద నాయకుడు (ఒకప్పుడు నాటక ర్తయే కొనవచ్చును) నాటకసభ్యులను నాటి రాజకీయ నైతిక విధానములను విమర్శించుట జరుగును. భారతీయ నాటకములలో కవి నామాదులకు మాత్రమే అదియు ప్రస్తావనలోనే ప్రసక్తిగల్గునుగాని కవికిగాని, కవి యను చరులకుగాని రంగమధ్యమున ప్రవేశములేదు.

7. రంగము: రాచప్రాపుగల ఏకేచ్ఛనగరమున దిప్ప గ్రీకు నాటకములు సారధాణముగా పల్లెటూళ్ళు ఆరుబయళ్ళి నాటబడుచుండెడివి. భారతీయ నాటకరంగము ఆకార పరిమాణ ప్రసాసనాది సర్వవిషయములందును అతి విశిష్టమైనది. ఇందులకు ధీరతుని నాట్యశాస్త్రమే ప్రమాణము. (చూ. నా. శా. ద్వితీయాధ్యాయము)

8. లక్షణ ప్రక్రియ: గ్రీకు నాటక లక్షణము నకు అరిస్టాటిల్ గ్రంథమును, మన నాటక లక్షణము నకు ధీరతుని నాట్యశాస్త్రమును గదా ప్రమాణగ్రంథములు. ఆ ఉభయగ్రంథముల నుక్తమైన నాటకలక్షణములకు పోలిక లేవియు గానరావు. దానికి కారణము అరిస్టాటిలు వివాదాంతియును, ధీరతుడు శుభాంతయును మాత్రమే ఉద్దేశించియుండుట యని కొందరంగురు. కాని శుభాశుభాంతయులలో నేమున్నది—ఆదిర్ప భేదములేవని, అరిస్టాటిలు చెప్పిన లక్షణములు కొంత వరకు శుభాంతయులకును సరిపోవును. అట్లే ధీరత లక్షణమును.

(a) అనుకరణ వాదము: అభేదవాదుల మతమున మన 'అవస్థానుకృతి ర్నాట్యమ్' అను నూత్రమున కర్థము అరిస్టాటిల్ చెప్పిన 'Mimesis' (అనుకరణ) అట! కేవలార్థమునగాదు.

అరిస్టాటిలు చెప్పిన అనుకరణవాదముగురించి డబ్ల్యు. జె. ఓట్సు పండితు డెట్లు వ్యాఖ్యానించి యున్నాడు:

'In saying that the artist 'imitates' his models, Aristotle does not use the word in its primary sense of 'copying' but rather is seeking to give a secondary meaning to the term. By the word he seems to mean the process which takes place when an artist creates his work of art. It is through mimesis that form comes to be imposed upon the artist's material, broadly conceived.'

ఆ అనుకృతియన్నది పునః త్రిధా విభాజ్యము:

1. Medium of imitation (Diction and song)
2. Manner of imitation (Spectacle).
3. Objects of imitation (Plot, character, & thought).

ఇట్టి అనుకరణవాదితత్వప్రకృప్తమైనది గ్రీకు నాటకము. మనవారిది రసవాదము. అది విభావానుభూతివ్యభిచారిభావములవలన ప్రపంచంపబడినది. రెండింటికీని వాచివరుసలు కుదిరవు.

b. ఐక్యవాదము: అరిస్టాటిలు ఐక్యత్రయము (Unity of action, Time and Place) గూర్చి ప్రస్తావించెను 'ఏకైకదివసం వృత్తమ్' అన్న మన అంకలక్షణము కాలైక్యమునకుమాత్రమే సంబంధించిన నూత్రము. స్థలైక్యము గూర్చి మనవారికి తలంపే లేదు (మనవారి కథలు త్రిలోకసంచారులు). అస లరిస్టాటిలు స్పష్టముగా చెప్పినది కాలైక్యముగూర్చియే. కాలైక్యముగూర్చి

'Tragedy endeavours, as far as possible, to confine its action within the limits of the single revolution of the Scene or nearly so' అను సర్థమున అతిశు చెప్పిన నూత్ర మానాడే పాటించబడినట్లు లేదు.

అనుకరణైక్యవాద తత్త్వములు గ్రీకు రూపకముల ప్రకృతులైతే రససిద్ధాంత, సంధి సంస్థ్యంగ ప్రక్రియాదికము భారతీయ రూపకములకు ప్రాణభూతిమైనది. ఆ యీ యుపపత్తులవలన గ్రీకు భారతీయ

నాటకకళలకు జన్మజనకసంబంధముగాని సోదర భావముగాని 'ససేమిరా' లేవనుటయే సిద్ధాంతము. మన నాటకకళ మన కచ్చముగా దేశీయమై ప్రభవించినది. స్వతంత్రముగా అభివృద్ధి పొందినది. ఇదే సముద్రమును లంఘించి జావా బాలీ మొదలగు పరిసర పర దీవులకును ప్రాకి పరిధివిల్లినది కాని దీని యుపస్థితికి విదేశీయరూపకము లేవ్వియు ప్రాపకములు గావు.

అయితే గ్రీకు భారతీయ రూపకముల విషయమున ఒక సమన్వయమున కవకాశము గలదు—నిబిడమైన అరయనానయవిసంబంధము, ఉదాత్తవస్తు, స్వీకృతి, ప్రాసంగికేతివృత్తము లుపాదేయము లగుట, ప్రకృత్యుపాసనాప్రవణత్వము, అర్థవంతమైన ఆత్మ శ్రయభావపావిత్ర్యములతో గూడిన ఉత్తమ కవిత మొదలగు విషయములు రెండిట సమాన ప్రతిపత్తి వహించియున్నవి. ఈ సంవర్ధమున శ్రీ జవహర్ లాల్

నెహ్రూ పండితుని అభిప్రాయ మొకటి విన్నదిగి యున్నది:

"Reading the Greek Drama one comes across many customs and ways of thought and life which suddenly remind one of old Indian customs. Nevertheless Greek Drama is essentially different from the Sanskrit"—(Discovery of India Chap. v-viii)

గ్రీకు భారతీయ రూపకముల కసలు పరస్పర సంబంధమేమైన నుండియుండునెడల అది సంస్కృత దేశరూపకముల విషయమున గాక అస్థాదశాధికములైన మన ఉపరూపకముల విషయమున విశోశముననో కొంత గోచరింపవచ్చునన్న యాశ గలదు. విషయ మవశ్యము పరిశోధనీయము.

కలగూరగంప

దేవాలయ నిర్మాణము

శ్రీ కొత్త బావయ్యచౌదరి

కొన్ని ప్రభురాజులనుబట్టి దేవాలయములు క్రీస్తు పూర్వము 3000 సం॥ల క్రిందట దాదాపుగా ఆర్యజాతిలో శ్రీరాముని కాలమునుండి స్థాపింపబడినట్లు చెప్పబడినను, చారిత్రక దృష్టాంతములు దీనిని ధృవపరచుటలేదు — పురాణములందు మాత్రము తేతాయుగమునుండి మనుజులు విగ్రహారాధన ప్రారంభించారని వాయబడియున్నది. గౌతమ బుద్ధుని కాలమునకు అనిగా క్రీస్తుపూర్వము 5 వ శతాబ్దినాటికి విగ్రహారాధన కనబడుటలేదు — ఈ బుద్ధ మతము బాగుగా విజృంభించిన తర్వాత ముంగుగా బుద్ధ విగ్రహారాధన 1, 2 శతాబ్దాలనుండి కనబడుచున్నది. మహాయాన మతములో నిది నూతనముగా ప్రవేశపెట్టబడినట్లు చెప్పబడుచున్నది. వింధ్యవాసినీ మహాశక్తి మొదలగువి తత్త్వార్థమే యున్నట్లు కొందరు నుడువుచున్నారు. మొహంజోదారోశిల్పములందు విగ్రహారాధన కనబడుచున్నది బుద్ధుడు చనిపోయినతర్వాత ఆయన పేర స్తూపములు, చైత్యములు, విహారములు, ఆయక స్తంభములు నెలకొల్పబడెను. క్రమముగా వానిలో బుద్ధ విగ్రహములు స్థాపింపబడుచుండెను. జాద్ధమతము బాగుగా ప్రబలినచోట్ల శ్రీ హర్ష చక్రవర్తి కాలమునకు (7 శతాబ్ది) బుద్ధ దేవుని రథోత్సవములుగూడ జరుపుచుండిరి రథమునందు బుద్ధ విగ్రహముంచి దానికి పూజా పురస్కారములు, హారతి కైంకర్యములు సమర్పించుచుండిరి. జైనమతములోనుండిన జనులు తీర్థంకరల విగ్రహాలను ఆరాధించుచు వచ్చిరి. ఇట్టి విగ్రహాలు క్రీస్తు పూర్వము 2 వ శతాబ్దికే యున్నట్లు కారవేలుని హత్తిరంప శాసనమునుబట్టి చెప్పవచ్చును.

బ్రాహ్మణమతము జాద్ధమతమునకు పోటీగా క్రీస్తుపూర్వము ఒకటి రెండు శతాబ్దాల కాలములో వృద్ధిచేయుట కారంభము చేయబడెను. హిలియెడ్గోరసు భగవాన్ వాసుదేవునిపేరిట నొక (రాతి కట్టడము) గరుడస్వజము క్రీస్తుపూర్వము మొదటి శతాబ్దానికి కట్టించి యొక శాసనము వ్రాయించెను. మన మెరిగినంతలో నిదియే హిందూ మతాభివృద్ధి కారంభదశ. శాతవాహన ఆంధ్రరాజులు క్రీస్తుపూర్వము 200 ప్రాంతమునుండి దాదాపు క్రీ. శ. 225 వరకు పాలించియుండిరి. వీరికాలములో జాద్ధ విగ్రహాలేగాక, మహారాజుల విగ్రహాలుగూడ నిర్మింపబడు ఆచారము వచ్చెను. నాసికలో శ్రీమఖ శాతకర్ణి వంశీకుల విగ్రహాలు, అమరావతిలోని గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి విగ్రహము, మొదలైనవి దీనికి తాత్కాలములు. కాని హాలుని కాలమునాటికే హిందూమతస్తులు శివపార్వతులను, గణపతి, లక్ష్మీనారాయణులను, సీతారాములను, సౌమిత్రిని, సరస్వతిని, బుద్ధదేవునిగూడ పూజించుచున్నట్లుగా గాథాన ప్రశీతిలోని విషయములవల్ల తెలియుచున్నది. ఈ హాలుకు 1 వ శతాబ్దిలోనివాడు. శాతవాహనరాజులు హిందూ వేదమతస్తులగుటవల్ల వారు విగ్రహాలు ఉండినా లేకపోయినా, ఇంద్ర, యమ, వరుణ, కుబేర, వాసవ, ధర్మ, సంకర్షణ, వాసుదేవ, దండ, నూర్య, లోకపాలక, శివ, కేశవ దేవతలను ఆరాధించుచు వచ్చినట్లు వారి శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. ఇట్లొక రాజులు 3 వ శతాబ్దిలో పాలించిరి. వీరి రాణులు జాద్ధమత ప్రోత్సాహికలైనా పిరుగూడ వైదిక మతానుయాయలే. నాసిక్కి శాంత మూలుడూ, ఉజ్జయినిలోని మహాసేనుని ధిక్తుడని శాసనములందు చెప్పబడినది.

అంగుచే నా కాలమునకే యచట మహాసేన ఆలయమున్నట్లు భావింపవచ్చును. శాతవాహన సామ్రాజ్యమంతరించిన పిమ్మట క్రీ. శ. 320 లో

గుప్తరాజులపాలన మన దేశములో వచ్చినది. వీరు బ్రాహ్మణమతము నుద్ధరించినారు. ఈ రాజులపాలన లోనే ప్రాచీనమైన దేవాలయములు వెలసినట్లు కన బడుచున్నది. వీరి ప్రాబల్యమున నేమి, సహజముగా దక్షిణదేశముననుండిన శైవమత ప్రాబల్యమువల్ల నేమి కాంచీపుర పల్లవరాజులు యీ దేవాలయ నిర్మాణమునకు హెచ్చుగా పూనుకొనిరి. శివస్కందవర్మ శైవ, బ్రహ్మచార్యులు నిర్మించినాడు—ఈ పల్లవ రాజుల కాలములోనే ఆంధ్రదేశమున ముఖ్యముగా ప్రసిద్ధి జాప్తతేత్రి స్థాపములన్నియు మరల తలయొత్త కుంకుటపై ధూమిలో పూర్తి చేయబడి, కొన్నిటి మీదనే దేవాలయములు నిర్మింపబడినట్లు నిదర్శనములు చిక్కుచున్నవి. దేవాలయము నిర్మించునను ప్రతి జాప్తస్తూపమును పూర్తిపెట్టిరి. ఇట్టి విపరీత దర్శకాకాలమున విజృంభించిన శైవ, బ్రహ్మమతముల ప్రాబల్యమే కారణము—క్రీ. శ. 610 ప్రాంతమున చైనాయాత్రికుడు హుయన్ త్సాంగు వచ్చి చూచునాటికి అమరావతిలోని జాప్తస్తూపము, అమరేశ్వరాలయముగా మార్చబడెననియు, రాజాదరణముచే బ్రాహ్మణులు జాప్తమనండి బూత్కారముగా నాస్తికమును వశిష్టదుకొనిరినియు వ్రాసియున్నాడు—ఉండవల్లి గుహలలోని జాప్తవిగ్రహాలు, మొత్తంపై పిండిచేయబడినట్లుగా మార్చబడినవి. ఇవి యొప్పుకు బరిగినది చెప్పలేము. ఇట్లే యనేకచోట్ల జరిగెను.

ఆ కాలమువరకు జాప్తదేవాలయములకు, బ్రాహ్మణులకు దానము లిచ్చు ఆచారము రాజులలోనుండెను. అందుచే పల్లవరాజులు చాల బ్రాహ్మణాగ్రహారముల నిచ్చిరి. నూతనముగా దేవాలయాలు నిర్మించి వానికి గూడ ధూమల నిచ్చిరి. చాళుఖ్యుల యొక నారాయణ దేవాలయమునకు ధూమిచ్చెను. ఇది విజయస్కంద వర్మకాలమున జరిగెను. ముండరాష్ట్రమున పికిరి గ్రామమున వొక దేవళ మేర్పడెను. వేంగిరాష్ట్రమున మంగడూరులో నొకటి యుండెను. వానికి పల్లవ రాజులు ధూమలనిచ్చిరి. వేంగిరాష్ట్రమున శాలంకాయన రాజులు పాలించుచు సూర్యనిపేటి చిత్రరథ స్వామి దేవళము నిర్మించిరి. ఆ దేవుడే వారికి కుల దేవుడయ్యెను. చేల్లెలో కపోతేశ్వరాలయ మెప్పుడేర్పడెనో తెలియుటలేదుగాని యా ప్రాంతమున

పాలించిన ఆనంద గోత్రరాజులు మాత్రము వంకేశ్వర శంభుదేవ భక్తులనుని చెప్పకొనినారు—ఈ కపోతేశ్వరాలయముగూడ జాప్తస్తూపమును మార్చి నిర్మించిన గూలయమే.

శాలంకాయన రాజులలో నందివర్మ హెచ్చుగా దేవాలయములకు ధూమల నిచ్చినవాడు. ఇతడు విష్ణు గ్రహస్వామికి తదితరదేవతలకు ఆఘాహార, మందూర, చెరువ, కంబురం చెరువ గ్రామములలో దేవ మాలముల నిచ్చెను.

వీరితర్వాత పాలనకు వచ్చిన విష్ణుకుండి రాజుల పాలనలోగూడ వేంగిదేశమున దేవాలయ నిర్మాణములు, వానికి ధూమలిచ్చుట జరిగెను—విక్రమేంద్ర వర్మ సోమగిరీశ్వరనాథ దేవాలయమునకు కృష్ణ వేణీ తీర్థసుసంగుగల రేనోద్రమను గ్రామమును దాన మిచ్చెను.

ఉత్తర దేశమున గూడ నిల్లే దేవళము లేర్పడెను వచ్చెను అదివరకు జాప్తతేత్రిముగా విలసిల్లిన జగన్నాథ తేత్రిము హిందూ దేవాలయ మయ్యెను. క్రీ. శ. 483 నాటికి జనార్దన ఆలయ మొకటి యేర్పడెను. పితాపురమున శక సం॥ 474-509 ల మధ్య విష్ణు, సూర్యదేవాలయములు ప్రతిష్ఠింపబడెను మందసార్ ప్రాంతమున గూడ బ్రహ్మరథక్రి విరివిగా న్యాయకమునకు వచ్చెను ధాన్యవిష్ణు, మాత్రవిష్ణు లనుపేర్లు ఆ కాలపు మతవిశ్వాసుల పేర్లుగా నున్నవి. కడప జిల్లాలో పల్లవరాజులకు సామంతులుగా తెలుగు చోళ రాజులు పాలించుచున్నవారి 6, 7 శతాబ్దుల మధ్యవాడగు పుణ్యకుమారచోళుని కాలములో కొన్ని దేవళములు నిర్మింపబడెను. రాజులపేర్లు, రాణుల పేర్లు దేవాలయములు ఈ కాలమున నిర్మింపబడుచుండెను. అతని రాణియగు వాసంతిపోరదేవి తన పేరిట వసంతేశ్వర లయమునకు కొన్ని ధూమల నిచ్చెను. క్రీ. శ. 850 ప్రాంతీయుడగు బల్లయచోడరాజు ప్రేతేశ్వరాలయమునకు కొన్ని ధూమల నొసంగెను.

వేంగీ దేశమును హుయన్ త్సాంగు చైనా యాత్రికుడు 7-వ శతాబ్దిలో దర్శించెను. అప్పటికి వేంగిలో జాప్త, బ్రాహ్మణ మత సంస్థలు దాదాపు సమ సముగా నుండెను. 80 హిందూ దేవళము లచట నున్నట్లు వ్రాసియున్నాడు.

మొదట జయసింహ చాళుక్యుడు విప్లవ, మాచెర్ల గ్రామములలో కొన్ని దానము లిచ్చెను. ఆ గుడులు ఎప్పుడు నిర్మింపబడెనో తెలియుటలేదు.

దక్షిణదేశమున పల్లవ మహేంద్రవర్మ కాలము వర కచటి రాజులు ప్రజలు జైనమతమును పోషించుచుండిరి. మహేంద్రవర్మ జైనమతమునండి నూతనముగా జైవమతమును స్వీకరించెను. అప్పటివరకు జైనమునులు శ్రీశైలము, తిరుచిరపల్లి మున్నగు కొండలమీది గుహలలో స్థావరము లేర్పరచుకొని తపస్సు చేసుకొనుచు, తమ మతస్థులకు అప్పుడప్పుడు బోధలు సల్పుచుండిరి. తిరుచిరపల్లి ప్రాంతమున (Trichinopoly) గుణభార ఓగుచుముగల్గిన మహేంద్రవర్మ కొండగుహలలో విగ్రహములను చెక్కించి, పూజాపురస్కారముల కనువనుట్టించిరి. ఇవి (Rock - Cut temples) నేటికిని పల్వరచే అకర్షింపబడుచున్నవి. మహాబలిపురమునగూడ నిట్టివి కలవు. 854-880 సం॥ల మధ్య పాలకుడు నృపతుంగ పల్లవుని కాలములో నాతని ప్రోత్సహమున తిరువానుంగు అప్పార్ అను శివమోగి అచటి జైన తీర్థంకగుల విగ్రహమును తొలగించి వైవాలయము నిర్మించెనట ఆ ప్రాంతముల కదియే మొదటిది—11-వ శతాబ్ది నాటికి కాంచీ పురమునందు ౧ జయింహేశ్వరాలయము ప్రసిద్ధికి వచ్చెను. ఇది 9—10 శతాబ్దుల మధ్య కాలము నెప్పోలో నిర్మింపబడియుండును.

ఓరుగల్లు ప్రాంతమంతయు 10 వ శతాబ్ది వరకు హెచ్చుగా జైనమత ప్రాబల్యముతో నుండుటవల్ల నచట నప్పటి వరకు హిందూదేవాలయములు లేకుండెను. రెండవ బేతరాజు (1080—1115) కాలములో నతడు తన పేరిట బేతేశ్వరాలయమును నూతనముగా నేర్పరచెను. ఆతడే క్రొత్తిగా జైవమతమున జేరగా, నా వంశీకులందరు తర్వాత జైవ మతస్థులై యనేక వైవదేవాలయముల నిర్మించుచు పోషించుచు వృద్ధికి దచ్చిరి— మొదటి ప్రతాపరుద్రుడు 84 గ్రామములను దేవాలయములకు దానమిచ్చి యున్నాడు— వేంగీదేశమును తూర్పు చాళుక్య చక్రవర్తియగు మూడవ విజయాదిత్యుడు 9వ శతాబ్దిని పాలించుచు, 108 దేవాలయములను వివిధ స్థలములలో గట్టించెను. అప్పటి నుండి ఆంధ్రదేశమున దాదాపు ప్రతి ముఖ్యపట్టణమందును దేవాలయ మేర్పడినట్లు

చెప్పవచ్చును—దాదాపీ కాలములో నాగమ శాస్త్రములు వంత్రిములు దేవాలయములం దేర్పడి యుండవచ్చును—విజయవాడలో మొదటి పల్లవుల కాలములోనే గాబోలును కూరస్వామి దేవళము నెలకొల్పబడి, యుద్ధములుని కాలము నాటికి మల్లేశ్వరాలయముగా వృద్ధిపొందినట్లు కనబడుచున్నది. శ్రీశైల, త్రిపురాంతక ప్రదేశాదులలో మల్లేశ్వరస్వామి లాకాలములో వేర్వేరినారేమోనని తోచుచున్నది—దాదాపీరాయ ఫీమేశ్వరాలయము రాజరాజురంగుని కాలమునకే ప్రాముఖ్యత గల్గియుండెను లీలావతి ప్రాకృతికావ్యమును బట్టి యిది 1వ శతాబ్ది నుండి యుండెను. పంచారామములలోని దేవాలయములు మిక్కిలి ప్రాచీనములుగా కనబడుచున్నవిగాని వాని నిర్మాణకాలము సరిగా తెలియుటలేదు 8-10 శతాబ్దుల నివి యెప్పుడో యేర్పడి యుండవలెను, మొదటి చాళుక్య భువిమహేంద్రుని నిర్మించెనని కొందరునుచున్నారు. ఇట్లేసింహాచల నారసింహాలయము, మంగళగిరి నరసింహాలయము, తిరుపతి జంక బేశ్వరాలయము అహోబిలం నరసింహాలయము మొదలైనవిగూడ యప్పుడే నిర్మింపబడియుండును. ప్రాచీన సంగం వాఙ్మయములో తిరుపతి వంగంము ప్రస్తావన, ఆశవుని వర్ణనలున్నట్లు తెలియుచున్నది.

మదరాసులోని ట్రీట్ కేను (తిరువళ్ళిక్కణి)లో పల్లవదంతివర్మకాలమునండి యున్న పార్థసారథి కోవల గలను. చేడెల్లికి పోతేశ్వరాలయము మహేంద్రవర్మకాలమునకే ప్రసిద్ధిగానుండెను.

7 వ శతాబ్దిలోని రెండవ పరమేశ్వర వర్మ పాలనకాలములో నిర్మించిన కాంచీలోని చైత్యంపెరుమాళ్ళ ఆలయమును, తత్పూర్వము మొదటి పరమేశ్వరునికాలము నాటి ఆలయ మొకటి కూరంలో నిర్మింపబడినదియు కనబడుచున్నది.

రామ్మాడు జిల్లాలో 7, 8 శతాబ్దుల వరకు కొండలమీద తొలిచిన దేవాలయాలు, విగ్రహాలు అగస్త్య పులస్త్యయుషులవి గూడ ప్రసిద్ధిగా నుండెను—ఇట్టి విష్ణుగూర్ పట్టి, కన్నుక్కుడి తిరుక్కొలక్కడి మున్నగుచోట్ల నున్నవి. అలంబాకమున దింతి వర్మకాలపు కైలాసనాథాలయ మొకటియున్నది. అచటనే సప్తమాతృకల పేరిట గట్టబడిన దొక గుడి కలదు. క్రమముగా మన దేశమంతటను దశావతరముల పేరిటను, ఋష్యదుల పేరిటను, రాజులు, చక్రవర్తులు

మున్నగు ప్రసిద్ధ పురుషులు పేరిటను, యశోవంతు రాంజుగు స్త్రీరత్నముల పేరిటను దేవాలయముల నేక చోట్ల ప్రజలు, ప్రభువులు నిర్మించి పోషించుచు వచ్చిరి. కూడలిస్థలములలో సంగమేశ్వరులు సముద్ర ప్రాంతమున సముద్రేశ్వరులు, దేశముల పేరిట శక్తులు పంచ పాండవులు, గోపాలకృష్ణుడు, హనుమంతుడు, జాను దగ్గి, రేణుక, పరుచురాముడు అగస్త్యుడు మొదలగు వారి దేవాలయములు గూడా కొన్ని చోట్ల యేర్పడెను. బృహన్నారదీయమును గర్భశాస్త్రములో అనుపవీతులు స్త్రీశూద్రులు మినహా నెల్లవాగును లింగస్థాపనను తమ పెద్దల పేరనో తమ పేరనో శైవ శైష్ట్యదేవాలయములందు నెలకొల్పవచ్చునని చెప్పబడెను. ఆసింబంధన లులునకు వచ్చినతిర్వాత దేశములో ప్రతి స్థలమునను దేవాలయ నిర్మాణము సాగెననవచ్చును బాద్మశైవ ప్రతిపారాధనలు నామమాత్రముగా 12 వ శతాబ్దివరకుండెను. ఆ శతాబ్ద చివరనుండి పలనాటి వీరపురుషుల దేవతలు గూడ వెలసెను. ఓగగల్లు, కారెంపూడి మున్నగు పెక్కు చోట్ల యీ వీరపురుషారాధన జరుగుచు వచ్చెను. యుద్ధములలో పరాక్రమము జూపిన పెక్కు యోధుల పేరగూడ దేవతలు లంతకు పూర్వమే తూర్పుచాళుక్య రాజుల కాలములో నిర్మింపబడుచు వచ్చెను. దేవాలయ కట్టడములు, వానిని జరుపు ఆగమపద్ధతులు తెలుపుటకై మరిచి సంహిత యను పేరున నొక సంస్కృత గ్రంథము రచింపబడెను గాని దీని కాలము తెలియదు. రాష్ట్రకూట రాజులలోని వంతి దుర్గ II కాలములో ఎగ్గోరా, ఆజంతా గుహలలో శైలాసనాథ మందిరమును, విగ్రహాలను తొలపించెను. శ్రీ కూర్మములో కూర్మనాథాలయం ఉన్నది. ఇదియొక్కటే కూర్మనాథ దేవాలయమనవచ్చును. హుయన్ సాంగ 7 వ శతాబ్దిలో చూచినపుడు కళింగగిరియులో నూరు దేవాలయాలు, నూరు బౌద్ధ ఆరమాలు ఉండెనట. ప్రాచీన కళింగరాజధానియైన ముఖలింగంలో శైవ, బౌద్ధ విగ్రహాల ప్రాముఖ్యము తగ్గిన తర్వాత మధుకేశ్వరస్వామిని గాంగరాజులలో నొకరు ప్రతిష్ఠించిరి. శ్రీకాకులములో ఆంధ్రవిభువు ఆలయం ఒకటి 11 వ శతాబ్దినాటికే ప్రసిద్ధిచెందెను. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు గూడా దానిని దర్శించెను. కాళిహస్తిలోని కాళిహస్తిశైవరాలయ మొకటి శైవమతములో ప్రాచీనమైనదిగ కనబడుచున్నది. మహేంద్రగిరికొండలమీది గాంగరాజులు గోకర్ణ స్వామిని ప్రతిష్ఠించిరి.

జెజవాడవద్ద గల మొగలరాజపురం కొండమీద నటరాజ విగ్రహం, శక్తి విగ్రహం మొదలైనవి కొండ గుహలలో తొలువబడినవి. ఇవి విష్ణుకుండిరాజులు 6 వ శతాబ్దిలో నిర్మించి యుందురని కొందరి విశ్వాసము.

770-806 మధ్య పాలకుడుగు రెండవ విజయాదిత్య చక్రవర్తి జెజవాడలో సముద్ర భువనాశ్రయ శైవ దేవాలయ మొకటి నిర్మించెను. దీనిని కాలాముఖ శైవగురువులు నడపుచుండే వారు. జెజవాడలో అప్పటికి పోటగా శైవమతము ఉండెను. కావునూరి శైవ శాఖీయు లదిట ప్రభువుల ఆదరణలో వానిని పోషించుచుండిరి. దేవాలయములందు ఆఖండ దీపారాధనలు ప్రతివారును చేయుచు వచ్చిరి.

13 వ శతాబ్ది నాటికి దేవాలయములేని గ్రామమే లేననవచ్చును. విజయనగర రాజ్యమున యీ దేవాలయ నిర్మాణ, పోషణలు అత్యున్నత స్థాయిలోనికి వచ్చెను. గ్రామములలో ప్రజలు చెల్లించు పన్నుల నేకము దేవునకు శైవసంకల్పముగా రాజులచే దానమియ్యబడెను. దేశమంతటికి ఒకే పద్ధతిగాక, యెదిటి పద్ధతు లచటనే అనుసరింప బడెను. అందుననే అట్టి శాసనములు దేవాలయములందు రాళ్ళమీద శాశ్వతముగా నుండునని చెక్కబడుచు వచ్చెను. శివకేశవుల అనంత నామముల పేరిట ననేక దేవతలు ప్రతిష్ఠింపబడెను విద్యార్థులకు పేద పండితులకు భోజనాలు, దేవునికి పూజనాలు, తాపసులకు సౌకర్యాలు దేవాలయములందు చాలచోట్ల చేయబడుచుండెను.

దక్షిణాంధ్రదేశమున యీరీతిగా దేవాలయ నిర్మాణము 1565 సం॥ వరకు జరిగెను. ఒక్క చంద్రగిరి పట్టణమున 1547 సం॥ నాటికి 74 దేవతలున్నట్లు ఒక శాసనమున చెక్కబడినది. కేవులి ప్రాంతములకు సామాన్యజను లందరి కంగుబాటులో నుండుటకే యిట్టి సౌకర్యములు ప్రభువులు, సామంతులు చేయుచుండిరి. వారికి దేవునియందు గల భక్తిగూడ దీనికి కారణమనవచ్చును. ఉత్తిర దేశమున 11 మొదలు 18 వ శతాబ్దివరకు మహమ్మదీయ రాజులచేతను, మొగలు రాజులచేతను హిందూదేవాలయములు అవ్వపెప్పడు నాశనము చేయబడుచుండెను. పురాతన మతి విద్యాసంస్థలన్నియు పాడొసరింపబడెను. భక్తియార్థభిక్ష, సికందక, శైవబాధిను, మహమ్మదుగజనీ, బేరంగ జేబు చక్రవర్తి మున్నగువారిద్లు చేయుచు వచ్చిరి. మిక్కిలి ప్రసిద్ధిచెందిన సోమనాథ దేవాలయము, కాళి విశ్వేశ్వరాలయము మొదలైనవి అట్టివారిచే పాడుచేయబడెను. కాళివిశ్వేశ్వరాలయము మరల ప్రతిష్ఠింప

బడెను. హిందూ దేవాలయములు నూతనముగా ప్రతిష్ఠించు కాలములో జాదవనూపములు, వైశ్యములు, విహారములు పూడ్చి పెట్టబడినందులకు ప్రతిఫల మను నట్లుగా, మహమ్మదీయులు దేవాలయముల నేకము గావించుచేసి మసీదులను నెలకొల్పిరి. వానికిగల ముడి మాన్యములు, సాక్షు లాడబడుకొనిరి 1757 ప్రాంతమున సర్కారుజజ్జుల ఆధిపత్యము వహించిన కేంచి వాగుగూడ యిట్లే చేసి, నూతనముగా తిను క్రైస్తవ చర్చిలను గట్ట నారంభించిరి.

కాలప్రభావముగల్గి దేవాలయములు గూడ ఉచ్చ నీచము లనుభవించినను, తిరిగి 19 వ శతాబ్దమునుండి కొలుకొనుచున్నవి అసంఖ్యాకములైన పునఃప్రతిష్ఠలు కన్యకాపరమేశ్వరి వంటి నూతన దేవాలయాలు ఆంధ్రదేశమున విరివిగా నలయుచున్నవి చాల చోట్ల ప్రభవముగా యేటేట బ్రహ్మాత్మనాలు, కర్యాళాలు, భాగవత హరికథాగులు జగుప బనుచు, పేలకొలది భిక్షజనుల నాకర్షించుచున్నవి. ఇట్టి యుత్సవములు క్రీస్తు మొదటి శతాబ్దముండి జాదవ మతియున నుండెననియు, నా యాచారమే హిందూ మతియనగూడ వర్తిలె ననియు లోగడ శాశ్వతమి. ఈ మధ్య పక్షపత్రి, కోటిపత్రి, శతకోటిపత్రి పూజలు, నామ సంకీర్తనాలు దేవదములలో వృద్ధి యొనరి. కన్నడాంధ్ర దేశమున పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తులు శైవమతమును పోషించిరి. వారి కాలములో ననేక సుందరములైన తైత్తిరీంకర విగ్రహములకు దేవాలయా లనేక ప్రదేశములలో స్థాపింపబడి, 11 వ శతాబ్ది వరకు ఉచ్చస్థితిలో నుండెను, 12 వ శతాబ్దిని దృజ్జులును, బసవ, చెన్న బసవను. పండిత రాగ్యును మున్నగువారు పీఠతైత్తిరమును వృద్ధికి దే నారంభించిన కొలదిని ప్రజలలోనుండి పీఠతైత్తిర జంగములు పేలకొలదిగా బయలుదేరి తైత్తిరములభివృద్ధికి యనేక శైవాలయముల ప్రభుపోషణతో నిర్మించుచువచ్చిరి రామానుజాచార్యుల వచ్చి ప్రభువ మతిప్రచారమునకు బూనుకొన్న కొలదిని ప్రక్షవాలయములుగూడ వృద్ధియయ్యెను. శ్రావణ బెల్గోల మున్నగుచోట్ల మాత్రము తైత్తిరవిగ్రహాలు, వాని యుత్సవములు ప్రజలచే ఆకర్షింపబడుచునే యుండెను.

ప్రాముఖ్యమైన పవిత్రస్థలముల దేవాలయములన్నిటి చరిత్రలను వానికిగల సరళపురాణ విశేషములతో ప్రత్యేక గ్రంథముగ పరిశోధించి తయారు చేయుదుటకై ఆంధ్రప్రభుత్వము పూనుకొన దగియున్నది. తిరుపతి మున్నగు మహాస్థలముల చరిత్ర యిది వరకే యింగ్లీషుభాషను నిర్మాణమైనను, తెలుగుభాషలోనికి రానందున ఆంధ్రజను లందరి కందుబాటులో లేకున్నది. ఈ లోటును ప్రభుత్వంవారు, దేవస్థానము వారును తీర్చగలరని విశ్వసించును.

లైసెంకో

న్యూ కూర్గు నగరంలోని ఇతాకా నగరంలో ఆరవ అంతర్జాతీయ జనుశాస్త్రవేత్తల (Genetics) మహాసభ జరిగినప్పుడు (1932) ఆ మహాసభలో రష్యన్ ప్రతినిధి వావిలొవ్ (Vavilov) ఒక విచిత్రమైన ప్రకటన చేశాడు.

రష్యన్ విప్లవానంతరం వ్యవసాయ రంగములో జనుశాస్త్రానికి గల ప్రాధాన్యతను గుర్తించిన లెనిన్ అగ్వర్యాన, రష్యన్ వ్యవసాయ పద్ధతులను మార్చివేయటానికి ధాన్యోత్పత్తులను పెంపొందిజేయటానికి కృషిచేసిన శాస్త్రవేత్తలలో ప్రధాన పురుషులలో వావిలొవ్ ఒకడు.

లైసెంకో అనే రష్యన్ శాస్త్రజ్ఞుడు 'వెర్న లైజేషన్' (Vernalization) అనే అపూర్వ విధానాన్ని కనిపెట్టినట్లు వావిలొవ్ ఆ సభలో ప్రకటించాడు. విత్తనాలను శీతలీకరించి నిలువచేసి వుంచి అవి విత్తనాలతో వసంతముగువులో పండే పంటను (గోధును) శిశిరముగువులో పండేట్లు చేయటాన్ని

బోహా అదేమిటామాట!

సంతానం కుళ్లి కృషిస్తూ ఉంటే

తల్లికి క్షోభకాదు?

భారతి-భారతాంబ తన బొల్ల,

సమస్త చర్మవ్యాధులచేపిడింప

బడుచున్న సంతానంకోసం

ఎంతని విచారిస్తూఉందో?

(స్థాపితము 1920 సం॥రం)

ఇదుగో మా చిరకాల అనుభవంతో

ఇస్తూ ఉన్న అభయం.

మాకు నేడే వ్రాయండి

రెడ్డి అండ్ కో.,

గోపాలపురం. (పూ.గో.జి)

వెర్నలైజేషన్ అంటారు. ఈ ప్రక్రియలో ఆశ్చర్య పరిమళింపబడినది. ఇది అమెరికాలో యేనాటి నుంచో ఆచరణలో వున్న విధానమే. కాని విచిత్రమేకమంటే, వెర్నలైజేషన్ వల్ల ఒకరకం ధాన్యం మరొకరకం ధాన్యంగా పరిణామం చెందుతుందని లైసెంకో అన్నాడు. ఈ వాదనను సమర్థించడానికి వావిలావ్ ప్రయత్నించటమే ఆశ్చర్యకరమైన సంగతి.

ఈ వాదం అప్పటికే ఇప్పటికీ కూడా జను శాస్త్ర విజ్ఞానంలో మనకు తెలిసిన విషయాలన్నిటికీ విరుద్ధంగా వుంది. పారంపర్యంగా సంక్రమించిన జీవుల సహజస్వరూపగుణాలు ఒక జీవితకాలంలోనే యిలా మార్పు చెందటం అసంభవమని జనుశాస్త్రమే గాక జీవ పరిణామ శాస్త్ర సిద్ధాంతాలకూడా చెబుతున్నాయి. మరొక విధంగా చెప్పాలంటే ప్రాప్త గుణములు (Acquired Characteristics) పారంపర్య మాత్రమే లైసెంకో వాదం.

భారతి సచిత్ర మాసపత్రిక

చందా వివరములు

సంవత్సర చందా	...	12	0	0
ఆర్థ సంవత్సర చందా	...	6	0	0
విడిప్రతి	...	1	0	0

భారతి ప్రకటన రేట్లు

కవచ పేజీలు

4-వ కవచ పేజీ కాలనల్ కంట్రాక్టు		
2 లేక 3 రంగులు రు. 125/-	రు. 100/-	
2 లేక 3-వ కవచ పేజీ		
ఒకే (నలుపు) రంగు 90/-	75/-	
లోపలి పేజీలు		
పూర్తి పేజీ 70/-	60/-	
ఆర్థ పేజీ 35/-	30/-	
పాపు పేజీ 20/-	15/-	

ప్రత్యేక స్థానములకు 25% ఆదనం.

సంపాదకుల వగునగా 12 ప్రకటనలు చేయు వారికే కంట్రాక్టు రేటు వర్తింతును.

కవులు, కళాకారులు, రచయితలు మొదలైన వారి ప్రకటనలు ఒక కాలం ఇంచుకీ తేవకు రు. 2/- చొప్పున ప్రకటించబడును.

మేనేజరు, భారతి.

మద్రాసు.1.

విశ్వాసమున్నా లేకపోయినా ఇలా వావిలావ్ లైసెంకో వాదాన్ని బలపరచినప్పటికీ, అతను అసతి కాలంలోనే అధికారుల ఆదరభిమానాలను కోల్పోక తప్పింది కాదు. చివరకు 1940-లో అతన్ని అగ్రహారం చేసి సైబీరియాకు పంపివేశారు. అతను అక్కడ మరణించాడు. లైసెంకో సిద్ధాంతాలను ఎదిరించిన శాస్త్రజ్ఞులు కనీసం ఒక 50 మంది ఇలానే అస్పృశ్యులయ్యారు. లైసెంకో పలుకుబడి మాత్రం దిన దినం పెరుగుతూవచ్చింది అనేక ఉన్నతి పదివలను ఆక్రమించగలిగాడు. స్టాలిన్ కు అతను అప్పుడు కావటం చేత అతని సిద్ధాంతాలన్నీ అవి ఎంత అవకతవకలైనా అధికార సిద్ధాంతాలుగా (Official Doctrines) స్వీకరింపబడతూ వచ్చినాయి. వాటిని కొదవి ఎదిరించినవారినల్లా నిషేధించేవారు. రష్యా వ్యవసాయాభివృద్ధి కంటేకూ దోహదం కాగలదని లెనిన్ పెంపొందించేయించిన జనుశాస్త్రం, సిద్ధాంతాలు ఈ విధంగా, 'పెట్టుబడిదారీ — ప్రజాసామ్య సిద్ధాంతాలు' గానూ, 'సామ్రాజ్యవాద దురాచర్యాలు' గానూ దూషింపబడుతూ వచ్చినాయి. క్రోమోసోములు, వాటిలోవుండే జీన్లు — వాటిలో కలిగే పరిణామమే ప్రాణాలలోని పరిణామాలు గా రూపొందుతాయన్న నవీన సిద్ధాంతాన్ని తీవ్రంగా ఖండించేవారు. విచిత్రమేమిటంటే లైసెంకో చేసి దూషింపబడు చెప్పిన ప్రయోగాలలో వాటిని యితరులు ప్రయత్నించి పరీక్షించినా ఆ ఫలితాలు వచ్చేవిగావు ఒక సంవత్సరం లైసెంకో సిద్ధాంతాలను రష్యా వ్యవసాయరంగంలో అటులు జరపటంవల్ల 60,00,000 ఎకరాల ధాన్యం నాశనమై పోయింది మిగతా దేశాలు ఆచరణలో పెట్టిన మిత్రము ధాన్యాల సిద్ధాంతాలను ఆచరణలో పెట్టక పోవటం వల్లకూడా వ్యవసాయరంగంలో రష్యా చాలా నష్టపోయింది. లైసెంకో పలుకుబడి మూలంగా భౌతిక రసాయనిక శాస్త్రాలకూడా 'మార్క్సిస్ట్ — లెనినిస్ట్' సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగా మార్పుబడినై.

స్టాలిన్ మరణంతో లైసెంకో జాతకం వక్రించింది. 1954 లో ప్రావడా పత్రిక అతని మీద ఒక విమర్శను దూకించింది.

ఇటీవల 'అఖిల సోవియట్ వ్యవసాయ శాస్త్ర మహా పరిషత్' (All Union Academy of Agricultural Sciences) అగ్రశ్రీ పదివినుండి లైసెంకో తొలగింపబడినట్లు వార్తలు వచ్చినాయి. కాని అతనిని సైబీరియాకు పంపడం కాని చంపివేయడం గాని జరగక పోవటం ముదావహం.

సిగ్మండ్ ఫ్రాయిడ్ శతవార్షిక జ యం తి

ప్రసిద్ధ మానసిక శాస్త్రవేత్త డా. సిగ్మండ్ ఫ్రాయిడ్ జన్మించి నూరు సంవత్సరాలైంది. ఈ మే 6 వ తేదీ ఆయన శతవార్షికోత్సవ మహోత్సవ దినం. అంతర్జాతీయవర్గీ ఈ శతవార్షిక మహోత్సవాలు వైభవోపేతంగా జరుగుతున్నాయి. ఆయన పరిశోధనల కన్నిటికి రంగస్థలమైన వియన్నా

నగరంలో ప్రత్యేకంగా విస్తృతపరిధి ఉత్సవ కార్యక్రమం జరుగుతోంది. ప్రధాన విశ్వ విద్యాలయాలన్నీ ఆయనకు జోహారు లిప్పిస్తున్నాయి.

ఫ్రాయిడ్ 1856 మే 6 వ తేదీన జ్యోస్టా వేకియాలోని మొరేవియాలో జన్మించాడు. ఆయన తండ్రి ఉన్న వ్యాపారం చేస్తూవుండే యూదు వర్తకుడు. ఫ్రాయిడ్ 4 సంవత్సరాల బాలుడైవున్న దశలోనే వారి కుటుంబం, వియన్నా నగరానికి మారింది. ఆయన విద్యావ్యాసంగమంతా యీ నగరంలోనే సాగింది. ఆయన పరిశోధనల కన్నిటికీ ఇదే రంగభూమి.

స్వప్నకారణాలను వివరించుతూ ఆయన వ్రాసిన తొలిగ్రంథం 600 కంటే యెక్కువ ప్రతులు అమ్మకం పోలేను. కాని ఈ రచనతో ఆయన ప్రముఖుడైన అనేకమంది విజ్ఞానవేత్తల దృష్టిని ఆకర్షించాడు. ఆల్ఫ్రెడ్ ఆడ్లర్, కార్ల్ యూంగ్, హన్స్ జాక్స్, ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ మొదలైనవారు శిష్యులరంగా చేరారు. వీరిలో మొదటి యిద్దరూ ఫ్రాయిడ్ 'సెక్స్' సిద్ధాంతాలకు అతివాదప్రదోషం వున్నదన్న తలపుతో ఆయన నుండి దూరమైపోయారు.

రెండవ ప్రపంచ యుద్ధానికి ముందు నాజీలు యూదులమీద నెరపిన హింసాకాండ కారణంగా ఆయన ఎర్నెస్ట్ జోన్స్ సహాయంతో లండన్ కు వలస పోయాడు.

88 సంవత్సరాల వృద్ధుడుగా 1939 సెప్టెంబర్ 23 వ తేదీన దేహించాలించాడు.

తన సిద్ధాంతాలను ప్రతిఘటించుతున్నవారిని గురించి ఫ్రాయిడ్ ఇలా అన్నాడు : 'పగలు వీరు నా సిద్ధాంతాలను పట్టితిలే బిట్టిపోయినాండి. కాని రాత్రి వూట వీరు వీటిని పురస్కరించుకునే కలలు గంటారనేది సత్యం.'

గ్రంథ విమర్శనము

ఉ పా హా ర ము

ఖండకౌవ్య సంపుటి : రచన : శ్రీనివాస సోదరులు (శతావధానులు); ప్రచురణ తెలంగాణా రచయితల సంఘము, హైదరాబాదు. షుం ఒక రూపాయి.

ఈ సోదరకవులు ప్రతిభావ్యుత్పన్నులు రెండూ కలవారు. వాక్కుద్ధి, ధారాపద్ధి కలవారు. భావుకులు. అనేక క్రొంగొత్తి పుంతలు త్రొక్కి చూడ సుత్సాహము కలవారు. ఈ ఖండకౌవ్య సంపుటిలో విస్తృతమైన వైవిధ్యం కనుపించుచున్నది.

రచయితలు ఆయా సందర్భములలో రచించిన పద్యములు, గేయములు, వచన పదములు చేర్చి ఈ సంపుటిని తయారుచేశారు. సంపుటిలో నలభైవరకూ ఖండకృతులున్నాయి.

రచయితలు ద్రవిడాంగ్రసంస్కృతభాషలలో పాండిత్య మున్నవారు. పండితరాయల భామినీ విలాస శ్లోకాలకు వీరి తెలుగునేత హృద్యంగావుంది. పాశురములనుకూడా కొన్నిటిని అనువదించారు. పద్య నిర్మాణంలో వీరికిగల ప్రతిభ ఎలాంటివో, గజ్జలగుర్రాలులా వున్న ఈ పద్యాలను తిలకించితే బోధపడుతుంది.

‘కాలీమాతృ కటాక్ష వీక్షణ సదా
కల్లోలినీ మజ్జనో
నీల నిర్మల కాంత కాంతి తతి
కుంఠీభూత ధీజాడ్య లో
కాలోకప్రచుర ప్రభాగణ సమ
స్కారస్ఫుట ధర్మ దీ
క్షా లీలామధుకోరక ప్రకరు
డాశాసించునాతం డిలన్.

‘ఉపనిష దుజ్వలాంతర
రహార్థ సమర్థక మాఘలోక బో
ధపద సువిస్ఫుర తస్సరతా
కవి తాతరినూక్తి చాఘరి

సుపరిచితిప్రమాద పరి

శోభిత భారత భార తేతర

వ్యపగత జాతిగర్వ నుతి

హేరుడు డితిండు జగమ్ము లేలుతన్.

వీరు ఆంగ్ల పదాలను కూర్చి హాస్యభోరణిలో కొన్ని మణిప్రవాళ రచనలు చేశారు. అవి అంత మంచి ఆభిరుచిలో వున్నాయని చెప్పటానికి వీలులేదు. అయినా చదువరుల పరిశీలనకు ఒకటి రెండు ఉదాహరించి చూపుతాము.

‘ఇది గణతంత్ర భారతం
భారత్ దఫేజ్ ఇండియా
కాన్సిట్యూషన్ ఫాటూలో
ఫంక్షిమెంటల్ రైట్సు
బ్లాక్ అండ్ పైట్సు!
కాని నేటి చరిత్రలో
నైట్సు పైట్స్
బ్లాక్సు పైట్స్—’

* * *

మేం గెలిస్తే అది డిమోక్రసీ
ప్రజ లితిరుల గెలిపిస్తే
“డిమోక్రసీ ఇన్ జేంజర్,
ఇన్ టిమిడేషన్ ఆఫ్ ఓటర్స్”.

మా బ్లాకుమార్కెట్టుకు చిరాయువు
మా కరప్షనుకు దీర్ఘాయువు!
మా డిమోక్రసీకి బ్రహ్మాయువు!
ప్రజానీకానికి పాతికాయువు!

క్రొత్త దోవలు తొక్కాలనే ఉబలాటంలో వేసిన యేవో కొన్ని తిప్పటకుగులను మినహాయిస్తే, సంప్రదాయమార్గకవితాభోరణిలో వున్న వీరి రచనలన్నీ హృద్యంగానే వున్నయి.

గ్రంథ విమర్శనము

పు న ర్న వం

గేయసంపుటి; రచన: దాశరథి; ప్రచురణ: దేశోద్ధారక గ్రంథమాల; 8-5-1027 నారాయణ గూడ, హైదరాబాదు. వెల: 1-6 0.

ఈ సంపుటిలో మొత్తం 20 ఖండాకృతులున్నాయి. ప్రకాశకులు స్థూలంగా వీటి నన్నిటినీ గేయాలు అని చెబుతున్నా వీటిలో కొన్ని వచన పదాలుకూడా వున్నాయి.

ఈ కృతులలో 'పునర్నవం', 'ప్రాణదీపం', 'అమంబితం' మొదలైన కొన్ని రచనలు, భారతి, ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలద్వారా లోగడ పాఠకులకు పరిచయం చేయబడినవే.

'పునర్నవం' అన్న కృతిలో శ్రీ దాశరథి కవి త్యానికి నిర్వచనం చెప్పారు:

'దూరాన పాడిగాలి దెబ్బలకు
తునాతునకలైపోయిన ఆకులతో
ముసలిముఖం పడిన వృక్షంమీద
యావనం చిగురించటం కవిత్వం.

రోజూ కనబడే నక్షత్రాల్లోనే
రోజూ కనబడని కొత్తదనంచూచి
రోజూ పొందని ఆనందానుభూతి
పొందటం అంటేనే కవిత్వం.

మనకంటే లక్ష యెండ్లు పెద్దది
మన నెత్తిమీదన్న ఆకాశం
దూదిపింజెల్లాంటి కొత్తమట్టుల్లో
తొంగి చూడ్డమే పునర్నవం.

గ్రంథకర్తలకు, ప్రచురణకర్తలకు, విక్రేతలకు ప్రత్యేక సదుపాయములు!

మన దేశంలో గ్రంథప్రచురణ చాలా వెనుకబడివుంది. ప్రచురణసంస్థలు విరివిగా లేక చాలామంది గ్రంథకర్తలు తమ గ్రంథాలు తామే అచ్చునేసుకుని అమ్ముకుంటున్నారు. ఉన్న కొద్ది ప్రచురణసంస్థలకుకూడా విశేషలాభాలు వుండటంలేదు. ప్రచురణావకాశాలు ఇలా వుండటంచేత వైజ్ఞానిక ప్రచారంకూడా చాలా వెనుకబడిపోతున్నది.

భారతి కేవలం వైజ్ఞానిక ప్రచారానికి యేర్పడిన వ్యవస్థ. గ్రంథప్రచురణను ప్రోత్సహించే తలంపుతో, గ్రంథముల ప్రకటనలకు సంబంధించినంతవరకు తన ప్రకటన రేట్లు తగ్గించుకుని కొంత సదుపాయం చేస్తున్నది.

ఈ అవకాశాన్ని వినియోగించుకోదలచిన గ్రంథకర్తలు, ప్రచురణకర్తలు, విక్రేతలు ఈ దిగువ చిరునామాకు వ్రాసి ఈ ప్రత్యేక సదుపాయపురేట్ల వివరములు తెలుసుకొనవచ్చును

అడ్వర్టైజ్ మెంట్ మానేజర్, భారతి

7, తంబుచెట్టివీధి, మద్రాసు-1.

ఎప్పుట్కిప్పుడు జరాశీవితాన్ని చీల్చుకొని
కొత్త చివుళ్లుగా పొటమరించటమే 'పునర్జనం'.
ఇదే కవిత్వం అంటారు దాశరథి ఈ ఆశేకం ఈ గేయా
లన్నీట సర్వత్రా గోచరించుతున్నది. నవయుగోదయ
శ్రేణులలో వికాసాస్మృతి మవుతున్న లోకాన్ని
భావించి రిచయిత ఆనంద వివరణతోతాడు :

ఆకురాలివైన మనసుల్లో
అప్పుడే పూలు పూస్తున్నాయి
పునర్జన వకాలం వచ్చింది
పూచింది లోకం మార్గంలో

ఇంతవరకూ నిద్రాణమైవున్న కారణంగా ఈ
మనోవికాసపు అనుభూతిని మానవజాతి పొందిలేక
పోయింది. బాహ్యజగత్తులో వ్యాపించివున్న అంధ
కారంలో కొట్టుమిట్టాడుతూ, అంతర్మృత్యుకు కారేక
పోవటమే యిందుకు కారణం. ఇప్పుడు 'అచుం
బిత'మైవున్న ఆ దివ్య సౌందర్యాన్ని ఆహ్వానించు
తున్నాడు; 'అచుంబితం' అనే కావ్యంలో : : :

'మాట్లాడని మల్లె మొగ్గ
మాదిరిగా నడచిరా!
నిశ్శబ్దం ఎరగనట్టి
నిమ్మ గవలె నడచిపో!
* * *
మట్టి ఆకుపై విష్ణువు
మాదిరి శబ్దమున శక్తి
* * *
మనకున్న నిఘంటువులు
విననట్టిది కననట్టిది
నది తరగలలో భావుకు
మదిలో వింత పలుకు'

అన్నారు. ఇలాంటి సాగసులు ఈ గేయాలలో చాలా
వున్నాయి.

'బాల్యం' అనే కృతిలో :

'నిశ్శబ్దంగా నితాంత
జీవితాగ్రాన పూచే
నిర్మలమైన ఎర రోజు
ప్రసూనం బాల్యం'

అన్నారు. నిజానికి ఈ భావం వర్ణనార్థ భావలతకు
(Ode on Intimations of Immortality)
కోటీరపు తురాయి పువ్వులా ఎరగా పూసింది.

రత్నావళి

మహాకవి శ్రీ హనుని సంస్కృత కృతికి అను
వాదం: అనువాదకులు శ్రీ సామచేదం జానకి రామ
శర్మ, ప్రకాశకులు; రామా అండ్ కో, ఏలూరు.
నెల రు. 1-8-0.

వేటూరి—

సుందరశాస్త్రిగారి

సృష్ట
సుందర రసము

సర్వమేహములకుసంజీవి.

గుణము ప్రత్యేకము

అనుభవసిద్ధము. ఇంకెక్కువ అవసరం

లేదు. ఎటువంటి సవామేహాలనైనా

కుదుర్చును.

50 మాత్రలు రు. 5.

ఆర్థరసాయనశాల, ముక్త్యల.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by
S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thammalaghetty
Street, Madras—1. Editor:: S. Sambhu Prasad.

